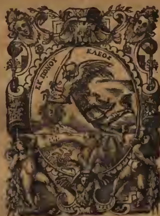
ANTONII VACCAE

à capite Silicis, Iuriſconſulti Imolenſis

EXPOSITIONES

LOCORVM OBSCVRIORVM ET PARATITVLORVM IN PANDECTAS,

VOLVMEN PRIMVM,

LVGDVNI,
Apud Matthiam Bonhomme.

M. D. LIIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS

BREVIS PRIVILEGII.

Ne qvis has locorvm obscvriorvm expositiones in Pandectas, intra sexennivm a die finitae impressionis annorvm repvtatione facta, in Gallia imprimat, avt alibi impressas distrahat, praeter Matthiam Bonhomme, Principali rescripto continetvr. Ex qvo et illvd significatvr, eos qvi contra fecerint in ea cavsa fvtvros, atqve si illi nominatim hac de re certiores facti essent. Qvi avtem edi sibi diploma desyderaverit, apvd Lvgdvnensem legatvm consistat, cvi soli de ea re ivrisdictio notio've ex rescripto datvr.

REVEREND. ET ILLVSTRISS. CARD. ALEXANDRO FARNESIO SANCT. ROM. ECCL. VICECANCELLARIO, ANT. VACCA

S. P. D.

VM TV Alexander Farnesi, Comitijs Pontificijs, quibus suffragante te, Iulius tertius renouando seculo ad Pontificatum maximum est euectus, maximo difficilique in negotio versabare: ego maximo fruens ocio, propterea quòd iustitio indicto forensia negotia, quibus aliquot ante annos vacare institueram, conquieuerant, cœpi ne torperem aut elanguescerē, ex his quædam euoluere, quæ breuibus annotationibus ac rudibus commentationibus in ius ciuile mihi scripta sunt. Ea sunt in omnes ferè Digestorum & Codicis constitutionum libros scholia & tanquàm glossemata quædam, quibus frequentia iuris capita sæpe aduersus inueteratas & vulgares opiniones, sæpe aduersus recentiorum interpetum receptas temporibus nostris persuasiones, nonnunquam secundum antiquiorum traditiones interim neglectas aut iacentes, sæpius verò animaduersione & cura nostra propria, quæ alij ne attigerant quidem, declarare ac velut in lucem proferre conati sumus. Nam postquàm ius ciuile attigi, cùm discendi laborem immensum caperem, id vnum in animo semper habui, si qua ex parte opera mea vnquam effici posset, vt cæteri post me faciliorem viam inuenirent. Sed cùm animaduertissem paulò plenioribus quibusdam commentarijs opus esse, vt quid planè interpretatio nostra sibi vellet, omnes sine labore intelligere possent, statui & pleniores commentarios faciendos, & diligentius quoque agendum esse, vt nihil omnino præterirem eorum, quæ dilucidiore interpretatione in eisdem libris ad hanc vsque diem indigere videbantur, ne scilicet lucubratio nostra, si quando exiret, manca esse, &, quod in prouerbio est, neque caput neque pedes habere videretur. Cœpi itaque à principio & limine ipso Digestorum studiosè omnia colligere, quibus enarrandis atque explicandis operæ pretium aliquod me facturum existimarem. Nam anteà non id egeram, vt iustum opus aut volumen in lucem edendum componerem, sed vt mihi ipse ac memoriæ meæ consulerem & subuenirem, non perpetuo scribendi tenore, sed prout quæq; res vel inciderat, vel in mentem venerat. Multa igitur ad eam diē prætermissa rimari & inuestigare, omnia verò in vnū corpus redigere, lu-

cemq́ prout quæq́ res poſcere videretur, afferre institui. Sed necdum primus Digesto rũ liber abſolutus erat, cùm renuntiato Iulio tertio Pontifice maximo, ego in piſtrinũ illico retractus ſum. Nam forenſibus cauſis controuerſijsq́ rurſum occupatus, & magnorum virorum amicorum præſertim, dum vixerunt, tuorum, Andreæ Cornelij, Bernardini Maffæi, tum Hieronymi huius Dandini Cardinalium ampliſsimorũ, quos honoris cauſa nomino, negotijs ſeruitioq́ distentus, omnem ſanè ad ocioſa iuris capita ſcribendi curam abieci. Mouendi erant iudices è re nata, vt quodq́ acciderat, nec tam rationibus quàm autoritatibus ſæpe vtendum, ac certandum potius. Regeſta, Reſcripta, rerũ omnis generis formulæ actionéſq́ videndæ, literæ illiteratæ vſquequaq́ tractandæ & cognoſcẽdæ. Nec multò poſt tu quoq́ me in ampliſsimam domum & clientelam tuam migrare voluiſti, vt ex vrbe proficiſcens, quod magnis Italiæ, Galliæ & Germaniæ motibus feciſti, me relinqueres, ad quem oppidorum ditionis tuæ gubernatio referretur. Interim etiam nouis curis auctus, nec veteribus exoneratus, cùm iudicandis Populi Romani agrarijs controuerſijs, & mandato tuo, Pontificiorum iudicum, quos commiſſarios vocant, numero adſcriptus eſſem, nonnihil tamen interdum ſubducebam temporis, quo incœptum opus cõtinuarem. Itaq́ inter tot curas & labores ad Rubricã tamen illam perueni, quæ inſcribitur, Quod quiſque iuris &c. *Progreſſusq́ ſine dubio eſſem longius, vel relictis rebus, cæterorum quidem omnium, præterquàm tuis, quod facere nec ſemel in animo habui, niſi tu repente me nec opinantem ex vrbe ad hanc prouinciam adminiſtrandam euocaſſes: vel extruſiſſes potius ac compuliſſes. Nam conſilium, vt ad te ſcripſi, non erat meum, ex vrbe poſthac diſcedere: quin Romæ vel pauper viuere, quàm liquido, quod aiunt, fortunæ riuo procul in alia terra inaurari. Retinebat operis instituti deſiderium & ſpes aliquando perficiendi, retinebat complexus & conuictus amicorum & literatorum hominum, eorum præſertim, quos probè noſti, familiarium tuorum, Faerni, Faſcitellij, Commendonij, Franchini, Chari. Nunc poſteàquàm huc veni, & ad omnia prouincialium deſideria reſpondendi munere varijsq́ officijs & negotijs circunuentus, ac veluti rediuiua quadam aliarum ex alijs quotidie naſcentium rerum obſidio ne preſſus, longiſsimè abeſſe me à ratione atque ocio perficiendi, quod cœperam, animaduerti, ſtatui volumen primum, quod ferè conſummaueram, ad te mittere, vt decernere ipſe poſsis, ſatius ne ſit me in ocio, quàm in negotio aliquando fore. Nam & ocium facere, & in negotio vel honeſtiſsimo retinere tu me potes. Ego, quod tu decreueris, id libens faciam, & iuſsis tuis vſquequaque adquieſcam. Miſi autem hæc ad te etiam eò libentius, quòd ſermonem interdum habuiſſe te, non me latet, de toto humano iure præſertim Pontificio (quod qui maximè nouerunt, hi maximi in ampliſsimo collegio ac cœtu veſtro ſemper habiti ſunt) inueſtigando cognoſcendoq́, ſi facili aliqua ratione aut via tot rebus occupato tibi tradi poſſet. Nam ius Pontificium à iure ciuili fermè fluxit, & ſine iuris ciuilis cognitione vix intelligi aut tractari poteſt. Sed de his aliàs. Nunc instituti mei rationem accipe. Ego ſemper eum perfectum fore iuriſconſultum exiſtimaui, qui Iuſtiniani libros planè perſpexerit, euolue rit, intellexerit, memoria, quoad eius fieri poteſt, complexus fuerit. Sed intelligendi potiſsima vis eſt. Iuſtiniani libros voco vniuerſam Iuris huius ciuilis, quod ille nobis vel reliquit vel tradidit, farraginem & compoſitionem. Recentiorum interpretum doctrinas & immenſa opera nunquàm valde amplectenda exiſtimaui, niſi quate*

nus

nus duntaxat ad eorum librorum declarationem atque explanationem pertinent. Nec sanè alio sensu antiquorum quisquàm scripsit, quam ut obscura iuris loca decla raret, aut ea certè, quæ in his libris secum aut inter se pugnare videbantur, conciliaret. Sed nescio quo fato factum est, ut veram docendi atque interpretandi rationem ac modum paulatim amiserimus, dum vel ambitione atque ostentatione, vel Germanæ veræq; doctrinæ inopia, superuacuas quæstiones inculcant, de rebus imper tinentibus & non necessarijs nec suis locis disputant, autoritati plusquàm rationi tri buunt, quæ breuiter dici possunt, magno verborum apparatu atque anfractu aguntur, nihil ad sua genera refertur: quod propositum est, atque vbi interpretatio maxi mè desideratur, id ne attingitur quidem: vbi non desideratur, ibi magno conatu intenditur. Interpretum commenta magis quàm leges ipsas enarrare, tum mutuis velut telis sese, ac vulneribus conficere student, sacra, profana, diuina, humana docendo commiscentur: nihil distinctè, nihil ab originis aut simplicitatis suæ cognitione repetitum traditur. Denique id vnum agi videtur, vt magno labore magnaq; tempo ris & pretij librorum iactura nihil scire doceamur. Et quod Iustinianus superiorum temporum vitium corrigere maximè optauit, vt quæ in singulis tractatibus eadem ratione ducta, ab omnibus scriptoribus repetebantur, ea ad genera & vniuersales quasdam notiones referret, quæ omnibus deinceps causis cōtrouersiisq; seruirent, quod & Cicero olim cogitarat, id nos rursum reuocare & singulos de singulis vel minutis rebus & causarum articulis tractatus facere velimus. Cùm hæc ita animaduerterem, non laborandum mihi esse statui vt singula iuris capita prolixis commentationibus vestirem. Quibus autem interpretatio nostra vtilis aut necessaria esse visa est, in his id egi potissimùm, vt sensum mentemq; scriptoris assequeremur. Ociosas aut alijs locis congruentes disputationes vel reiecimus vel omisimus. Affinia tamen & agnata quædam interim adijcere non grauati sumus, quæ nec sine reprehensione preteriri posse videbamur. Denique longiores interdum fuimus, vt inueteratas opiniones persuasionesq; minueremus penitus, ac velut ex animis euelleremus. Nec sanè nouum est, maiorem dedocendo quàm docendo laborē sumi, præsertim cùm loca quædam obseruauerim, quæ nec ipsos quidem compilatores, quorum opera componendis his libris Imperator vsus est, satis intellexisse pro certò habui. Enimuerò non adeò præfractè accipienda seu captanda potius autorum iuris verba existimaui, vt ex singulis eorum verbis (quod vulgo nunc faciunt) singulos velut legum sensus elicere conatus fuerim, ac si ipsis legibus aut prætorum edictis, quæ illi interpretabantur, ea verba posita essent. Non enim par ratio est iurisconsultorum sermonis, & ipsarum legum. In horum scriptis verbum aliquod ociosum aut non exactè consideratum inueniri potest. Omnia ad summam interpretationis referuntur. At in Legibus, Edictis & Senatuscōsultis verbum nullum sine magno misterio atq; ingenio prolatum puto. Sed de his & alijs sententia nostra in ipso opere melius apparuerit: & tu quoque si quando ocium tibi erit, forsan cognosces. Bene Vale Carpentoracte Venaysinorum,

Decimo Calend. Maij. M. D. LIIII.

ANTONIO VACCAE
IVRECONSVLTO CLArissimo & Venayssinæ Prouinciæ Præsidi

PETRVS COSTVS.

Quòd tu Sarmaticos, iuris Trasibule, tyrannos
Sollicitus legum de statione moues,
Reddis & antiquo tersissima iura nitori,
Et veterum explodis somnia vana senum,
Scitaq; prudentum natalibus addere priscis
Niteris, & Latiæ prodere iura togæ:
Accipe gramineam, victricia dona, coronam,
Et refer è Scythicis barbara signa Getis.
Tu mihi in Orchestra lato spectabere clauo,
Dignus & in nostris aureus esse focis.

INDEX TITVLORVM, LEGVM, ET PARAGRAPHORVM, QVI IN HOC VOLVMINE EXPLICANTVR.

NVMERVS PAGINAM INDICAT.

ANTONII VACCAE

EXPOSITIONES

LOCORVM OBSCVRIORVM IN PRIMVM LIBRVM PANDECTARVM.

Procem. Digeſtorum.

N NOMINE DOMINI IESV CHRISTI. Hæc verba poſt procemium quoque ſtatim repetebantur. Sed Haloander (cuius editionem, vt aliis hactenus emendatiorem ſequimur) vtroque loco ea ſuſtulit, quaſi in Pandectis Florentinis non reperiantur, quaſique appoſita ſint,& à librariis adiecta. Imperator tamen ſe hoc opus ab inuocatione diuini nominis exorſum eſſe,ſignificat.l.ij.§.nos itaque. C.de vete.iur.enuc. Quin in ſingulis quoque conſtitutionibus interdum hunc morem tenuit,vt inciperet ab inuocatione.l.j.& ij.C.de off.præ.præt.Afri.auth.de armis. & auth.de quæſtore. in prin.& vt ſignum crucis,inſtrumentis quibuſdam præponi iuberet.l.fi.§.quòd ſi ignarus.C.de iure delibér. Nam & Plato in legibus idem fecit,& ferè antiquus mos hic fuit,vt à Deorum inuocatione principium dicendi ſumerent.ſic Varro de re ruſtica,ſic Virgilius libros ſuos,ſic plerique alij auſpicati ſunt.Sed quomodocunque fecerit Imperator noſter,ſupèruacua huius rei quæſtio eſt:cùm etſi verè ipſius hæc verba ſint,non propterea tamen ex his neceſſarium ad conſequentiam argumentum ſumas.Non enim recepta eſt Bartoli & quorundam ſententia exiſtimantium,quòd diuini nominis inuocatio his libris præpoſita ſit:idcirco rerum quoque priuatarum documentis neceſſariò præponendam eſſe, vt Alciat. lib. IX. παρέργων. c. VI. & Aretin.in procem.Inſt.docet,cùm nuſquàm hoc præceptum ſit.arg.not.per gloſſ.in l.generali.C.de tabul.lib.XI. Illud etiam me mouet,quòd Imperator, conſtitutione illa,qua Imperatorium nomen inſtrumentis & actis publicis perpetuò præferri iubet,quale initium fieri oporteat, exemplo docens,à ſuo ipſius nomine ſtatim incipit,non à diuino,quamuis Accurſius Imperatoris verba in latinum

anteà malè conuersa, praua insuper interpretatione peruertere conatus sit. glo. d. auth. vt præ. no. Imp. in verbo, authore. Sed cùm posteà generaliter inoleuerit hic stylus, vt diuinũ nomen omnibus præponatur, inueteratæ consuetudini tantùm tribuendum existimauerim, vt si documentum ex integro edi possit, auspicatiore hoc principio edatur, alioquin & sine scrupulositate ista (si cætera conueniant) fidem faciat.

IMPERATOR *Cæsar, Flauius, Iustinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Africanus, Alanicus, Vandalicus.* Hactenus sunt, post prænomina & nomen Imperatoris, cognomina à subactis gentibus, quorum singulorum ratio ex historia & vita ipsius petenda est. Addit Alciatus præceptor olim meus, quædam scitu non indigna. lib. v. παρέργων. c. 11. Nos hoc loco illud vnum admonere operæpretium existimauimus, quamuis Gothicum se appellet, nondum tamen hoc tempore, quod videtur incidere in septimum Imperij eius annum, inita ratione à tertio ipsius consulatu, quo hæc epistola data est: Gothos neque ab ipso, neque ab alio quoque superiorum principum penitus subactos, aut Italia expulsos fuisse. Tenebant hi adhuc sub ditione sua vrbem Romam, vel metu certè ac virium & Imperij formidine premebant, Rhauennæ sedem regni habentes: vt ex historiis cognosci potest. Quinetiam apud Cassiodorum leguntur exempla epistolarũ, quas Athalaricus Theodadus & Vitigis Gothorum Reges cùm ad senatum & alios Romæ magistratus, tum ad ipsum Imperatorem Iustinianum scribebant. Sed cum senatu velut domini, cum Imperatore velut socij agebant. Nam cum eo pacem tunc habebant, ipsiusque maiestatem comiter obseruabant, Regnum Italiæ armis ac bello partum, iure se possidere arbitrabantur. Hoc etiam Palea ille, cuius ex libris frequentes sectiones relatæ sunt in Decreto aureo Gratiani, scriptum reliquit: nullum ius Imperatori Iustiniano in Italia nec in occidentalibus populis fuisse, vt refert Marius Salamonius in tractatu de Principe, libro primo. Mirè tamen hanc totam rem dissimulat Imperator. Cæterùm Gothos posteà (nam vnde quadraginta regnauit annos) per Belisarium & Narsim eunuchum penitus vicit atque expulit, id quod non historiæ solùm, verùmetiam inscriptio cum epigrammate in arcu pontis salarij apud vrbem testatur, trigesimo nono Imperij eius anno posita, cuius postremi quatuor versus hi sunt.

« *Ite igitur faciles per gaudia vestra Quirites,*
« *Et Narsim resonans plausus vbique canat.*
« *Qui potuit rigidas Gothorum tundere mentes,*
« *Hic docuit durum flumina ferre iugum.*

Quare posterius additum videtur hoc cognomentum. Alioquin si hoc tempore tantam rem iam egisset, specialem aliquam liberatæ Italiæ atque vrbis Romæ mentionem, vel in præfationibus suarum constitutionum fecisset: vt de Africa restituta, & de Vandalis expulsis fecit. l. j. in princ. C. de offic. præf. præt. Afr. Quodam tamen loco ita loquitur, quasi vrbem ipsam Romam per omnia subiectam haberet: auth. vt ordin. præf. §. j. Sed id accipiendum apparet titulo tenus, non re ipsa, vel promulgatam illam constitutionem fuisse, posteaquàm Gothos expulit. Triste certè nescio quid videtur significare, de vrbe Roma, cùm

cùm in illa constitutione Cod. de vet. iur. enuc. l. j. §. sed etsi. Romam inquit, intelligendum est, non solùm veterem, sed etiam regiam nostram, quæ Deo propitio melioribus condita est auguriis.

Pius *Inclytus Felix victor ac triumphator*. Hæc à moribus, aut à fortuna in vniuersum ducta sunt, non inusitato aliorum principum more. Pij tamen cognomentum ab Antonino Pio ad se peruenisse scribit ipse. Nouella XVIII. vt liber de cæt. aur. non indig. auth. quod & vir eruditissimus Siluester Aldobrandinus annotauit, in procemio Institutionum.

Semper *Augustus*. Cæsar & Augustus perpetua Imperatorum cognomina, sed Cæsar simpliciter his temporibus dicebatur, quē Imperator sibi successorē Imperij elegerat. l. & si excepta. C. de Malef. & Mathem. id admonuisse suis locis vtile erit: Augustum autem latinè id propemodùm significare, quod sacrosanctum & maiestatis plenum, idque in Augusto secundo Imperatore primum vsurpatum ad sequentes deinceps Ro. principes transisse, iam notum est. Tranquillus in vita Augusti, cognomen non tantùm nouum, sed & ampliùs atque honorificentiùs, quàm conditoris vrbis existimatum scribit, quòd loca religiosa, & in quibus augurato quid consectatur, Augusta dicantur, ab auium gestu gustúve, iuxta illud, inquit, Ennianum,

Augusto Augurio postquàm inclyta condita Roma est.

Apparet hinc Augustum non ab augendo dictum, vt Accursij sæculum existimauit: nam propterea etiam quæsiuere, an & qui non auxerit, vel qui etiam de imperio diminuerit: nihilominus Augustus rectè dicatur, quod ego expeditum puto, & si ab augendo dictum constaret. perinde enim & hunc Augustum rectè dici, relatione scilicet facta ab eo quod fecisset, ad id quod facere debuisset, vt prætorem, & si iniquè decernit, tamen ius reddere dicimus. l. fin. infra titul. j. quamuis alia ratione in eandem sententiam vtatur Panormita. c. 1. col. xiiij. extra de iud. Illud intempestiuè hoc loco tractant, an res ad populum atque imperium Romanum pertinentes, Imperator alienare possit. ego de ea re quid sentiam, mox explicabo, in l. pen. infrà de off. præsid.

Theophilo *Dorotheo, Theodoro, Isidoro, Anatolio, Thallelæo, & Cratino, viris illustribus*. Viri illustres qua ratione hi appellētur, qui scire cupiet, videto inferiùs quæ scripsimus ad rubricam de senatoribus, vbi & de clarissimis, & de spectabilibus, & de perfectissimis, & de omnibus omnino dignitatum titulis atque honorificis appellationibus, quæ nobis in mentem venerunt, abundè exposuimus. Illud interim admonendi sumus, scribi hanc constitutionem ab Imperatore ad eos, quos hîc nominat, non eo intuitu, quòd componendis legibus operam sibi præstitissent, quippe alios quoque ei rei adhibuerat, quorum nomina aliis constitutionibus referuntur. l. j. C. de no. cod. comp. & l. j. C. de nouo cod. confir. l. j. & ij. C. de vet. iur. enucle. quos præterire sine qualibet iniuria non potuisset. Sed illa ratione ad hos potissimùm hanc orationem scribit, quòd post compositas leges, publicè eos profiteri, atque interpretari hos iuris libros voluerat: vt quomodò singula tradere eos conueniat, non aliunde quàm à seipso cognoscant, quod & in principio orationis statim admonebimus. Quamobrem laudandus Imperator ex eo quoque, quòd non solùm qui le-

ges interpretarentur anteceſſores, quaſi tu dicas Theoricos, ſed & qui in vſum ac velut in aciem producere doceret, practicum & experientem cauſarum patronum conſtituerat, vt exemplo non ſolùm in præſentia prodeſſet, verùm etiam poſteris oſtenderet in gymnaſiis eſſe oportere, qui praxim quoq; ipſam ex rerum & cauſarum experimentis doceant, quamquàm hoc hodie non ſatis obſeruari videamus.

Antecessoribvs. Anteceſſores dictos fuiſſe qui ius Ciuile in gymnaſiis publicè docerent, omnes conſentiunt, & declaratur ſtatim in prooemio, quamuis Alciatus magnopere ſe quandoque in ea re hæſitaſſe ſcribat, lib. III. diſpun. c. XII. & ſuſpectam etiam ſcripturam habuerit, quæ tamen in omnibus codicibus ſatis conſtat. Sed qua ratione hi ſic appellentur, præter Accur. qui, quod moribus & ſcientia cæteris præſtare debeant, dictos putat. arg. l. magiſtros. C. de profeſſ. & med. lib. XI. nemo eſt ex his quos viderim, qui ſcribat. Ego antiſtites liberalium ſtudiorum magiſtros appellari animaduerti. l. j. C. de decre. decu. lib. x. nec dubito, quemadmodùm antiſtites ab anteſtando, ſic anteceſſores ab antecedendo dictos eſſe, qui, ſi latini ſermonis ratio pateretur, & Græcis hominibus, qui latinam hanc vocẽ fecerunt, ſatis cognita eſſet, præitores à præeundo potiùs dici debuerant, quàm anteceſſores, quòd ſcilicet interpretando præeunt diſcipulis: eſt enim præire, interpretari: dicimus etiam præire verba, pro eo quod eſt dictare: quod verbum ad gymnaſiorum quoque magiſtros pertinet. Vnde illud, Sæuo dictata magiſtro. Sed & quemadmodùm philoſophorum, ſic iuriſconſultorũ ſectæ erant. l. ij. in fi. de ori. iur. Sectatorum autem relationi quod verbum congruentiùs adſcribi potuit, quàm anteceſſorum? vt manipularium quoque militum anteſignani dicuntur, hodie etiam in gymnaſiis extra Italiam non abſimili ratione profeſſores ſtudiorum liberalium Regentes vocant.

Et salaminio *Viro diſertiſſimo.* Fuit hæc (vt dixi) prouidentia Imperatoris, vt hos libros, non ſolùm per Theoricos, vt vocamus, verùm etiam per practicos, hoc eſt, rerum & cauſarum experimentis atque vſu probatos viros compoſuerit, quod ipſe duabus conſtitutionibus profitetur. l. ij. §. quæ omnia. & l. j. poſt princ. C. de vete. iur. enucle. optimum enim ſe recepiſſe miniſterium dicit, tam ex facundiſsimis anteceſſoribus, quàm ex diſertiſſimis togatis fori. Talem igitur fuiſſe hunc Salaminium agnoſcas. Nam diſerti verbũ propriè ad eos pertinet, qui cauſas agunt. Vnde illud, Diſertos vidiſſe multos, eloquentem neminem: & Ciceronem Catullus diſerti ſſimum Romuli nepotem appellat.

Mnem reipvblicae nostrae sanctionem. Legis ſanctio propriè dicitur, extrema illa pars, qua pœna generaliter conſtituitur aduerſus eos, qui in legem commiſerint. l. ſacra. §. propriè. de re. diui. l. ſanctio legum. infrà de pœnis. qualis eſt hodie in literis pontificiis nouiſſima illa clauſula: *Nulli ergo omnino hominum, &c. Si quis autem, &c.* qualis etiam ferè in nouiſſimis Iuſtiniani conſtitutionibus, poſtremum illud decretum:

Qua

Quæ igitur nobis placuerunt, &c. Sanctio antiquæ legi subiecta hodie legitur in tabula ænea, quæ est in æde Laterani prope altare maximum, in qua legis Regiæ, de Imperio Vespasiani latæ pars quædam incisa est. Vsus tamen posteà tulit, vt constitutiones Imperatorum, & generaliter omnes omnino leges, sanctiones appellētur. l. j. §. his itaque. C. de vet. iur. enu. quòd sanctæ esse debeant, hoc est, inuiolabiles. d. §. propriè. & l. sanctum. eod. titu. de rer. diuis. Hîc ergo omnem reipub. sanctionem, pro vniuerso ciuitatis Romanæ iure accipias.

Per *Nostras orationes*. Decipitur hoc loco Accur. & qui eum sequuntur propter hæc verba, existimantes posteriorem editionem Codicis, ante hanc constitutionem factam esse. Quamuis enim ita loquatur hoc loco Imperator, tamen constat editionem illam alteram posteriùs factam: Et hoc tempora indicant, vt & Albe. hîc, col. vj. nu. 16. & Aug. lib. 11. emend. c. 1. annotarunt. Nam hæc constitutio Iustiniano tertium Consule data est: editio illa quarto ipsius Consulatu facta: quod ostendit specialis constitutio, qua consilij sui rationem Imperator reddidit. l. j. §. his igitur. C. de emen. Cod. Iust. Nam & rursus post illam emendationem nouellas edidit constitutiones, quas authenticas vocamus, quamuis cuncta sibi iam tum perfecta atque omnibus numeris absoluta, viderentur. d. §. his igitur. Quas ergo hîc orationes suas Imperator memorat, nec leges primi Codicis generaliter, vt Accur. voluit, accipere debemus, nec secundi: quippe qui nondum editus erat, ac multò minus nouellas cōstitutiones, quod Haloander videtur existimasse, scholio hîc apposito. Sed primas duas constitutiones quæ velut duæ præfationes sunt, Codicis istius noui Iustiniani quo hodie vtimur. Altera, *de nouo Codice faciendo*, altera, *de nouo Codice confirmando*. Item duas illas quæ sunt sub titulo de veteri iure enucleando, quę & in frontispicio Digestorū ante hanc quā interpretamur, præponi debent. Has omnes & si quę eis similes fuerunt, tam græca quàm latina lingua edidisse se hoc loco dicit. similiter easdem prope finē huius epistolæ iterum orationes suas appellat. Græcè autem & latinè adhuc Florentiæ ante digesta extare illā, quæ est posterior, sub. tit. de vet. iur. enu. Augustinus testis est lib. 1. emend. c. 1111. Igitur his constitutionibus ea quæ initio mandari, & quæ deinde post compositionem approbari ac statui oportuerat, mādasse se ac statuisse dicit Imperator. Veruntamen quia posteà hos viros, ad quos nunc scribit, publicè profiteri ac leges interpretari voluerat. Ideò ipsos quoque specialiter admonendos duxisse, quomodò singula in scholis tradere eos oporteat. Hoc est enim quod sequitur.

Sed *Cum vos*. Ex his apparet, etiam in eo deceptum Haloandrum, quòd constitutionem illam, quæ lib. 1. Cod. sub titulo de vet. iur. enuclean. prior est, post hanc quam interpretamur, editam & compositam fuisse existimauit, dum hanc illi præfert in editione sua in frontispicio Digestorum, quæ re vera secundum supradicta postponi debuit. hoc etiam August. animaduertit lib. 11. c. 1. & lib. 111. c. 111. emend.

§. Ex libris.

Sex et triginta tantummodo. Rectè intelligit Accur. vsque ad

titulum, de bonorũ poſſeſſionibus, vt ſcilicet hactenus omnia in ſcholis tradantur: alia ſuo ſibi marte iuuenes perdiſcant & tractent: quod ipſe inferiùs dicturus eſt, & reuera, excepto tractatu de bonorum poſſeſſionibus, & altero, de verborum obligationibus. Cætera non ita difficilia cognitu ſunt. Sed illos tractatus in explanatione Inſtitutionum à viua voce perfectè accipi poſſe exiſtimauit: nam ibi vtranque materiam diligentiùs exequutus eſt.

Librorvm *Quidem duo millia, verſuum autem tricies centena millia.* Vtinam ne hodie plura eſſe feciſſet ambitio interpretum noſtrorum, ferri æquo animo & legi poſſent. Sed nec ſpes eſt ſcribendi finem factum iri. Nunc ſi quis cognoſcere velit, quantùm antiqui verſus menſura capiebat, quantúmque hodie per Typorum excuſſionem compendi fiat, Aſconij Pediani expoſitionem orationum Ciceronis in manũ ſumat. Nam Aſconius ferè ex ordine orationum verſus numerat, ſi modò Aſconij illa numeratio eſt. Inde librorum noſtri temporis comparatione habita, ratio facilè iniri poteſt. Poterit etiam ex eo, quòd Imperator ſe hoc opus totum in centum quinquaginta millia verſuum conſumaſſe ſcribit. l. ij. §. Sed cùm omnia. C. de vet. iur. enuc. ſi ſimiliter ad libros noſtri temporis ratio conferatur. Sanè quòd tricies centena millia verſuum ad centum & quinquaginta millia redegiſſe ſcribit, poterit ex hoc quoque, ſupputatione facta, cognoſci quota pars librorum antiquorum in hos libros collata fuerit, quota ab his excluſa.

Caeteris *Iam deſuetis & iam omnibus deuijs.* A diſcipulorũ ſcilicet & magiſtrorum cura ac traditione: non enim vſu abrogata fuiſſe hæc dicit, quæ reuera non erant. argu. l. ij. §. mirabili. C. de vete. iur. enucl. Ideò hanc materiam intempeſtiuè tractant hîc doctores noſtri, contra quos ego in quibuſdam ſentio. Sed ſuo loco omnia exprimemus. l. de quibus. infrà de legibus.

§. In his autem,

Caii *Noſtri Inſtitutiones.* Quarum ſcilicet libri tres commemorantur in indice ante Digeſta. De hoc Caio, quis & quando fuerit, cur à Iuſti. & à Pompo. in l. cùm ſeruus. de ſtip. ſer. Noſter appelletur, difficile cognitu eſt. Auguſtinus coniecturas omnes colligit, quibus paulò pôſt Saluij ętatẽ fuiſſe oſtendat. lib. 1. emend. c. v. Sed de noſtro, nõ ſatis extricat nec ipſe, nec Aldobrand. in proœm. Inſt. Ego chriſtianum fuiſſe interdum ſuſpicatus ſum, aut certè cum chriſtianis ſenſiſſe, & ſub Alexandro fuiſſe. Nam chriſtianos eſſe paſſus eſt Alexander, ſub quo & Pomponius fuit, vt Lampridius in vita eius ſcribit, propterea à Pomponio noſtrum appellari, quòd ſuo tempore floruerit, à Iuſtiniano autem quòd chriſtianus fuerit: alioquin cognomentum fuiſſe neceſſariò dicendum arbitror. Extant hodie Inſtitutionum quæ Caij fuiſſe dicuntur libri duo. Horum poſterioris initio ita ſcriptum eſt, Diuini iuris ſunt eccleſiæ, id eſt, templa Dei, ac patrimonia, & ſubſtantia, & quæ ad eccleſiaſtica iura pertinent. Quæ verba ſi à Caio verè ſcripta ſunt, expedita res eſt, chriſtianum eum fuiſſe: nam chriſtianorum propriè eccleſiam dicebant. Sed preceptor meus lib. παρέργων. 11. c. xxvi. ea verba appoſititia eſſe putat, interpretatione perperam in contextum relata. Aldobrandinus nec ipſos quidem libros Caij eſſe exiſtimat, verùm epitom

tomen ex libris Caij non ſatis diligenter factum, quod & verum puto.

§. Et primi anni.

Passim et qvasi per satvram. Vide num legendū ſit, *Sed ſparſim.* Nam quod Ludouicus Bologninus admonuit, ſcribendum eſſe, *per ſaturam.* non, *per ſatyram:* id ipſe quidem ex Florentinis Codicibus rectè ſumpſit, ſiue architypos illos viderit, ſiue eos duntaxat, quos ex illorum fide Angelus Politianus emendauerat, quorum Bolognino cùm Florentiæ Prætor eſſet, deſcribendorum poteſtas fuit. Idque exemplum hodie in Dominicana bibliotheca Bononię adſeruatur, vt Auguſtinus meminit, nec aliud magis ſequutus eſt Haloander in editione ſua. Cæterùm quod in Thucis libris v. pro y. ferè ſemper ſcribitur, hoc Bologninus nō ſat intelligens, ſuam ipſius inſcitiam detexit, dum librariorum negligentiam inſectatur, quod de imperitis magiſtris Quintilianus ait. Hodie nemo paulò doctior ignorat, per ſatyram idē propè ſignificare, quod variè, & quaſi per ſaltum: dum non perpetuò & continenter aliquid fit, ſed velitatim & interruptè: quo ſenſu & alijs locis in iure accipitur. l. j. in princ. C. de lat. lib. tollen. c. ſatyra. ij. diſtinc.

Et haec *Quidem fuerunt antiquæ eruditionis monumenta.* Ab antiquæ eruditionis more atque ordine in tradendis ſuis legibus haud longè abſcedit Iuſtinianus: vt ex ſuperiorum & inferiorum collatione videre eſt. Sed pleniùs ac diligentiùs agi præcipit, & ſtudendi tempus à quarto in quintū annum extendit.

§. Nos verò.

Tam per tribonianvm virvm magnificvm magistrvm et *exquæſtore ſacri noſtri palatij & exconſule.* Vulgata lectio erat, *exquæſtorem,* &, *exconſulem.* Sed Haloander per omnes caſus hoc tempore dictum exiſtimat, *exquæſtore* &, *exconſule* eum, qui quæſturam, aut conſulatum geſſiſſet, quem antiqui quæſtorium & conſularem dicebāt. Hoc etiam Accurſius, hoc Petrus Crinitus, hoc nouiſſimè Auguſtinus putauit lib. III. emend. c. III. Ego, vt de verbi ſignificatione Auguſtino aſſentior, ſic de inflexione per obliquos caſus ſubſiſto, cùm videam Caſſiodori epiſtolas, qui temporibus Iuſtiniani ſcripſit, hoc modo inſcribi, Magni Aurelij Caſſiodori ſenatoris, viri clariſſimi, & illuſtris, exquæſtoris Palatij, exconſulis ordinarij, exmagiſtri officiorum, præfecti prætorio, &c. quo fit, vt vtroque modo vſurpatum putem. Illud inſuper coniectari libet, dictos exconſulibus non conſulares, vt cognoſceretur verè eos geſſiſſe conſulatum, non per codicillos à principe vt conſulares habetentur impetraſſe. Nam impetrari hæ velut imaginarię dignitates pridem cœperant. Et initio conſulares prætorij quæſtorij dicebantur, tam qui titulo tenus impetrauerant, quàm qui re ipſa functi erant. Deinde cōmodius viſum eſt vocibus quoque inter ſe appellationes diſtingui. Propterea excōſule dictus, qui magiſtratū geſſerat, cōſularis qui dignitatis duntaxat inſignia à Principe meruerat, vt Iuſtiniani conſtitutiones indicant. l. fi. C. de decu. li. x. vbi gl. & in l. antep. & pe. de conſ. lib. XII. eius rei argumētum quoque eſt, q & conſulares & quęſtorios & præfectorios apud ipſummet Iuſtinianum eodem loco legimus, quo exconſu-

les dixerat. l. ij. §. quæ omnia. C. de vet. iur. enucl. quare non abolitam veterem appellationem, ſed diuerſitatis neſcio quid inductum fuiſſe apparet.

§. In ſecundo.

Ex edicto. Ex edicto dixit, pro eo quod eſt, ab edicto. Videntur enim (vt Accurſius hîc admonet) edictales dicti, quòd ſcilicet tunc primùm ad edicti perpetui interpretationem tranſirent, ne quis putet edicto ipſo nomen eis impoſitum fuiſſe. Quid enim hoc curaret Prætor?

Qvatvor *Libros ſingulares, quos ex omni compoſitione quatuordecim librorum excerpſimus.* Hoc eſt, quos ex quatuordecim libris, qui ſunt à titulo, de ſponſalibus vſque ad titulum, de bonorũ poſſeſſionibus, ſingulares & eximios eſſe voluimus: vt cùm quatuordecim his libris quatuor tractatus abſoluantur, ſinguli libri ad ſingulorum tractatuum cognitionem ſufficere intelligantur. Eos ipſe paulò pòſt nominatim deſignat, Primum tripartiti voluminis, de dotibus, nempe qui eſt in ordine vigeſimus tertius Digeſtorum. Alterum ex gemino, de tutelis & curationibus, anteriorem ſcilicet, & hic eſt vigeſimusſextus. Tertium item anteriorem ex gẽmino, de teſtamẽtis. & hic vigeſimusoctauus. Quartum autem qui primus eſt ſeptem gemini, de legatis, & hic eſt trigeſimus, qui totus ſub vna rubrica inſcribitur, *de legatis primo.* Enimuerò apparet ex hoc loco, quomodò totum opus Digeſtorũ diuiſum ſit, quomodóq; ſingulæ partes inſcribi debeant. Nam generales quædã ſunt rubricę, quę per vniuerſi operis partes currere debent. vt per hanc primam partem τὰ πρῶτα. Per ſecundã, *de iudicijs*, hoc modo, *Digeſtorum liber quintus, de iudicijs, liber primus.* deinde ſubijcitur ſpecialis rubrica, *vbi quis agere, vel conueniri debeat*, & deinceps libro ſexto & ſeptimo vſque ad vndecimũ ſimili modo repeti, aut certè ſubintelligi oportet generalem hanc rubricam, *de iudicijs.* Cùm ad vndecimum veneris, ibi rurſus, *Digeſtorum lib.* I X. *de rebus creditis primus.* deinde ſubiicitur ſpecialis rubrica, *Si certum petatur.* Et deinceps per ſingulos libros generalem rubricam repetẽdam eſſe, idẽmque in omnibus partibus faciendum, quæ ſunt ſeptem, vt & alibi docemur. l. ij. C. de vete. iur. enucl. Hoc etiam Accurſius annotauit, gl. ſupra eo. verſ. in ſecundo. Nec Haloandrum nec Viglium feſellit. Viglius Inſt. de teſtam. ſuper rub. in fi. Hal. inter principium & finem cuiuſque partis. Quamuis Auguſtinus nonnihil diſſentiat, qui non vſquequaque huic diſtributioni conuenire ſcripturam Florentinorum librorum affirmat lib. I I I. emend. c. vltimo. in fine. Sed illos libros, nec ex toto integros eſſe ipſemet conſentit.

§. Tertij inſuper anni.

Liber singvlaris ad hypothecariam formvlam. Hic eſt vigeſimus liber, qui ſine dubio ſic inſcribi debet: *Digeſtorum ſeu Pandectarum lib. vigeſimus, ad hypothecariam formulam liber ſingularis.* Deinde ſubiici debet, Titulus primus, qui eſt, *de pignoribus & hypothecis*, vt docemur ex hoc loco, & conuenit cum his quæ proximè dicta ſunt.

Oportvno *Loco, in quo de hypothecis loquimur, poſuimus: vt cùm æmula ſit pigno*

sit pignoratitijs actionibus. Loquitur de hypothecaria formula, quam ideò dicit ęmulam esse pignoratitijs actionibus, quòd per actionem in rem ad pignoris persequutionem constitutam, idem ferme creditoribus præstat, quod pignoratitia actio quæ in personã intenditur. Sed hoc loco videntur errasse omnes, dum hypothecariam formulam, pro hypothecaria actione simpliciter accipiunt: videtur enim pleniùs quiddam significare hypothecaria formula, quàm hypothecaria actio, quæ & quasi Seruiana & vtilis Seruiana, ac nonnunquàm etiam Seruiana simplicitet appellatur. Inst. de act. §. item Seruiana. l. j. §. cùm prędium. & l. si superatus. infrà de pig. Hæc enim propriè ad vendicationẽ atque attractionem pignorum pertinere videtur. d. §. item Seruiana. At hypothecaria formula, omnia omnino iura, persequutionis pignorum causa prodita comprehendere. Significant hoc superiora verba, quæ proximè annotauimus, *Liber singularis ad hypothecariam formulam*, & quod veterum non alij de pignoribus, aut de his quæ versantur circa pignora, proprij libri commemorantur, quàm qui ad hypothecariam formulam inscripti erant, ad quam singulares libros Caius, Paulus & Martianus scripserant, vt ex indice apparet. Papinianus quoque ante hos quædam commentatus erat, id quod indicant verba Imperatoris, paulò inferiùs, in §. ne autem tertij. librum, inquit, hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani &c. loquitur enim hîc quoque de eadem hypothecaria formula. Opinor fuisse formulam à vetustissimo aliquo iurisconsulto conceptam, ac proditam, quomodò posset quis paciscendo efficere, vt res pignori teneretur, quæ tamen creditori tradita non esset. Nam cùm pignus à pugno diceretur, & initio in manum tradi consueuisset, vt nuda conuentione quasi per fictionem quandam effectus idem præstaretur, existimasse antiquos, solemni quadam verborum formula in eam rem opus esse, vt de Aquiliana stipulatione, posthumorum institutione, & quibusdam aliis legimus. Eius formulę interpretationem deinde facientes iurisconsultos, vt vim atque effectus omnes huius conuentionis, & qua de causa introducta esset, planè exprimerent, vniuersa ad pignora & hypothecas & earum differentiam pertinentia exposuisse, atque in eosdem libros congessisse: hodie tamen & citra formulam ac verborum conceptionem, vel nudo consensu & sola cõuentione contrahitur hypotheca, in tantũ vt nec scriptura quidẽ opus sit. l. contrahitur. infrà de pig. l. j. de pig. act. modò aliter res gesta probari possit.

Quod ait, oportuno loco, in quo de hypothecis loquitur, hypothecariam formulam posuisse. tantundem omnino est, ac si dicat, oportuno loco se de pignoribus atque hypothecis in vniuersum loquutum esse. Verbum enim illud, in quo, pro demonstratione est, & quasi repetitio eiusdem pronuntiati. Recenset hoc loco Accursius differentias, quæ sunt inter pignoratitiam & hypothecariam actionem: quarum illa præcipua est, & vnde aliæ ferè oriuntur, quod hypothecaria realis est. l. pignoris. C. de pig. & l. pignoris. infra eo titulo. Pignoratitia verò personalis. l. fi. C. de distract. pig. Item hypothecaria contraria non est, sed directa tantùm, ea quæ creditori datur: at pignoratitia & contraria est, & directa: quæ tamen directa non creditori ipsi competit vt hypothecaria, sed debitori, idque soluta demum pecunia. l. si rem. §. omnis. de pig. & ideò

re contrahi dicitur, Inst. quib. mo. re. contr. obl. §. fi. contraria verò rursum creditori competit. d. l. si rem. in princ. & vel solo consensu oritur. l. si rem. de pig. actio. Aliæ differentiæ quæ inter has actiones commemorantur, omnes ferè ex illo manant, quòd realis hypothecaria est, pignoratitia personalis. Nam & realium alia præscriptio est, alia personalium. Item reales omnes stricti iuris esse videntur, exceptis quibusdam, quæ mistam causam obtinent, qualis est communi diuidundo, familiæ hæreiscundæ, Inst. de actio. §. actionum. At personalium quædam bonæ fidei sunt, & inter has pignoratitia numeratur. d. §. actionum. alias differentias colligere non tam ad hypothecariam & pignoratitiam specialiter, quàm ad reales & personales actiones inter se in vniuersum pertinet.

§. Hæc autem.

In regiis vrbibus quam in Berytiensium pulcherrima *ciuitate*. Regias vrbes appellat Romam & Constantinopolin, quæ quasi altera Roma haberi cœperat. l. j. §. sed & si quæ leges. C. de vet. iur. enucle. ex decreto magni Constantini qui eam instaurauit, & Imperatoriam vrbem ac nouam Romam protinus appellari voluit. Vnde & Constantinopolis dicta: cùm anteà Bizantium appellaretur. Romæ autem perpetuum epitheton, regia, quasi rerum domina, & vnde leges iuráque acciperentur. l. sed & reprobari. §. fi. infrà de excus. tut. Horatius, Mihi iam non regia Roma tam placet, vt madidum Tybur, atque imbelle Tarentum. Non quòd Reges dicerentur Romani principes (hoc enim sensu regium nomen Romæ post eiectos Reges perpetuò inuisum) Nec Romanorum Imperatorum quisquam id vsurpauit, sed Imperatoriò nomine contenti fuere, quod & libera ciuitate in vsu fuerat: cùm Imperatores propriè appellarētur, quibus rei bellicę summa cōmissa erat. Perpetuū autē Imperatoris cognomen C. Cæsari primùm, deinde Augusto ita vt ad successores perpetuò illud transmitterent, publico decreto tributum fuisse scribit Dion lib. LII. prope finem. Quò magis mirum est, vnde Romanorum Regis appellatio descenderit in hæc tempora. Nam sic eum vocant, qui suffragiis eorum, ad quos pertinet, electus Imperator, nondum tamen à Ro. Pontifice de more confirmatus est. Sed hunc titulum Germani, suo sibi modo videntur confinxisse. Rom. Pontifices Regem duntaxat, non etiam Romanorum Regem antiquioribus temporibus appellarunt. c. per venerabilem. de elect. Nouissimè tamen & ipsi Romanorum Regem dixere, clem. prima. de iureiur. Porrò Berytiensis vrbs, quam hîc nominat, in Phœnice Syria est Augusti beneficiis, vt Vlpianus scribit, gratiosa, quæ & Augustiana Colonia dicta est, & ius Italicum, habuit. l. j. de cen. ea videtur esse quam hodie Barutyn vocant, mercatorum orientaliū conuentibus & negotiationibus celebris. Postremò vides nō licere alibi, quàm in his tribus vrbibus, exerceri publica legum gymnasia, nisi speciali priuilegio indultū fuerit. Addit Iacobus ab Arena, inueteratam cōsuetudinem pro priuilegio accipiendam esse. l. hoc iure. §. ductus aquę. infrà de aqua quo. & æsti. l. quisquis. C. de epis. & cler. xviij. q. vlt. c. seruitium. & c. super quibusdam. §. præterea. de verb. sig. quod omnes probant. Denique Pataui j nō alio iure, quàm

inueterata consuetudine, docendarum legum Gymnasium haberi constat. Bononiæ ex priuilegio Lothari Imperatoris concessum ferunt, vt Bart. hîc scribit. Bologninus ex priuilegio Theodosij iunioris competere existimat: eius rei testimonio esse antiqua documenta, quin etiam extare huius priuilegij codicillos. Id priuilegium nec Theodosij esse, sed prorsus subdititium Alciatus putat, titulo de agric. & cen. in rtes posteriores lib. Cod. Si tamen verum id priuilegium est, frustra veretur Thomas diplomatarius hîc in addi. ad Bar. ne abrogatum sit, hoc Iustiniani decreto: quia fuerit post Theodosiũ Iustinianus, ac proptereà Bononiæ quoque sola consuetudine defendamur. Non enim antiquiorum principum indulta reuocat Iustinianus, quin haud obscurè rata ea esse iubet, cùm dicit, & non in aliis locis, quæ à maioribus tale non meruerunt priuilegium. Romani Pontifices subiectis sibi Ciuitatibus priuilegia huiusmodi sæpenumero indulsere, prodita etiam in eam rem solemni formula (formam erectionis studij, Abteuiatores Pontificij vocant.) Nã quod Ricardus Malumbra, & qui eum sequuti sunt, hoc ideò constituisse Imperatorẽ censuere, quòd temporibus suis, eorum qui veram scientiam tenerent, inopia esset: ne, si passim omnibus vbique gentium interpretari leges permitteretur, falsam doctrinam tradi contingeret. Id vt verum sit, non proptereà tamen statim consequens est quod illi censuerunt, vt quia temporibus nostris veri Iurisperiti omnibus locis inueniuntur (quod illorum seculo persuasum fuit, sed nos haud quaquàm verum existimamus) cessante illa ratione, cessare debeat etiam prohibitorium hoc decretum, per l. adigere. §. quamuis. de iur. patr. neque enim vlli ferè placuit hęc sententia (vt Bartolus hoc loco scribit) nec nobis probatur. Quippe causam eam fuisse, quam impulsiuam vocant, non rationem legis, quam finalem dicunt, interpretamur. l. j. §. sexum. de postulando. Nam in dubio impulsiuam fuisse causam, non finalem præsumi solet. glo. in l. ij. §. fi. vbi Bart. de donat. Viglius Inst. de mil. testamento. §. illis. quòd & si finalis ratio illa fuerit, tamen an hodie cesset, Principis iudicio relinquendum est. Nec minus facile quicquam admittendum, quàm vt scruptata ratione, vel causa legis, sententiam contorquere cuiquam liceat. l. non omnium. & l. seq. vbi dixi. infrà de legib. l. prospexit, qui & à quibus. cùm sub tali prætextu, perniciosè errari possit. Præsertim autẽ in proposito negandũ id esse, cùm hodie & generaliter obseruari videamus, ne noua legum gymnasia, citra Principis autoritatem, vsquàm instituantur: consuetudo enim ipsa legũ optima interpres. l. si de interpretatione. infrà de legib.

§. Illud autem.

IN NOSTRA ORATIONE, ET POST COMPLETVM OPVS IN ALIA *Nostri numinis constitutione scripsimus, & nunc vtiliter ponimus, vt nemo audeat eorum, qui libros conscribunt, signa in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi maximum adferre discrimen.* Orationes hîc quoque & constitutiones suas indifferenter appellat, quæ positæ sunt lib. 1. Cod. sub titulo, De vet. iur. enucle. vt & initio admonuimus. Hac ergo & duabus illis constitutionibus per compendia & signa quicquam in his libris scribi prohibet. Ac nec quæ ad numeros quidem attinent, hoc modo scribi vult, sed plena atque integra lite-

rarum conſequentia omnia explicari:propterea quòd animaduerterat, multa eo mòdo ſcripta in iure ciuili corrupta,aut perperam accepta ac malè interpretata eſſe,quin exempla veteris incōmodi hodiéque nōnulla remanent:vt in ſenatuſconſulto Velleiano. *De ea re ita conſuluerunt.* pro, *cenſuerunt*, etiam nunc legitur,quod initio ita ſcriptum fuerit D. E. R. I. C. & ſub titulo, De acquir. hæred. *Pantonius*, pro, *Publius Antonius*, legebatur.quòd ita olim ſcriptum eſſet '*P. Antonius*, vt Alciatus demonſtrat,lib.VII. παρέργων. c.XVI.quamuis Haloander, *Pannonius* legendum exiſtimarit.Nouella conſtitutione quadrageſima ſeptima,vt præpo.no.Imp.in fi.etiam in inſtrumentis & actis publicis Imperator hoc obſeruari præcepit,vt tempora,& ſi per numeros deſignata fuerint,tamen etiam expreſſis verbis,& integra literarum ſerie deſcribantur:quod mercatores hodie non ſolùm in commemoratione temporum,ſed in omnibus omnino numeris recenſendis obſeruant. Galbam, qui poſteà fuit Imperator, Tranquillus ſcribit,cùm quingenties ſextertium Liuiæ Auguſtæ teſtamento præcipuum inter legatarios habuiſſet,quia notata,non perſcripta ſumma erat, hærede Tiberio legatum ad quinquaginta reuocante,ne hæc quidem accepiſſe.Igitur quamquàm non inualidum ſit,quod per compendia & ſigna nūmerorum,in actis & inſtrumentis ſcribitur.Arg.l.hæredes palam.§.ſed & ſi notam.de teſt.l.quoties.§.ſed ſi nō.de hær.inſt.periculoſum tamen & captioſum eſſe apparet.Sanè quæ Imperator,ſigna & compendia,vocat,eas antiqui notas appellauerunt.Ariſtoteles hoc idem ſimbolum appellat,quod eſt latinè, nota: vt Cic.in Topicis teſtatur.Notis ferè vtebātur exceptores,hoc eſt,qui dictata, vel orationes excipiebant.Quorum etiam nunc in iure mentio eſt.l.ſed & addes.§.fi.loc.Notarū rationem atque interpretationem ex Valerij Probi libello accipere atque intelligere licet.Notas hodie Tiphras vulgò appellari autumat Raphael Volaterranus.Nec teſtamentum verò,nec aliud quodlibet inſtrumentum notis ſcriptum valere hodie ſatis conſtat.l.ſed cùm patronus.§.fi.infrà de bono.poſſ.excepto teſtamento militis, ex ſpeciali ſcilicet priuilegio, quo eis quomodò velint,& quomodò poſſint teſtari permiſſum eſt.ac ne hoc quidem valebit,niſi tabularum ſenſus & veritas legitimis probationibus oſtendi poſſit.l.Lucius.infrà de teſta.mil.Addit Accurſius,hæc omnia intelligenda eſſe de his,quæ meris notis tota perſcripta ſunt,non ſi quid fortè compendij cauſa breuius ſcriptum ſit,quomodò communiter quædam adſtrui conſueuerunt. (abbreuiationes,vel abbreuiaturas vulgò vocant.)Quam ſententiam & Bart. & alij ſequuntur.Ego vt documenta & acta non propterea vitiari crediderim, quum nuſquam hoc cautum ſit.Sic talem quoque ſcribendi morem ab his libris ſummouere voluiſſe Imperatorē exiſtimo,cùm nihil compendio,ſed plena literarum conſequentia omnia ſcribi velle diſertè dicat : compendia enim propriè dicuntur huiuſmodi abbreuiationes.Illud non ab re erit admonuiſſe, confutari,vel ex hoc loco,ſi quis hactenus Florentinas Pandectas ab Imperatore ipſo in Italiam miſſas credidit:multa enim in illis libris,contra quam hoc loco præcipiatur,ſcripta eſſe audiuimus.

NEMINE *Iudice ex tali libro recitationem fieri concedente.* Durabat vſque in hæc tempora mos vetuſtus recitandorum in Iudiciis legum,quæ ad propoſitæ cau

tæ cauſæ deciſionem ac definitionem pertinerent. cuius rei alibi quoq; mentio eſt l. cum prolatis. infrà de re iudic. frequentes interponi videas tales recitationes in orationibus Ciceronis. Hodie etiam Venetiis in vſu eſt, cùm cauſa agitur, non ſolùm acta, ſed & leges recitari, quibus iudices ad iudicandum moueri debeant.

§. Illud verò.

ILLVD AVTEM SATIS NECESSARIVM CONSTITVTVM SVMMA CVM *Interminatione edicimus, vt nemo audeat neque in hac ſplendidiſsima ciuitate, neque in Berutyenſium pulcherrimo oppido, ex iis qui legitima peragunt ſtudia indignos & peßimos, imò magis ſeruiles, & quorum effectus iniuria eſt, ludos exercere.* Neceſſariò conſtitutum, legendū arbitror, non, neceſſarium: ſignificat autem etiam ſuperiorum Principum conſtitutionibus id proſpectum fuiſſe. Enimuerò cùm Beryti & Conſtantinopoli, non etiam Romæ tales ludos exerceri prohibeat, an Romę fieri liceat, dubitatum eſt. Ego quę inciuilia & iniurioſa ſunt, nullo loco licere arbitror, ſed ideò Romæ hæc fieri non prohibuit, vel quia nihil ad ipſum pertinebat, quid Romæ ageretur, ſecundum ea quæ initio diximus, vel quia Romæ talem conſuetudinem inualuiſſe non audiuerat. Hodie nihilominus per laſciuiam & iuuenilem calorem in Italicis quidē gymnaſiis immodeſtos ludos exercere non deſinunt, nec omnino contineri poſſunt, velut niuium & malorum iactus & quoſdā ſimiles. Sed an criminis appellatione, ludus quoque indiſtinctè contineatur, quęſitū eſt. Bar. contineri putat: propterea ſi municipali lege cautū ſit, vt ob crimen, bannitus impunè occidi poſſit: hunc quoq; qui ob ludum bannitus fuerit, iure cæſum videri. Quinetiam idcirco iuriſperitum quendam qui ſemper obfirmatè id negauerat, oblata ei hac ſcriptura, illico obmutuiſſe. Nos, quicunq; ille fuerit, rationi locū ſupereſſe credimus. Hîc enim de his duntaxat ludis Imperator loquitur, quorum effectus iniuria eſt, non omnino de omnibus: multos autem ludos eſſe, qui citra crimen exerceri poſſint, non ignotum eſt.

IN *Berutyenſium autem ciuitate.* Elicit hinc Accurſius tres eſſe iuris ſtudioſorum iudices ordinarios, præſidem prouinciæ, & epiſcopū ciuitatis in qua iuri operam dant, tum doctores, qui eis iura interpretantur. Ego quod hîc conſtitutum eſt, ad eos duntaxat qui Beryti agerent, pertinere non dubito; quod ad cæteros attinet, nihil noui iuris à Iuſtiniano inductum eſſe, ſed Federici conſtitutione. auth. hac habita. C. ne fil. pro pat. in vniuerſum poſteà definitum eſt, vbi conueniri debeant ferè ſecundum Accur. opinionem.

FINIS PROOEMII.

D· IVSTINIANI.

SACRATISSIMI PRINCIPIS PERPETVO AVGVSTI Iuris enucleati ex omni veteri iure collecti Digestorum, seu Pandectarum, liber primus.

His libris ideò Digestorum, seu Pandectarum nomen imposuisse scribit Imperator, quòd omnes disputationes, ac decisiones in se habeant legitimas, & antiquum ius omne vndique collectum, in sinus suos receperint. l. ij. §. sed cùm omnia. C. de vet. iur. enucl. Reliqua ad Pandectarum nomen pertinentia, Budæus præclarè docet. is videndus paulò post principium suarum annotationum. videndus & Aldobrandinus in prooem. Institutionum, in verbo, *Post libros quinquaginta Digestorum*, & Alciatus lib. III. Dispunct. c. XII.

DE IVSTITIA ET IVRE *TIT. I.*

Satis constat Imperatorem initio mandasse, hos libros tam secundum Codicis sui, quàm edicti perpetui ordinationem, atque imitationem disponi ac digeri, prout Triboniano commodiùs videretur. l. j. §. cumque hæc. C. de vet. iur. enucl. Sed id quidem non vsquequaque factum esse apparet suprà in proœ. §. & post eundem. nam nec similis huic titulus in Codice est, nec in edicto perpetuo fuisse arbitror. Cæterùm compilatores excogitasse, sub quo iuris & iustitiæ definitionem, naturamque & omnino totam originem, quoad res pateretur, atque instituto operi conueniret, exprimerent, laudabili prorsus œconomia, vt cùm toto opere de iure ac iustitia in summa disputaturi essent, illius vim & finem ante omnia cognoscendum proponerent. Sunt pleraque ex libris institutionum, definitionum ac regularum excerpta non inconcinnè illa quidem, sed nimis fortasse breuiter, vt in tanta copia.

L. I. VLPIANVS. LIBRO I. INSTITVT.

Legebatur in Codicibus communibus, Vlpianus lex j. lex ij. & sic deinceps hodie permultum vtilitatis afferre poterit, quod plerisq; locis restitutum est, quo libro veterum Iurisconsul. quisq; quid scripserat. multa enim per hoc faciliùs intelligētur: vt exēplis plurimis Augu. docet lib. I. emen. c. IIII. & seq. sectionē autē & responsum quodlibet, siue legē, siue caput appellare libeat, facilè cōcedendū censeo. Caput latinè rectè dicas, & numerorū ordine citari cōuenit. nam

capita

capita iuris propriè dicuntur, vt annotat Aſconius Pædianus. Legem tamen etiam hoc ſenſu appellari voluiſſe videtur Imperator.l.ij.§.tanta.C.de vete.iur. enucle.cùm ait,vnuſquiſque eorum, qui author legis fuit, noſtris Digeſtis inſcriptus eſt,&c.Sed nec à veterum inſtituto abhorret, quòd ab Irnerio ad noſtra vſque tempora factum eſt, tractandis legibus prima quæque ſingulorum capitum verba citare:vt Alciatus docet lib.11.παρέργων.c.vltimo. Et ſanè adiumenti non parum confert,initium cuiuſque capitis memoria tenere,ac promptè & memoriter, vbi res exegerit, pronuntiare: quandoquidem dimidium facti(vt in prouerbio eſt)qui cœpit,habet. Hoc & Irnerij & Azonis ętas reſpexiſſe videntur,cùm vſum hunc induxere.

VRI OPERAM DATVRVM, PRIVS NOSSE *oportet vnde nomen iuris deſcendat.* Deriuatio atque ethymus nominis ad concipiendam definitionem multùm confert. At definitio ex Dialecticorum doctrina, initio tradi debet, vt intelligatur, quid ſit id, de quo diſputatio inſtituitur.Ideò cùm vniuerſo opere de iure diſputaturus ſit,definitionem iuris ſtatim ſubiicit,quod ſimiliter et aliis locis fecit.l.j.infrà de inſt.l.j.de fur.l.j.de re iud.l.iij.de vſuca. l.j.de ſupel.leg.Inſti.de leg. in princ. oportere autem accipiendum eſt,inſtituto conſentaneum atq; oportunum eſſe. Quod quidem non magis propriè dici potuit,quamuis Accurſius latinę linguæ ignoratione impropriè dictum putet,dum pręciſam quandam & ineluctabilem neceſſitatem importare hoc verbum falsò exiſtimat.Cicero pro Cornelio,oportere conſentaneum eſſe officio : licere legibus & iuri:conuenire temporibus & perſonis.Paulus quoque l.penul.infrà ad exhib.Reſpondi non oportere ius ciuile calumniari.

EST AVTEM *Ius à iuſtitia appellatum.* Atqui Grammatici iuſtitiam potiùs à iure,quàm à iuſtitia ius dictum volunt.Ius porrò quaſi ius dictum eſſe, per vnius literæ immutationem,eam ſcilicet vim boni,quam animis noſtris natura ingenuit, quod reſpiciens Cicero non vno loco, Naturæ ius eſſe, ſcripſerit, quod nobis innata quędam vis indidit,atq; inſeruit:alij autē à iubendo dictum voluere,quaſi quod populus,aut lex iuſſiſſet.Fuit cùm exiſtimarem ex Germanis & Genuinis,ſiue Celſi,ſiue Vlpiani verbis,aliquid immutatum eſſe per tot tranſlationes,aut certè ſatis habuiſſe Iuriſconſultum, ſi vel alluſionem quandam ſequeretur,dum cōcinniùs hoc modo doceri putat, & quaſi nobiliore loco ius ortum eſſe ſuadere vult.Veniebat in mentem,nō alia ferme ratione Seruium Sulpitium,quem Imperator noſter poſteà ſequutus eſt, Inſti. de teſt.in prin.teſtamentum ſcripſiſſe à mentis conteſtatione dictum: Trebatium verò Sacellum à ſacra & cella,cùm re vera & illud à ſimplici teſtatione, & hoc à ſacro per diminutionem ductum conſtet:quanquàm errorem eis obrepſiſſe ab

aliquibus exiſtimatum fuerit Valla & Aulo Gell. lib. VI. noc. att. c. XII. Nunc & Celſum ſic ſcripſiſſe, vt modò legimus, & verè ius à iuſtitia dictum puto, non iuſtitiam à iure. Ius, inquit Aſconius Pedianus, ad artem pertinet, officium ad virtutem. Quod de officio dicit, idem ſine dubio & de iuſtitia dicturus foret: eam enim ad animi virtutes referri conſtat. Igitur conſentaneum eſt, vt quemadmodum virtus priùs fuit, quàm ars, ſic & virtutis nomen priùs, quàm artis fuerit, & conſequenter iuſtitiæ quoque nomen priùs, quàm iuris cognitum. Quamobrem Alciato aſſentior, qui lib. I. παρέργων. c. XXV. & XXIX. iuſtitiam non à iure, ſed à vi, quòd vim ſiſtat, dictam arbitratur, aut iuſtitiæ certè ethymum amplius quærendum eſſe: Cum fallax ea res ſit ac lubrica, & in qua ipſe etiam Varro Latinorum & Græcorum omnium doctiſſimus, multos ſæpè luſerit & luſus fuerit, à iuſtitia verò ius & dictum & profectum eſſe nō dubiè arbitror, cùm etiam iuſtitiam vnicuique ius ſuum tribuere dicamus. Nec mouet me quod ius interdum etiam id dicatur, quod per ſe ſemper ęquum & bonum eſt. l. penul. infra eo. quaſi hoc vtique non ad artem, ſed veluti ad rudem materiam, ac ſolam animorum notionem pertineat, vt & ipſa iuſtitia. Reſpondeo enim hoc ſenſu non ferè accipi, niſi cum illa adiectione, gentium aut naturæ: ſine tali verò adiectione, magis propriè iuſtum quàm ius dixeris: iuſtum enim & iniuſtum ad naturam & legem: ius & iniuria ad actionem referuntur: vt Ariſtot. docet, lib. V. Ethycorum. c. VII. & mox dicemus. At Romæ initio (nam ea vox Romæ nata eſt) cùm ſimpliciter ius dicebant, non de iure gentium, aut naturæ, ſed de iure ciuitatis ſuæ intelligebant. Hoc tamen cum eo, quod ſemper æquum & bonum eſt, conuenire exiſtimabant. Ideò quandoque pro eo, quod ſemper æquum & bonū eſt, accipitur, ſed re vera ciuilium inſtitutorum vrbis propriam ac perpetuam rationem ſignificat. Proptereà rectè ab Aſconio dictum, ius ad artem pertinere. Nec alio ſenſu accipi debet, quod initio dixit, Iuri operam daturum. Sed & quod mox ſubdit, eodem pertinet, ait enim.

NAM (VT *Eleganter Celſus definit) Ius eſt ars boni & æqui.* Definit Celſus, vt dixi, ius, quod ad artem & ciuilem doctrinam pertinet, hoc eſt, ius ciuile, prout quidem trifariam collectum & conſtitutum eſt, ex præceptis, ſcilicet naturalibus, gentium & ciuilibus. Nam de iure naturali animis inſito, ac velut rudi adhuc materia contento, non poteſt intelligi hæc Celſi definitio, in qua ars velut pro ſubſtantia rei definitæ pronunciatur, quicquid Accurſius commentetur. Conuenit huic Celſi definitioni ea quoque quam tradit Cicero in Topicis. Ius ciuile eſt æquitas conſtituta his, qui in eadem ciuitate ſunt, ad res ſuas obtinendas. Sanè artem rectè Accurſius, vt opinor, ſcientiam interpretatur, eamq́ue ex Porphirij ſententia rectè admonet finitam doctrinam eſſe de infinitis. Eadem ratione Rhethoricem quoque multi definierunt, artem eſſe, vel ſcientiam benedicendi vel perſuadendi, quam tamen qui magis propriè atque acutè loquuti ſunt, minúſque ad præcepta doctrinæ reſpexere, vim & facultatem perſuadendi dixerunt (vt Quintilianus lib. II. orat. Inſt. c. XVI. refert) de iure ciuili accipiendam eſſe hanc definitionem. Alciatus quoque lib. I. παρέργων. c. XXX. conſentit, nihil aliud in ſumma ius eſſe colligens, quàm æquitatis bonitatiſq́ue collectionem, à Iureconſultis noſtris in artem redactam. Æqui & boni verbum

in hac

in hac definitione quomodò accipiendum ſit,abundè differunt Budæus hîc. Alciatus d.c.xxx.& Coraſius lib.11.Miſſell.Iuris.c.xviii.qui & ipſe ius ciuile à Celſo definiri ſentit.Ego æqui & boni verba pinguiore quadã minerua accipi velim,vt tantundem propè ſignificent,ac ſi dicat,æquitatis & iuſtitiæ.nam bonum æquè miſtum idem propemodùm eſſe,quod iuſtum cenſeo. Horatius, Atque ipſa vtilitas iuſti propè mater & æqui.Iuſti videtur dixiſſe,pro boni. Sed an hæc ars,quæ & ciuilis ſapientia,& iuris prudentia,& iuris ſcientia, ac nonnunquàm etiam iuriſperitia dicitur,vna ſit de ſeptem artibus liberalibus,quærit Paulus Caſtren.hîc:& non eſſe exiſtimat.Credo quod in vulgari artium liberalium Cathalogo, ſpecialem iuris prudentiæ mentionem fieri non inuenerat. Verùm cùm præcipua pars philoſophiæ,quæ de moribus appellatur,huic arti ſubiecta ſit,conſentaneum ſanè videtur,vt & iuris prudentia liberalibus artibus non ſecus ac philoſophia ipſa connumeretur. Videtur hoc & Vlpianus præſumere, qui cùm liberalium ſtudiorum magiſtris, de ſalariis eorum extra ordinem ius dici docuiſſet,Iuriſconſultis dici negat:non quia,inquit,non ſanctiſſima res ſit ciuilis ſapientia,ſed quia pretio numario æſtimari non poteſt.Non dixit,quia nõ liberalis ars eſt:quin ſacratiſſimam,comparatione aliarum artium, de quibus ſuprà loquutus erat,appellauit.l.j.infrà de var.& extra.cog. Meritò ergo & ipſa liberalibus artibus annumeretur.

CVIVS *Meritò quis nos ſacerdotes appellet.* Meritò,id eſt,iure.Nam hoc ait, Iure nos appellari ſacerdotes huius artis,& ſubdit rationem.Iuſtitiam namque colimus,&c.Alibi antiſtites iuris appellari videas.l.j.C.de decret. Decur.lib.x. Nam quemadmodùm ſacerdotes atque antiſtites ſacrorum & oraculorum,ſic iuriſconſulti æquitatis & iuſtitiæ cuſtodes,atque interpretes ſunt,& legũ myſteriis præſunt,atque operantur.Mirè delirat hoc loco Accurſius,dum pœnitentiæ,quæ à ſacerdotibus hodie iniungi ſolet cõfitentibus,exempla inculcat.

BONOS *Non ſolùm metu pœnarum, verùm præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes.* Sententia antiquiſſimi philoſophi notiſſima,duabus potiſſimùm rebus, præmio & pœna, ciuitates contineri.

VERAM, *Niſi fallor,philoſophiam,non ſimulatam adfectantes.* Increbruerat iam inde ab Auguſti temporibus ignauum genus hominum,qui ſe magnopere philoſophos videri vellent,cùm tamen præter ſupercilium & barbam ac pallium,eorum quæ ad philoſophos attinent,haberent nihil. Hos pſeudophiloſophos inſectantur paſſim atque irrident ſcriptores horum temporum:vt Aulus Gellius Lucianus & alij.Eos hoc loco latenter & quaſi aliud agens perſtringit Iuriſconſultus.odio quippe digni erant,qui ſimulatam philoſophiam ad alendam ignauiam,& ciuilium onerum immunitatem,philoſophis pridem cõceſſam.l.ſed & reprobari.de excuſ.tut.captandam affectabant:hos Imperator Valentianus retrotrahi,& ciuitatibus ſuis reddi iuſſit,vt munera cum cæteris facerent.l.reddatur.C.de profeſſ.& med.lib.xi.fecerant quippe vt infamis iam & ſimulata eſſe videretur omnis Philoſophia. Cæterùm quod Vlpianus hîc, *niſi fallor*, in re ſibi ſanè perſpecta atque explorata dicit:rectiſſimè videtur Paulus Caſtren.inducere ad dictum teſtis,cum hac,vel ſimili verborum modeſtia pro teſtimonio quid dicentis : vt fides ei nihilominus habeatur. Ego amplius

exiſtimo: etſi dicat ſe ita ſentire, aut arbitrari, vel ita videri ſibi (dummodò cætera conueniant) teſtimonium eius æquè valiturū: cùm nec aliter antiqui ſententias, aut teſtimonium iurati dicere ſoliti eſſent, etiam de his quæ cognouerant, ne ſi quid eis (quam humanam eſſe imbecillitatem putabāt) obrepſiſſet, aut falſò apparuiſſet, iuriſiurādi religionibus obſtringerentur: vt Cicero in Academicis, prope finem docet. Manent hodie eius conſuetudinis in iure ciuili veſtigia non pauca, quamuis ab Accurſianis non ſat intellecta. l. quid tamen. §. ſi arbiter. infrà de arb. l. cùm quidam. de iure fiſ. Quamobrem arbitrio iudicis penitus hoc totum committi exiſtimo, quantam fidem cuiuſque teſtimonio adhibeat. l. iij. infrà de teſtibus. nec vulgarem opinionem vtique veram arbitror, quæ à teſte exigitur: vt ita rem ſe habere, atque ita prorſus eſſe dicat, ac ſe penitus per vnum aliquē ex quinque corporis ſenſibus cognouiſſe affirmet, quicquid pro teſtimonio attulit: multa enim etiam intelligentiæ relinquenda, quin & commendandum eum, qui ne periurio ſe obſtringat, cum aliqua dicendi modeſtia teſtimonium fert. qua de re etiā alio loco pleniùs diſputabo. l. ſolam. C. de teſti.

§. Huius.

Pvblicvm et privatvm. Publicum & priuatum ius ratione ſubiectæ materiæ hîc diſtinguit. Sed ſciendum eſt, autoritate atque vſu æquè vtrunque publicum appellari, tam quod ad priuatas res pertinet, quàm quod ad publicas. Sic teſtandi factionem, ſic edictum prætoris, publici iuris eſſe dictum eſt. l. teſtandi. C. de teſtamen. l. cerdonem. infrà de op. lib. ſic & aliis locis accipitur ius publicum. l. ius publicum. infrà de pactis. l. ſi. de colleg. illic. Nam & leges ipſæ in vniuerſum publicæ ſunt, & ad ſtatum ciuitatis pertinent, cùm ſine his ciuitas diu eſſe non poſſit. Ter. de lege nuptiali. An ne hoc quidem adipiſcar, quod ius publicum eſt? Sanè & ſi quid fiſco, aut templo ex priuata cauſa debeatur, pùta, ex teſtamento, vel quouis contractu circumſcripta cauſa priuilegij, ſi quod in ea re habeant, priuatum nihilominus ius vtrique eorum competere dicendum arbitror. arg. l. fiſcus cùm in priuati. infrà de iure fiſ. Quamuis Accurſius & plerique alii aliter videantur exiſtimaſſe. Nam id ſolùm agit Iuriſconſultus hoc loco, vt leges loquentes de publicis & communibus quibuſdam rebus, ſine quibus ciuitas ſtare non poteſt, qualia ſunt ſacra, cerimoniæ Magiſtratus, iura belli & fœderum (quod ius fœciale vocant) publica vectigalia & ſimilia, ab his diſtingunt, quæ ad priuatorum controuerſias diſceptandas ac finiendas ſtatuta ſunt, his verò etiam princeps in contractibus & negotiis ſuis priuatis teneri vult. l. digna vox. C. de leg. ergo & priuatum ius dicendum eſt, quod fiſco, aut Principi ex talibus cauſis competit.

Svnt *Enim quædam publicè vtilia, quædm priuatim.* Subauditur, principaliter, ſecundariò autem & quaſi per cognationem quandam, quod publicè vtile eſt in ciuitate, id & priuatim aliquo modo ſemper prodeſt: & è conuerſo, quod priuatim vtile eſt, etiam publicè prodeſſe ſolet: cùm reipublicæ quidem intereſt, habere locupletes & bonos ciues, ciuium autem habere amplam & bene conſtitutā rempublicam. Inſt. de his qui ſunt ſui, vel alie. iu. §. pen. & infrà de pop. act. per totū tit. nec longiorē huius rei diſtinctionē quærendā arbitror.

Publicum

Pvblicvm *Ius, in sacris, sacerdotibus & magistratibus consistit.* Horum pleraque antiquissimo iure Pontificio tractabantur, cuius hodie ne vestigia quidem extant. Consistebat ius publicum ciuitatis Romanæ etiam in fœderibus paceq́ue & bello. l. conuentionum. infrà de pactis. necnon in auspiciis & augurum atque aruspicum disciplina. Sed hæc pridē ante hæc tempora collabi cœperant egréque sustentari, vt Cornelius Tacitus lib. xi. scribit. Posteà per religionem christianam ex toto sublata sunt. l. nullus. & l. nemo. C. de Malef. & Mathema. Ideò nec verbum quidem de his relatum extat, præterquàm ad improbationem.

Privatvm *Ius tripartitum est. Collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.* Ratio suadet, vt & publicum ex eisdem præceptis collectum esse dicamus. Sed quia de illo nihil, aut non multùm dicturus erat: quòd pleraque ad ius Pontificum, vt dixi, pertinebant, ideò quasi summato illo, diuisionem & præcepta huius tradere incipit. Agricola in Dialecticis existimauit vitiosam esse hanc totam diuisionem, propterea quòd sacra quoque & cerimoniæ iure gentium constitutæ esse videantur: & idcirco publica aliarum quoque gentium fuerint & ad statum aliarum ciuitatum pertinuerint. Quæ autem ad statum rei Ro. pertinent, ea quoque collecta esse ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Sed non intellexit Agricola Vlpianum hoc loco de iure ciuitatis Ro. loqui, cùm dixit, *huius studij duæ sunt positiones &c.* non de iure aliarum ciuitatum, aut gentium, vt Alciatus monet, lib. parad. II. c. xxxv. Deinde cùm priuatum ius ex illis præceptis collectum esse scribit, non negat, quin & publicum ex eisdem fluxerit: vt & Aldobrandinus interpretatur, Inst. de Iust. & iur. §. fi. Nō enim placet quòd idē Alciatus lib. παρέργων I. c. xxxi. noua ratione in hoc defendi Iurisconsultum putat, quòd naturalia iuris aliarum gentium præcepta nihil ad statum rei Romanæ spectarent: cùm ex eis, inquit, non magis Imperiū Romanis concederetur in alias gentes, quàm aliis gentibus in Romanos, vt scilicet idcirco verum appareat, ius publicum ciuitatis Romanæ non ex omnibus his præceptis collectum esse, nec omnino colligi oportuisse, sed ex Ciuilibus tantùm. Non enim publicum ius vrbis Romæ ad proferendum in alios imperium, sed ad conseruationem ciuitatis propriè ac principaliter pertinebat: & negari non potest, quin Romani in hoc constituendo à naturali ratione, & ab aliarum gentium consuetudine multa acceperint.

Ivs *Naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud, non solùm humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Auium quoque commune est. Hinc descendit maris atque fœminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio.* An ergo & illicitæ coniunctiones iuris naturalis sint, quærit hîc post Accursium Bart. & putat esse. Idem, vt significat, de cæteris quoque omnibus, quibus naturæ impulsu homines delinquunt, responsurus. Nā primi, inquit, animorum motus in potestate nostra non sunt, & natura impellimur ad peccandum. Ego ab exemplis hîc positis, ius naturale de iis duntaxat dici intelligo, quæ se vel natura, vel opinione ad rectum & bonum habent, quæq́ue ea-

dem homini cum cæteris animantibus sunt communia. Quare & si natura ad irascendum impellimur, non continuò tamen iuris naturalis esse dicas, per iracundiam hominem occidere, aut verberare. Cùm id recto ac bono cõtrarium & sit, & habeatur. quin iuris naturalis potiùs fuerit, à cædibus & violentia abstinere, quod etiã videtur paulò pòst clarè expressum, *hominem homini insidiaria nefas esse.* l. vt vim. infra eo. Nunc in proposito cùm maris & fœminæ coniunctio, ad bonum se se habere videretur, credibile est homines inter se initio absque delectu (quomodo & cætera animalia) cõmisceri solitos fuisse. Ideò iuris naturalis omnes indifferenter etiam inter ascendentes & descendnetes habitas esse cõiunctiones. Sed hæ iure gentium posteà prohibitæ ac distinctæ sunt, vt ostendit Paulus, l. fi. infrà de ritu nup. quo autore quæstio hæc dilucidè explanatur. Aliæ iure ciuili & moribus, prout quæque gentes & ciuitates posteà sibi constituerunt, interdictæ sunt. Addit Oldendorpius lib. 1. Variarum lectionum, in prin. iuris nomine, respectu animalium brutarũ, hoc & aliis locis abusos esse iurisconsultos, pro affectu scilicet & naturæ instinctu, atque impulsu. nam iuris nomen, ad rationem pertinere existimat, qua bruta carent: quod verum arbitror, dum non ideò minus de affectibus atque instinctu qui speciem boni præ se ferat, sensisse iurisconsultos intelligamus.

VIDEMVS *Etenim cætera quoque animalia, feras quoque bestias, istius iuris peritia censeri.* Suprà etiam dixit, *ius istud*, latinè tamen vsitatius erat, hoc, & huius. Sed compilatoribus vna vox pro altera fortassè obrepserit, dum exacta omnia in hos libros transferunt. Censeri hoc loco egregia translatione dictum, quasi in numerum huiusce iurisperitorum referri, à conscribendi censûs more, arg. l. j. versi. qui ex duobus. infrà ad Municip. Nam alij facultatibus, alij capite duntaxat, quòd facultates non haberent, censebantur, & in suos quique ordines ac tabulas & numeros referebantur. Vnde & census pro substantia cuiusque dictus, & capite censi: & recensere, pro eo quod est, relegere atque euoluere. sed hæc iam omnia notiora sunt, quàm vt à me referanrur.

IVS *Gentium est, quo gentes humanæ vtuntur. Quòd à naturali recedere inde facilè intelligere licet, quia omnibus illud animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est.* Hoc ius naturali ratione inter homines constitutum esse scribit Imperator, Inst. de iu. nat. §. quod verò. quare & ius naturale interdum appellari videas, Inst. de re. diuis. §. singulorum. Id cùm audis, rectè feceris, si subintelligas hominũ proprium. Est enim ius naturale commune (de quo suprà diximus) quod naturale simpliciter appellatur, pertinetque nõ solùm ad homines, verũ etiam ad alia animalia. Est ius narurale proprium humani generis, & hoc dicitur ius gentium. In quo duo requiruntur, vt mox docebimus, in l. ex hoc iure. vt scilicet & ratio illud suaserit. d. §. quod verò. & posteà pro iure receprum sit generali omnium gentium consensione. Non enim satis est naturali rationi quid conuenire, vt id continuò iurisgentium esse dicas. Nec commodiorẽ appellationem, aut notam veterum Iurisconsultorũ sententiæ magis congruentem his adscribi posse arbitror, quàm hanc ipsam proprij & communis discretionem. Nam quod recentiores interpretes vulgò ius narurale distinxerũt, & illud quidem quod nos ius naturale cõmune appellari maluimus, ipsi ius naturale primarium,

marium,seu primæuum vocarunt.hoc verò quod nos proprium humani generis, ipsi secundarium ius naturæ nuncuparunt, & id sanè ius gentium dici consentientes.Rursus tamen in primarium & secundarium diuiserunt.Ac primarium quidem ius gentium dixere, quod initio creatis hominibus diuina quadam vi statim indictum est:secundarium verò quod homines ipsi sibi postea constituerunt,qualia sunt dominiorum acquisitio,regnorum institutio,bellorum vsus,seruitutes.Hęc inquã ab eis tradita, tanquã nimia subtilitate excogitata,obscura etiã docẽdi ratione per incõmoda,nequaquàm recipienda arbitror:cùm revera nõ nisi vnicũ esse ius naturale hominis propriũ appareat,quod ius gentiũ appellatur.d.§.singulorũ.à quo hęc omnia gradatim processere.Hãc sententiã & Corrasius probat lib.v I.Miscell.c.vltimo.& nos inferiùs etiã attingemus ac pleniùs declarabimus, in l.ex hoc iure.in verbo,obligationes institutæ.

L. II. POMPONIVS LIB. SINGVLA. ENCHIRIDII.

ELVTI ERGA DEVM RELIGIO,ET VT PARENTIBVS PATRIÆQ; *pareamus.* Horum verò si tẽpus incidat, vtri magis obediendum ac seruiendum sit,quæritur.Certè in pari causa præferenda esse patrię necessitas,atq; etiã vtilitas videtur: vt plerique philosophorũ tradiderunt, & Romanorum historiis docemur.

L. III. FLORENTINVS LIB. I. INSTITVT.

T VIM ATQVE INIVRIAM PROPVLSEMVS.Videtur hoc quidem à superioribus continenter ductũ,ad ius gentium referri,sed nihilominus etiã ad ius naturale pertinet.l.iiij.infrà ad leg.Aqui.L j.§.vim vi.de vi & vi ar. nã cum aliis animalibus cõmune hoc nobis est.Credibile est autẽ Florentinũ in libro suo de iure naturali loquutũ esse. Nam etiã paulò pòst subdit, *Et cùm inter nos cognationem quandã natura constituerit, &c.* Sed frequẽtes cõpilatorũ sectiones multis locis obscuritatẽ induxere.

NAM *Hoc iure euenit, vt quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur.* Idem respondendum est,Si ob tutelam rerum,aut propinquorum suorum,vel alterius cuiuslibet quamuis extranei,in periculum tamen adducti faciant. Quinetiam ad id faciendum oppressisque subueniẽdum eodem iure homines inter se obstrictos esse pleriq; consentiunt.in tantũ, vt eadẽ pœna delinquentem,& eum qui cùm potuit,iniuriæ obuiam non iuit, puniendũ esse traditum sit.c.quantæ.in fi.de sent.excom. Oppressis autẽ subueniendum esse,ad idque homines naturali ratione obstrictos esse,docet & Cicero lib.1.of. in prin.dum tamẽ vsquequaque cum moderatione inculpatę tutelæ faciamus, quod iure ciuili posteà definitum est.l.j.C.vnde vi.Cùm autem hoc iure regna & ciuitates conditæ fuerint.l.ex hoc.infra eo.consequens sanè est,vt regibus ac magistratibus licito iure animaduertentibus,prętextu illo quòd corpus tuum, aut tuorum tueri velis,vi obsistere non possis:ac nec priuato quidem, quibus casibus priuato permissum est vindictã sumere:vt si furẽ, aut latronẽ deprehenderit.l.iiij.ad leg.Aquil.l.furem.ad leg.Cor.de sica.quanquã hęc permissio vindictę,non iure gentium,sed iure ciuili introducta est ex legibus duodecim tabularum. Cæterùm si per iniuriam, aut contra leges, vel contra bonos mores animaduertere in quenquam magistratus velint, an obsisti eis possit, quæsi-

tum est? Sed animaduertendum id non esse plerisque visum, ne seditiones & turbæ fiant, præsertim si alij sint superiores magistratus, vel princeps ad quos confugias quósve appellas. l. non est singulis. infrà de reg. iur. & hoc iuri gentium conuenire arbitror, quo suæ quisque gentis regibus & magistratibus parere ac subesse iubetur. Iure ciuili autem si ad superiorem potestatem prouocatum sit, & iudex nihilominus exequi sententiam iniquè pergat, nec in proximo sit quem prouocaueris, siquidem reparabilis iniuria non est, resisti posse existimo. argum. infrà appell. pen. nil. no. l. j. & l. ij. §. initium successionis. de origi. iur. Et hoc plerique probant. Abb. c. super eo. col. j. vbi plena additio. de appellatio. Alexan. consil. c x l i. lib. i i. Sed si reparabilis iniuria est, nequaquam resisti debet.

L. IIII. Vlpianus Lib. I. Instit.

ANVMISSIONES QVOQVE IVRISGENTIVM SVNT. Modus tamen & ritus ac præcepta manumittēdi, quorū tractatus suis locis cognoscemus, iuris ciuilis sunt, & à iure ciuili proditi ac cōfirmati. EST *Autem manumißio de manu datio, hoc est è manu dimißio.* In vulgatis codicibus legebatur, *Est autem manumißio, datio libertatis.* Propterea quęsitū ab Accursio, suámne, an alienā, hoc est, eius qui manumittitur, libertatem dare manumissor intelligatur: vt neutrū facere posse videatur: cùm nec eius, qui adhuc seruus est, libertas vlla esse intelligetur: nec dominus suam ipsius libertatem alteri dare intendat, aut omnino possit. Sed hoc illud est, quod Paulus ait, *Ius ciuile calumniari.* quod quidem corruptela temporum nimis iam vsitatum est: nos semel eam rem, in vniuersum admonuisse contenti erimus. Quare nec huiusmodi loca posthàc attingam.

L. V. Hermogenia. Lib. I. Ivris Epito.

X HOC IVREGENTIVM INTRODVCTA BELLA. Intellige, iusta & rationabilia, ne alioquin ex iure iniuriam ortam esse dicas, quod absurdum foret. l. meminerint. C. vnde vi. nam vt Aristo. lib. x. Ethicorum, capi. septimo, scribit. Nemo bellum ob bellum parat: sanguinolentus quippe, inquit, ne dum iniuriosus videretur, qui pugnas duntaxat, & cædes quæreret. Causa ergo hæc distinguitur, vt sciamus, an iure gentium bellum facere liceat. Et imprimis iusta & rationabilia bella esse constat, quæ ad propulsandam iniuriam geruntur. l. vt vim. supra eo. Nec defensionis tantùm, sed & vlciscendæ iniuriæ, recuperandarum & recipiendarum rerum, corrigendi ac resarciendi damni, tuendi quos in fidem receperis, & eosdem si iniuria affecti fuerint, vindicandi: vt Aristoteles in Rhetoricis ad Alexandrum c. i i i. significat, proferendæ quoque religionis, denique etiam gloriæ & imperij super exteras atque ignotas gentes comparandi, iustas bellorum inferendorum causas, hoc iure gentium, de quo agimus, semper habitas esse existimo. Postremum hoc, de quo maximè dubitari potuit, videtur mihi idem Aristoteles probare. lib. polit. primo, cap. i i i i. & v. prope finem. nec solùm iuregentium, sed & natura iustum esse bellum dicere, quo eos homines, qui ad parendum nati sunt, nec parere volunt, armis subigimus, & meliori imperio obedire cogimus. Id etiam ipsis vtile esse: quare

secun

ſecundum Ariſtotelis ſententiam hoc intelligendum erit,de iis gentibus & nationibus, quæ (vt ait Cicero de Iudæis & Syris)ſeruituti natæ ſunt, nec ſeipſas regere ſatis norunt.Nam quamuis ita definiatur, ſeruitutem eſſe conſtitutionem iuris gentium,qua quis dominio alieno contra naturam ſubiicitur,Inſtit. de iure natu.gent.& ciui.§.ius autem. & de iure perſonarum. §.ij. tamen hos tales, qui rationem quidem ſentiunt, ſed ea perfectè non vtuntur, natura ſeruos eſſe, idem Ariſt.eod.lib.c.111. rectè docet. Quò faciliùs admittendum, vt ſub ditionem atque imperium ciuile, citra durioris ſeruitutis neceſſitatem,reuocari poſſint.Cæterùm ſub hoc quidem prætextu & velamento ſæpenumero per iniuriam illata eſſe bella quietis & innocuis gentibus non negauerim, ſed in ea re ius gentium nihilominus certum manet, quamuis rei veritas ſiniſtra facti interpretatione nonnunquam peruertatur.Nec alius prætextus Alexandro fuit vexandæ Aſiæ,nec Cæſar(quem ob id in ſenatu quidam hoſtibus dedendum cenſuere,quòd feras & ignotas gentes bello vltro adpetiſſet)alia ratione cauſam ſuam defendi potuiſſe, videtur exiſtimaſſe, quàm quòd imperium populi Romani ſuper exteros & Barbaros propagare voluiſſet. Quanquàm illud quidem maximè contra Cæſarem vrgebat, quòd iniuſſu populi, ac citra ſenatus autoritatē id bellum geſſerat.ar.leg.iij.ad.leg.Iul.maie.Quòd ſi iuſſu populi feciſſet,tum rectè iuſtúmne an iniuſtum & cōtra ius gentium bellum quod populus iuſſiſſet quęreretur,& Cæſari ex ea re nihil apud ſuos vitio verti poſſet.Illud enim proprio ac ciuili Romanorū iure pridem additū,& ab ipſius ferè vrbis Romæ incunabilis obſeruatum eſt,vt ita demum iuſtum bellum cenſeatur,quod talibus ſcilicet ex cauſis ſuſcipitur,ſi & publicè decretum ſit.l.hoſtes.infrà de capti.& poſtlim. & aut repetitis rebus, hoc eſt, expoſtulata iniuria & cauſa quæ ad bellum inferendum mouet, geratur, aut denuntiatum antè ſit & indictum, quod feciali populi Romani iure comprehenſum fuiſſe ſcribit Cicero.lib.1.offi. Sed id ius quale fuerit,pauci, opinor, intelligunt, nec quiſquam præter Dioniſium Halicarnacenſem,quem viderim, ſatis explicat lib.11.Romanorum antiqui.Sed quoniam Græci,inquit,carent magiſtratu fœcialium,de poteſtate illius dicendū eſt,& cętera quę hoc loco referre nimis longum eſſet.Ideò apud autorem ipſum legi poterunt.Quędam tamen ex his etiam iure gentium obſeruata videntur,neque hęc ad cauſam,ſed ad ſolemnia inſtituendi belli pertinent:vt ſi interim ſatisfactum ſit,ab armis quieſcamus & deſiſtamus.Patrum noſtrorum memoria Hiſpaniarum Reges aduerſus Indos atque Antipodas pro gloria & propagando imperio, vt ſcilicet eos ſubigerent ac parere cogerent, feliciſſimè pugnare cœperunt, quod hodiéque faciunt. Aduerſus Mauros tunc eorum finitimos, qui magnam Hiſpaniarum partem, vel Romanis,vel aliis ademptam occupauerant,pro religione certarunt.Corinthiis Romani ſolius vindictæ cauſa,quòd legatos ſuos contra ius gentium pulſaſſent,bellum intulerunt,& eorum vrbem deleuerunt. Iam reliquis de cauſis earum quas memorauimus, quoties bella geſſerint, notiora ſunt exempla, quàm vt à me referantur.Deniq; plena horū hiſtoria eſt,non Romana ſolùm, verùm etiā Græca & Barbara atq; omniū omnino nationum, vt nō immeritò iuris gentiū id eſſe exiſtimemus,quod humanę gentes communi quadā con-

sensione semper inter se egerunt,& ius fasque esse perpetuò existimarunt. Nam quod Accursius & Bart.hic, licitum id demum bellum esse tradunt, quod populus aut princeps decreuerit, quódque ad propulsandam iniuriam infertur, non omnino satis est,vt totam rem planè intelligas,cùm non distinctè & clarè(vt oportuit)quid à iure gentium,quid à iure ciuili sit, ostendant. Suetonius in Augusto,Nec vlli,inquit, genti sine iustis & necessariis causis bellū intulit, tantúmque abfuit cupiditate imperium, vel bellicam gloriam quoquo modo augendi, vt quorundam Barbarorum principes in æde Martis vltoris iurare coëgerit,mansuros se in fide ac pace,quam peterent. Iustas simul & necessarias causas voluisse habere Augustum significat,non iustas tantùm, vt bella inferret. Ideò pro imperio & belli gloria augenda non certasse,quasi suo iure id facere potuerit, vt Romano imperio Barbaros parere cogeret. Sanè cùm inter duos populos bellum geritur,vt inter Parthos & Romanos: non posse vtrunque eorum iustam causam fouere, sed alterum iure, alterum iniuria facere , & tamen verum vtrinque iure gentium bellū esse,quamquàm ab vna parte iniquè susceptum: ideoque & capta hincinde fieri capientium, satis inter omnes constat. Addit Alciatus lib. III .parad.c. XXI. etiam iustum interim vtrinque esse bellum,propter ambiguitatem scilicet,quæ oritur ex mutua contentione. Sed hoc ego verum arbitror,quantùm ad consensionem iurisgentium duntaxat & effectus belli. Nam non solùm quod natura rectum est, sed etiam quod legitimum,hoc est,legibus & iuri cognitum,iustum dicitur. Tale autem bellum sine dubio iure gentium geritur,ergo & legitimum est. Sed quamquàm legitimum sit,hoc est,iure gentium approbatum,natura tamen vt iustum sit, ex parte illius qui iniquam causam fouet, nullo modo effici potest.nam quod idem Alciatus ad extremum,quasi reticens quæ in eam sententiam disseruerat,iure nostro illicita omnia bella esse adscripsit, proptereà quòd apud Paulum legerat, Ab hostibus captos per iniuriam detineri.l. postliminium.in prin. de capti.probare equidem non possum,quando huic sententię consequens foret,vt nec de nobis capta efficerentur hostium,nec quæ nos de hostibus ceperimus,nostra fierent,cùm claudicare iuris dispositio non debeat. Pauli autem verba alio intuitu prolata,non tanti esse arbitror,vt vniuersum ius belli egregiè his libris perscriptū destruant atq; euertant. Quod ergo Paulus ait,captos per iniuriā ab exteris detineri, nō aliò pertinet,quàm vt significet quibus cum nos bella gerimus,malam causam eos fouere vsquequaque præsumendum esse,ac proptereà iniustum ex parte eorum bellum esse, non quòd ad legem, sed quòd ad recti naturam attinet,vt prædiximus. Ideo qui tali bello ex nobis capti ab hostibus per vim detinebantur,eos vbi ad nos redierint, meritò pristinum statum recipere.

DISCRETAE *Gentes*. Gens à gente discreta est.Ergo hominum genera, & nationes,atque in his familiæ inter se discretæ sunt.Sed & prouinciæ: dum tamen prouincias intelligamus,non eas terras,quas bello partas Romani in formam prouinciarum redegerunt,quæ proprio vocabulo prouinciæ à nobis appellantur.l.notionem.§.continentes.de verb. significati. Nam diuisiones hæ à Romanis factæ magis ad ius ciuile pertinent,sed accipiamus omnes omnino terra

terra

terrarum partes & regiones,quæ inter se initio distinctæ & separatæ sunt.

REGNA *Condita.* An ergo etiam vrbes ac ciuitates hoc iure constitutas dicimus,an suo quamque iure, hoc est, ciuili? Et sanè coitio ciuium vniuscuiusque ciuitatis inter se suo quæque iure magis censeri videtur. Cæterùm in vniuersum omnes iure gentium constant.Murorum quoque & ædificiorum ratio in vniuersum ad ius gentium refertur. Nam domos & tecta sibi condere homines initio cœperunt,& hoc est quod mox dicit,*Aedificia collocata.*Nam collocata sine dubio legendum videtur, vt Haloander emendauit, non collata,vt erat in vulgatis codicibus.Ex quo infertur,iure gentium licere vnicuique domum,castrum,villam,prætorium in suo sibi ædificare,nisi quatenus iure ciuili posteà prohibitum est.l.per prouincias.C.de ædifici.pri.l.quicunque castellorum.C.de fundis limitrophis.lib.XI.quod ad publicam securitatem pertinet.

DOMINIA *Distincta.* Ergo iure naturali antiquissimo omnia communia, vel certè nullius in bonis erant.Et hoc sanè intelligunt doctores,tam de mobilibus rebus,quàm de his quæ soli sunt. Quod si verum est, quæritur, furtum quamobrem lege naturali prohibitum esse admittere Paulus & Vlpianus scripserint.l.j.in fin.infrà de fur.l. probrum. de verb. signific. videtur enim potiùs iure gentium prohibitum dici oportuisse, cùm furtum nihil aliud sit, quàm contrectatio rei alienæ.d.l.j. Respondeo, vel de iure naturali hominum proprio(quod nihil aliud est,quàm ius gentium)Paulus loquitur,vel certè etiam iure naturali communi ac primæuo furtum admitti nefas est. Hoc enim ipso quòd aliquis rem occupauerat,ac penes se habebat,vtique plus iuris ei esse debebat in retinendo,quàm alij in surripiendo atque auferendo. Nam occupatio antiquitùs idem propemodùm præstabat,quod nunc dominium. Quod verò Alciatus censuit,in d.l.probrum.nec iure quidem gentium prohiberi furtum,sed iure ciuili tantùm:rectè(vt opinor)ab Augustino confutatum est,lib. IIII.emend.Diuus quoque Augustinus in libris de ciuitate Dei, complura ad hanc quæstionem pertinentia explicat,quibus additur Aristoteles in Problem. sectione XII. problem.vltimo capi.Nos eorum loca indicasse sat habemus.

COMMERCIVM. Haloander corrigit, *Commercia.* Sed veterem scripturam magis probo.Nam commercia plurali numero aut nusquàm apud bonos autores inuenire est,aut raro.Semel quidem apud Lucanum lib. VI. Et mihi sunt tacitæ commercia linguæ. Commercium autem accipe negotiationem & conuentum,atque congressum hominum inter se,mercaturæ aliarumque rerum contrahendarum & gerendarum causa. Cicero, Voluptas nullum habet cum virtute commercium.Frequentiùs tamen ad merces, & res ipsas refertur. Idem Cicero,Commercium in eo agro nemini est.& alibi,locum illum senatorium illi vendidit, cui ne commercium quidem esse oportebat. dicitur, & ius commercij,quod specialiter ad redemptionem captiuorum attinet, cuius frequens mētio sub titulo de captiuis,& postl.reuer.in Codi.& in his libris. Nam quòd Accursius, generale nomen ad solas rerum permutationes restringendum putat,haud quaquàm placet,nec ita iurisconsultum sensisse arbitror.

OBLIGATIONES *Instituta sunt,exceptis quibusdam quæ à iure ciuili introducta sunt.* Adnotaui supra l.j.§. fina. ius naturale dici, proprium & commune.

Proprium, quod hominibus ſolis conuenit. Commune quod tam reliquis animalibus, quàm humano generi natura inditum eſt. Et proprium quidem illud vſitatiore nomine, ius gentium appellari vidimus. Igitur vt perfectè intelligamus, quæ obligationes ſimpliciter naturales ſint, quæ iuris gentium, in huius capitis interpretatione, eadem relatione vtendum eſt. Sed hoc amplius ſciendum, veteres iuriſconſultos non (vt ius naturale) quibuſdam appellationibus diſtinxere: ſic obligationes quoque, quæ ex naturali communi iure diſcedunt, alio nomine, quàm quæ ex iure gentium proueniunt, appellaſſe. non enim hoc fecerunt, ſed vtraſque vno nomine naturales, ſcilicet appellauere. l. Stichum. §. naturalis. de ſolut. Quinimò auſim dicere, ad propriã dumtaxat humani generis naturæ rationem, atque æquitatem eos reſpexiſſe, cùm naturales obligationes dixerunt, non ad communem illum nobis cum cæteris animalibus naturæ inſtinctum: nam hoc ſenſu legiſſe, nuſquam in iure memini. Credo quòd ius illud naturale, commune abuſiuè dicitur, pro naturali quodam inſtinctu omnium animalium, vt ſuprà dixi l. j. §. ius naturale. eod. titu. cùm ius ad rationem pertineat, qua bruta carent. Quare multò magis abuſiuè diceretur etiam obligatio eodem ſenſu, argu. not. in. l. j. C. de do. promiſſ. Animalia enim rationis expertia, ad aliquid dandum, vel faciendum, obligata eſſe, qui poſſis dicere, cùm traditum ſit, nihil ea poſſe committere, propter quod obligentur, quia ſenſu carent. l. j. §. ait prætor. ſi quad. paup. fe. di. Sed nec quod ait, iure gentium, obligationes inſtitutas eſſe, protinus ſic accipiendum eſt, vt doctores communiter accipere videntur: quaſi quodcunque dari, fieri debere, naturalis hæc animi noſtri ratio ſuadet, eius rei etiam iure gentium obligationem conſtitutam, aut inductam fuiſſe, continuò credamus. Nam ratio à iure multùm differt, argu. l. cùm ratio. in prin. de bo. dam. Ratio enim ad animum, & naturam pertinet, ius ad actionem, atque exercitationem, vt ſuprà docuimus, eo. titu. l. j. ſcholio ſecundo. Quamobrem an aliquid iuris gentium ſit, non ex natura & rationes ſcrutari conuenit, ſed ex facto, hoc eſt, ex eo, an communiter id inter homines obſeruandum receptum fuerit: alioquin nimiò plura, & minutiora, quàm par ſit, iuris gentium eſſe dicendum fuerit. Contrà autem, quodcunque iuris gentium eſt, id etiam naturali rationi conuenire arbitror, præterquàm in paucis: quæ vtilitatis cauſa, per neceſſariam quandam conſequentiam, contra naturalem hanc rationem, atque æquitatem recepi oportuit, vt mox docebo. Nam communis illa omnium gentium, & nationum conſenſio: non niſi in his quæ maximè rationabilia ſunt, videtur exiſtere potuiſſe, & hoc ſenſu accipienda ſunt verba Pauli, in l. cùm amplius. §. is natura. de regu. iur. Dum eum natura debere ait, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem ſequuti ſumus. Dicit enim, qui iure gentium debet, eum etiam natura debere, non autem è conuerſo: vt omnes videntur crediderſſe. Eadem interpretatio aliis quoque locis facienda eſt, vbi ſimiliter eadem ſententia refertur. Inſt. de iu. nat. §. quod verò. Enimuero cùm inter ciues Romanos certo iure agi, ſemel decretum eſſet: primùm de obligationibus ita definitum eſt, Inſt. de actio. in prin. neminem ex his, qui quoquomodo obligati ſunt, ad ſolutionem vrgeri poſſe, niſi ſecundum noſtræ ciuitatis iura, quod & illa ratione effici neceſſe erat: quia ſine

actione

actione neminem experiri voluerunt,actiones autem ex iure ciuili compoſitæ ſunt.l.j.§.deinde.infrà de orig. iur. Igitur imprimis naturalium obligationum, hoc eſt,earum quas naturalis ratio generaliter ſuadebat,quædam iure ciuili agnitæ ſunt atque approbatæ,& conſequenter illarum nomine actiones compoſitæ:quædam in ſuo ſtatu ſimpliciter relictæ. Imprimis obligationes omnes quæ iuregentium receptę, aut introductę fuerant,indiſtinctè approbatæ ſunt. arg.l.iuriſgentium.in princ.infrà de pactis.nuſquàm enim in iure noſtro quicquam quod iuriſgentium ſit,nõ acceptum videas & legibus, aut moribus noſtris comprobatum.Quædam autem prætereà arbitratu principum,aut populi,vel magiſtratuum introductæ ſunt,hæ quidem etiam rationabiliter(vt putarunt)ſed propria tamen quadam ratione Romæ duntaxat, vel certè nõ omnibus locis,& nationibus in vniuerſum cognita.Quæ ratione quadam,& naturali æquitate ſubnixæ cùm eſſent,agnitæ tamen non ſunt, hæ in ſuo nomine remanſerunt,vocanturq; obligationes naturales, quarum nullus effectus maior,quàm vt ſi eo nomine à ſciente aliquid ſolutum ſit, repetitio non detur,toto tit.infrà de cond.ind.Quaſcumque autem Romanis legibus introductas diximus,aut comprobatas(comprobatę autem omnes ferè ſunt,quarum idonea cauſa viſa eſt,vt præteriri eas non oporteret)hæ ciuiles generaliter dictæ. Inſt. de oblig. §.j.vbi glo.in verbo,iure ciuili.quæ tamen & ipſæ propriis nominibus inter ſe diſtinguuntur:vt aliæ quidem iuriſgentium dicãtur,alię autem legitimæ,arg.l.conuentionum.& l.ſeq.infrà de pactis.Ciuiles autem ideò dicuntur,vt intelligamus,iure ciuili efficaces eas eſſe factas, quibus debitores vrgere poſſimus ad ſolutionem.Sunt tamen eędem & naturales, hoc eſt, naturali rationi, atque æquitati cognitæ, eáque ſubnixæ.Nam ſi quidem à iuregentium ſunt, iusgentium cum naturali ratione congruit:ſi à certa lege, & lex ipſa vtique rationabilis eſt,nec ſine idonea cauſa rogari ſolet.c.erit.iiij.diſtin.His cõſtitutis,interdum euenit,vt qui ciuili obligatione alium obſtrictum tenet, puta, ex ſtipulatu,nonnunquàm æquitate ſola deficiatur,vt ſi nuda pactione conuenit,ſe nihil eo nomine petiturum. Et hoc caſu dicimus naturalẽ obligationem tolli.l.ſi vnus.§.pactus ne peteret.de pact.ciuilem remanere. Quod & ab initio contingere poſſe exiſtimant, videlicet, vt ſola ciuilis obligatio ſine fundamento naturalis æquitatis inducatur:vtputa,Si quis alteri per iniuriam condemnatus ſit.Item ex literarum obligatione,poſt biennium,pecunia interim non numerata.Nonnunquàm ſolo iuris ciuilis auxilio deſtituitur quis,naturalis æquitatis vinculo remanente,velut ſi peregrinus factus ſit, qui initio contractæ ſtipulationis in ciuitate erat.l.j.C.de hær.inſt.vel ſi contra eum iudicatum ſit, non deberi ei,quod re vera debebatur.l.Iulianus.de cond.ind.Et hoc caſu, ciuilem obligationem,remanente naturali,intercedere dicimus. Superiore ſpecie, cùm ſcilicet ęquitate deficiẽte,naturalis obligatio intercidit, per exceptionem aduerſus rigorem iuris ſuccurri ſolet.At ſi naturalis obligatio ab initio non affuit,dũmodò ciuiliter quis obligatus fuerit,ea obligatio ciuilis périnde efficax eſt,ad pariendam actionẽ,ac ſi cum naturali coniuncta eſſet.Poſteriore autem ſpecie,cùm ſublata obligatiõe ciuili,remaneat naturalis, creditori nihil auxilio eſſe poteſt, niſi debitor ſciens ei ſoluat, tunc enim repetere non poteſt: quod

omnium naturalium obligationum cõmune est: vt prędiximus. Quòd si quando ex naturali obligatione actionem oriri legas, tunc sine dubio, naturalẽ hanc obligationem etiam ciuilem appellari posse, præsumendum est. l. fideiussor. §. fideiussor. infrà de fideius. l. naturalis. de act. & ob. l. j. §. debitũ. de consti. pec. Nam lex eam agnoscendo, atque approbando (quod facit cùm ex ea actionem dari mandat) etiam ciuilẽ eam esse facit. His cognitis, facile intellectu est, quod Triphonius scribit, in l. si id quod. de cond. ind. Si dominus, id quod seruo debuit, manumisso soluerit, repetere nõ posse: quia naturale agnouit debitũ. vt enim libertas, inquit, naturali iure continetur, & dominatio ex gentiũ iure introducta est: ita debiti, vel indebiti rationẽ in condictione naturaliter intelligendã esse. Quod ait, naturaliter, nec secundum ius naturale omnium animaliũ commune intelligendum est, vtpote cum illo iure obligationes introductę nullę sint, rursus nec secundum ius gentiũ, quo quidem id potissimum inductum est, vt seruus & dominus (quòd attinet ad acquisitionẽ) vna atq; eadem persona intelligantur: sed secundum naturalem rationem, hominũ naturę propriã accipi deber, quę latiùs multò patet, quàm iusgentium: vtpote, à qua iusgentiũ manauit. Cęterùm hoc iusgẽtiũ cùm seruitutes cõstituit, atque introduxit, quáuis in vno cõtra hãc naturalẽ rationẽ facere visum sit, dũ libertatẽ homini naturã inditã, violẽter aufert: in altero tamen haud sinè leuioris momẽti naturalẽ ipsam rationem, atq; æquitatem sequutũ est, vt scilicet infirmiores melioribus subiicerentur, atq; pareret, quod etiã ipsis vtile futurũ esset, secundũ ea quę suprà dixi, in prin. huius capitis. Quod & si deteriores sint qui bello vicerint, aut eorũ iniusta causa fuerit, nihilominus tamẽ adhuc ratio quędam superest, cum naturali ęquitate cõgruẽs, qua rectè cõstitui visum, vt bello capti victoribus suis seruirẽt, potiùs videlicet, quã vt ab his occiderentur. Igitur ꝙ naturali iuri cõtrariã fuisse seruitutẽ Imperator scribit. Inst. de iu. na. gen. & ciui. §. ij. exaudiendũ magis esse apparet, de naturali instinctu, atq; impulsu, nobis cum cęteris animalibus cõmuni, quo omnia animalia libera esse cupiũt, quã de naturali ac propria hominum ratione, quę sine dubio potiùs id efficit, quod modò diximus. Nec mouet me quòd Paul. Castr. in l. manumissiones. infra eo. & in d. l. si id quod. de cõd. ind. videtur affirmare, accipiẽda esse illa verba Imperatoris, de iure naturali hominũ proprio, hoc est, de iure gẽtiũ: quia, inquit, in brutis nõ est dare libertatẽ. Respõdeo enim, hoc verũ nõ esse, & facilè depręhendi, si naturã ipsam cõsideremus. Docet hoc etiã Æsopicę fabellę exẽplũ, quo equum cũ ceruo pugnaturũ, hominem sibi in dorso collocasse scribit: exinde equum homini seruire coactũ esse, quáuis victor, illo certamine discessisset, ceruum autẽ, libertatem suã retinuisse, quáuis detrimẽtũ in pręsentia acceperit. Enimuerò semel introducta seruitute, posteà per necessariã quandam consequentiã, aliquid contra naturalem hanc hominũ propriam rationem tantisper recipi necesse fuit, veluti quod dominus seruo promiserit, vt hoc iure nõ debeatur. Sed naturali tamẽ ratione deberi apparet, quam ius gentiũ nõ sustulit, sed pro tẽpore depressam tenet. Idẽ quoque contingit in vsucapione, quę iuris ciuilis est, respectu iurisgentium, quod in seruitute (quæ iurisgentium est) contingere diximus, respectu rationis naturalis. Nam cùm semel ciuitates, & dominia distingui iuregentiũ inductũ esset, bono publi

publico ciuitatis nostrę, hoc est, Romanę, introducta est vsucapio: ne dominia diu in suspenso essent. l. j. de vsuc. Cæterùm si rem tuam vsuceperim, eáque mox ad te peruenerit, naturalis ratio illa, quæ à iuregentium cœpit, tunc cùm dominia distincta sunt, efficit vt tu quod tuum est, recepisse videare, ego eam rem à te petere nullo iure possim. l. si quis emptiones. C. de præscri. xxx. vel xl. annorum. In proposito autem si tu seruo meo sic promiseris, vt vel naturalis duntaxat obligatio, vel naturalis simul & ciuilis ex tua promissione orta sit, quia iuregentium inductum, ac posteà etiam iure ciuili comprobatum est. in l. frater à fratre. de cond. ind. vbi Bar. & in d. l. Si id quod. vt ea obligatio qualiscunque sit, mihi non seruo ipsi acquiratur, additum etiam eodem iure ciuili (prout nos interpretamur. l. placet, infrà de acquir. hær.) vt nec momento quidem temporis penes seruũ obligatio consistere censeatur. Ideò seruo ipsi posteà manumisso nulla te nec ciuili, nec naturali ratione teneri constat, quia scilicet initio mihi statim quæsita est obligatio. Cæterùm potiùs contra naturalẽ æquitatem esset, si vnica promissione vni facta, duobus te in solidũ obligatum esse vellemus dicere. Igitur si manumisso solueris, vsquequaque repetere posse te non est dubium. Ego autem, qui dominus serui fui, etiam ad solutionem te vrgere possum, si ciuilis fuit ea obligatio. Sin naturalis, illud inspiciendum erit, an sciens mihi solueris, vt repetere non possis. Hæc de obligationibus, quomodò iure naturali, gentium, aut ciuili introductæ, aut agnitæ sint, in vniuersum dixisse satis est, ad huius capitis interpretationem. Rursus autem de actionibus, an iure gentium institutæ sint, an iure ciuili quæritur? Et si quidem actiones intelligimus formulas & conceptiones verborum, quæ compositæ sunt, vt inter se ciues Romani experirentur: non videtur dubium, quin hæ iuris ciuilis sint. l. ij. §. deinde. infrà de orig. iur. sin ius persequendi iudicio quod sibi debetur, accipiamus, idque ex contractu iurisgentium descendat, & inter ciues Romanos agi proponatur: sine dubio & hæ ad ius ciuile pertinent, vt prædiximus. quia ciues non nisi iure ciuili agere inter se possunt: Iure autem ciuili comprobatur, & confirmatur iusgentium, addito agendi modo. Quòd si inter exteros agi proponatur, sine dubio iurisgentium esse puto, nec præter eas, quæ ex obligationibus iurisgentium descendunt, vllas efficaces esse arbitror. Denique Prætorem peregrinum Romæ non nisi ex iuregentium ius dicere consueuisse arbitror, cùm apud eum inter exteros disceptaretur. Idque etiam hodie, si res incidat, fieri oportere, veluti si Indus fortè, aut Persa mercaturæ, vel alia de causa, apud nos moram trahens, iudicio quid petat. Qua in re ab interpretibus nostris, sic distingui solere, non me latet: vt quæ ad iudicij ordinationem pertinent, ex iure ciuitatis in qua iudicium agitur, etiam exteri obseruent: decisio causæ ex communi Romanorum iure constituatur. l. cunctos populos. C. de sum. tri. & fi. catho. sed hæc dicere videntur, quia Prætores peregrinos non habemus, vel quòd harum rerum vim haud omnino satis intelligunt. Ratio autem efficere videtur ea quæ nos affirmamus.

L. VI. VLPIANVS. LIB. I. INSTIT.

VS CIVILE EST QVOD NEQVE IN TOTVM *à iure naturali, vel gentium recedit, neque per omnia ei ſeruit.* Hoc ita ait, Quia quod in ciuitate conſtituitur, ſi in totum à iure naturali, vel gentium recedat, hoc eſt, ei repugnet atque aduerſetur, non ius, ſed iniuria ciuilis appellanda eſſe videtur. c. erit autem lex. vbi glo. iiij. diſt. Non enim aduerſus ius naturale, vel gentium conſtitui licet, niſi ex magna cauſa: quá rem Bar. & recentiores longiſſimis tractatibus perſequuntur, in l. j. de conſt. prin. nos etiam inferius attingemus, in l. lex naturæ. de ſtatu hom. Ex hoc loco ſumi poteſt argumenrũ aduerſus leges municipales, quæ quibuſdam locis contra naturalem rationem ſub prætextu boni publici conſtitutæ ſunt. Qualia ſunt, conſanguineus obligetur pro conſanguineo, Deſtruantur ædificia eorum qui crimen aliquod admiſiſſe dicuntur (quanquàm vetuſtiſſimum morem hunc fuiſſe appareat ex hiſtoriis Rom.) quibuſdam temporibus impunitas ſit delictorum, Damnetur & necetur quis, deinde accuſetur, vel aduerſus eum quæratur, ac defenſiones eius tum demũ audiantur, & ſiqua ſimilia, quorum nimiò plura quàm velis vbique reperias. Efficit huius capitis ratio, vt non valeant, ac primo quoque tempore abolenda ſint. arg. etiã l. ſi priuatus. infrà, qui & à quib. l. quoties de pollicit. Arguit quippe iniquitas & durities taliũ legum, dolo malo verſatos eſſe, qui eas cõſtituerunt, quod & ipſum facit, vt valere non debeant. l. j. in fi. de except. doli. c. cùm omnes. de cõſt. Paul. Caſt. latè in l. j. nu. iij. infrà de legib. Nec mouet me quod Accur. exiſtimat, vſucapionẽ iuri gentium prorſus cõtrariã eſſe, atque ob id nõ parùm laborat. Reſpondeo enim vſucapionem cum iuregentium aliquomodo conuenire, quo qui in vacua veniebant occupatione ipſa, dominium nanciſcebantur, vt ait Cic. lib. off. j. Nam non alia ratione iure ciuili deinde introducta eſt vſucapio, quàm ne rerũ dominia diu in incerto eſſent. Quomodò autem cõmune bonum initio cauſa fuit, vt dominia diſtinguerẽtur, quò ſcilicet, ſolertius homines colerent vnuſquiſq; quod ſuũ eſſet, ſic & bono publico ciuitatis noſtræ poſteà inducta eſt vſuca. l. j. de vſuc. quare & iuſgentiũ quodãmodò in hoc ipſo imitatur. Sed cũ iuſgentium contra ius naturale videatur induxiſſe ſeruitutẽ, cur non & ius ciuile cõtra ius gentiũ aliquid poſſe dicamus? Reſpondeo, Seruitus non omnino cõtra ius naturale eſt (ſecundũ ea quæ proximè diximus) & ſi tamen ſit, ex cauſa receptam eſſe negari nõ poteſt, vt etiam admonuimus. quo exẽplo & ius ciuile contra ius gentium ex cauſa aliquid cõſtituere poſſe confitendum eſt. Præterea & ſi nihil poſſet, non mirũ id eſt: quia vtique plus valere vniuerſarũ gentium quàm vnius ciuitatis cõſenſus debuit in vniuerſum. Quod ait, *Neque per omnia ei ſeruit.* Senſus apertus eſt, quia ſi ius ciuile iurigẽtium per omnia ſeruiret, iam non propriũ ius ciuile, ſed purum, merum & germanum iuſgentium appellandum eſſet, vt Triphonius vocat, in l. bona fides. depoſ. Quò fit, vt ſi lex municipij idem ſanxerit, quod ius ciuile, de tali lege perinde ac de iure ciuili iudicandum ſit: quod & Paul. Caſtren. putat. l. prima. §. ſi quæ verò pragmaticæ. Cod. de Iuſt.

cod

Cod.confir.vbi tex.quamuis Barto.& plerique alij contra senserint.l.j.infrà ad leg.Falc.non sat firmis rationibus.nam eas Alcia.rectè confutat,lib.v.παρέργων. c.XXIII.Illud rectè videtur Accur. admonere,vniuersum ius nostrũ quod his atque aliis libris perscriptũ est,quamuis iuris naturalis & gentiũ crebram mentionem faciant,& præcepta complexum sit:nihilominus tamen proprium ius ciuile censendum esse,quia scilicet iuri naturali,vel gentiũ semper aliquid addit, aut detrahit,si non in materia,at saltem in obseruatione atque in forma.

L. IX. CAIVS. LIB. I. INSTITV.

MNES POPVLI QVI LEGIBVS ET MORIbus *reguntur,partim suo proprio,partim communi omnium hominum iure vtuntur,&c.* Non dici potest, quàm perniciosè erratum sit,in huius capitis interpretatione,dum hæc verba sic vulgò accipiunt,quasi per ea relatum sit,vnius cuiusque oppidi,vrbis,aut vici,incolis & municipibus,quas velint sibi leges & iura condere licere:quin & collegiorum consortibus ac sodalibus idem concessum esse autoritate huius responsi voluerunt.qua in re longissimè omnium à vero errasse videtur mihi Paulus Castren. qui nullum prorsus in ea re delectum habet, neque modum tenet, quin omnibus quicunque sint, indifferenter permissum dicat. Nam Barto. & quidam alij verecundiùs fecerunt, cùm distinctionibus quibusdam rem temperarunt, quam tamen in vniuersum restringere & cohibere oportebit. Nos breuissimè sic definiri posse arbitramur:vt siquidem de exteris populis quæramus,expedita res sit, posse eos quas velint sibi leges statuere. Exteros autem populos multos esse,qui vel amicitiam, vel bellum, aut pacem, vel fœdus cum populo Romano habeant: vel neque pacem,neque amicitiam, neque fœdus habeant, neque bellum nobiscum gerant, ignotum non est.l. postliminij ius.infrà de capt. l. non dubito. eod. titu. Hi seu liberi sint,seu sub Regibus suis agant, suo sibi more statuta faciant: hoc proprium illorum ius ciuile, ac populare appellabitur. Leges nostræ nihil ad ipsos attinent:nam quod scribit Proculus d.l.non dubito. in fi.Si apud nos rei fiant,ex ciuitatibus fœderatis,& in eos damnatos animaduertere nos posse:sic videtur accipiendum, vt rei fiant ex delictis apud nos commissis.qua de re magna inter Barto. & Bald. contentio. Barto.d.l. non dubito. Bald.in l.exequutore.C.de exeq.re.iu. & vide Budæum,in d.l.non dubito. Quæ verò gentes & nationes ac populi sub imperio Roma.agunt, quoniam Antonini constitutione, omnes ciuitate Roma. donati sunt, & quasi vnum corpus atque vnus populus effectus est.l.in orbe. infrà de stat. homi.quod & pridem quodammodò fuerat Italis & Latinis omnibus, ac municipiis plurimis ciuitate Ro. donatis. Vnde Cicero in lib.de petir. consulatus,Roma,inquit,est Ciuitas ex nationũ conuentu constituta.Hi pro vno populo simul omnes accipiuntur,quod & Albe.hîc animaduertit.col.ij.De his cũ quæritur,an vniuersi aliquid constituere possint, ad principem referri oportet,in quem omne ius & potestas lege Regia perpetuò translata est.l.j. infrà de

conſt.princ.l.j.de off.præf.præt.Princeps verò ita decreuit leges condere,deinceps ad ſolum ipſum Imperatorē pertinere.l.fi.C.de legib.l.ſi quod extraordinarium.C.de legation.lib.x.vt etiam in diſcrimen ventum ſit,an Senatus ius facere poſſit.qua de re inferiùs tractabimus.l.non ambigitur.de legib.Sed vacante ſede imperij,ſi omnes coëant & conſentiant,vt per Tribus XXXV. olim facere ſolebant,antequàm Imperatores crearentur (circumſcripta illa difficultate quæ ingeritur,ex eo quòd electio Imperatoris ad principes Germanos hodie perpetuò translata eſſe dicitur)exiſtamarim legem facere poſſe,quæ deinceps in vniuerſum populum atque imperium Rom.valeat. Si quærimus de ſingulis nationibus & ciuitatibus, ſciendum eſt,quædam initio ſic veniſſe in poteſtatem ac ditionem Pop. Rom. vt ſuis legibus deinceps nihiloſeciùs vterentur: quod ſaluis legibus dedere ſe dicebant,quo iure omnia ferè municipia erant, vt ſcribit Aul.Gell.lib.XVI.noct.att.cap.XIII.quamuis eam rem iam tum obliteratam fuiſſe dicat,ac Romanis legibus & iure omnes viuere cœpiſſe,idque ſibi etiam honorificentiùs exiſtimaſſe.De his ſi conſtare poſſet,quæ quibus legibus ſaluis inditionem Pop.Rom.venerint,vt de Siculis,apud quos non Romano tantùm iure,ſed & ſuæ cuiuſque ciuitatis legibus agi conſueuiſſe, ſcribit Aſcon. Pædianus:hæc ſuis legibus vti poſſe non dubitauerim. Nouum autem ius ſibi conſtituere non poſſe,niſi vt cæteri,de quibus mox dicam.Nam & verbum illud,Saluis legibus,de iis quæ tunc habuerunt, accipiendum videtur,& generalis prohibitio poſteà ſubſequuta,ne cui præterquàm principi leges facere liceat.d.l.fin.facultatem ſi qua eis relicta eſſet,omnino abſtulit. His declaratis,nulli ciuitati aut genti,quæ ſubſit imperio Romano contra formam iuris publici quicquam conſtituere licere arbitror.Quòd ſi iuri publico non aduerſentur,quanlibet legem ſibi ferre poſſe,magis in vim cuiuſdam pacti quàm legis valiturā,vt de ſodalibus ac collegiis dicimus,idque multis locis in iure probari puto.l.fin.de colleg.ill.d.l.fin.C.de legib.l.ij.§.hoc autem.C.de vete.iur. enu.nam ciuitates Romano imperio ſubiectæ, priuatorum loco habentur.l. bona ciuitatis.de verb.ſign.at priuatorum pactionibus , ius publicum mutari non poſſe,certum eſt.l.contra iuris.l.ius publicum.l.iuriſgentium.§.ſi paciſcar. de pact.l.nec ex prætorio.de regu.iur.cui ſententiæ conuenit , quod & Bald.l. humanum.C.de legib.& Pontificij iuris interpretes,c.cùm acceſſiſſent.de conſtitut.frequentiùs tradiderunt,ſubditorum ſtatuta,principis confirmatione vſquequaque indigeri:quia ſcilicet plerunque vltra quàm eis licet , progrediuntur,dum inter ſe quædam ſtatuunt, quæ pactionibus efficere haudquaquàm poſſunt: vtpote iuri publico aduerſantia. Quomodò autem ius publicum lædi intelligatur,& quatenus progredi paciſcendo liceat,ad alium tractatum pertinet,in quo & ipſa veterum iuriſconſultorum ſententia non obſcurè cognoſci poteſt.d.§.ſi paciſcar.Nos eam rem ſuo loco , quo ad eius fieri poterit, in vniuerſum explicare conabimur.l.legis virtus. infrà de legib. d.l. ius publicum.l.ſi quis pro reo.poſt Barto. & ſcribentes infrà de fideiuſſoribus. Secundum hanc ſententiam conſtituendum videtur,vbicunque legis municipij,ad formam iuris publici pertinentis in iure mentio eſt.l.fin.de decr.ab ord.fac.l.j. C.de emancip.liber.l.Anthiochenſium.de priuil.cred.l.j.verſ.niſi fortè.ad Municip.

nicip.lege,Lucius. §.fina.eodē titu.lege,semper. §.legem quoque.de iure immuni.iuncta lege prima.C.de decre.decur.libro x.l.iij.§.planè.quod vi aut clam. qua lege diuersum,aut contrarium aliquid iuri communi in municipio statutum, aut obseruatum fuisse significatur, vt de ea lege accipiamus,qua salua municipium in ditionem populi Romani initio venerit, vel quam Princeps posteà specialiter approbauerit,aut Municipio indulserit.dd.ll.cuiusmodi multa Pompeium magnum,Syllam,C.Cæsarem & Augustum quibusdam ciuitatatibus Asiæ & Bityniæ indulsisse tum alij tum Plinius Cæcilius in epistolis ad Traianum memorat, quæ quidē magis proprio vocabulo priuilegia,quàm leges nuncupantur.dicta lege,prima, dicta l.Antiochinum. Est tamen etiam frequens in iure mentio earum legum municipalium, quæ ad ius publicum non pertinerent.Sed de ijs rebus latæ essent,de quibus vel inter priuatos pacisci licet.lege,nulli.quod cuiusque vniuers.nomi.lege,item eorum.infra eodem titu.lege,finali. §.sed ea.de muner.& hon.lege, prima.de albo scriben.quibus priuilegij nomen non rectè addideris. Alia verò vsitatissima appellatione,lex municipalis dici videtur, generalis forma & lex Romæ lata, qua de omnibus municipijs & eorum iure in vniuersum cōprehensum erat,ad quam Paulus librum singularem scripsisse memoratur,indice ante digesta. Accipitur hoc sensu titulus primus libro vltimo Digestorum, *Ad municipalem & de incolis:* vt subaudiamus legem,vt & Politianus & Budæus admonuerunt. Budęus, lege municeps. eodem titu.quamuis quænam ea esset lex,non satis perspectum habuisse videantur.Eius legis mentio Vlpiano,lege,tertia.de decret.ab ordin.fac. cùm ait,lege municipali caueri,vt ordo non aliter habeatur,quàm duabus partibus adhibitis:& in constitutione Cod.lege,prima.de seru.reip.manum. Si ita, inquit, vt lege municipali, constitutionibúsque principum comprehenditur &c. Ego talem quandam legem fuisse arbitror, qualis olim Licinia & Mutia de ciuibus regundis in sua quibúsque ciuitate, cuius Cicero & Asconius Pedianus meminerunt in oratione pro Cornelio.Apparet enim legem fuisse generalem de omnibus municipijs in vniuersum loquentem, quod & responsa ferè omnia sub illo titul. ad Municip. & deinceps subsequentibus quoque titulis congesta indicant. Quamuis autem citra Principis autoritatem non possint Municipes quicquam contra formam iuris publici constituere, tamen si qua inueterata consuetudo sit in Municipio,qua aliquo respectu rationabilis,aut aliqua necessitate suadente inducta esse videatur: Hanc quoque (licet iuri scripto quadam tenus aduersari videatur)obseruari debere existimo, idq; iuri consentaneum esse.lege finali.C.de testa.lege prima,& vltima.quæ sit lon. consl.lege,obseruare.vbi glo.in verbo consuetudinem.infrà de offic.procon.lege,non tantùm.de dec.lege secunda.C.eodem titulo.l.venditor.§.si constat. com. præd.lege,si sine. §.Lucius.de administ.tuto.quasi Municipium ab initio salua ea lege & consuetudine in ditionem populi Roman. venisse præsumatur: cùm quidem perpetuò obseruatā eam esse appareat,quòd si posteà inualuisse talem consuetudinem constare possit, nihilominus adhuc idem dicendum arbitror,ad principem tamen interim referendum, qui perpensis rationibus,an ea sequenda sit, statuet. Nam alioqui iure satis definitum est, non

poſſe conſuetudinem legem vincere.lege,ſecunda.C.quæ ſit long.conſuetu. Qua de re & alibi dicemus.leg.de quibus.& lege ſequen.infrà de legib.perrarò enim admittenda erit conſuetudo,ne contra leges faciendi occaſionem præbeamus. Hæc de legibus & ſtatutis municipalibus,déque ijs qui ea condere poſſunt,in vniuerſum dicta ſint.

L. X. Vlpianvs Lib. I. Regvlarvm.

Vstitia est constans et perpetua *voluntas,ius ſuum vnicuique tribuens.* Qua ratione reprehẽderint quidam hanc definitionem, quid his rurſus reſpondeatur, quomodò Cicero atque alij iuſtitiam definierint, & quædam alia ſcitu digna, leges apud Alciat.libro primo parer.cap. xxxi. Budæus quoque in hunc locum multa cumulat. Plura verò ad iuſtitiæ cognitionem & tractationem pertinentia mirabiliter,vt omnia,ſcribit Ariſtote.libro quinto.& hic cap.j.& ſequen.Eorum ſcripta nobis indicaſſe ſatis eſt. Illud addendum exiſtimauimus,Victorinum quoque Rhetorem initio expoſitionis in primum librum Rhetoricon Ciceronis, Iuſtitiam congruenter huic Vlpiani ſententiæ definijſſe. Iuſtitia,inquit, eſt animi habitus ita informatus, vt omnibus mentis tribuat dignitatem,quo loco,meritis,pro mentis,corrigendum puto.

L. XI. Pavlvs Lib. XIIII. Ad Sabinvm.

Vs plvribvs modis dicitvr, vno *quidem modo id quod ſemper æquum & bonum eſt,ius dicitur.* Notauimus ſupra lege prima.ſcholio.ij. Ius hoc ſignificatu non ferè accipi,niſi cum illa adiectione gentium, aut natura expreſſa, vel ſubintellecta. Simpliciter autem hoc ſenſu qui velit dicere, rectius eum dicturum eſſe iuſtum,quàm ius. Nam ius & iniuria ex Ariſto.ſententia,lib.Polit.v.c.viii.ferè ad actionem & effectum referuntur. Iuſtum verò & iniuſtum ad naturam, aut ad legem: & hoc eſt, quod propriè ſemper æquum & bonum eſſe dicere poſſumus,præſumendo ſcilicet leges vtique bonas eſſe,& ſapienter conſcriptas.

Alia *ſignificatione ius dicitur locus,in quo ius redditur.* Hoc ſenſu confeſſum in iure accipiamus,vt habeatur pro condemnato.l.j.C.de confeſſ. Sic intelligi debet,cùm dicimus, in ius vocare:& in lege.xii.Tab.Quando te in iure conſpicio &c.

DE ORIGINE IVRIS CIVILIS ET omnium magiſtratuum & ſucceßione iuris prudentum.

Titvlvs II.

Vix alius eſt tractatus magis vtilis, aut neceſſarius iuris prudentiæ candidatis, quàm hic quem aggredimur. Vix alius rurſum quem ſuperiorum temporum imperiti iuris periti magis neglexerint, ac velut clauſis oculis pertranſierint, dum hiſtoricam hanc cognitionem tanquàm ſuperuacuam aſpernantur. Sed fuerit id temporum vitium, Recentiores certè

Budæus

Budæus Zasius Oldendorpius aliíque non incelebris nominis iurisconsulti ita agnouere, vt non aliam iuris partem diligentiùs ac pleniùs interpretandam putauerint. Horum præcipuus Zasius interpretatione sua, non minùs se totius Romanæ historiæ, quàm iurisprudentiæ consultum ostendit. Tantorum virorum opera nos labore leuati, pauca duntaxàt quædam pro suscepti muneris ratione adnotauimus. Cætera ex eorum libris petuntur.

L. I. Caivs. Lib. Ad .I. Leges XII. Tab.

FACTVRI LEGVM VETVSTARVM INTERPRETATIONEM. Commemorantur suprà in indice, quem his libris Imperator præposuit, Caij ad leges libri x v. Hi erant ad leges x i i.Tab. vt inscriptio huius capitis ostendit, in his ita Caius exordiebatur. Id exordium ad ius ciuile in vniuersum Imperator transtulit, vt & sæpe alia diuersiore etiam interdum ratione à scriptorum sensu, dum ex eorum verbis, quod proposito suo bonum atque commodum est, quoquo modo efficere studet. Quare sæpe incidimus in difficultates, nonnunquàm etiam in perplexitates inextricabiles.

L. II. Pomponivs Lib. singvlarvm Enchiridii.

NECESSARIVM ITAQVE. Inscribuntur & alia capita ex hoc libro singulari Pomponij.l. veluti.supra tit. j. Sed in indice non liber singularis, sed libri duo Enchiridij Pomponio ascribuntur. quare vel subesse mendum eo loco arbitror, vel hunc librum in duas diuisum fuisse partes. Enchiridij liber latinè dicitur manualis.

§. Deinde.

DEINDE *Cornelius Sylla publicas quæstiones constituit, veluti de falso de parricidio, de sicarijs, de iniurijs & prætores quatuor adiecit.* Existimaui operæpretium me facturum, si verba Cornelij Taciti, de principijs iuris ad sua vsque tempora, quibus ad varietatem ac multitudinem infinitam legum peruentum esse dicit, hoc loco adscriberē, quo Zasium hæsitasse video, tum quòd his verbis dubitationem omnem eximi arbitror, tum quòd iuris nostri progressum omnem, diuersa quadam ratione non minùs elegãter explicant, quàm hoc loco Pomponius explicauerit. Ea sunt libro tertio Annalium hæc. Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eóque sine pœna, aut coërcionibus agebant, neque præmijs opus erat, cùm honesta suopte ingenio peterentur, & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquàm exui æqualitas, & pro modestia ac pudore, ambitio & vis incedebat, prouenere dominationes, multósque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquàm Regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primò rudibus hominum animis, simplices erant. Maximéq; fama celebrauit Cretensium, quas Minos Spartanorũ, quas Lycurgus: mox Atheniẽsibus quæ

sitiores iam & plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, vt libitum, imperitauerat: dein Numa religionibus & diuino iure populum deuinxit, repertaque quædam à Tullo & Anco. Sed præcipuus Seruius Tullius sanctor legum fuit, quîs etiam Reges obtemperarent. Pulso Tarquinio, aduersum patrum factiones multa populus parauit tuendæ libertatis, & firmandæ concordiæ: creatique decemuiri, & accitis quæ vsquam egregia, compositæ duodecim tabulæ, finis æqui iuris. Nam secutæ leges, & si aliquando in maleficos ex delicto, sæpiùs tamen dissentione ordinum, & adipiscendi licitos honores, aut pellendi claros viros, aliáque ob praua per vim latæ sunt. Hinc Gracchi & Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus, corrupti spe aut illusi per intercessionem socij. Ac ne bello quidem Italico, mox ciuili omissum, uin multa & diuersa sciscerētur, donec L. Sulla dictator, abolitis, vel conuersis prioribus, cùm plura addidisset, ocium ei rei haud in longum parauit, statim turbidis lepidi rogationibus: neque multò pòst Tribunis reddita licentia, quoquò vellent populum agitandi. Iamque non modò in commune sed in singulos homines latæ quæstiones, & corruptissima rep. plurimę leges. Tum Gn. Pompeius tertiùm consul corrigendis moribus delectus, & grauior remedijs quàm delicta erant, suarúmque legum autor, idem ac subuersor, quæ armis tuebatur, armis amouit. Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non ius. Deterrima quæque impunè ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu, Cæsar Augustus potentiæ securus, quæ triumuiratu iusserat, aboleuit, deditque iura, quis pace & principe vteremur, acriora ex eo vincula, inditi, custodes, & lege Pappia Poppæa præmijs inducti, vt si à priuilegijs parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed altiùs penetrabant, vrbémque & Italiam, & quod vsquam ciuium corripuerant, multorúmque excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium quinque à prætorijs, totidem è cætero senatu sorte duxisset, apud quos exoluti plerique legis nexus, modicum in præsens leuamentum fuere. Hactenus Tacitus. Ex his verbis illud quoque apparet, Cornelium Syllam dictatorem esse, de quo Pomponius loquitur. Cicero quoque in oratione pro Cluentio. Posteà, inquit, L. Sylla homo à populi causa remotissimus: tamen cùm huius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis &c. Loquitur de lege à C. Graccho primùm lata contra senatores qui coijssent, vt quis iudicio publico condemnaretur. Cuius rei quæstionem ea ipsa lege à Sylla posteà constitutam dicit. Hic est enim sine dubio ille L. Sylla, qui posteà Felix apellatus est, cùm per vim remp. possedisset, & dictaturam perpetuam inuasisset, ab initijs bonarum actionum, vt Asconius ait, ad perditas progressus, quanuis Zasius, an is fuerit dubitare se dicat. Quæstiones autem à Sylla constitutas quomodò accipiendum sit, declarant eadem Taciti verba, cum scilicet abolitis, aut conuersis prioribus legibus, plura etiam addidisse eum dicit. Debemus etiam intelligere constitutas quæstiones, ex eo quòd iudicia ab equitibus Rom. ad Senatores transtulit, quod Ascon. in Verrinis sæpe admonet, & ita Ciceronis verba frequentissima de constitutis iudicijs interpretatur. Quæstio enim hoc loco iudicium significat, &

con

conſtituere quæſtionem, iudicio peragendo certam formam præſcribere. Sed Sylla iure poteſtatis ſuæ etiam de pœnis criminum quædam canit: quod & ſenatus ſæpe fecit, cùm vel hactenus ei crimini, cuius quęſtio decerneretur, propoſita pœna non eſſet, vel vetus lex nimis facilis, aut nimis aſpera videretur. Nam & ipſum conſtituendæ quæſtionis decretum: plerumque aut lex, aut Senatuſconſultum erat. Quare magnum Ciceroni negotium, cùm pro Milone diceret, ſuadere iudicibus, nihil noui iuris, quò magis minúſve damnaretur Milo, ſtatutum fuiſſe ea lege, quam Pompeius tulerat, qua nominatim, vt de cæde Claudij in Appia via facta quæreretur, comprehenderat, & explicando iudicio certam formam dederat. In Antonium autem, quod attinebat, inquit, noua lege quæri de eo qui hominem occidiſſet, cùm eſſet quęſtio legibus conſtituta? Tum in eadem oratione pro Milone, oratorio more cauſæ ſeruiens. Pompeius, inquit, de iure, non de facto quæſtionem tulit, hoc eſt, vt quæreretur, an iure Clodius occiſus eſſet, non autem an omnino occiſus eſſet. Nam perpetuæ quæſtones vt eſſent pridē ante L. Syllam conſtitutū fuiſſe, tum ſupraſcripta Taciti verba, tum idem Cicero ſignificat in lib. de clariſ. oratoribus, cùm de L. Gellio oratore loquens, ita ſcribit, Eóque forum tenente, plura fieri iudicia cœpere. Nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ anteà nullæ fuerant. L. enim Piſo Tribunus pleb. legem primus de pecunijs repetundis Cenſorino & Mancilio Conſſ. tulit. Hactenus Cicero, cuius verba non ita accipienda ſunt, quaſi ante id tempus de quo loquitur, ſignificet nullos fuiſſe qnæſitores, & (vt nunc dicimus) iudices ordinarios, apud quos quotidiana crimina punirentur, quod quidam exiſtimatunt. Nimium quippe negotium Senatui, aut Tribunis, vel conſilibus fuiſſet, ſi in ſingula ſingulorum crimina, ſpecialibus legibus, aut Senatuſconſultis proſpicere per momenta neceſſe habuiſſent, aut omnibus ad populum diem dici neceſſarium fuiſſet. Sed erant Quæſtores parricidij, apud quos homicidia & cædes vindicabantur, quorum Pomponius ſuprà mentionem fecit, & à populo conſtitui ſolitos, vt capitalibus rebus præeſſent, dixit, eorúmq; etiam meminiſſe legem xij. tab. Erant & triumuiri capitales, quorum & Plautus meminit, in Amphitr. Si tres viri me in carcerem compegerint. Et Horatius cùm ait, Sectus flagellis hic triumuiralibus pręconis ad faſtidium. Apud hos autē & fures & ſerui nequam, vt Aſcon, ait ad columnam Mœniam puniri ſolebant. Quare, Cicero in diuinatione, Vobis autem inquit, tanta inopia reorum, vt mihi cauſam præripere connemini potiùs, quàm aliquos veſtri ordinis reos à columna Mœnia reperiatis? Eos habuiſſe carceris cuſtodiam, & cùm animaduerti oporteret, ipſorum interuentu fieri ſolitum, Pomponius ipſe proximè tradidit. Perpetuas ergo quęſtiones illo tempore quaſdam conſtitutas fuiſſe, quæ anteà nō eſſent, intelligere debemus, vt Repetundarum, Ambitus, Peculatus, & ſimilium criminum, quæ ante partum pop. Romano in exteras gentes imperium, ne cognita quidem erant. Non omnino autem nullas quæſtiones fuiſſe credendum eſt eorum criminum, quæ quotidie committerentur & legibus xij. tab. vel quibuſuis alijs, prout è rep. gradatim viſum eſſet, ante id tempus vindicari iuberentur. nam hoc abſurdum eſſet. Indicat id ipſum etiam verbum illud, *Plu-*

ra, quod non ferè sine comparatione dici solet, expressa vel subintellecta, quicquid apud Gellium Capito commentetur lib. v.cap.x x I.Sanè quibus legibus nouæ ac perpetuæ quæstiones constituebantur, his aut nominatim de eo quoque qui quæstioni præesset, qui Quæsitor dicitur, déque Iudicibus qui ei in cõsilio essent, quomodò creari deberent, cauebatur, vt in illa Gn.Pompeij de cæde Clodij, vt Quæsitor suffragio populi, ex ijs qui consules fuerant crearetur. Iudices propositi ab ipso Pompeio fuerunt, & apud Liuium lib. I x.Decreta quæstio, simul & Dictator qui eam exercerent C. Menenius dictus vel si de Quæsitore comprehensum non esset, aut manente lege Quæsitor datus esse desiisset, quod plerũque accidebat, huic rei sic prospiciebatur, vt Prætores creati singulis annis inter prouincias & munera sortirentur etiam has ipsas legum & iudiciorum publicorum quæstiones exercẽdas, alij alias, vel nonnunquàm etiam vnus omnes, prout vel publicæ occupationes ferrent, vel reorum, ac iudiciorum multitudo poscere videretur. Id ex his Ciceronis verbis pro Murena cognosci potest, & Budæus animaduertit. in l.prima, ad leg.Corn.de sicar.quanuis verba Ciceronis ad manum non habuerit. « Quid in ipsa prætura, inquit, nihil ne existimas inter tuam & istius sortem interfuisse? huius sors ea fuit, quam « omnes tui necessarij tibi optabamus, iurisdicundi: in qua gloriam conciliat ma« gnitudo negotij, gratiam æquitatis largitio, qua in sorte sapiẽs prætor, qua« lis hic fuit, offensionem vitat æqualitate decernendi, beneuolentiam adiungit « lenitate audiendi: egregia & ad consulatum apta prouincia, in qua laus æqui« tatis, integritatis, facilitatis, ad extremum ludorum voluptate concluditur. « Quid tua sors? tristis, atrox, quæstio peculatus, ex altera parte lachrimarum & « & squaloris & ex altera plena cathenarum, atque iudicum. cogendi, iudices, « inuiti retinendi, contra voluntatem scriba damnatus, ordo totus alienus. Sylla« na gratificatio reprehensa, multi viri fortes & propè pars ciuitatis offensa est, « lites seuerè æstimatæ, cui placet obliuiscitur, cui dolet, meminit, &c. Hactenus Cicero nec hoc solùm loco, sed & alijs quæ colligere non vacat. Durauit autẽ hic mos sortiendarum quæstionum etiam in tempora Imperatorum, vt ex his verbis Taciti cognoscitur, Annalium lib.v. de fœnore supra modum exercito loquentis. Sed tum Gracchus prætor cui ea quæstio euenerat, multitudine periclitantium retulit ad Senatum &c. Significat hoc etiam Papin. in l. j.infrà de off.eius.lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui contigerit exercitatio, possit eam, si proficiscatur, mandare. quo loco in libris Thuscis, non contigerit, sed, obtigerit, scriptum esse accepimus. Nec solæ quæstiones ex nouis legibus, sed omnia omnino capitalia prætoribus mandari consueuisse apparet. Nam Quæstores parricidij haud diu fuerunt. Liuius lib.v.Dec. v. Aulo Manlio Torquato Sardinia obuenerat, nequijt ire in prouinciã ad res capitales quærendas ex s. c. retentus. Non mirùm ergo si iudicia publicarum huiusmodi quæstionum plerunque apud Prætores exercebantur. Prætores enim ordinarii Quæsitores erant, non hi quibus iurisdictio vrbana peregrináve obuenisset, nam hæc ad ciuilia negotia pertinebat, vt & verba Ciceronis ostendunt, sed quibus speciale id munus obtigisset, vt quæstiones exercerent, quod de prætoribus in prætores deinceps perpetuabatur. Asconius in

argu

argumento Diuinationis in Verrem, cognouisse tunctemporis de pecunijs repetundis M. Glabrionem prætorem, & amplissimos quosque senatorij ordinis iudicasse, hoc est, in consilio ei fuisse refert, & in argumento primæ actionis: cùm videret, inquit Cicero, id agi, vt à Glabrione prætore, & ab ijs iudicibus qui tunc erant, ad alium annum, aliúmque prætorem res tota transiret, eriperetúrque sibi reus patrocinio Hortensij, ac Metelli, qui tunc conss. futuri erant &c. Denique omnia huiusmodi iudicia, quibus Ciceronis orationes pro reis dictas exponit, apud prætores acta esse commemorat. Prætores quoque quatuor quos hoc loco adiecisse Syllam Pomponius refert: ideò adiectas esse intelligere debemus, quia constitutis ex integro atque auctis ab ipso iudicijs & quæstionibus, plura iam munera atque prouinciæ prætoribus incumbebant, vt plures pluribus negotijs deinceps sufficerent. Posterioribus temporibus vbi Monarchæ Imperatores esse cœperunt, criminales quæstiones plerunque à præfecto vrbis exerceri cœptæ. Prætoribus species antiquitatis magis, quàm effectus remansit. Sed hac de re suo dicemus loco. l. j. de off. præt. vrbi. Illud prætereà adnotandum ex verbis Taciti, tres potissimùm fuisse, qui leges & iudicia publica constituerent, Syllam, Pompeium, & Augustum. Vnde nec aliæ ferè de his rebus hodie leges extant, nisi Corneliæ, Pompeiæ & Iuliæ. Nam Augustus leges suas, nõ in honorem Iulij Cæsaris (vt quidam putant) sed quia ipse in nomen Cæsaris adoptatus erat, & C. Iulius Cæsar Octauius dicebatur, Iulius appellari voluit. l. j. ad legem Iul. de adulte. Quare & edicta Iulia Horatio dicuntur. Hæc omnia cognouisse suo loco vtile erit. l. j. de offic. eius. l. imperium. de iurisdi. omnium iudi. Postremò quia quæstionem de iniurijs quasi publicam enumerat, idémque etiam Venuleius interdum fecit, in l. hos accusare. §. omnibus. de accus. Quod & Vlpianus præsumere videtur, in l. prætor edixit. §. j. de iniur. quam tamen actionem priuatam esse constat. l. fina. C. de iniur. Totam hanc rem edisserendam in interpretatione Venulei relinquemus. d. §. omnibus. vbi dixi. Interim à proposito longius non digrediamur.

DE LEGIBVS SENATVSQ. CONSVLTIS & longa consuetudine. TITVLVS III.

Legis appellatio duplex est, vna à Philosophis vsurpata, quæ iure nostro agnita non videtur. de qua Cicero lib. 1. de legibus. Lex est, inquit, ratio summa insita à natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibétque contraria. Eadem ratio cùm est in hominis mente confirmata & confecta est lex. Altera, cùm generali appellatione, quamlibet in quacunque ciuitate scriptam constitutionem, legem appellamus. & hoc modo accipitur sub hoc titulo. Quæ enim singula de lege illiúsque vi & interpretatione mox scribit, ad omnes omnino iuris partes applicari debent, tam videlicet ad Senatusconsulta, de quibus nominatim loquitur, quàm ad prætorum edicta, plebiscita, & cæteras iuris partes. Itaque communis vsus interpretatur. Qua ratione rectè Accurs. hîc ex Io. Cremonen. doctrina, hunc tractatum in vniuersum ad condendas & interpretandas leges, Paulus Castren. etiam ad conseruandas pertinere dixerunt.

Vnde cùm hodie ſingulæ Italiæ ciuitates,ſuis ferme legibus & ſtatutis viuant, ad huiuſmodi municipalium legum & ſtatutorum interpretationem, nullus eſt in toto iure vtilior quàm hic tractatus Non tamen rectèPaulus id circa etiam ſanctiones appellari poſſe exiſtimauit: Sanctio enim alio ſenſu dicitur, vt ſuprà oſtendimus. Ideò non niſi impropriè ſanctiones appellari poſſunt. Sanè enim ex hoc titulo,tum ex duobus vltimis Digeſtorum libris qui ſunt, *de verborum & rerum ſignificatione.* & *de diuerſis regulis iuris antiqui*, plenè perſpici poteſt, quantum huic operi laboris impenſum fuerit, quippe tam ex diuerſis locis minutè collecta, & inter ſe quaſi conglutinantia ſunt omnia, vt vel ambitionis aliquid compilatoribus in hoc fuiſſe videatur, dum omnes excuſiſſe videri volunt. Traditur ſub hoc titulo in vtima parte: *Et de longa conſuetudine*: quæ iuris noſtri altera pars eſt conſtaréque dicitur ex non ſcripto. Inſtitu.de iure natur. §.conſtat. niſi quatenus interdum à iureconſultis refertur.l.moribus.de vulga.& pupilla.ſubſtitu.cum ſimi.ad illius quoque interpretationem, ſi res patiatur, nihilominus pertinent priora hæc reſponſa.

L. I. PAPINIANVS. LIB. I. DEFINITIONVM.

EX EST COMMVNE PRAECEPTVM, VIRORVM PRVdentium *conſultum, delictorum quæ ſponte, vel ignorantia contrahuntur coërcitio, communis reipublicæ ſponſio.* Quod ait, lex eſt commune præceptum.ſubaudiebatur, olim, Populi, vel plebis: hodie etiam principis, cùm in eum tranſlata ſit poteſtas populi.hoc enim ſenſit ſubtiliſſimus Papinianus per commune præceptum.nam & Atteius Capito legem diffiniuit his verbis, vt Aul.Gell.lib.x1x.refert. *Lex eſt generale iuſſum populi, aut plebis rogatione, magiſtratus.* Sed Atteio illud idem obiectum eſt, quod Papiniano hìc Accurſius obijcit, de ijs legibus videlicet quas nos perſonales, antiqui, priuilegia appellabant, infra titulo primo.l.j.quæ cùm leges ſunt non tamen in commune præcipiunt. Ideòque non videri hanc propriam definitionem eſſe, ſed deſcriptionem, quandam. Verùm & Atteius & Papinianus commune præceptum, non paſſiuè, quaſi omnibus præceptum dixere (vt & illi tunc & Accur.poſteà exiſtimauerũt) ſed actiuè, quòd ſcilicet vniuerſa plebs, aut vniuerſus Populus, vel in vna modò re iuſſiſſent. Ideoque indifferenter has quoque vocari leges oſtendit Aulus Gellius: vt de reditu Ciceronis, vt illa Gnei Pompeij de cæde Clodij, aliæq; huiuſmodi quas, & Rogationes dixerũt: ſiue vniuerſo populo, ſiue plebe duntaxat iubente, latæ ſint. quamquàm hæc quidem magis propriè plebiſcita vocantur.ſed leges hæc quoque appellari conſtat, vt cùm legem Aquiliam dicimus, quæ propriè tamen eſt plebiſcitum, infra ad legem Aquil.l.j.

VIRORVM *prudentium conſultum.* Deſignantur per ſuperiora verba, vt diximus, leges & plebiſcita ac principum conſtitutiones, Sed quia ſatis id non erat, vt omnes legum ſpecies definitio comprehenderet, cùm & prætorum edicta & prudentum reſponſa, & Senatuſconſulta complectenda eſſent,

essent,ideo subiicit, *virorum prudentium consultum.* Nam & Prætor de consilij sententia pleraque faciebat,& Senatus per se prudens erat, & responsa prudentum sine dubio consulta erant.Ad hanc relationem vera esse potest sententia doctorum nostrorum,legem interdum nihilominus valituram, & si non de prudentium consilio facta sit,valebit enim in superioribus duntaxat generibus,in his posterioribus non valebit.Sed in quo genere ponemus statuta nostri temporis?Distinguendum puto,Reip.status popularis sit,an optimatum:vt in populari,legibus vel plebiscitis comparentur,& simili quodam modo fiant. in optimatum autem Repub.ad senatusconsulta magis pertineant, in cæteris eadem relatione vtamur,quod & Castren.probat in l.non ambigitur.infra eo. Sanè ex his verbis notant doctores,fœminas ad statuta condenda non admittendas,quod verum est,sed alia ratione,videlicet quòd fœminæ à publicis & ciuilibus officiis perpetuò remotæ sunt.l.fœminæ.infrà,de reg.iur.Magis dubiũ est,an earum vsus possit inducere consuetudinem. Sed de his suo loco dicendum erit.d.l.fœminæ.& l.de quibus.infra eod.

Delictorvm *Quæ sponte,vel ignorantia contrahuntur coërcitio.* Quicquid præcipiat dialecticorum doctrina, voluit Papinianus in hac definitione duos præcipuos effectus legis significare.horum alter in peccatis admissisque coërcendis,quem hîc attingit,alter in fide inter ciues conseruanda, quem infrà exequitur,cùm ait, *communis reip.sponsio.* Præterea cùm legis virtus sit imperare,vetare,permittere,punire.l.legis virtus.infra eod.titu.iam hæc omnia habemus concinna quadam & quasi aliud agente verborum applicatione.Nam & præceptum dixit,quòd ad imperandum:consultum,quòd ad vetandum ac permittendum, vt & Accur.censet,in glo.in d.l.legis virtus,& coërcitionem, quòd ad puniendum attinet.Illud nimis durum videtur,quòd ea quoque quæ ignorantia contrahuntur delicta,lege coërceri dicit.Sed delicta hoc loco accipi debent,quæ naturalis quædam ratio malè facta esse suasit, velut hominem homini insidiari.l.vt vim.suprà de iust.& iure.& his similia perpetrare. Ignorantia porrò duobus modis accipitur,aut facti,aut iuris.facti ignorantia delinquentes ita demum puniuntur,si aliqua insuper negligentia, aut culpa eorum argui possit:ita videntur accipienda exempla omnia, quæ in hanc sententiam ab interpretibus afferuntur.l.scientiã.§.pen.l.si ex plagis.§.æque. infrà ad leg. Aquil.l.milites.de cust.& exhib.reorum.l.illicitas.§.sicut.de off.præs.l.absentem.§.fin.de pœ.puniuntur autem extra ordinem ac lenius vtique, quàm si scientes prudentésque peccassent.l.capitalium.§. qui ob inimicitias.de pœn.l. qui ædes.de incend. rui.naufrag.l.fin.de ritu nuptia. Præterea contra eosdem in omnibus ferè casibus iure ciuili proditæ sunt actiones,quibus ei quem damno affecerint, satisfacere compellantur. dd.ll. Agitur autem plerunque damni iniuriæ,ex lege Aquilia, quæ pluribus capitibus in eam rem generaliter prodita est.Quòd si prorsus nulla culpa fuisse probetur eorum, qui admisisse quid dicuntur, tunc nec vlla pœna est,nec ciuilis actio aduersus eos competit:vt si in venatione telum in feram missum hominem interfecerit, vel alio quouis casu homo occisus,aut quid aliud quamuis atrox admissum esse proponatur.l.respiciendum.§.delinquunt.infrà de pœn.l.item Mela.in princi.

l.qua actione. §. ſi quis in colluctatione.l. ſi putator. ad legem Aquiliam.l.in lege.ad legem Corneliam,de ſic.l.prima.Cod.eod.titu.ad legem Corne.l.congruit. §. furioſi.& l.ſequen.de offic.præſi.l.prima.de recept.in glo. Socc. conſilio XVI. per totum.volu.primo.Vltro autem ex parte eius,qui aliquid huiuſmodi patrauit, probandum eſſe videtur, neque culpa, neque dolo ipſius factum eſſe.d.l.prima.C.ad legem Cornel.de ſicca.l.ſi non conuitij. C. de iniur. Nam ſi aliud non appareat,factum ipſum pro dolo,aut culpa accipi videtur, vt dicimus in lege Cornelia de Sicar.dolum pro facto accipi.d.l. in lege. Et hoc eſt quod doctores noſtri dicunt præſumptionem ſemper vrgere contra delinquentem.Iuris ignorantia ſi prætendatur,fueritque naturalis illius rationis,quàm & iuſgentiū agnouit, quæ ſic delinqui vetat,inſcitia haudquaquam accipitur excuſatio. Sunt exempla in iure non pauca.l. ſi adulterium. §.ſtuprum.ad leg.Iuliā.de adult.d.l.fina.de ritu nuptia.l.ij.Cod.de in ius voc.& hoc ſenſu accipiendam puto Valentiniani & Martiani conſtitutionem. l. leges. C.de leg.vt leges eas ſacratiſſimas eſſe dicat,& ab omnibus intelligi debere, quæ conſtringunt hominum vitas,hoc eſt, quæ naturæ vim quodammodò ſequuntur,qua nobis inſitum eſt,vt à quibuſdam abſtineamus.glo.in l.regula.de iur.& fa.ign.His addendæ ſunt principales conſtitutiones, nam & hæ ob reuerentiam Imperatorum à nemine ignorari debent.l.conſtitutiones.C. de legib.auth.vt fa.no.conſtit.quod ego intelligo,& ſi de his loquantur, quæ alioqui naturali ratione non ſunt prohibita. Hactenus verum eſt, per ignorantiam admiſſa, legibus coërceri. Extra has cauſas, ſi ius ciuile, quàm ex aliis partibus conſtat, ignoratum proponatur: ſiquidem lex doli mali mentionem faciat,expedita res eſt,neminem videri dolo facere, qui legis prohibitionem ignorauit.l.ſiquis id quod.de iuriſdict.omnium iudicum.l.ſiquis in graui. §.ſiquis ignorans. ad ſenatuſconſul.Syllanian.Si dolum malum lex non requirat, ſed ſimpliciter factum puniat,pœna ſine dubio incurritur, quamuis quis leges ignoraſſe ſe probare poſſit.l.prima. Cod.ſi ad.libe. vbi dixi. Sed à principe venia dari ſolet,vt ego interpretor. argu.l.diuus. ad legem Corne. de falſ.l.quod adhibitus.C.de iis, qui ſibi adſcribunt. quod variè ex perſonis & cauſis conſtituendum puto.argu.d.l. primæ, Cod.ſi ad liber. l.ij. in fin. de iure fiſ.l.auxilium.de minor.d.l.regula. §. Sed iuris.Corraſius libro. IIII. capi. XVIII. dummodò ſciamus inceſti crimen Romana lenitate facillimè omnium remitti conſueuiſſe. dicta l. ſi adulterium. §. fratres.l.finali.Cod.de inceſt.nuptiis.quod hodie reſtrictum eſt,per auth. inceſtas. eodem titulo. Item quia ius municipale non niſi in vim cuiuſdam velut pactionis inter municipes valet, vt ſuprà oſtendimus, in l.omnes populi. Sciendum eſt, ſi legem municipalem quis ignorauerit, pœnam aduerſus eum paratam non eſſe.l.finali,infrà de decre.ab ord.fac.Quod ego indiſtinctè verùm puto, quicquid alij dicant,quia ſcilicet pactionibus ignorantes non ligantur,& ſtatuta huiuſmodi, interpretatione reſtringi oportet, cùm ius commune ſufficere debeat. Hæc de ignorantia iuris & facti ad excuſationem delictorum dicta ſint.Nam quod attinet ad patrimonij adminiſtrationem, alio loco tractari debet.l.iuris ignorantia.l.error.d.l.regula.vbi glo.infrà de iur.& fac.ign.

commu

COMMVNIS *Reipu. sponsio.* Hoc est, conspirantis in idem, & consentientis ciuitatis conuentum, & quasi pactum. quæ omnia Papinia. non dubiè ex Demostenis definitione sumpsit, quæ statim subiicitur in l. sequen. nam quod Accur. & Bart. aliique ad formam ferendæ legis, hæc verba pertinere interpretantur, vt cùm Tribunus, vel consul populum interrogat, *velitis iubeatis &c.* ineptum est, & à sensu Papiniani alienum.

L. III. POMPON. LIB. XXV. AD SABINIVM.

VRA CONSTITVI OPORTET: VT AIT THEOPHRASTVS. Describenda sunt verba græca: vt Budæus hîc emendauit, quomodò ea se in ipsis Florentinis Pandectis vidisse attestatur. Nam Haloander hîc errauit cùm Bolognino, qui Politiani codicem non intellexerat. Hoc & alia quædam eodem modo in Haloandri editione errata Augst. rectè notat. lib. opin. IIII. c. I.

L. VII. MODESTINVS. LIB. I. REGVLARVM.

EGIS VIRTVS HAEC EST, IMPERARE, VETARE, PER*mittere, punire.* Vbicunque lex iubet, aut vetat, priuatorum pacto nihil mutari potest: vbi permittit, in omnibus indistinctè pacisci licet, præter quàm si populi ius in aliquo exequi cœperis. Vbi punit, quæ pœna priuatis debeatur, in ea transigere ac pacisci non prohibemur. quam verò fisco, aut alioqui vindictę publicæ causa, lex pendi voluit, ea priuatorum pactis neque tolli, neque minui, neque augeri potest. probatur hæc nostra generalis definitio mulitis locis in iure nostro. infrà de pact. l. iurisgentiũ. §. si paciscar. l. ius publicum. eod. tit. l. liber homo. infrà ad leg. Aquil. Secundum hæc, si inter te & me conueniat, vt testamentum minore numero testium obsignatum valeat, nihil agitur: lex enim septem adhiberi iubet. Si cùm iudicio contenderemus, inter nos conuenerit, vt ex iis qui edicto postulare prohibentur, aliquis pro te postulet, nõ valebit cõuentio. l. quos prohibet. infrà de postul. Si accusator cùm reo transegerit, vel conuenerit, vt nulla vel leuiore pœna, quàm quæ lege criminis constituta est, plectatur reus, poterit nihilominus tam ab accusatore ipso, quàm ab alio repeti, atque iterũ accusari. l. qui cœtu. §. fi. ad leg. Iul. de vi pub. nec vel persistentis accusatoris deprecatione quicquã de pœna minuetur. Et si qua huiusmodi. Sed cùm testamenti factio à lege permissoria esse videatur, Inst. ad leg. Falc. in prin. qua vnicuique idoneo permittitur facere testamentum, cur nõ hac ratione pacisci licet, ne testamentũ faciam, vel ne alium quàm te instituã. l. testandi. C. eo. l. vlt. infrà de test. Respondeo, Testamẽti factio publici iuris est. d. l. testandi. quod ea ratione dictũ arbitror, quia publicè interest, nemini vnquam auferri talem facultatẽ, ne desidiæ atque ignauiæ deinceps deditus, qui rerum suarũ arbitrium amisisset, nihil vltra acquirere, ac nec parta quidem conseruare conarentur, ideò contra bonos mores fieri visum est,

ſiquis pactionibus adſtringere hanc facultatẽ vellet, non aliter ac ſi, vt res meas perdere ac diſſipare deberem, vel ne quid deinceps acquirere mihi licitũ eſſet, paciſcerer. Adde quod & captandæ mortis votum ea res inducit. Quare idem quoque in cæteris ſimilibus dicendum erit.

L. IX. VLPIA. LIB. XVI. AD EDICTVM.

ON AMBIGITVR SENATVM IVS FACERE POSSE. Subaudi, conſulto, & non contradicente principe, vt declarat ſtatim infra eod. l. xj. cùm ait, *Et ideò de his quæ primò conſtituuntur, aut interpretatione, aut conſtitutione optimi principis certius ſtatuendum eſt.* Ita etiam firmat Bal. in l. humanum. C. eod. titu. & habet rationem, vt quemadmodùm princeps ſine ſenatu nihil ſtatuit. d. l. humanum, & nouella LXII. quæ inſcribitur, *de constitutionibus*. quinimò ſe ipſum quoque inter ſenatores numerat. l. ius ſenatorum. C. de dign. lib. XII. Sic nec ſenatus ſine principis autoritate quicquam tale facere conetur. Nec abſurdæ ſunt huiuſmodi interpretationes, quibus ſuppletur ſententia ſcribentis, vt poſt Accur. probat Caſtren. infrà eod. tit. l. princeps. Sed vt altius repetamus, ſciendum eſt, quo tempore Vlpia. hæc ſcripſit, dubium non fuiſſe, quin Senatus ius facere poſſet, extant enim adhuc in corpore iuris Senatuſconſulta, Imperatorũ temporibus facta, vt Trebelleianum temporibus Neronis. l. j. infrà ad Trebell. Velleianum ſub Claudio, vel qui eum ſtatim ſequutus eſt Imperatore. l. ij. infrà ad Vell. & huiuſmodi alia, de quibus loquitur Theod. & Valent. conſtitutio. C. de ſenatuſconſ. l. vnica: vt nos interpretamur. Sed occurrunt doctores hoc modo. Si lege Regia omnis poteſtas populi in Imperatorẽ perpetuò translata erat. infrà titu. j. l. j. & l. j. de off. præf. præt. quomodò ſine Imperatore leges à ſenatu fieri poterant? populus enim in alium transferendo, quaſi abdicaſſe à ſe poteſtatem & imperiũ omne videtur. Reſpondeo, Senatus nihil aliud eſt, vt Cicero definit, quàm ſummum Popu. Rom. conſilium. Quamuis autem Populi appellatione, vniuerſos ciues, numeratis etiam patritiis & ſenatoribus, contineri ſcribat Imperator, Inſti. de iure natu. gent. & ciu. §. plebiſcitum. Veritas tamen eſt, Romæ ſemper vt diuerſos habitos fuiſſe Populum & Senatum. Quinimò à primordiis vrbis vſque ad Imperatorum tempora, de poteſtate inter ſe certaſſe, ſemper tamen in eo res ſtetit, vt poteſtas in populo, autoritas in ſenatu eſſe diceretur. Earum rerum quæ uis & differẽtia ſit, oſtendit Liuius lib. 1. Cùm ſenſiſſent, inquit, ea moueri patres, offerendum vltro rati, quod amiſſuri erant, ita gratiam ineunt, ſumma poteſtate populo permiſſa, vt non plus darent iuris, quàm detinerent: decreuerunt enim vt cùm populus regem iuſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi patres autores fierent, hodiéque in legibus, magiſtratibuſque mandandis uſurpatur. Idem ius vi ademptum, prius quàm Populus ſuffragium Inear, in incertum comitiorum euentum patres autores fiunt. Hactenus Liuius. indicant id quoque frequentes huiuſmodi inſcriptiones, *Senatus Populúſque*

Roma

Romanus, quasi non satis esset Populum dici, vt Senatus quoque comprehenderetur. Dionisius quoque Halicarnass. libro sexto Romanarum Antiquitatum, consulem inducit ita loquentem, Scitis legem nobis esse iam inde ab vrbe condita, quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuum creationem, legum lationem, & belli inferendi finiendíve arbitrium. Horum trium potestatem esse penes suffragia populi. Idque etiam libro quarto scribit, & superius quoque dixisse memorat. Cæterùm Populus ius suum exercuit vsque in Augusti tempora, cùm per trigintaquinque tribus in quas descriptus erat, non solùm Vrbanus, sed & Latinus, atque omnium omnino municipiorum ac coloniarum, quibus ius Ciuitatis erat, potissima gessit. Paulatim deinde populi ius in desuetudinem abiit, & ad Senatum delatum est. Ac sub Tiberio quidem comitia à populo ad patres translata esse, Tacitus libro primo, & tertio Annalium & Plinius Cæcilius libro tertio, Epistola penultima scribunt. Comitia autem ad Magistratuum creationem attinebant. Cæterorum quoque potestas, videlicet condendi leges, & iubendi bellum, aut pacem, eodem modo per desuetudinem amissa est, vel potius hæc omnia intermissa, & exerceri desita sunt. Quod ea ratione euenire necesse fuit, quia gentibus iam & nationibus propè vniuersis ciuitate Romana donatis, impossibile penè esse cœperat, vt in vnum coire possent. Hoc est, quod Pomponius scribit, in l. secunda, de origine iuris. §. deinde. & §. nouissimè. Si rectè intelligatur: Cùm ait, deinde quia plebs difficile conuenire cœperat, populus verò multò difficilius &c. Et paulò pòst, Nouissimè sicut ad pauciores viros iuris constituendi via transisse, ipsis rebus dictantibus, videbatur, per partes euenit, vt necesse esset Reipublicæ, per vnum consuli: nam Senatus non perinde omnes prouincias probè regere poterat. Paucorum appellatione, Senatum intelligi voluit. Cæterùm vel Pomponius ipse Fenestellæ verba malo ordine in suum librum transtulit, vel compilatores, verba Pomponij non satis animaduersa temporum ratione retulerunt, dum quæ ille de recentioribus ac nouissimis temporibus scripserat, quasi ad antiquissima pertinerent, abduxerunt. At verò Senatus ius suum nunquam deseruit, sed retinuit semper & exercuit saltem in speciem & prætextum quendam: quamuis principum vi turbaretur sæpè, aut transuersus ageretur. Nec solùm suum, sed & populi ius, ac munera administrauit, præsertim interregnis Imperatorum, vel dum Imperatores creat, aut consalutatis ab exercitu potestatem confert. Cæterùm ius istud nunquam in principes ita translatum est, vt perpetuò in omnibus principibus deinceps esset, nisi prout singuli ab Senatu prius comprobati essent. Hoc cùm fieret, tunc demum ius populi in Imperatores conferebatur, nec solùm populi, sed etiam Senatus (vt ego interpretor) scilicet vt tantundem Imperator posset, quantùm populus & Senatus ipse. Non enim quòd milites aliquem appellassent Imperatorem, perinde statim habendum erat, ac si per tribus antiquo ritu appellatus esset, cùm nec iidem ordines, nec

idem numerus militum eſſet.Sed opus erat,vt ſenatus principi tribunitiam poteſtatem;hoc eſt,ius ipſarum tribuum conferret. Ita enim interpretor tribunitiam poteſtatem,cuius nominis faſtigium excogitaſſe diuum Auguſtum,Tacitus ſcribit:ne Regis,aut dictatoris nomen aſſumeret,ac tamen appellatione aliqua,cætera imperia præminere.Quanquam haud me latet,quoſdam ſcripſiſſe,tribunitiam poteſtatem ab Imperatoribus , qui poſt Iulium Cæſarem fuerunt,ideò vſurpatam,vt ſacroſancti inuiolabileſque deinceps haberentur.quod diligenter proſpici,exemplum Cæſaris admonebat,à coniuratis ciuibus interfecti.Sed veriſimilius eſt,hæc omnia per tribunitiam poteſtatem quæſita eſſe, vt & ſacroſancti haberentur,& tribunorum ſimul,ac tribuum poteſtatem vno honoris titulo nanciſcerentur. Ideò non tribuni dici voluerunt, ſed tribunitiæ poteſtatis,cùm nihil vetaret appellari eos tribunos,quemadmodùm & pontifices,& conſules dicebantur.Nunc (vt ad propoſitum redeamus) hæc ſenatuſconſulta ita demum valuiſſe interpretor, ſi princeps ea non ignoraſſet, neque ab his diſſenſiſſet. Nam tribunitiæ poteſtatis ea potiſſimùm erat vis & facultas,vt legibus ac ſenatuſconſultis intercedere poſſent: quod vbicunque facerent,tam lex,quàm ſenatuſconſultum impediebatur, eáque de cauſa dum ſenatus habebatur,tribuni plebis pro foribus curiæ antiquitus excubabant, neque prius diſcedebant,quàm quid intus actum eſſet, renuntiaretur. Tum vel ſubſcribebant,vel intercedebant,vt ex Valerio cognoſci poteſt,lib.11.cap.1.ſed hoc plus in Imperatoribus erat, quòd in ſenatu aſſiduè ipſi interueniebant. Ideóque facilè omnia impedire poterant. Tacitus lib. 1. Scaurus quia dixerat ſpem eſſe ex eo non irritas fore ſenatus preces, quòd relationi conſulum iure tribunitiæ poteſtatis non interceſſiſſet. Loquitur de Tiberio, quem Auguſtus adhuc viuens participem fecerat tribunitiæ poteſtatis.Ex hiſtoriis quoque perſpici licet,poſteàquam Reſp.ſemel in vnius poteſtatem conceſſit, vſque adeò ex illius voluntate ſenatum pendere,atque ad illius nutum omnia agere conſueuiſſe,vt veriſimilę non ſit,citra principis autoritatem quicquam, quod paulò grauioris ponderis foret,moliri conatos eſſe. Huius rei argumentum etiam nunc ex eo ſumas,quòd ſenatuſconſultum circa petitionem hęreditatis,de his factum eſſe relatum eſt.in l.item veniunt. §.pridie.de pet.hæred.quæ ab Imperatore Adriano propoſita, & libello complexa fuerant. Tacitus lib. xx. Volcatius Tertullinus,inquit, Tribunus plebis interceſſit, ne quid ſuper tanta re, principe abſente,ſtatueretur.Nunc ſi ad Iuſtiniani & noſtra hæc tempora diſputatio reuocetur,meritò ſanè dubitant doctores,verúmne ſit quod hic dicitur: ipſe enim Iuſtinianus Imperator nec vno in loco ad ſolum Imperatorem hodie pertinere affirmat,leges cõdere.l. fi.C.de legi.l.ij.§.hoc autem.C.de vet. iur.enu. Quo dicto ſenatus autoritatm excluderet,quaſi maieſtatem minuere videtur. Hic nodus ita vulgò ſoluitur, quaſi id ſignificare voluerit Imperator, nulli alteri ſingulari perſonę,præterquàm Imperatori leges facere licere.Senatui autẽ licere vtiq;: quia ſcilicet multarũ perſonarũ collectione ſenatus cõſtat. Sed Iuſtinia.cõſtitutionibus,nõ hunc ſenſum aut diſtinguendi propoſitũ fuiſſe manifeſtè apparet,quod niſi Iuſtinianũ, quaſi extincto ſenatu(qui temporibus

ſuis

ſuis certè propèmodum extinctus erat)loquutum eſſe dicamus: vt ſi quandoque extaret & quodammodò reuiuiſceret,tunc demum huic reſponſo locum eſſe nolueni,certè non alia horum inter ſe probabilior conciliatio fieri poſſe videtur,quàm vt ad ea quæ diximus de Tribunitia poteſtate omnia referantur,atque hoc modo verum inueniatur,& principem ſolum legem facere poſſe, cùm ſcilicet alios facientes,arbitratu ſuo impedire poſſit,& ſenatum nihilominus quoque poſſe, ſi non princeps facientibus interdicat,idque ratio fermè, vt dicamus,cogit.Reliqua quæ hîc diſputant doctores, nos alio loco tractanda reſeruamus.l.ij.infra titu.1.

L. XI. Ivlia. Libro XC. Digestorvm.

T ideo de his qvae primo constitvvntvr, avt *Interpretatione,aut conſtitutione optimi principis certius ſtatuendum eſt.* Fortaſsè legendum eſt, *conſultatione.* Et hæc verba ſine dubio ad ſenatuſconſulta quoque pertinent,de quibus proximè loquutus eſt.Nam non dubium eſt,hæc verba non ad vetera interpretanda,ſed ad ea quæ ab initio conduntur referri. Cùm diſertè dicatur,de his quę primò conſtituuntur:nec inepta conſequentia eſt. *Et ideo &c.* Nam cùm ſuprà dixerit,non poſſe leges & ſenatuſconſulta ita fieri: vt omnia comprehendant,appoſitè ſubdit,de conſilio principis ſtatuenda eſſe, quæ initio conſtituuntur:quia ſcilicet principis prudentia multùm iuuare poſſit in generibus comprehendendis. Deinde in ſequenti capite,Ea quæ iam conſtituta fuerint,ad ſimilia quoque producenda eſſe,atque ita exercendam iuriſdictionem tradit:quicquid Accurſius & Io.hîc commententur.

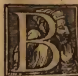
L. XII. Idem Lib. XV. Digestorvm.

On possvnt omnes articvli sigillatim avt legibus. Deinde ſubdit in ſequenti capite. *Nam (vt Pedius ait) Quoties lege aliquid vnum,vel alterum introductum eſt,bona occaſio eſt,& cætera quæ tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certè iuriſdictione ſuppleri.* Interpretatione, inquit,vel iuriſdictione.Et ſuprà dixerat,Is qui iuriſdictioni præeſt.Interpretationem ergo accipe,virorum prudentum. Hi ſi inter ſe conſentiant, expedita res, eſt,nec exempla deſunt.l,quæſitum.& l.ſcio.de teſtib.l. ſi vſusfructus. de aqua pluuia arcenda.l. ſi quis id quod. verſicu. quod ſi dum proponitur. de iuriſdictione omnium iudicum. Si, vt plerunque in cauſis accidit, controuertant, tum ſola relinquitur iuriſdictio, quæ idem præſtet. Poteſt igitur iudex ſi ſpecies aliqua, vel dubium apud ſe emerſerit, quod neque lege, neque prudentum interpretatione expreſſim deciſum ſit: exemplo & ſimilitudine alicuius legis, quod opportunum eſſe videatur, conſtituere: id quod omnes fatentur, & exempla ſunt frequentiſſima.l.j.C. de interdi.l.j.C. quæ ſit lon.conſ.l.illud.infrà ad leg.Aquil.l.ex facto.de neg.geſt. quamuis Accurſ.in his exemplis,quæ in iure referuntur,neceſſarium olim fuiſſe exiſtimet, conſuli principem,quod non puto verum. Hodie certè non neceſſe eſt, & ſi exempla non extarent:cùm ſatis eſſe debeat,ſemel eam rem hoc loco conceſſam eſſe. Sed ego iis demum iudicibus de ſimilibus ad ſimilia iudicando progredi per-

missum arbitror, qui non vt iudices dati cognoscunt: nam hi notionem duntaxat habere dicuntur, sed qui iure proprio magistratum & iurisdictionem acceperunt, vt prętores, proconsules, & præsides prouinciarũ. Nam de his exempla loquuntur. Hi enim propriè iurisdictionem habere dicuntur. l. j. de iurisd. omn. iud. vbi dixi. l. j. in princ. iuncto §. hæc verba. quod quisque iur. Puto etiam legatis proconsulum permitti. Nam & hi quodammodò iudices ordinarij habebantur, quamuis alienam iurisdictionem gererent: arg. l. hos accusare. in prin. de accus. & l. qui neque. de iudic. nec mirum est, hos tales, quę legibus omissa sunt, iurisdictione supplere posse. Nam prætorum antiquorum hæc autoritas semper fuit, vt actiones legibus accommodatas redderent (quas vtiles dicebant) vbi eadem ratio subesset, veluti in lege Aquilia. l. quia actionum. de præscrip. verb. & vtilibus interdictis per in factum actionem dandis. d. l. si vsusfructus. quarum eadem omnino vis est, atque directarum l. actio. de neg. gest. Proconsules autem & præsides ad exemplum prætorum agunt. l. de his. de off. pręsid. Quòd si quis in aliquo duntaxat articulo, aut causa iurisdictionem acceperit, vel specialis iudex datus fuerit (Nam inter hos aliquid differre arbitramur, vt infrà dicã. l. legatus. de off. procons.) non idem huic concedendum puto, vel aduersus Innocentij opinionem, quam Angel. hoc loco refert. quamuis actiones hodie nec vtiles nec directas impetrari necesse sit, siue apud maiores magistratus, siue apud pedaneos agatur. l. ij. C. de form. & impetr. subl. vbi glo. quia scilicet non tantam potestatem hic habet, nec illi æquè confidere debet lex, vel princeps. Nam neque hic iudex iurisdictioni præesse dicitur, vt suo loco ostendam. l. j. de iurisd. omn. iud. quicquid pontifex Gregorius in contrarium scribat. c. p. & g. de off. deleg. Et solent qui eos iudices dederunt, si de iure consulantur, his respondere. l. eum quem. §. primo. infrà de iudic. Quare cum sententia ipsa, quam ad extremum dicunt, simul actionem reddere, & super reddita pronunciare videantur, qui olim actiones præscribere non poterant, nec posteà eis vt id faciant vllo iure concessum apparet, magistratus suos consulere debent. Obtinet quod hic dicitur, vbi similitudo legis vndequaque congruens reperitur. Quod sanè non sæpè accidit, nec temere eãdem rationem, aut causam subesse credere debemus, argumen. l. si verò. §. de viro. sol. matrimo. Cæterùm si omnimoda similitudine deficiamur, consulendus est princeps, vt in his quæ noua emerserint, noua remedia nobis tradat. l. humanum. C. eod. titu. l. j. infrà de vent. insp. Item hæc dicta sunt, de quibus rebus expressam legem non habemus. Quòd si lex sit & interpretatio quæratur, ea quomodò facienda sit, ex Pauli sententia mox docebit. l. si de interpretatione, infra eod.

L. XVIII. Celsus Lib. XXXIIII. Digesto.

Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conseruetur. Sic alibi l. penul. de pœn. *Interpretatione legum pœnas moliendas esse, potius quàm exasperandas* Et. l. factum. §. fina. de regu. iur. *In pœnalibus causis benignius interpretãdum esse.* Benignius ergo accipe, lenius & remissius, quàm scilicet legis verba significare videantur. Idque in pœnalibus propriè & in iis quæ pœnalium similia sunt intelligamus, nec exempla desunt. l. iiij. §. siue autem.

tem.infrà de manumiss.& ad Senatusconsul. Trebel.l.j.§.qui operas.vt tamen cum temperamento aliquo semper fiat.l.respiciendum.in princ. infrà de pœn. hoc enim modo conseruabitur volunras legis, cùm inrra limites & quasi lineam puniendis delictis adscriptam consistemus,non autem si transgrediamur. Non idem faciendum est,si quid lex permittat, vt etiam plenius accipiamus, quippe hoc modo similiter & lineā transgrederemur, licentiáque magis quàm benignitas hæc esset. Quamobrem rectè videtur existimasse Guilielmus nescio quis hoc loco. Si mortuo filio naturali concubinam,ex qua eum suscepi, vxorem duxero,non legitimari nepotem,qui mihi ex eo sit,neque ad hoc trahendam esse Iustiniani constitutionem.authen.quib.mod.nat.effic.sui.in prin. quod & Bald. probat. Nam quæ Accurs. hîc scribit, non ferè ad veram huius capitis intetpretationem pertinere visa sunt.

L. XX. IVLIA. LIB. QVINQVAGESIMOQVINTO DIGES.

ON OMNIVM &c. Deinde subdit Neratius. *Et ideò rationes eorum quæ constituuntur,inquiri non oportet, alioqui multa ex iis quæ certa sunt subuerterentur.* Hoc ita accipiendum est, vt non oporteat inquiri rationes omnino omnium: sed quorundam tamen inuestigate expediat. Nam supra capite præcedenti sic ait, *Non omnium &c.* Videtur autem aliud esse ratio,aliud mens legis.Ratio est quæ legislatorem ad legem faciendam impulit.Mens est vis ipsa ac potestas legis, quæ descendit ex ratione,ex eáque cognosci & perpendi debet.Et mea quidem sententia omnes omnino iudices siue maiores,siue minores magistratus gerant, siue ordinarij, siue delegati sint, de iis quæ sunt ex mente legis, secundum eam constituere possunt.Non item si aliquo casu lege non comprehenso,subesse tamen videatur eius legis ratio:de hoc enim non nisi qui generali iurisdictioni præsunt constituere poterunt,vt modò dixi,in l.non possunt.cùm ipsis solis de similibus ad similia procedere permissum sit.Quod ait, *Multa hoc modo subuerti posse.* crebra sunt exempla,vnum atque alterum proposuisse contenrus ero.Ait lex, *Transigere vel pacisci de crimine capitali,excepto adulterio non esse prohibitum.* l. transigere.C. de transactio. Si specialem rationem quærimus, cur non & de adulterio transigi liceat:ideirco id relarum esse post diuersas multorum opiniones,putat Alciat.quia adulteri antiquitus capitali pœna non afficiebantur, sed deportabantur.l.si quis viduam.de quæst.Bart.in l. Claudius. de iis quibus vt ind. Alc. lib. v.Parad.cap. VIII.Sed cùm posterioribus legibus, capitalis pœna adulteris irrogara sit.l.quamuis.C.ad leg.Iul.de adul.consequenter videretur dicendum, & de adulterio hodie transigi posse.Tamen satius est rationem non scrutari,ne hoc modo subuertamus legem. Quamuis Corrasius lib.II. miscellan. c.I. alia quadam ratione,quàm Alciatus,vt mihi quidem videtur, rectè confutauerat, constitutum id fuisse existimet.Expressius hoc in eo apparet, quod diuus Antoninus constituit:Si ante quàm dies legati cedat, Princeps cui relictum erat, ab humanis decessserit,deberi legatum successori eius,non item si Augustæ legaueris.l.quod principi.l.seq.de leg.ij. Differentiæ rationem eam esse Bart. putat,quòd princeps suo iure dignirarem habet,Augusta alieno.l.fœminæ. de senator.atque eo modo nihil speciale in fauorem principis inductum esse, cùm

idem & in cæteris dicendum sit, quibuscunque aliquid sub nomine dignitatis relictum est. cap. quoniam Abbas. vbi not. ext. de off. deleg. Qua ratione si principis, aut Imperatoris verbum legato expressum non sit, sed proprium duntaxat nomen, vt puta, Antonino Pio, successori nihil debitum iri putat. d.c. quoniam. argum. l. annua. de annu. lega. quam restrictionem veram non arbitror. Sed id specialiter in principe constitutum puto: quia Antonini temporibus, si legatarius ante diem legati cedentem, ab humanis decesserat, caducum efficiebatur legatum, & propterea fisco applicabatur. l. j. C. de cadu. tollend. l. item veniunt. § antè quàm. de pet. hæred. Alcia. lib. 111. dispunct. c. vi. Quamobrem parui retulit successori principis applicari, quod fisco dandum erat. Non idem in Augusta, nec in aliis dicendum fuit: quia scilicet hæc ratio cessabat. Cùm ergo hodie caducorum nomen & materia sublata sit, ac pro non scriptis huiusmodi legata omnia habeantur, ideóque apud hæredem resideant. l. j. C. de cad. tollend. vtique constitutionis Antonini ratio cessat, sed non cessabit dispositio. Nam rationem omittere præstiterit, quàm subuerti legem. Emancipationes liberorum antiquitus per imaginarios seruiles modos fiebant, ideò dictum, eos qui emanciparentur, capite minui. l. liberos. de cap. dim. Inst. quib. mod. patr. pot. solu. § præterea. nouell. viij. in princ. Hodie emancipationes citra seruiles repræsentationes fieri inductum est. l. fin. C. de emanc. lib. Non propterea tamen dicas, eos qui emancipantur, capite non minui. Nam capitis diminutionem eis etiam nunc accidere expressim ipsemet Imperator Iustinianus, qui antiquam obseruationem sustulit, affirmat. Inst. de cap. dim. § minima. vbi glo. in verbo, vel contra. Similiter & arrogatio: quia solennibus quibusdam modis fiebat: ideò definitum fuit, absentem arrogari non posse. l. neque absens. de adopt. At quamuis ea solennia hodie sublata sint. l. fina. C. de adopt. non ideò tamen magis arrogari absens poterit. d. l. neque absens. Sunt huiusmodi multa in tractatu de nuptiis, quæ inter quosdam prohibentur, inter quosdam non. Itemque sub tractatu de manumissionibus, quę non nisi certis solennibus modis antiquitus fieri poterant, in quibus omnibus legum mens manifesta est, ratio & causa difficiles inuentu. Quòd si inueniantur, atque ex his argumentari liceat, periculosum erit, ne legum placitis non relinquatur locus. Quædam huc pertinentia superius etiam adnotauimus, in procem. Digestorum. § hæc autem tria.

L. XXIII. Pavlvs Lib. IIII. Ad Plavtivm.

INIME SVNT MVTANDA, QVAE INTERPRE*tationem certam semper habuerunt.* Hoc ita accipiendum existimo, si non euidens antiquæ interpretationis error ostendatur. arg. l. quod non ratione. infra eod. Nam quod ait, *Certam interpretationem*. Vtique sic videtur accipiendum esse, de qua nunquam fuerit dubitatum. Cæterùm si de fide veri hęsitatum sit, communis tamen sententia quædam obtinuerit, mutari posse arbitror, qualia nostris temporibus multa in iure contra opiniones antiquorum sunt declarata. Ita accipiendum arbitror quod vulgò dicimus, à communi opinione iudicando recedendum non esse. argumen. etiam. l. j. § sed neque. C. de vete. iure enucleando. l. ex

omni

omnibus,& quod ibi notat Fulgosius infrà de offic.præf.

L. XXIIII. Celsvs Lib. VIIII. Digesto.

NCIVILE EST, NISI TOTA LEGE PERSPECTA, VNA ALIqua *particula eius proposita iudicare, vel respondere.* Legem etiam pro integro quolibet tractatu accipere conuenit. Nam videmus sæpè sub eodem titulo quædam poni,quæ singula inter se aduersari videntur:cùm tamen re vera ex inferioribus superiora non insubtili ratione restringantur,declarentur,aut extendantur. Exemplum est sub titulo de adopt.cap.XXXII.l.nonnunquam.vbi & hoc notauimus, necnon aliis in locis quæ colligere non vacat.l. doctitij. cum tribus legibus sequ.C. de decur. libro decimo.glo.finali,in l.vltima.in C.de iur.delibe.l.iiij.iuncta l.si quis.C.de fur.& dicam in l.fina.tit.sequenti.

L. XXXII. Ivlia. Lib. XCIIII. Diges.

E QVIBVS &c. QVARE RECTISSIME ETIAM ILLVD RE*ceptum est, vt leges non solo suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.* At qui Imperatoris Constantini constitutione.l.j.C.quæ sit long.consf.declaratum est,nõ posse à consuetudine legem,aut rationẽ vinci:quomodò ergo per desuetudinem(quæ nihil aliud est quàm contraria consuetudo)lex abrogabitur,& tolletur? Soluitur hic nodus ferè communiter hoc modo:vt Constantini constitutionem de priuata alicuius regionis, aut municipij consuetudine intelligamus:vt per illam,generalis lex non tollatur.Hoc autem caput scriptum esse accipiamus,de consuetudine vniuersorum quicunque subsunt Romano Imperio:vt per illam, lex tolli possit. Docet hoc esse verum verbum illud, *Omnium.* Et quòd constitutio illa Constantini ad quendam priuatum inscribitur,quem de municipij sui priuata consuetudine consuluisse credibile est. Sed nec in illo quidem municipio obseruabitur talis consuetudo,quæ generali legi obuiat. Nam suprà in l.omnes populi.de iustitia & iure. ostendimus non licere subditis Imperio populi Romani leges sibi, vel statuta facere, quibus quid ex publico iure corrumpant, hoc est, aliquid inducant, quod iuri publico aduersetur. Sed de iis dumtaxat sibi legem ferre posse, de quibus & pacto transigi licet,per legem finalem,infrà de colleg. illic. Idem dicimus & de consuetudine, vt nihil omnino valeat consuetudo regionis, aut municipij cuiuspiam ad iuris publici derogationem. idque vel contra communem opinionem, multis locis in iure expressum esse non dubitauerim, dicta l.ij.C.quæ sit long.consuetudo.l. eos. §.j. de vsur. auth. nauigia. de fur. authen.omnes peregrini.commu.de success.l.ij. §.diuus. Secundum vnum intellectum,infrà de sepulc.viol. Nec vlla municipij,aut loci cuiusquam consuetudo vsquam in iure nostro relata comprobatáque inuenietur, contra ius quod publicam prohibitionem habeat. Sed de iis duntaxat rebus, de quibus etiam

inter priuatos pacisci licet. Ideóque etiam expressa municipum constitutione & pacto effici potuissent. Hoc sensu loquuntur exempla omnia à doctoribus relata.l.si sinc. §. huius. de administratio. tutorum.l. item . in principio . quod cuiusque vniuersitatis.l.venditor. §..si constat.communia prædiorum.iuncta l. quosdam.vbi glossa secundum opinionem Py.C.de metall.& metall.libro. vndecimo.l. finali. de decretis ab ordine fac. quibus nos suis locis omnibus adscripsimus interpretationem. Quòd sicubi lex aliqua municipalis refertur: vt l.semper. §.legem quoque.de iure immunita.iuncta l.prima.C. de decretis decurio.super immu.libro decimo.quæ de ea re facta esse videatur,quæ priuatorum pactione effici non potuerit, talem legem aut à principe specialiter permissam , vel posteà confirmatam esse , aut in municipio obseruatam, antequàm veniret in ditionem populi Romani intelligere, vel præsumere debemus, secundum ea quæ superius adnotauimus, in d.l. omnes populi. de iustitia & iure. Quod ergo ait, Tacito consensu omnium,abrogari leges. Sine dubio accipiendum est , de populo , déque legibus Romanis. Nam de iure ciuili Romanorum vsquequaque his libris loquitur. Populus autem Romanus intelliguntur omnes Romano Imperio subiecti.l. in orbe.infrà de statu hominum. Nam ad hos omnes pertinet ius ciuile: cui sententiæ consequens est, vt nisi omnes , aut maior pars subditorum consentiant , lex nulla abrogari possit, argumento l. nulli. quod cuiusque vniuersitatis nomine.l.quod maior. ad municipal. Alberic. dicta l.omnes populi. post principium . Plerisque autem consentientibus, nihil aliud requiri arbitror , quàm vt ne princeps expresè contradixerit . Nam si contradicat, iussum eius altera lex est: quæ aut consuetudinem tunc induci non sinit, aut inductam perimit , vnde nouo populi consensu , & noua aliorum vel eiusdem principis tolerantia ex integro opus est, cum longi temporis vsu : vt rursus eadem inducatur desuetudo. Hæc de populo Romano. Nam de exteris populis , quomodò apud eos inducantur consuetudines , quærere ad nos non attinet . Secundum hanc distinctionem, Imperatoris nostri constitutio nouella octuogesimaquinta, qua arma priuatim fabricari , vendi ac teneri vetuit. Nec solùm contrafacientibus, verùm etiam magistratibus, qui ne id fieret non prouiderunt,certas pœnas infligit, sine dubio per desuetudinem sublatam esse dicemus , cùm generaliter in omnibus terris Romani Imperij , arma priuatim vendi ac teneri solita sint, principe id sciente ac patiente . Item rescriptum diui Adriani, quo mortuos in ciuitatibus sepeliri vetuit, dicto §. diuus. contrario vsu abrogatum esse dicemus. Sed & Imperatoris nostri nouellam constitutionem , authentica,vt non luxurientur contra naturam &c. quo capite,vltimo supplicio affici eos iubet, qui blasphemauerint, vel per caput, aut per capillum Dei iurauerint, abrogatum esse crediderim, cùm talis pœna nusquam in vsum recepta fuerit.Sed aut nulla, aut mitior irrogari vbique soleat. Non tamen erunt blasphemi prorsus extra pœnam: sed mitius punientur,quàm lex illa iubeat.quia scilicet consuetudine atque etiam veteribus legibus quadamtenus puniuntur. l. finali.C. de religiosis. Eadem ratione

vsu quoque abrogata videtur lex illa, vt quod alea victum sit, restituatur. dicta l. fina. nam nusquàm hodie exerceri ea lex aduersus lusores solet, quicquid contrà dicat Abbas in capi.clerici.de vita & honestate clericorum. glossa in l. si rem .§. finali. vbi Paulus de Castro, de præscriptis verbis. Sed hanc totam rem fusius ac plenius pontificij prosequuti sunt,in capi. primo, de treuga & pace. Alexander quoque egregiè tractauit, in consilio CXXXII. libro primo.ab his petenda,quæ nos consultò omittimus, ne longiorem distinctionem facere necesse habeamus. Hæc sic accipienda sunt, si consuetudo post legem inoleuisse proponatur. Cæterùm si vigente consuetudine, lex huic aduersa feratur, quin consuetudinem perimat, iure ciuili dubium non est, dicto §.diuus. l. prima. §. si quæ verò pragmaticæ sanctiones. C. de Iustinia. Codi. confir. Eius rei argumentum, quòd quibusdam casibus consuetudinem specialiter præseruant legislatores. l. penultima. in fine. C. de constituta pecunia. authentica, de fide.in fine. quamuis iure canonico generalis lex generalem duntaxat, non etiam specialem consuetudinem singulorum locorum tollere traditum sit.capi. primo. de constitutio. libro sexto. Sed nos tam iure canonico,quàm ciuili id accipi debere existimamus, si vel consuetudo priuilegij instar habeat. dicto §. si quæ verò.vbi Castren. vel constitutio aliquid non ad publicum ius, sed ad priuatam causam pertinens inducat. Tunc enim specialem cuiusque loci legem non tollet:alioquin si lex generalis sit, & publicam vtilitatem respiciat,non video cur non & loci cuiusque consuetudinem perimat, cùm in vniuerso orbe Romano aliquid prohibet, aut iubet. tunc enim lata lege iam nec potest quidem localis illa consuetudo rationabilis appellari.

L. XXXIIII. Vlpia. Lib. I. De Offic. Procons.

VM DE CONSVETVDINE CONFIDERE QVIS *videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.* Ita legendum esse Augustinus quoque probat, quicquid Accursius vacillet,aut imposturæ faciat.Ego vel aduersus omnium sententiam,hoc caput ita accipiendum arbitror:quasi consilium nobis det Vlpianus, non quasi necessitatem imponat.Apertè enim id agit, vt illum adiuuet atque instruat,qui de consuetudine confidit. Alioquin probari, aut firmari nunquam posset consuetudo. Si iusta exceptio illa existimaretur, quòd contradicto iudicio nunquàm obtenta esset. Nobiscum sentire videtur etiam Albericus hîc in fine,dum dicit,huius capitis hunc sensum esse,vt qui consuetudini innititur, dispicere debeat, an secundum intentionem suam quandoque iudicatum sit, & sententias huiusmodi profert, alioquin consuetudinem talem esse aliis modis probet. Consilium aliis etiam locis dare consueuerunt Iurisconsulti.l. is qui destinauit. de rei vend.l. prima. de inoffic. testamen. cum similibus.

L. XXXIX. Celsus Lib. XXIII. Digestorum.

VOD NON RATIONE INTRODUCTUM, SED *errore primùm, deinde consuetudine obtentum: in aliis similibus non obtinet.* Exemplum huius rei clarissimum sub titulo, de iniur. l. iniuriarum. §. finali.

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM.

Titulus IIII.

DUM libera fuit ciuitas, legibus, Senatusconsultis, magistratuum edictis, prudentum interpretationibus, ac responsis omnia gubernabantur. Sed postea quàm Respubli. sub vnius ditionem Imperiúmque concessit, tunc demum in vsu esse cœpit hæc iuris pars, quæ constitutiones principum appellantur. Et initio quidem Romani principes proprio munere mandatis exercitibus consulere se profitebantur, nihil certè nisi quod vetustis legibus & moribus conueniret constituebant, ab his autem latæ leges, tanquàm imperatoriam & tribunitiam gerentibus potestatem, accipiebantur. Nam tribunitiam potestatem perpetuam, principes suscipiebant. Iidemque ex veteris iuris autoritate ius dicebant. Sed paulatim eò res processit, vt citra solennium obseruationem, arbitratu suo omnia constituere inciperent: adeò quidem, vt non iniuria neque falsò dictum sit, vetustissimi iuris autoritatem, & disciplinam, principum constitutionibus, veluti securibus concidisse. Mutationes tamen & correctiones meritò in plerisque factas existimo, cùm antiquissimis legibus ac iure quædam nimis rigida & dura, quædam supra modum superstitiosis obseruationibus plena essent, quod Cicero in oratione pro Murena, Aulus Gell. libro vigesimo noct. attic. cap. primo attestantur. Ipsæ quoque principum constitutiones etiam nunc ostendunt. l. fina. C. de adopt. l. j. C. de lat. libert. tollen. l. j. C. de nud. iure Quir. tol. Nihil enim à principibus nisi cum magna ratione constitutum, aut decretum inuenias, vtpote qui præstantissimos iurisconsultos vsquequaque in consilio habere soliti fuerint, sine quorum interuentu nihil expediebant. Quin ab his rescripta omnia decreta & constitutiones dictabantur, tanto quidem sæpè studio tantáque subtilitate, vt nihil admirabilius statui, aut definiri potuisse videatur. Cæterùm in his Digestorum libris, iam inde ab Augusto Cæsare constituta quædam referuntur: vt lex Iulia maiest. repet. pecul. de vi. de annal. de amb. de adulteris, & deinceps vsque ad sua cuiusque scriptoris tempora, quas Iurisconsulti veteres interpretati sunt. Sed in Codice Iustiniano, in quem vniuersa hæc iuris pars collata est, non nisi à Seuero, & Antonino, quod inuenerim, ad ipsum vsque Iustinianum collectæ sunt, principum constitutiones, nec hæ quidem omnes, nam quis hoc facere potuisset? Sed insigniores rationabilioresque & vsu magis probatæ. Credo quòd superiorum principum bene constituta omnia, vel in libris Digestorum relata, vel in has posteriores constitutiones translata erant. Nam ferè hoc vsu venit, vt dum ex aliorũ autoritate quod scribimus confirmare atque approbare nitimur: superuacuos reddamus superiorũ scriptorum libros, ac

veluti luminibus eorum officiamus. Sanè quamuis quædam ex his quæ ſub titulo ſuperiore tradita ſunt, ad principalium quoque conſtitutionum interpretationem pertineant,rurſumque ex his quę ſub hoc titulo referuntur,nonnulla,cæteris quoque iuris partibus interpretandis vtilia eſſe poſſint: vt l.ij. & l.finali.infra eodem titu.rectè tamen à Iuſtiniano factum eſt,vt de conſtitutionibus principum ſpecialem tractatum inſcriberet. Nam his maxima iuris noſtri pars continetur:quædam enim inſigniora,niſi ſpecialiter attingantur,quaſi neglecta videri ſolent.l.item apud.§. item ait prætor. de iniur. Cæterùm idem propè ſub hoc titulo agit,quod ſub præcedenti: vt, quid principum conſtitutiones ſint:quot earum genera, quæ vis & poteſtas, quomodò accipiendæ atque interpretandæ ſint,in vniuerſum nos doceat.Bartol.tamen inſcriptam habuiſſe videtur rubricam,non de conſtitutionibus , ſed de *mandatis principum*, quæ inſcriptio vera non eſt.Quid autem inter ſe differant,mandata & conſtitutiones principum,mox docebimus in l.j.infra eod.titu.

L. I. VLPIANVS LIB. I. INSTITVTIONVM.

VOD PRINCIPI PLACVIT, LEGIS HABET VIGOREM: *Vtpotè cum lege regia,quæ de imperio eius lata eſt,populus ei & in eum omne ſuum imperium & poteſtatem conferat.* In vulgatis codicibus legebatur,*Conceſſit.* Quod illi verbo, *Lata eſt*, melius reſpondet,ſed,*Conferat*, etiam Alberic. hîc agnoſcit, & ita prorſus Vlpianum ſcripſiſſe puto. Quamuis animaduerterim Iuſtinianum, quotquot aliis locis huiuſce legis mentionē facit,Inſt.de iure natur.§.ſed quod principi.l.j.§.cùm enim.C.de vet.iur. enuclean.l.j. in princ.de offic. præf. præt. Lex imperfecto.C.de teſtam.l.ij.§.nouiſſimè.de origi.iur. Ita ſemper omnia retuliſſe,quaſi initio vna lex lata fuerit,quę futurorum omnium deinceps Imperatorum poteſtatem generaliter firmauerit, & imperium à populo Romano perpetuò in principes tranſtulerit.Quod verum eſſe etiam Corraſius vir alioqui diligētiſſimus & doctiſſimus,aduerſus Marij Salomonij ſententiam(quam ille poſuit in tractatu, dę principe. lib.VI. & VII.) exiſtimauit. lib. VI. Miſcell. cap.VIII. Sed hiſtoriæ veritas eſt, conſueuiſſe legem huiuſmodi in ſingulos principes,mox vt ab exercitu conſalutati,& à ſenatu comprobati eſſent, ferri, non quidem antiquo more per tribus, & populi rogationem (quippe ſtudiis tribuum alia fieri pridem deſitum erat, vt paulò antè commemorauimus,in l. non ambigitur. ſupra titu. j. Ideóque poſt Auguſti tempora nihil omnino per tribus (quòd ad reipublicæ adminiſtrationem pertineret) actum eſſe legimus. Sed ferebatur huiuſmodi lex de Imperatore, per ſenatum ipſum, quod eſt ſummum conſilium populi Romani: vt definit Cicero. Quare ſpeciali nomine Senatuſconſultum appellabatur. Tacitus libro decimoſeptimo: Adcurrunt patres, decernitur Othoni Tribunitia poteſtas, & nomen Auguſti, & omnes principum honores. Idem libro decimooctauo,de Vitellio. in ſenatu cuncta, longis alioum principatibus compoſita ,ſtatim decernuntur. Idem libro vigeſimo: At Romæ ſenatus cuncta principibus ſolita Veſpaſiano

decernit. Idem lib. XII. in fine. Illatusque castris Nero, & congruentia tempori præfatus, promisso donatiuo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur, sententiam militum sequuta patrum consulta. Plena denique horum historia est testimoniorum, præsertim libri illi variorum autorum, qui de vita Rom. Imperatorum inscribuntur. Quinetiam Senatusconsulti de Imperio Vespasiani facti, pars maxima hodie in Laterani Basilica legitur, ærea tabula incisa, quæ prope altare maximum adseruatur, idque etiam Salomonius putat. Eius tabulæ exemplum subscribi curauimus, quod quidem est in hæc verba.

EXEMPLVM TABVLAE.

OEDVS VE CVM QVIBVS VOLET FACERE LICEAT, ITA VTI LICVIT DIVO AVG. TI. FILIO CAESARI AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO. VTIQVE EI SENATVM HABERE, RELATIONEM FACERE, REMITTERE, SENATVSCONSVLTA PER RELATIONEM, DISCESSIONEMQVE FACERE LICEAT, ITA VTI LICVIT DIVO AVG. TI. IVLIO CAESARI AVG. TI. CLAVDIO CAESARI AVGVSTO GERMANICO. VTIQVE CVM EX VOLVNTATE AVTORITATEVE IVSSV MANDATVVE EIVS PRAESENTE VE EO SENATVS HABEBITVR, OMNIVM RERVM IVS PERINDE HABEATVR, SERVETVR AC SI E LEGE SENATVS EDICTVS ESSET HABERETVRQVE. VTIQVE QVOS MAGISTRATVM, POTESTATEM, IMPERIVM, CVRATIONEM VE. CVIVS REI PETENTES SENATVI POPVLOQVE ROMANO COMMENDAVERIT, QVIBVSVE SVFFRAGATIONEM SVAM DEDERIT, PROMISERIT, EORVM COMITIS QVIBVSQVE EXTRA ORDINEM RATIO HABEATVR. VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE, CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT, ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO. VTIQVE QVECVNQVE EX VSV REIPVBLICAE MAIESTATE DIVINARVM, HVMANARVM, PVBLICARVM, PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT, EI AGERE, FACERE, IVS POTESTASQVE SIT ITA VTI DIVO AVG. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVG. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO FVIT. VTIQVE QVIBVS LEGIBVS PLEBEIVESCITIS SCRIPTVM FVIT, NE DIVVS AVG. TIBERIVSVE IVLIVS CAESAR AVG. TIBERIVSQVE CLAVDIVS CAESAR AVG. GERMANICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS PLEBISQVESCITIS IMP. CAESAR VESPASIANVS SOLVTVS SIT, QVAEQVE EX QVAQVE LEGE ROGATIONE DIVVM AVG. TIBERIVMVE IVLIVM CAESAREM AVG. TIBERIVM VE CLAVDIVM CAESAREM AVG. GERMANICVM FACERE OPORTVIT: EA OMNIA IMP. CAESARI VESPASIANO AVG. FACERE LICEAT. VTIQVE QVAE ANTE HANC LEGEM ROGATAM ACTA, GESTA, DECRETA, IMPERATA

RATA AB IMPERATORE CAESARE VESPASIANO AVG. IVSSV MANDATVVE EIVS A QVOQVE SVNT: EA PERINDE IVSTA RATAQVE SINT, AC SI POPVLI PLEBISVE IVSSV ACTA ESSENT. *Sanctio.* SI QVIS HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES, ROGATIONES, PLEBISVESCITA, SENATVSVE CONSVLTA FECIT, FECERIT, SIVE QVOD EVM EX LEGE ROGATIONE PLEBISVESCITO S. VE. C. FACERE OPORTEBIT, NON FECERIT, HVIVS LEGIS ERGO ID EI NE FRAVDI ESTO, NEVE QVID OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO, NEVE DE EA RE CVI ACTIO, NEVE IVDICATIO ESTO, NEVE QVIS DE EA RE APVD SE AGI SINITO.

Ex his ſatis conſtare arbitror, de ſingulis Imperatoribus legem ferri ſolitam, ſine qua nulli iuſtum imperium eſſe exiſtimaretur. Quamobrem quod ex Vlpiano relatum eſt, dicta lege prima, infrà de offic.præfect.præto.Reipub. regimenta ad Imperatores perpetuò translata eſſe, ex ſententia ipſius Vlpiani (ſi modò Vlpianus ita ſcripſit) ſic accipiendum videtur: inſtitutum fuiſſe, vt Imperatores perpetuò crearentur, atque hi totius Reipubli.curam gererent: quod & Pomponij verba ſignificant, quæ ſuperius retulimus, ex lege ſecunda.§.Nouiſſime.de origi.iur. Illud quoque ſciendum eſt, lata lege de Imperio cuiuſpiam, ſiquidem ipſe iure agere videri vellet, non continuò per ſeſe omnia adminiſtraſſe: ſed de Senatus ſententia pleraque conſtituiſſe, vt ex Plinij Cecilij Panegyrico, quem Traiano dixit, cognoſci poteſt. In eo enim bonum principem & qualem omnibus eſſe decet exprimit. Indicant hoc paſſim Hiſtoriæ, Apparétque etiam Imperatoris Iuſtiniani relatu, in lege ſecunda.§.ſed quia.C.de vete.iure enucle. Nam Imperatorem Adrianum, cùm edictum perpetuum opera Saluij Iuliani compoſuiſſet, edidiſſétque, Senatuſconſulto illud approbari iuraſſe teſtatur, quò firmior autoritas eſſet. Quibus conſequens eſt vt dicamus, Senatum Populúmque Romanum non in totum, ne pro tempore quidem quo quiſque Imperator viueret, à ſe abdicaſſe imperiùm: cùm videamus ſub bonis principibus ita haberi ſolitum fuiſſe, vt non minùs rata eſſent, quæ Senatus, quàm quæ Princeps conſtituiſſet. Quinimo auſim dicere nihilo plus iuris datum Principi, quàm retentum eſſe: quoad ſcilicet Princeps aliquid fieri non prohiberet. Nam ex tabula apparet non id agi, vt Senatus, aut Populus priuentur poteſtate ſua: ſed vt principem quaſi ſupremum aliquem magiſtratum ac velut dictatorem conſtituant. Veram eſſe hanc ſententiam indicat etiam id ipſum, quod ex Vlpiano refertur, *Senatum ius facere poſſe.* Quod etiam Valent.& Theodo.Imperatorum conſtitutione agnitum & comprobatum eſt.d.l.non ambigitur.l.j.C.de Senatuſconſul. Extántque hodie complura Senatuſconſulta temporibus Imperatorum facta, quæ pro generalibus legibus obſeruata ſunt. Enimuerò quia ſummum ius etiam magiſtratuum creandorũ coëgendíq; & habendi Senatum, ac poteſtas etiam Tribunitia penes Principem erat, vt tabula oſtēdit: cùm quidem quarto

h

capite cautum sit, vt quos magistratus petentes commendauerit, quibúsque suffragationem suam dederit, aut promiserit, eorum comitijs quibusque extra ordinē ratio habeatur: idcirco nec alij ferè quàm quos Princeps iussisset magistratus creabantur. l. j. ad ad legem Iuliam. de ambi. Et perrarò eueniebat, vt quicquam, nisi arbitratu Principis, constitueretur. Quid enim auderent, vel consules, vel prætores, qui tum essent, aut omnino Senatus totus: quibus ille statim, si collibitum esset, magistratum abrogare, atque etiam ordine eosdem mouere posset. Quemadmodum Populum per tribus, quibusdam olim magistratum abrogasse legimus. Igitur tunc demum neque plebs neque Senatus sine principe quicquam poterant: cùm ille impedire voluisset, aut diuersum quippiam iussisset: cùm lege imperij cuiusque Principis ad id quod illi placuisset accipiendum ferendúmque se obstrinxissent, vt abundè suprà exposuimus, in l. non ambigitur. de legibus. Si quid tamen eiusmodi incidisset, quamobrem à gubernaculis Reipub. Principem amouere voluissent (siquidem iusta esset causa, vt quia imperio abuti cœpisset) iure amoueri potuisse existimo: si vel vniuersus Populus conuenisset, quod iam penè impossibile erat, propter immensam eorum multitudinem qui ciues facti erant, præsertim cùm Tribuum & centuriarum ordines iam aboliti essent, vel (quæ altera potestas remanserat) coactus Senatus solenniter omnia decreuissent. argumento not. in l. quod semel. infrà de decret. ab ord. fac. vt de Nerone, de Iuliano & de Maximino olim factum legimus. Nec licuisse principi hoc casu Tribunitiæ potestatis vigore intercedere, vel contrarium quicquam pro se iubere, cùm de suis ipsius delictis ageretur. Huius rei argumentum est, quòd Tribuno quandoque pertinacius intercedente, ne lex ferretur, coactas tribus magistratum illi abrogasse legimus, neque intercessionem, quominus id fieret, obstitisse, vt Asconius Pedian. scribit, in expositione orationis Ciceronis pro Cornelio. Non aliter quam si quis apud iudices accusatus, suo ipsius testimonio defendere se, aut sententia sua se absoluere conaretur. Nemo enim idoneus in sua causa testis, aut iudex est. l. omnibus. C. de testibus. Accedit quod, vt Tribunitia, sic Imperialis potestas, non ad suam cuiusque, sed ad cæterorum defensionem ac tuitionem inuenta erat. Nec ad rem pertinet, quòd Tribuni & alij magistratus neque accusari, neque in ius vocari poterant. lege prima, & secunda, infrà de in ius vocan. illi enim ad tempus creabantur, & ob id facilis expectatio: quoad magistratus abirent. At Imperatores perpetuò quoad viuerent, constituebantur. Quamobrem periculosa expectandi mora: ne interim omnia pessum irent. Hæc dum Romæ Senatus ac principum sedes, & veluti domicilium imperij fuit. Posteà verò quàm opibus imperij comminutis, quæ reliquæ erant Bizantium translatæ sunt, cùm multa alia ex solennibus interiore, tum absque huiusmodi, seu lege, seu Senatusconsulto, iusti Imperatores haberi cœpti sunt, quos aut milites appellassent, aut defuncto Imperatores successores sibi constituissent, id significare voluit Iustinianus. Itaq; eius verba accipienda sunt, vbicunque de hac lege, deq; Imperatoris potestate loquutus est, aut aliorũ verba retulit, ea scilicet ratione, quòd nihil referre videretur, tacitisne an expressis Se-

nat

natus suffragijs ea lex ferretur: quippe obediendi assuetudine, voluntas declarabatur. Quanquàm non ignoro esse qui affirment, paucis admodùm, aut nullis ex ijs qui Bizantij sedem imperij habuerunt, paruisse Senatum atque vrbem Romam. Sed procerum conuentus, qui Constantinopoli cum Imperatoribus erant, pro Senatoribus ac Senatu gerebant. Quamobrem nonnunquam & ipsi Imperatorem expulere, atque alium sufficere, vt Constantem, eiecto Constantini priuilegio, Heracho næ vxoris eius filio, cum quo illa, marito extincto, imperium administrare cœperat. Nam Senatus vrbis per illa tempora quibus Imperatores Constantinopoli fieri cœperunt, & deinceps in longum æuum, velut captiuus in potestate ac manu hostium, Gotthorum, Vandalorum, Longobardorum & huiusce generis colluuionum, postremò etiam domesticorum tyrannorum detinebatur, qui Italiam totam atque vrbem Romam occupatam tenebant. Igitur cùm vrbis Romæ possessio ab Imperatoribus Constantinopolitanis, veluti pro derelicto habita esset, quæ reliquiæ Senatus in ea remanserant, cumprimùm per captiuitatis iugum respirare potuerunt, ac veluti qui hostium serui fuerant, postliminio reuersi sunt, autoritate Romani Pontificis: aut quem ille appellasset Imperatorem cum acciperent, se commiserunt. Is Carolum magnum Francorum Regem Imperatorem creauit. Nec dubitandum puto quin reliquiæ illæ veteris & veri Senatus, quantulæcunque fuerint, quæ creandi Imperatoris munus ad arbitrium Pontificis detulerunt (Nàm cùm vniuersus populus qui Romæ tunc erat ita fieri voluerit, Senatum quoque consensisse credendum est) plus autoritatis & iuris habuerint, quàm Constantinopolitanus Græcanicorum Senatorum conuentus. Si quidem vrbs ipsa Roma caput Imperij est, nec Senatum inde vnquam perpetuò translatum esse accepimus, nec iure à quoquam Imperatorum, nisi Senatu ipso consentiente transferri potuisse arbitror. Idq; vt credam, rationibus adducor ijs, quas Furius Camillus olim nobilissima illa Concione sua ad populum recensuit, cùm ne Veios migraretur dissuasit, actionémque à Tribunis susceptam de transferenda vrbe atque Imperij sedibus prorsum fregit, vt etiam nunc apud T. Liuium legimus. Quamobrem Imperatores omnes Constantinopolitanos, qui post Carolum Magnum fuerunt, non iustos Romanorum Imperatores fuisse existimo. Docent hoc eorum quoque facta & mores, cùm plerique hostiliter contra Italiam atque vrbem Romam certauerint, & Christianam religionem, Romæ receptam multifariam turbauerint, atque oppugnarint. Quare nec de illo dubitandum puto, quin eadem Senatus voluntate & velut tacito consensu suffragante, Romani Pontifices non solùm diuino iure, quo illi maximè freti omnia gesserũt, vt Bartolus quoq; refert in l.j.§.præsides.de requi.& annot.reis, sed humano quoq; vrbis Romæ dationẽ delatam sibi acquirere, & eligẽdi Imperatoris ius ad Germanos transferre potuerint: nã Senatus, hoc totum munus eligendi principem perpetua cõsensione, cũ ipsius vrbis dominatu ad Pontifices detulisse videtur: & hæc omnia facere potuisse, quãuis imminutus esset, cùm ius Collegij, vel in vno retineri cõstet l.sicut. §.j. quod cuiusque vniuers. quanquam plebis ipsa vrbana per se non idem forsan

efficere potuissent. Iam enim tunc populi Romani pars magis, quàm populus Romanus erant omnibus subditis imperio, & ciuitate donatis, vt suprà diximus. Approbasse multò ante agnouisséque hoc ius non solùm vrbis Romæ, sed totius planè imperij in Rom. Pontifice videntur etiam Imperatores ipsi Constantinopolitani. Nam & Phocas qui quartus à Iustiniano fuit Romanum Pontificem iure omnium Principem declarasse fertur, & Heraclius, qui ei successit, à Sergio Pontifice diadema accepisse, vt Iygnatius scribit. Sed & qua ratione Romanus Pontifex imperij ius transferre potuit, eadem quoque si iusta causa intercedat, auferre posse dicendum est, quod pontificij rectè tradiderunt. glo. in c. ad apostolicæ. de re iud. lib. v i. Abb. in c. venerabilem. de elect. nō enim sic dedit, vt ab se ex toto alienum faceret: id ex eo quoque planum fit, quòd electi Imperatoris confirmationem sibi ipsi Pontifex reseruauit. Verius est enim quasi vicarium potestatem septem illis Germanis principibus esse voluisse: vt Imperatorem pontificio magis nomine, quàm iure proprio crearent. quàre & creatum iam ab ijs, & ab seipso solenniter confirmatum, ex causa ab imperio remouere poterit. interdum fecisse legimus, non solùm diuino, quod propè receptum est, verùm etiā humano & ciuili iure, quemadmodùm & Senatus olim poterat, secundum ea quæ suprà diximus. Sanè ex illis verbis, *vti quæcunque ex vsu Reip. &c.* existimat Matius Salomonius in tractatu, quod de principe elegāter scripsit, non licuisse Imperatori regna & ditiones aliáque ad Rom. imperium pertinentia alienare: quoniam ex vsu reip. id non esset. Sed hac de re nos alio dicemus loco. l. fina. de offi. præf. Illud quæsitum est, an collegium Cardinalium hodie eam potestatem idémque ius habeat, quod senatus olim. Sed habere non videtur. non enim à cardinalium suffragio pendet Imperatoris potestas, vt à senatu olim pendebat. Quanuis ex pontificis autoritate ac facultate pendeat, vt theologi & iurisconsulti consentiunt. Barto. d. §. præsides. Ergo neq; ius in vniuersum eos facere posse quisquam dixerit, vt senatus olim, nec Imperatorem ex causa remouere: magis enim hæc omnia Pontifici conuenirent quàm Cardinalibus. Quod quanquàm ita sit, similitudine tamen quadam, & relatione facta, sic illos erga pontificem se habere non ineptè dixeris, vt senatores olim erga Imperatorem, non tamen in omnibus. Non enim pontificis potestas à Cardinalibus sic pendet, vt à Pontificatu illum vnquam amouere possint. Ita accipienda arbitror, quæ hac de re scribit Innoc. in c. cum te. de re iud. per c. Constantinus. x c v i. distinctio. Illud nescire fateor, quare Alciatus præceptor meus hanc legem nō Regiam, sed Rhenniam, seu Rhennium appellarit (nam nec scriptura apud ipsum satis constat) & Augusti temporibus latam dixerit in l. bona ciuitatis. de verborum significa. cùm & Florentinorum codicum fides repugnet, & Theophilus vnus ex compilatoribus, qui institutiones Græcas fecit, nō Rhenniam, neq; Rhenniam, sed Regiam planè nominauerit. d. §. quod principi. nec in Augusti temporū historijs, vlla huius rei mentio inueniatur. Legem autem Rhenniam omnino aliam fuisse constat, ante Augusti imperium latam: cuius & Cicero mentionem facit, quanuis excussi typis codices corrupti sint, & pro Rhennia legatur, Memmia: quod Augustinus re-

ctè

ctè animaduertit. Eiuſdem legis Rhemmiæ meminerunt & iuriſconſulti noſtri ſub titu.de teſtibus.l.quæſitum.& ad S.c.Tur.l.j.legis Regiæ mentio eſt etiam titu.de mortuo infe.l.ij. *Negat*, inquit, *Marcellus, lex Regia mulierem quæ prægnans mortua ſit, humari ante quàm partus ei excidatur.* Sed hæc videtur fuiſſe alia ab aliquo ex ſeptem Regibus lata. Cóſtat enim multas ab his latas, & quarundam etiam hodie memoriam extare. Sanè hæc de qua agimus, non idcirco quòd à Rege aliquo lata ſit (ſi modò vllo vnquam tempore lata eſt) nec quòd Imperatorem Regem faceret, Regia appellatur. (Regum enim nomen Romæ perpetuò inuiſum, vt ſuprà diximus) ſed quòd maxima quædam & admirabilia ac ſplendida contineret, idcirco Regia dicta eſſe videtur. Sic & Regiam Romam aliquando legimus.l.ſed & reprobari.§.fina.infrà de excuſa.tutorum.& Regias epulas, & ſi qua ſimilia. Hæc de lege Regia. Poſtremò quia dicitur hîc, *Quod principi placuit, legis habet vigorem*, prolixè tractant Doctores noſtri de principis poteſtate, an contra ius diuinum, an contra ius naturæ, vel gentiũ conſtituere poſſit, qua de re magni longíque tractatus extant. Horum quem Marius Salomonius ſcripſit omnino non negligendus. Ego tyrannidem à principatu diſtinguendam arbitror, volentibus princeps, inuitis Tyrannus imperat. De Tyranno diſputare inutile eſt: cùm ab eo omnia per ſolidam vim non per leges gerantur. Iuſti principis poteſtatem in diſputationem reuocare ſacrilegij inſtar eſt.l.ſacrilegij.de diuer.reſ.lege, ſecunda.C.de crimine ſacril.& omnino ſuperuacuum, cùm nihil ab eo ſine ratione conſtituatur, alioquin nec leges appellandæ ſunt quæ ab eo feruntur, ſi non ſanctæ & iuſtæ ſint.lege, ſecunda.ſupra titulo primo. Quin ipſe quoque qui hactenus bonus princeps fuit, ſi nunc malas leges ferre inſtituit, iam Tyrannus eſſe incipiet. Quales autem leges Princeps ferre debeat, & vel ex re nata, vel vtilitate aliqua ſuadente, quatenus vel ex ciuili, vel ex gentium, aut naturali iure mutare liceat, ipſius principis iudicium eſſe debet, qui omnia facilè explicabit, ſi vel prudentium virorum conſilium, vel rationem ſequi volet, vel certè obtinet, principum vitam exempláque imitari. Illud prætereundum non eſt, quod dicitur principem legibus ſolutum eſſe, quomodò quoque iure id ita ſit, à paucis intelligi.lege, princeps ſupra titulo primo. Videntur enim exiſtimare, à ſeipſo ſolutum eſſe. Sed tabula indicat, lege ipſa Regia hoc quoque contineri conſueuiſſe, vt legibus ne teneretur. De Auguſta nihil cautum, ideò eam teneri dictum eſt præterquàm intuitu mariti.dicta lege, princeps. Hæc à nobis dicta ſint, cætera ex alijs libris cognoſci poterunt.

QVODCVNQVE *igitur Imperator per epiſtolam & ſubſcriptionem ſtatuit, vel cognoſcens decreuit, vel de plano interloquutus eſt, vel edicto præcepit, legem eſſe conſtat. Hæ ſunt quas conſtitutiones vulgò appellamus.* Principalium conſtitutionum tria genera ſunt, Epiſtolæ, Decreta, Edicta. Epiſtolæ ſunt reſcripta ad magiſtratuum, vel priuatorum relationem conſultationémve, quæ reſcripta ad libellos dicuntur, nam libellos multi aſſiduè porrigebant, ad quos non grauatè reſcribebat princeps, & quaſi de iure reſponſitabat. Huiuſmodi

fere sunt vetustissimæ quæque constitutiones in Iustiniani Codice relatæ. Harum Papirius Iustus olim xx.libros cõposuit, vt in indice refertur. Decretum, est sententia principis in alicuius causæ cognitione lata, siue ea diffinitiua sit, siue interloquutoria.l.metum.§.quod ait.infrà quod met.cau.Decretorum Paulus olim libros sex collegit. Edictum est quod Princeps iubet, & solenni more (vt omnibus innotescat) obseruandum proponit. Edicti appellatione orationes quoque in Senatu haberi solitas, cõtineri existimauerim. Atque horum trium exempla plenius prosequitur Theophil.in Institu.d.§.sed & quod principi. Quædam etiam hîc ab Accur.referuntur. Sed Principum sententiæ olim quidem sic indistinctè pro legibus accipiebantur. Nec repugnat huic sententiæ, quod Antonini decretum de confundendis partibus in computatione legis Falcid.non videatur pro lege quandoque obseruatum esse.l.j.§.si cohæredis. infrà ad leg.Falc.Nam rationem in interpretatione eiusdem decreti assignauimus. Veruntamen posteriores principes Theodosius & Valent.editis constitutionibus.l.ij.& iij.C.de legib.ita demum accipi decreta principis pro legibus voluerunt, si specialiter illud quoque additum sit, vt pro legibus in vniuersum obseruentur: nimia sanè modestia (ne dicam diffidentia) credo satis iam legum esse ad causarum decisionem existimantes, néve obiecto principis exemplo, scrupulus quotidie iudicibus inijceretur, vel causæ decisio per calumniã differretur, dum principalis sententiæ exemplum expectatur. Sed Iustinianus posteà l.fin.C.eo.ti.de legib.hactenus hoc quod Theodosius & Valentianus iusserãt, correxit, & ad pristinam obseruantiam redegit: Vt si principis sententia vtrisq; partibus præsentibus lata sit, pro lege habeatur, & eodem modo in similibus causis deinceps ab omnibus iudicetur, licet specialiter additũ hoc non sit, quæ res eam habet rationem, quòd exemplum & præiudicium principalis sẽtẽtiæ non leue haberi debet, nec temere à iudicibus negligi, si per obreptionem extortum esse, dici non possit, quæ suspitio tunc subesse potest, cùm absente altera parte quidpiam statutũ est. Ita accipiendas arbitror has constitutiones, quæ inter se videntur pugnare.arg.l.fi.infrà hoc tit.& quod dixi in l.inciuile.suprà ti.j.quãuis Doctores aliter interpretentur. Potest addi etiam quarta species constitutionum, Mandata principum, quæ scilicet Præsidibus prouinciarũ dabantur, quorum in iure frequens mentio. In Codice autem constitutionũ etiam specialis tractatus, qui inscribitur, *De mandatis principum*. Nam mandata hæc pro legibus recepta sunt.l.annonam.infrà, de extraor.cri.l.diui.de pœn. Multa ex his referuntur sub tit.de off.proconf.& leg.& de offi.præf. Est etiam nouella constit. Iustiniani xvii.de mand.princ.vel (vt Haloander vertit) *Præcepta præsidum*.ex qua horum principaliũ mandatorum natura plenè cognosci potest.

L. IIII. MODESTINVS. LIB. II. EXCVSATIONVM.

Ἱ ΜΕΤΑΓΕΝΈΣΤΕΡΑΙ ΔΙΑΤΆΞΕΙΣ ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν.id est, *constitutiones tempore posteriores, potiores sunt his, quæ ipsas præcesserunt*. Interierat ob Græcæ linguæ ignorationem postremum hoc caput, omnium maximè necessariũ, quod nobis ex Pandectis Florent.restitutũ est.

Quo

Quotidie enim ac passim incidimus in constitutiones, quæ alijs aduersari videantur.exemplum in his tribus quarum proximè mentionem feci. Vbicunq; igitur hoc euenerit,primùm quidem id quod edixit Iustinianus,in l.ij. §.contrarium.C.de vet.iu.enucl.sequendum erit,vt videlicet subtili animo diuersitatis rationem excutiamus.Si nouum fortasse aliquod inuentum,vel occultè positum sit,quod pugnantiam excludat,vel aliam naturam inducat.Si hæc ratio non profecerit,tum an aliquo modo posterior cõstitutio ad priorem trahi possit,videndum erit,quod supra tit.proximo præceptum est.l.sed & posteriores. Postremò vbi nihil horum satis profecerit,inspectione hac vtendum censeo,vt posterior quoque præualeat. Necessariò autem dicendum est, Imperatorē hoc respõsum nobis proposuisse,quòd huiusmodi aliquid in suis libris inueniri posse cogitauerit,& sanè nõ raro accidit,cùm & sibi ipsemet Iustin.in vno eodéq; libro interdum sic aduersari videatur:vt nulla alia quàm hac vna temporũ ratione conciliari,aut defendi possit. Budæus in annotat.ad l.iij.tit.ad legem Iul. maiest.exempla aliqua assignat,quibus in Codice augustali non vetustiores solùm,verùm ipsius quoq; Iustiniani cõstitutiones ab recẽtioribus ipsius Imperatoris sanctionibus correctas putat.l.quisquis.C.ad leg.Iul.maiest.per l.sancimus. de pœnis.l.ij de præd.min.(sed vult dicere legem vij.)per l.fin.si ma.fac.al.rar. hab.l.iiij.de furt.per l.antepen.eod.tit.& alias quasdam, sed earum quæ sub eodem tit.positæ sunt facilè admittas correctionem,vt notauimus supra tit.j.l.inciuile.quia scilicet titulus & tractatus quilibet pro vno capite accipitur aliarũ autem difficilè.Nam si aliter diceremus,haud satis sibi cõstaret Imperatoris diligentia. Hoc intuitu constitutum olim fuerat,non valere constitutiones,quæ sine die & consule proferuntur.Prima cõstit.Cod.Theod.tit.de leg.Sed hoc Iustinianus posteà in priuilegijs duntaxat locũ habere voluit.l.si qua.C.de diuers. rescri.Nos ex ordine Imperatorum & alijs cõiecturis argumentari debebimus.

DE STATV HOMINVM

TITVLVS V.

Exequitur sub hoc tit.materiam eorum omnium,quorum quasi primordia & notiones traditæ sunt sub tribus titulis Institutionum. *De iure personarum. De ingenuis.*& *De libertinis.* Nec de his solùm tractatur,seruis scilicet & liberis, Ingenuis & libertinis.Sed aliæ quoq; inter liberos homines differentiæ ostenduntur:vt inter masculos & fœminas.l.in multis inter mõstrosos & perfectos. l.non sunt.Item alios esse qui iustis nuptijs procreantur,qui vulgò nunc legitimi,olim iusti liberi appellabantur:alios qui spurij & nothi.l.Paulus.l.seq.Alios prætereà ciues Romanos censeri,alios externos & peregrinos.l.in orbe.l.seq. Alios sanos,alios furiosos.l.qui furere.Alios iam editos,alios adhuc tãtùm conceptos esse.l.qui in vtero.l.pen.de quibus omnibus generaliter differit, ac ferè id agit,vt demonstret qua ratione singuli aliquem ex supradictis statum & conditionē capiant. Quòd si omnium huiusmodi differentiarum effectus omnes explicare voluisset,sine dubio nimis longum facturus erat.Explicantur hi,per omnes ferè iuris partes:quare nusquã non proderunt elemẽtares hæ notiones.

L. II. Hermogenianvs. Lib. I. Ivris Epitomarvm.

Vm igitvr hominvm cavsa omne ivs constitvtum *sit, primò de statu hominum, ac pòst de cæteris ordinē edicti perpetui sequuti, & his proximos atq; cōiunctos applicātes titulos vt res patitur, dicemus.* Quod Hermogenianus libris sex iuris epithomati, (nam totidē scripsisse commemoratur) facere instituit, vt edicti perpetui ordinē sequeretur, id propemodùm Iustinianus quoq; his Digestorū libris, fieri māda uit. l. j. §. quia autem. C. de vet. iu. enuc. (vt suprà diximus in Rubrica de iust. & iure.) Ideò accipiēda sunt hæc verba, vt cætera omnia, ex persona Impetatoris.

Edicti *perpetui.* Edictum perpetuum quod & quando compositum fuerit, tam copiosè scribunt Budæus, Alciatus, Augustin. & nouissimè Duarenus, vt repetere nō sit necessarium. Bud. hic. Alcia. lib. i i. dispunct. x x v i i. & lib. i i i. παρέργων. c. iij. & in Rub. de edē. Aug. lib. i. emēda. c. v. Duaren. c. Iv. anniuer. disput. Illud meminisse haud ab re fuerit, quod Pompo. scribit, in l. ij. §. Seruius. suprà de orig. iur. Aulum Offiliū edictū prætoris primum diligēter cōposuisse. Nam ante eū, inquit, Seruius duos libros ad Brutū quàm breuissimos ad edictū subscriptos, reliquit. Quibus verbis apparet, nō primùm Iulianū (vt omnes existimāt) edictū cōposuisse, sed alios quoq; ante eū id negotij aggressos esse, adeò nō in vno eodēq; scriptore ad summā perfectionēq; cuiusq; inuenti statim peruenitur. Appellat Iulianū Imper. in l. ij. §. sed quia. C. de vet. iur. enuc. legū & edicti perpetui subtilissimū conditorē. Quò fit vt existimem Offiliū quidē in edictis colligendis ac certo ordine componendis & cōstituendis duntaxat elaborasse. Iulianum verò etiam detractis, aut additis quibusdā, curasse, vt edicta ipsa cùm inter se, tum verò etiā cum veteribus legibus ac principalibus constitutionibus conuenirent. Eius rei argu. est, quòd edicta quædā ex cōpositione Iuliani sine dubio translata hodie, aliter atq; ante Iuliani tēpora erāt, habētur: vt interdictū, vnde vi. quod Alc. annotauit. Propter id caput edicti (inquit) Marcellus l. qui duos. de cōiung. cum emanc. lib. quod à Iuliano introductum est, id est, ex noua clausula. Nam hoc facere potuit Iulianus: vt aliquid detraheret, vel mutaret, vt pote, cuius operi nō ab Imperatore solū, sed etiā ab Senatuscōsulto autoritas accessuta erat, d. §. sed quia. Offilius verò nō potuit, à quo nō tanquā à legislatore, sed tanquā à iuriscōsulto liber accipiebatur. Fuit cū existimarēt Iuliani cōpositionē inscriptā fuisse tit. Digest. Nam Iuliani Digest. libri x c i x. cōmemorātur, in indice ante Digesta. De edicto, vel ad edictum pertinēs, nihil aliud ei adscribitur. Adhæc quia Imperator in d. l. ij. §. hoc autē. antiquos edicti perpetui cōmentatores posteà extitisse scribit, qui opus moderatè confectū huc atq; illuc in diuersas sentētias producētes, in infinitū detraxerint, ex eóq; maximè Romā sanctionē confusam fuisse tradit, existimabā Iurisconsultorū eorū, qui post Iulianū scripserunt Digestorum libros, vt Alpheni, Celsi, Scæuolæ & aliorū, ad edictum perpetuum omnes pertinuisse, & ob id, non Vlpiani, nec Pauli Digestorum libros commemorari, quòd scilicet suos ipsi simpliciter, ad edictum inscripserāt. nam Paulus octoginta, Vlpianus octoginta tres ad edictum reliquit, Digestorum nullos, vt eadem propè dispositio ac materies vtrorumque istorum esset. Sed Augustino hoc non placet. Ideò amplius quærendum censeo.

L. V. Marcia. Lib. I. Instit.

T SERVORVM &c. SERVI AVTEM IN DOMINIVM NO-*ſtrum rediguntur,aut iure ciuili,aut gentium.Iure ciuili,ſi ſe maior xx.annis ad pretium participandum venire paſſus eſt.* Sed nonne hoc eſt contra Diocletiani & Maximiani cõſtitutionem.C. de lib.ca.l.liberos.qua liberos priuatis pactis ſeruos fieri non poſſe reſcripſerunt?quæ ita accepta eſt,vt in illius interpretatione Bal.ait,quaſi nemo ſui ipſius dominus ſit.Nónne item contra id quod vulgo dicimus, Neminem videri dominum eſſe membrorum ſuorum.l.liber homo. infrà ad leg. Aquil.Sed ſciendũ eſt vtilitatis cauſa hoc ius receptum eſſe,ad excludẽdas fraudes quæ in venditionibus ſeruorũ fierent,dum paſſim pro ſeruis liberi venum irent,ac paulò pòſt liberali cauſa manu aſſererẽtur.Ea propter quod hîc dicitur non habebit locum,ſi emptor ſciens liberũ emerit.l.liberis.§.ſiquis ſciens.infrà de lib.cau.l.fi.quib.ad liber.proclam.non lic.quæ maxima eſt declaratio ad hũc locum:vera eſt enim cõcluſio,nõ poſſe liberum hominẽ libertatem ſuam quacunque pactione,vel contractu amittere,niſi hoc vno caſu,cũ ſeſe liberũ ſciens, quaſi ſeruum ad pretiũ participandũ ignoranti emptori vendi,aut alio quouis modo diſtrahi patitur.l.ſi vſusfr.§.in ſumma.de libe.cau.idque ſpecialibus ſenatuſconſultis contra ſubtilẽ iuris rationem inductũ eſt,vt cõmercia ſuſtinerẽtur. l.iij.quib.ad lib.procl.nõ lic.Nã cætera quæ Accur.requiri admonet,vt & verè pretij partẽ capiat,& ea gratia vendi ſe patiatur,& ſtatũ ſuũ non ignoret,etiã vt xx.an.vtiq; maior ſit,ex ipſo cõtextu ferè intelligũtur.Quòd ſi horũ quippiam deficiat,quia tũc ſeruus nõ fit q vendi ſe patitur,ad obuiandũ caliditati,actionẽ in eũ dedit prętor in factũ,per quã emptori damnũ reſarciri iubet.l.rectiſſimè. vbi not.de lib.cau.Illud dubitari poteſt,ſi in patris poteſtate fuerit,q ſe vẽdi paſſus eſt,an nihilominus ſeruus fiat,cũ patriã poteſtatẽ inſcio atq; inuito patre effugere poſſe nõ videatur.Inſt.qb.mo.ius pa.po.ſol.§.fi.Sed nihiloſecius ſeruum fieri reſpõdendũ eſt,ex mente legis:nã illud tantũ inſpicitur,an liber ſit,& maior xx.an.Pretereà quẽadmodũ capitale aliqd cõmittẽdo,pœna eũ patri ſubducere poteſt,ſic & fraus poſſe debuit.Sanè hoc caſu iniuriarũ actio ſuo,non filij nomine patri competit aduerſus venditorem.l.j.§.& vſquam.infrà de iniur.

L. VI. Gaivs. Lib. I. Instit.

IBERTINI SVNT, QVI EX IVSTA SERVITVTE MANV-*miſſi ſunt.*& ſupra capi.pximo,*Ingenui ſunt,qui ex matre libera nati ſunt.*Notũ eſt libertinorũ appellatione,antiqoribus tẽporibus ſic acceptã fuiſſe,vt libertini dicerẽtur,qcũq; in infinitũ deſcẽdiſſent ex iis,q olim manumiſſi eſſent.Ingenui quorũ maiorũ nemo ſeruitutẽ ſeruiſſet. Sed poſterior ętas aliter accepit,vt hîc refertur.Sue.in Claud.Ignarus tẽporibus Appij & deinceps aliquãdiu libertinos dictos,nõ ipſos qui manumitterẽtur,ſed ingenuos ex his procreatos,quod Budæus quoq; poſt Vallam adnotauit,in l.fi. infrà de Senat.Sanè quod Accur.hîc in fin.glo. Iuſtam ſeruitutẽ interpretatur, quæ domino grata atq; accepta fuerit : ſine dubio delirum eſt, & ſi fieri poſſit, ex libro aboleri debet.Iuſtam ſeruitutem vulgò , nunc legitimam & rectam , hoc eſt , veram & iure cognitam ſeruitutem appellant. Nam niſi

talis seruitus sit, libertinũ manumissio non facit:& hoc est quod sæpe rescriptũ esse relatum est.Inst.de ingen.in fi.Natalibus non officere manumissionem.

Qvi *in vtero &c.* Refertur hæc eadem distinctio,ex eodem Paulo,sub titu.de verb.& rer.signi.quo loco Alciati interpretatio,& ad huius & ad pen. capitis huius tit.interpretationem sufficiet,quæ nobis in totum probatur.

L. XI. Pavlvs. Lib. XVIII. Responsorvm.

AVLVS RESPONDIT EVM, QVI VIVENTE PATRE ET *ignorante de conditione filiæ conceptus est, licet post aui mortem natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est non videri.* Conditionem pro matrimonio & coniunctione scribendum putauit Hal.quo sensu in iure sæpè accipitur.l.fin.de sponsal.l.qui liberos.de ritu.nupt.Sed Florentiæ esse, *De coniunctione filiæ.* Admonet August. qua in re non multùm laborauerim.Meminisse autem oportet,iure ciuili nuptias non consistere,nisi consentiant etiam hi, quorum in potestate coëuntes sunt.l.ij.infrà de ritu.nupt. Veruntamen secundum Iuliani sententiam videri patrem,qui filiæ coniunctionem sciat, consentire, nisi expressè dissentiat.l.in sponsalibus.de spons.arg.in l.si furiosi.C.de nupt.Nos idem etiam in matrimonio filij existimamus,ex constitutione Antonini.l.si vt proponis.l.j.C.eod.titu. de nupt.Quamobrem quod ait hîc,ignorante patre,ideò dictum interpretamur,quia si sciuisset pater,nec reclamasset,nulla quæstio fuisset,ergo quod de filia hoc loco dicitur,idem in filio quoque dicendum erit.argu.d.l.si vt proponis.Illud quoque sciendum eundem Paulum lib.sentent. recept.II.titu.XX. ita scribere. *Eorum qui in potestate patris sunt:sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur,sed contracta non soluuntur. Contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur.* Hæc sententia nouissimo iuri Pontificio, quo nunc vtimur,satis congruit, quo vel inuitis patribus filiisfamil.suo sibi modo matrimonia copulare permittitur.cap. cùm causam.extrà,de rapto. cap.sufficit.XXVII.quæst.secunda.quamuis Corrasius libro primo Miscell.cap. XVII.etiam iure canonico consensum eorum,quorum sunt in potestate,requiri putet:Sed lapsus videtur quòd Lucij Pontificis constitutionem non viderit. d.c.cùm causam.A Iustin.certè non nisi magna cùm ratione talis licentia exclusa esse videri potest,quòd ea res maximam nonnunquam turbarum & domesticorum dissidiorum causam præbeat,vt frequentibus exemplis admonemur.Quamobrem veram puto Angeli sententiam existimãtis nec cogendum auum huiusmodi nepotes agnoscere, nec quod ad hæreditatis quidem suæ successionem eis relinquendam attinent,sed nec quod attinet ad alimenta præstanda agnoscere cogetur,vt ego sentio, per l.si vt proponis.C. de nupt. Sanè generaliter hîc docemur vbicunque impedimento aliquo matrimonium initio non constitit, sublato impedimento (quamuis voluntate eadem perseuerante,iustum matrimonium esse incipiat.l.etsi contra.Cod.de nupt.l. eos. infrà de ritu nupt.) non propterea tamen liberos anteà conceptos iustos fieri, sed eos duntaxat, qui posteà procreati fuerint,quod ego indistinctè in omnibus dicendum arbitror, etiam si principali beneficio posteà legibus soluti fuerint, qui antè non iure copulati erant, nisi vt & liberi ante quæsiti, pro legiti

legitimis habeantur,adiectum ſit.l.qui in prouincia. §.diuus.infrà de ritu nupt. Nec mouet me Iuſtiniani conſtitutio.l.cùm quis.C.de nat.lib.qua etiam ſuſceptos ex concubina legitimos fieri noluit,ſi nuptialibus inſtrumẽtis poſteà conſectis,vxoris loco concubinam habere cœperis,differentia quippe magna eſt, non enim retro concubinam habuiſſe videri poteſt,qui matrimonium contrahere voluit.Nam animi deſtinatione concubina æſtimatur.l.pen.infrà de concubi.eáque animi deſtinatio iam inde ab initio eſſe debet,vt velit quis illam habere concubinam.glo.in l.in concubinatu.in verbo,teſtatione,eod.tit.de concub.In hoc autem noſtro ea fuit animi deſtinatio,vt vxorem habere vellet,nõ concubinam.Planè ſi nuptias contraxiſſe proponas (exemplum enim reperitur in l.fin.de concub.)poſteà cognito impedimento,vel pœnitentia ductum, eandem emiſiſſe,deinde in concubinatum reduxiſſe,mox ſublato impedimento,nuptias rurſus cum ea contraxiſſe,concubinatus tempore quæſita,filios iuſtos effici ex eadem conſtitutione dicendum erit.

L. XII. Item. Lib. XIX. Respons.

Eptimo mense nasci perfectvm partvm iam *receptum eſt, propter autoritatem doctiſſimi viri Hypocratis. Et ideò credendum eſt eum qui ex iuſtis nuptijs ſeptimo menſe natus eſt, iuſtum filium eſſe.* De tempore humani partus multæ veterum medicorum, philoſophorum & iuriſconſultorum quæſtiones,eorum variaſque opiniones retulerunt Plin.lib.VII.cap.V. Gell.lib.III.c.XVI.Plutarchus.lib.V.de pla.phil.c.XVII.Macrob.lib.j.in ſomnium Scipionis.c.VI. Cenſorinus in lib.de natali die. Scripſerat Paulus eadem quæ hîc refert lib.IIII. Sent.recept.titu.VIII.in hæc verba.*Septima menſe natus matri prodeſt,* ratio enim Pytagorei numeri hoc videtur admittere,vt aut ſeptimo pleno,aut decimo menſe partus matutius videatur.Sed Iuſti.ſeptimum totum menſem expectari noluit,ſed ſatis eſſe,ſi vel vnum,aut alterum eius menſis diem attigerit,quæ ſententia Vlpiani fuit ex reſcripto diui Pij centeſimo & octogeſimo ſecundo die natum,iſto tempore natum videri.infrà de ſuis & legit.l.inteſtato.§.fin.Ideò ſublatum hinc à compilatoribus illud verbum. *Pleno.* Sed & Mediolani ætate noſtra magnum quendam virum etiam centeſimo ſeptuageſimo ſexto die natam ſibi filiam agnouiſſe accepimus, Medicorum & Piloſophorum requiſitis autoritatibus blanditum ſibi,quod nobis nullo modo probari poteſt,ſupra hoc tempus vſque ad decimum menſem impletum, quicunque natus ſit,videtur Iuſtin.tanquàm iuſtum agnouiſſe, quamuis multæ veterum controuerſiæ,an octauo menſe,vel gigni poſſit,vel natus vitalis ſit,& proficere debeat.Gell.loco ſupraſcri.Sed poſt X.menſes natum,iuſtũ nõ haberi,ideóque ad legitimam hæreditatem non admitti comprobauit. d.l.in teſtato. §. fina.l. Gallus.in princip.de liber.& poſthum.quamuis & quod ad hunc attinet, antiqui nunquàm decimo menſe,niſi exacto edi partum exiſtimaſſent, vt oſtendit idem Gellius & Maſſurium Sabinum ſcripſiſſe conſtaret, Prætorem olim L. Papyriũ ſecundo hærede lege agente bo.poſ.cõtra eũ dediſſe,cùm mater partũ ſe XIII.menſibus tuliſſe diceret,quoniã nullũ certũ tempus pariendi ſtatutum

ei videretur: ita enim quidam exiſtimarent, & hoc eſt quod Gentilis ille medicus neſcio quis conſultus à Cy. reſpondit ei, etiam XII. vel XIII. menſe gigni poſſe, quod Barto. penè fabuloſum eſſe viſum, eſt in l. Gallus. in princ. de libe. & poſth. Sed vtilius fuit legibus hoc definiri, quibus hac in re omiſſis aliorū placitis, ſtandum erit. Nec quòd Hypocratis autoritas hîc recepta eſt, idcirco etiam aliorum recipienda erit, niſi ex integro conſultus Princeps, aliud ſpecialiter approbauerit. Illud quæſtionis eſt, ſi vno fortè, aut altero die poſt completum decimum menſem natus ſit, an nihilominus iuſtus haberi debeat. Accur. hîc iuſtum habendum non exiſtimauit. per text. in d. §. fin. argu. etiam d. l. Gallus. in princ. quam ſententiam ego quoque probo, quamuis idem alibi contrarium ſcripſerit. d. l. Gallus. in princ. & in auth. de reſt. & ea quæ par. §. fin. ita enim ſcripta lex eſt, poſt decimum menſem natum, non admitti ad hęreditatem, à qua ſi ſemel digreſſi erimus, nihil iam certi ſupererit, quin autoritatibus impulſi, vel tertio etiam, vel quarto die ac deinceps poſt ſtatutum tempus aditum recipiamus, veteri equinæ caudæ paulatim conuellendæ exemplo, quod Horat. refert. Præterea ſi mulier ſecundò ſtatim menſe poſt viri mortem alteri nupſerit, exinde ſeptimo menſe pepererit: verius hunc iuſtum filium cenſeri oportеat, quæritur, hunc enim tam nono quàm ſeptimo menſe natum videri poſſe. Sed ego poſteriorem virum hunc agnoſcere compellendum arbitror, quod & Imol. exiſtimauit, in d. l. Gallus. in princ. ſibi enim imputet, qui talem intra luctus tempus vxorem duxit. arg. l. ſi quis domum. loca. Quin hoc ipſum à Paulo hîc, & à Celſo alibi reſponſum eſſe. l. cùm legitimæ. infrà eod. titu. niſi poſterior hîc maritus contrarium manifeſtiſſimè oſtendere poſſit: ſecundum Vlpiani ſententiam, in l. filium. infrà titu. j. ſi tamen filius ab hoc agnitus, ex priore ſe procreatum dicat, idque oſtendere paratus ſit, audiendum puto, ſed præſumptioni iuris interim locum fore. Ad hanc rem pertinentia quædā tractat etiam nouella Imperatoris conſtitutio XXIX. de reſt. rer. dot. & ea quæ parturit in vndecimo menſe.

L. XIIII. Pavlvs. Lib. IIII. Senten.

ON SVNT LIBERI, QVI CONTRA FORMAM HVMANI *generis, conuerſo more procreantur. Veluti ſi mulier monſtroſum aliquid, aut prodigioſum enixa ſit. Partus autem qui humanorum membrorum officia ampliauit, alicuius videtur effectus, & ideò inter liberos connumerabitur.* Germana Pauli verba vnde hoc caput deſcriptum eſt, hodieque lib. eius ſenten. IIII. leguntur hæc, ſub titu. De inteſtatorum ſucceſſione. Mulier ſi monſtroſum aliquid, aut prodigioſum enixa ſit, nihil proficit. non ſunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerſo more procreantur. partum qui membrorum humanorum officia duplicauit, quia hac ratione aliquatenus videtur effectum, matri prodeſſe placuit. Rectè enim Auguſt. l. j. emen. c. VIII. animaduertit, hæc à Paulo ad interpretationem S. C. Tertulliani ſcripta eſſe, quo ingenua ter enixa, libertina quater, vel quæ ius liberorum à Principe impetraſſet (id quod tum frequentiſſimum erat) ad filij bona admittebatur. Sed tamen contra Paulum cenſuerat Vlpianus, cuius & ſententia relata eſt l. quæret aliquis. de verb. ſignifi. Portentorum

toſum quoque, vel monſtroſum partum prodeſſe matri,nec enim eſſe quod ei imputaretur,quæ qualiter potuiſſet edidiſſet,nec quod fataliter accidit, parenti obeſſe oportere.Poſſunt hæc non inter ſe pugnare? Sed ſciendum eſt ius liberorum pridem à Theodoſio,deinde etiam à Iuſtin.ſublatum eſſe.l.j.& ij.C. de iure lib.Ideoque vt mater admittatur,quoties pepererit, hodie non requiri. Quare non ad s.c. interpretationem,ſed aliorum accipi hæc voluiſſe Iuſtinianum neceſſariò dicendum eſt.Igitur quod ait, *Non eſſe liberos &c.* probanda videtur Accurſij interpretatio,ſi videlicet de ipſorum liberis & eorum commodo agatur.Ideoque nec pater eos inſtituere,vel exheredare tenebitur, nec præteriti rumpent teſtamentum, quod & Iuſtiniani conſtitutione expreſſum eſt.l.quod certarum.C.de poſthu.hæred.glo.fin.in l.quod dicitur.C.de lib. & poſthu.Sed nec ſacro baptiſmi lauacro abluendi ſunt.Arch.v. diſt.c. baptizari.nec eos pater alere agnoſceréve ex s.c. de liber. agnoſcen. compelletur. Quin huiuſmodi monſtra alere antiquitus nefas erat,& primo quoque tempore magiſtratibus denunciari oportebat, qui procul in ignotas terras auehi ſtatim curabant,quòd exiſtimarent huiuſmodi portenta deorum iras comminus & peſtem ſequi,vt ex Liuio apparet.hinc prouerbium, *Monſtrum alere*: in illos quos nefas aliquod tegere ſuſpicarentur. Quare etiam hodie quæri poteſt,an ſiquis monſtrum aliquod huiuſmodi educauerit,pœna legis Corneliæ teneatur,qui id occiderit.Et Franciſcus Petrarcha lib.memorab.IIII.tractatu. VI.c.XX.ex facto id Veronæ tractatum refert:abſolutúmque eum,qui quaſi Centaurum,humano capite quadrupedem,equo ſimilem, occurſu ipſo perturbatus commotuſque occiderat,neque id clam haberi conatus erat:vt omnino dolum malum,qui imprimis requiritur,vt legi Corneliæ locus ſit,abfuiſſe conſtaret.Quòd ſi dolo malo factum proponeretur,tunc hominis ne, an beſtiæ ſimilius fuiſſet,quærendum exiſtimarem.arg.l.quæritur.hoc tit. Nam lex Cornelia hominem occiſum requirit. Quòd ſi de parentum commodo tractari proponatur,fueritque in conſideratione,vel matrimonij, vel generandi affectus,qui vt in pleriſque apud antiquos, ſic fuerat & in s. c. Tertulliano, tunc probabiliorem videri voluiſſe Vlpiani ſententiam, vt hi quoque proficerent.Cui rei conſequens eſt,vt ſi quid relictum ſit ſub conditione hac, *Si pepererit*, per hunc extitiſſe conditio videatur.Non idem in conditione, *Si liberos ſuſceperit*, vel, *Si ex ſe natos habuerit*, plerunque enim ſic conceptis verbis, filiorum ipſorum cauſa relictum videtur.l.Lucius.in fin.cum concor.infrà de hæred.inſt.Nam filios habere hæc dici non poteſt,& ita ego ſentio, quamuis Accur.aliter in hoc loquatur.Qua ratione nec à muneribus ciuilibus vacationem præſtabunt,non magis quàm nati & defuncti.Nam vacatio intuitu filiorum datur.l.fin.infrà de iure immun. Sanè quòd humanorum membrorum officia hîc cõmemorãtur,eáque Accu.videtur interpretari,vt in manu digitos, quæſitum eſt,ſi lex ſit,vt qui alteri membrum abſciderit,eodem membro retalietur:an ſi digitum abſciderit, digito multari debeat, & quamuis plerique exiſtiment non debere,ea moti ratione,quòd digitus non membrũ eſſe(quod ſic propemodùm definitur,pars corporis,vt crura, manus, pedes)ſed membri officium videatur.Ego tamen alium fuiſſe Iuriſconſulti ſenſum.Ideoque con-

trariam sententiam veriorem puto. Cùm enim lex in eo quod maius est, talionem esse voluit, quantò magis & in hoc, quod est minus? nec legem XII. tabularum huic quoque parti parùm cauisse vnquam dixerim, qua scriptum fuit, si membrum ruperit meum, è pacto talio esto. Adde quòd nec omnino impropriè videtur digitus, membrum appellari, cùm propriè quidem, articulus dicatur: artus verò nihil aliud nisi membrûm latinè significet. Neq; enim tam verba quàm legis mentem & rationem inspicere nos oportet. l. scire leges. l. contra. & seq. suprà de legibus.

L. XV. TRIPHONIVS. LIB. X. DISPVTATIONVM.

RETHVSA. &c. Arescusam maluit Haloander, sed hac de re Aug. lib. III. c. XI. Arethusa notissimi nominis fons, vnde hoc nomen, ductum. Cæterùm quod in sequẽti capite affirmat Accur. si quo ordine nati sunt, apparere non possit, tam quartum quàm tertium futurum liberum. arg. l. cùm inter. C. de fideic. liber. rectè à Barto. aliisque compluribus reprehensum arbitror. Sed eorundem sententia nimis dura est, existimantium neutri libertatem competere. arg. l. duo sunt Titij. de test. tut. Benignius & humanius videtur quod Baldo & Angelo eius consenguineo placuit, cogendũ hoc casu hæredẽ alterũ eligere, vt is liber sit. argu. l. si quis seruũ. §. si inter. de leg. II. Qua humanitatis ratione, & duobus liberis vno vtero genitis, si incertum sit vter prius editus fuerit, primogenituræ, quam vocant, ius eum esse consequuturum, quem pater iusserit: idque Bald. & Alexan. probant. Alex. hîc, in addit. ad Barto. Bald. in l. in quibus. C. de sec. nupt. Illum tamen ego non ingenuum, sed hæredis libertum fore credo. & hactenus Barto. sententiam sequor, proprius enim stricto iuri erat, vt cùm re vera ingenuus apparere non posset, pro seruo haberetur. Vnde satis gratiæ videtur consequi, si quoquo modo ad libertatem peruenit. Idem dicendum & si hæres alterum posterius natum esse, cùm scilicet Arethusa iam libera facta sit, confiteri velit, vt alterum in seruitute retineat, alterum arbitratu suo ingenuum faciat. Ingenuitas enim non priuati, sed publici iuris est. Ideò non debet à voluntate cuiusquam dependere. Quæ ratio efficit, vt in proposito nec à sorte quidem iudicari debeat, ne ciuitatis ordines temere ac veluti per ludum inquinentur. l. j. infrà de colluſ. deteg. Nam nec libertum suum adoptando patronus, quod ad cæteros attinet, ingenuum facere potest. l. fin. infrà eod. titu. quamuis quod ad se & familiam suam spectat, ingenuum faciat. l. sciendum. de ritu nupt. Quærunt etiam Doctores, quoniam hîc dicitur, satis esse vel eo momento quo pariat, implere conditionẽ: vt libera parere videatur. quomodò intelligi hoc possit, cùm prius impletam conditionem perspicuè ostendendum esse videatur. l. qui hæredi. §. fin. infrà de cond. Soluitur, quia nec seruam peperisse dici potest, cùm vtique ante partum editum impleta fuerit conditio. Idcirco liberum peperisse à prudentibus probatum videri. Nam & Thales Milesius velocissimum rerum omnium intellectum esse, ideoque quamquã tempus in motu distinctum non inueniatur, in intellectu tamen distingui posse existimauit, vt Baldus refert. Sed & philosophorum magister Plato, cùm Sophistæ quærerent, quando moriens moreretur, cùm iam in morte esset, an tum etiam cùm in vita foret?

idemque

idemque de cæteris similibus, aliique viuentem adhuc mori putarent, alij nihil in eo tempore vitæ relinquerent. Ipse neque vitæ id tempus, neque morti dedit: quippe vtrunque inter se pugnare, nec ex duobus contrariis altero manente, alterum constitui posse vidit, cùm quæstio fieret per diuersorum inter se finium, mortis & vitæ cohærentiam, ea propter expressit ipse medium quoddam tempus in confinio positum, quod repentinam naturam appellauit, quo repente id fieret, quod in alterum transiret, vt refert Gell. lib. VI. cap. XIII. Noct. Atticarum. Quamobrem non necessariũ fuisse videtur, cùm lex Cornelia eorum qui apud hostes decesserint, testamenta quæ antequàm caperentur fecerant, perinde confirmet ac si in ciuitate decesserint, nec aliis verbis eius legis sententia vsque relata sit, quotquot locis eius in iure mẽtio est, vt l. lege Cornelia. cũ concord. ibi in glo. infrà de test. necesse inquam fuit excogitari ab Accur. quem omnes postea sequuti sunt, in glo. mag. Instin. quib. non est perm. fac. test. l. fi. nouam cautionem, vt præambulat (sic enim ipse dixit) captiuitatis hora fingi eos decessisse dicerent, qui apud hostes sic decesserunt. Proderit hæc Platonis sententia ad aliarũ quoque quæstionum explicationẽ. Pòstremò quæritur, si execto ventre, tres educti sint, an hæc libera decessisse videatur, & probant omnes non fuisse liberam quæ non pepererit. Cæterùm si ita scriptũ sit, *Si filios tres habuerit*, decessisse liberam. Sed in hoc ego subsisto: libertas enim ante existentem conditionem competere non potest, existente verò conditione, nulla iam est, quæ libera fiat, non magis quàm cùm post mortem legatarij conditio existit. Quod si mihi ita legatum proponas, *Si Arethusa tres pepererit*, vel, *tres liberos sustulerit, habuerit, genuerit*, eaque defuncta tres ex vtero extracti sunt: deberi mihi legatũ verius esse, quicquid hac in re doctores controuertant, cùm & partus dicatur, qui hoc modo editus est. l. quod dicitur. de liber. & posthu. l. etiam mulier. de verb. sig. & verisimilius sit, testatorem effectum magis, quam modum respexisse, vt cùm sub conditione emancipationis relinquitur, & ante decedit pater quàm filios emãcipauerit. Sufficit quoquomodò ab eius potestate filios liberatos esse. l. iij. C. de cond. inser.

L. XVII. Vlpianvs. Lib. XII. Ad Edictvm.

N orbe romano qvi svnt ex constitvtione *diui Antonini, ciues Romani effecti sunt. In orbe*. legendũ esse, non, *In vrbe*, pridem declarauerat Alciatus, ostenderatque id permultis & rationibus & autoritatibus. lib. II. dispun. c. XXI. Sed vt nihil omnino dubij supersit, fecit nuper autoritas & diligentia Augustini, qui nõ sola codicum fide, sed & Iustiniani testimonio manifestè id comprobari animaduertit. auth. vt lib. de cæt. in fin. Comprobatur etiam Ælij Spartiani autoritate, qui in vita Seueri Imper. principio ita scribit. „Seuerus Africa oriundus imperium tenuit, cui ciuitas Leptis pater Geta, Maiores equites Romani ante „ciuitatem omnibus datam. Ab illis igitur tota huius capitis interpretatio accipienda est. Nos quoque quædam huc pertinentia suprà diximus, in l. omnes populi. & in l. non ambigitur. de legib. & in l. prima. de const. princ. Illud scien-

dum est, Diuum Chrisostomum, seu quis alius interpres est illi annexus, dum in actis Apostolorum quæritur, qua ratione Paulus ciuem Romanum, etiam natum se esse dixerit, cùm è Tharso Ciliciæ oppido ortum esse constaret, constitutionem hanc non Antonino, sed Adriano adscripsisse. qua in re tam deceptum eum apparet, quàm in temporum ratione, cùm ante Adrianum fuerit Paulus, verique similius sit, vel Tharsum à Gn. Pompeio bello Pyratico, vel quo alio ab Imperatore ius municipij accepisse: cuius iuris ea potestas erat, vt ciues Rom. municipes haberentur, quod & infrà dicemus, in l. j. ad municip. vel Pauli patrem ob insigne aliquod de Rep. meritum, ciuitate Romana quandoque donatum fuisse. Sanè inter cætera, huius constitutionis hanc quoque vim & effectum existimant, vt omnes subiecti Rom. Imperio, Romæ (vtpote in communi patria) conueniri possint. gl. in l. Roma. infrà ad municip. & in l. ij. de iudic. vbi doctor quod illa ratione verum est, quia & magistratibus illis apud quos ciuis sum, & his apud quos domicilium habeo, parere debeo. l. incola, & his magistratibus. infrà ad municip. Nobis autem sic hoc probatur, dum sciamus, non propterea tamen Romæ etiam defendi debere hunc, qui tantummodò ciuis Romanus sit, vt scilicet bona eius ex primo & secundo decreto (quod vocant) possideri, vel distrahi possint: si Romæ iudicium accipere non sit paratus, etiam tunc temporis cùm in prouincia agit: non enim ad hoc obstringitur. l. ad cognitionem. ex quibus cau. in poss. eat. l. j. & ij. eum qui appellauerit in prouin. defen. prærerquàm si, vel Romæ contraxerit, vel arbitraria actione agi proponas: aliud est enim aliquo in loco cõueniri posse, aliud defendi debere: hoc enim ad præsentem, illud ad absentem refertur, & defendi quidem debet vnusquisq; vbi contraxit, vbi domicilium habet, & quo in loco vt solueret se obligauit, ex vi arbitrariæ actionis: quibus locis si inuenitur, vtique & conueniri potest. Sed hoc amplius in patria vnusquisque conueniri potest, licet neque ibi contraxerit, nec domicilium habeat, nec omnino vt solueret se obligauerit. Verùm hoc casu defendere se non tenebitur, vt ego sentio, quod & infrà dicam, in rubr. de iudic. & in l. hæres absens. eodem titu. Adnotat præterea Accur. hîc, seruos omnes, si Romæ maneant, liberos & ciues Romanos fieri. Quandam etiam portam esse Romæ, quæ idcirco libera appellata sit, quòd per eam ingressi serui, liberi illico fiant, quod splendidè falsum est: nec nisi ex anilibus deliramentis processisse potest. Hodie certè Romæ vulgò ita fertur, seruos qui in vrbem venerint, vbi vel in Capitolium ascenderint, vel Diui Petri Basilicæ limina attigerint, si se Christianos esse approbare possint, continuò liberos fieri, quod tam nulla lege, quàm nulla ratione dictum est, per iniuriam tamen quandoque (vt audiuimus) etiam dicta secundum seruos sententia, vsurpatum.

L. XVIII. Idem Lib. XXII. Ad sabinum.

Mperator adrianus publio marcello *reſcripſit, liberam quæ prægnans vltimo ſupplicio damnata ſit, liberum parere, & ſolutum eſſe ſeruari eam dum partum ederet. Sed ſi ei quæ ex iuſtis nuptiis concepit, aqua & igni interdictum eſt, ciuem Romanum parit, & in poteſtate patris eſſe.* Qui vltimo ſupplicio damnantur, tam viri quàm mulieres ſtatim & libertatem & ciuitatem perdunt: præocupatque hic caſus mortem, vt Paulus ait.l.qui vltimo. intrà de pœn. Et quamuis vltimum ſupplicium ſolam mortem interpretemur.l.vltimum.eod.ti. tamen idem olim erat,& ſi in metallũ damnatus quis, vel in opus metalli datus eſſet.l. quidam.eod.tit.cui rei conſequens erat,vt & matrimonium ſolueretur,quod non niſi inter liberos & ciues Romanos eſſe poterit.Inſt.de nupt. in prin. Sed cùm hodie nouella Iuſtiniani conſtitutione, auth. de nupt. §. illud etiam. & ſeq. & auth.ſed hodie.C.de don.inter vir.nemo ingenuus natus,ex damnatione qualibet ſeruus fiat,niſi cum vltimo ſupplicio ſtatim cõſumitur,vt Accur. putauit. glo.d.auth.ſed hodie.conſequens ſanè eſt, vt hoc ſolo caſu matrimonium dirimi intelligamus,non tam per ſeruitutem, quàm per mortem. Efficiebantur autem hi ſic damnati ſerui pœnæ,non principis,vel fiſci.l.quidam.eo.tit. Quare quia ſerui & ancillæ vtique efficiebantur,dubitatum eſt,an ex hac liber naſceretur?Et reſponſum naſci liberum,notiſſima illa ratione: quia non debet calamitas matris ei nocere,qui in vtero eſt. Inſt.de ingen. §.j. Idem ab Antonino quoque reſcriptum eſt.l.ſi ante.C.de pœn.Quòd ſi poſt ſententiã mulier concepiſſet,non pœnæ,ſed fiſci ſeruum pariebat.glo. in d.l. ſi ante.l. generaliter. §. ex damnata.iuncto §.præcedente.de fideicom.liber.Sed ſi aqua & igni interdictum ei ſit,hoc eſt,ſi deportata fuerit, vt hodie interpretamur.l.iij. ad leg. Iul. pecu.non idem nec nunc erit,nec olim erat,cùm libertatem hęc ſententia non ademerit,ſed ciuitatem tantùm.d.l.quidam.Ideò de illo qui ex hac antè conceptus erat,non illud quæſitum eſt, an liber, ſed an ciuis Romanus, & an iuſtus patri filius naſceretur,& reſpondet liberũ & iuſtum naſci.Nam matrimonium hoc caſu,manente affectione maritali,etiam iure veteri durabat,argu.l.j.C. de rep.Quare etiam poſteà concepti ac nati, ſi affectio vtique remanſit, liberi & iuſti filij erunt.Hodie cùm matrimonium ab initio cum ſeruis quoque vel ancillis inter ſcientes contrahi poſſit,extrà de coniug.ſeru. cap. ſecundo, & fina. quæri poteſt,an contracto matrimonio inter liberos, ſuperueniente ſeruitute, matrimonium duret,& filij poſteà concepti liberi nihilominus,an ſerui naſcantur.Sed ſolui matrimonium per ſuperuenientem ſeruitutem, excepto captiuitatis caſu,& propterea liberos non naſci, expeditum eſt,d. authent.de nupt.§. ſed & captiuitas.& §.quod ſi indici.Nam & iure canonico matrimonium cum ancillis non niſi his viris eſſe poteſt, qui earum conditioni non ignari, ſcienter cum his contraxerunt.Et quanquam inter tales matrimonium contrahatur, ancillæ tamen nihilominus ſeruos pariunt.Hoſt.in ſum.eod.tit. de coniug. ſer. De cæteris iuris ciuilis effectibus,an inter hunc patrem & filium ex ancilla vxore ſuſceptum exiſtant,maior dubitatio.Sed ego excepto eo, quòd filios ex tali vxore genitos non habebit in poteſtate, quia ſerui ſunt illis,cuius ex ancilla

ſuſcepti ſunt. dicto capi. ſecundo & fina. Reliquos omnes effectus iuris ciuilis locum habere arbitror. Quare & teneri patrem hos inſtituere, vel exhæredare, & inteſtato hæredes futuros, & agnoſci ab eo, aliſque oportere arbitror. Nam cùm Romanæ leges, quod ad matrimonia attinet, in iuris pontificij ſententiam concedant: conſequens eſt, vt hi filij non ſolùm iuris canonici, ſed & iuris ciuilis omnia actiuè & paſſiuè habere debeant: quamuis alioqui dicamus, ſeruos quod attinet ad ius ciuile, pro nihilo haberi. l. quod attinet. de regulis iuris. Imputet autem ſibi, qui ſciens cum aliena ancilla contraxit, ſi poſteà etiam alienos ſeruos hæredes inſtituere, alere, atque agnoſcere cogetur: dum tamen dicamus, non ideò minus & dominum teneri, vt his præſtet, quæ aliis ſeruis à dominis præſtari debent: aliàs vel cogi vt vendat, aut manumittat, vel pro derelicto eos habere intelligatur. Inſtitut. de his qui ſui vel alie. iur. §. ſed & maior. l. fin. pro derelic.

L. XIX. Celsvs Lib. XXXI. Digestorvm.

VM LEGITIMAE NVPTIAE FACTAE SVNT, *Patrem liberi ſequuntur &c.* Subauditur, quantùm ad familiam & patriam poteſtatem, honores etiam: vt Accurſius rectè interpretatur: liberi tamen dicuntur & matri & auo materno, quamuis in eorum poteſtate non ſint. l. prima. C. de conditio. inſer. l. cognoſcere. §. liberorum. de verbo. ſignificatione. nonnulla enim iura & materno generi in his reſeruata ſunt. l. quique. cum ſequentibus legibus. de in ius voca. Cicero quoque Philip. ſecunda. in principio eodem ſenſu. Cùm recordarentur omnes libertinum generum & liberos tuos nepotes Q. Fabij libertini homines fuiſſe.

L. XXI. Modestinvs Lib. VII. Regvlarivm.

OMO LIBER QVI SE VENDIDERIT &c. Vendiderit, hoc eſt, vendi paſſus fuerit. Sic damnaſſe aliquem, pro accuſando damnari feciſſe, Latinè dicimus. Nam & lex ait, Qui vendi ſe paſſus eſt, & ignarum eſſe emptorem oportet, vt ſeruus fiat, qui liber venditur. Cæterùm ſi ſeipſum quis venalem faciat, ſiue ſe liberum emptori dicat, ſeruus non efficitur, ſiue ſeruum eſſe ſe affirmet, ac ſeipſum vendere velit, nihil agit, cùm ſuiipſius venditor idoneus ſeruus non habeatur.

DE HIS QVI SVNT SVI, VEL ALIE. IVRIS.

TITVLVS VI.

SVB proximo titulo id propemodùm egiſſe videtur, vt quemadmodùm nobis iure gentium, vel ciuili ſerui, quemadmodùm natura iuſti filij efficerentur oſtenderet. Sub hoc id potiſſimùm agit, vt dominorum patrúmque in ſeruos ac liberos poteſtas quanta ſit, declaret. Quomodò ea patribus, vel poſt aliquod

quod demum tempus eſſe incipiat, veluti ſublato auo, vel vbi eſſe cœperit retineatur, veluti furore ſuperueniente, vel interdum etiam quibuſdam in cauſis ceſſet, ac veluti conquieſcat, vel ex toto amittatur, nec ſemel amiſſa inuitis filiis recipiatur. Quædam prætereà ad cognoſcendum quis ſit iuſtus filius, quaſi ſuperius omiſſa inſeruntur. Eſtque hic titulus perinde quaſi tu dicas, De his qui ſunt in dominorum patrúmve poteſtate. Non tamen patriæ quidem poteſtatis effectus & conſequentiæ hîc explicantur. Permulti enim magníque ſunt, atque etiam maiores vetuſtiſſimis temporibus fuere, cùm perinde in liberos atque in ſeruos vitæ necíſque poteſtas patribus eſſet. l. finali. C. eodem titulo. l. in ſuis. in fine. de liberis & poſthumis. vt exemplis apud Val. docemur, libro quinto, capi. octauo. quoniam ſcilicet effectus huiuſmodi in Codice iam relati erant, ſub titulo, *De patria poteſtate*, qui titulus maximè ad hunc tractatum velut cognatum pertinet. Adnumerauit etiam Accurſius diligenter in Inſtitut. ſub eodem titulo, de patria poteſtate. §. j. Sed & de dominicæ poteſtatis effectu, ſi quid omiſſum eſt, multis aliis locis per aliorum tractatuum connexitatem relatum inuenietur. Inſtit. per quas perſonas nob. acq. infrà de acquirendo rerum dominio. l. acquiruntur. cum ſequen. & de ſtipulatione ſer. toto titulo.

L. I. Gaivs Libro I. Instit.

E IVRE &c. NAM APVD OMNES PERAEQVE GENTES *animaduertere poſſumus dominis in ſeruos vitæ necíſque poteſtatem fuiſſe, & quodcunque per ſeruum acquiritur, id domino acquiritur.* Cautè non dixit, *acquiri*, nec verbum illud, *iuregentium*, repetiit, vt ſcilicet hoc in medio relinqueret cogitandum: an acquiſitio per ſeruos, à iuregentium ſit, an à iure ciuili. Verius enim id videtur eſſe quod Zaſius admonuit, ſuprà de origi. iur. in præfatione, non omnino omnes gentes hoc iure vſos eſſe, vt quodcunque ſerui quærerent, id dominis acquirerent. Ponit Accurſius hoc loco plenam huius rei declarationem, vt ſciamus interdum ſpeciali aliqua ratione, domino per ſeruum non acquiri. Eius gloſſam videre ac memoria tenere, iuuenibus operæpretium exiſtimamus, in verbo domino.

L. III. Gaivs Lib. I. Institvt.

TEM IN POTESTATE NOSTRA SVNT LIBERI *noſtri, quos ex iuſtis nuptiis procreauimus, quod ius proprium ciuium Romanorum eſt.* Conſtituiſſe id Romulus fertur, vt patri per omne tempus vitæ omnis poteſtas in filium eſſet, ſiue coërcere, ſiue verberare, ſiue vinctum ruſtico operi detinere mallet, ſiue etiam occidere, aut vendere, vt autor eſt Dioniſ. Halicarna. lib. 11. quod ita obſeruatum fuiſſe etiam Conſtantini conſtitutione, & Pauli reſponſo docemur. l. fina. C. de patr. pot. l. in ſuis, in fine, de lib. & poſthu. Illud tamen Conſtantini conſtitutio

negat licuisse patri filium vendere,quod sanè rationabilius est.Cæterùm hac in re verisimilius est, deceptum esse Dyonisium Græcum hominem, quàm Romanum Imperatorem.Alioquin inter seruos & liberos nostros quam differentiam reliquisset Romulus, si vtroque æquè vendere permisisset. Quanquàm autem Cicero in oratione pro domo sua, de arrogatione P. Clodij loquens, passim dicat,eum qui per arrogationem in alterius potestatem transit, libertatem amittere.tamen id sic intelligi debet,non vt seruus fiat,qui filius esse incipit,sed vt alterius iuri, hoc est, patriæ potestati per omnia superius dicta subiiciatur.Exempla quibus patres olim iure suo filios aut damnauerunt,aut occiderunt,apud Valerium legere est,libro octauo, sub titulo, De parentum seueritate aduersus liberos. Hodie vt dominorum in seruos (quod præcedenti capite dictum est)sic & parentum in filios,hactenus coarctata potestas est: vt sine præsidis prouinciæ permistu,patri aduersus filium nihil grauius constituere liceat.l.inauditum.infrà ad legem Corneliam.de sicar.l.iij. & l. sequen.C. de patria potestate.Existimauit tamen Accursius in glossa,in d.l.inauditum.non audiendum esse patrem,qui de magno & capitali crimine non in se commisso,filium suum apud præsidem prouinciæ, vel prætorem accusare velit, quemadmodùm nec auditur frater: quinimò exilij pœna plectitur.l. si magnum.C. qui accus.non poss.Nam nec matri id licet, nisi ob insidias sibi factas.l. propter.C. eodem titulo. de his qui accus. non poss. Sed ego Accursij sententiam veram non existimo, cùm id tantùm prohibeatur pater, indemnatum filium necare, sed accusare eum apud rectorem prouinciæ simpliciter iubeatur. dicta l.inauditum. Nam exempla veterum declarant, sæuisse patres magis sæpe in filios ob peccata quæ in alios, quàm quæ in seipsos commisissent. Nec hodie quicquam mutatum est,nisi vt præsidis interuentu filius coërceatur,dictis legibus. Quamobrem pater nec se inscribere, nec cætera accusationum solennia implere necesse habebit:quippe in eo cessat suspitio calumniæ. Idcirco extra ordinem à præside audiendum,& nocentem filium extra ordinem damnandum ac puniendum puto:nisi patrem domestico odio magis, quàm fortis & boni ciuis animo id facere constaret. Tunc enim nullatenus audiendum esse. Nam hæc ratio in causa fuit, vt neque matri, neque fratri accusatio permitteretur. Fratres enim sæpissimè inter se oderunt. Et (vt ait ille) fratrum quoque gratia rara est.Matres autem quamquàm filios natura intentius ament. Vnde & ille lepidissimus versus est in Tiberium,Dispeream si te mater amare potest. Interdum tamen muliebri leuitate vehementibus ac magnis odiis exardescunt: vt in tragediis Medea in filios. Id legislatori cauendum esse visum est. Illud hoc loco admonere non alienum fuerit liberos antiquitus appellatos, tam filios, quàm nepotes & deinceps,qui in potestate essent, ad differentiam seruorum: vt cùm idem propè ius in vtrosque haberent:filios à seruis hac ipsa liberorum & seruorum appellatione distinguerent: quod Grammaticorum diligentia non satis declarat.Ob id multitudinis numero,& si vnicus duntaxat filius sit, interdum vtimur,vt apud Gellium,libro secundo,capitulo quinquagesimotertio.Hæc autem appellatio posteà etiam ad nepotes ex filia producta est:vulgari vsu quandoque ita vsurpante:quamquam hi non sint in potestate.l. cogno-

scere.

ſcere. §.liberorum.de verborum ſignificatione.l.prima.C. de conditione inſer. vt & ſuprà diximus. Poſtremò Hæbreos quoque qui apud nos ſunt, cùm Romano communi iure viuant.l.Iudæi Romano iure.C.de iud.liberos in poteſtate habere rectè dictum exiſtimo, vt & Baldus hoc loco probat.

L. VII. VLPIANVS LIB. XXV. AD SABINVM.

I QVA POENA PATERFAMILIAS FVERIT *affectus, vt vel ciuitatem amittat, vel ſeruus pœnæ efficiatur: ſine dubio nepos filij loco ſuccedit.* Rectè quidem ſuppleuit Haloander caput quartum huius tituli, in quo deerant nonnulla verba. Sed non & hoc emendauit, cuius initio ſine dubio legendum eſt, non, *Paterfamilias*, ſed, *pater*. Cùm enim ſuprà ex ipſomet Vlpiano, ſic definierit paterfamilias illos eſſe, qui ſuæ poteſtatis ſunt.l. nam ciuium, ſupra eodem, non credibile eſt, ſtatim impropriè loquutum eſſe, quam improprietatem etiam Accurſius notauit. id ego cenſeo, & ſi Florentiæ non aliter ſcriptum dicas. Erroris cauſam præbuiſſe ſuſpicor, antiquum ſcribendi morem: paterfamilias illud enim F. ſequens à quo incipit verbum, fuerit, ſic acceptum eſt, quaſi ad præcedens verbum, pertineret, inde & alterum F. illi additum. Nam in Pandectis, continua literarum ſerie omnia ſcripta accepimus. Quærunt doctores, ſi filius non deportatus, ſed bannitus, hoc eſt, capitali crimine abſens damnatus fuerit, ex forma iuris municipalis, an & hîc ſuccedat nepos, an verò ille ſuum locum teneat, & per illum fiſcus: vt ſcilicet inſtitui fiſcus debeat, vel exhæredari, vel ſi ab inteſtato pater, aut mater, vel agnatorum quilibet deceſſerit, hæreditatem pro illo ſic damnato fiſcus capiat. Et concludunt omnes, eos qui ex forma iuris municipalis capitali crimine abſentes damnantur, hoc eſt (vt vulgo vocant) banniuntur, non amittere ea quæ ſunt iuris communis, hoc eſt Romani, ſed ea duntaxat quæ ſunt priuati iuris municipij illius, in quo abſentes damnati ſunt. Quòd ſi quis ſpeciali iuſſu principis abſens, capitali ſententia damnatus fuerit (id quod poni dicunt in banno imperiali) hunc ea quoque, quæ iuris communis ſunt amittere. Quaſi ſententia capitalis contra abſentem lata, non alio quàm hoc caſu principis autoritate fulciatur. Bartolus hîc & in l. amiſſione. §. qui deficiunt. capit. diminutio. Sed cùm ſuprà in l.omnes populi. oſtenderim, non aliter valere ſtatuta municipalia, quæ aduerſus ius publicum quid diſponunnt, quàm ſi ſpeciali principis decreto comprobata ſint: conſequens videtur, vt qui ex his damnati ſunt, etiam autoritate principis damnati intelligantur: ac propterea etiam quæ iuris communis ſunt ea amittant. Reſpondeo, quia princeps id ius priuatum in municipio non publicum in vniuerſo Romano orbe eſſe voluit: ideò non mirum ſi ea quæ publici iuris ſunt, hic talis non amittit, ſed quæ illius priuati municipij duntaxat. Nam capitali ſententiæ damnatus, ciuitatem amittere debet non aliam, atque illam, cuius ex iure damnatus eſt.

L. XI. Modestinus Lib. I. Pandectarum.

NVITI FILII NATVRALES, VEL EMANCIPATI *non rediguntur in patriam potestatem.* Naturales accipe ex concubina, vel quauis alia non iusta vxore genitos, quicquid Accursius controuertat, qui verbi illius, rediguntur, significationem, non satis perspectam habuit. Naturalium sanè triplex appellatio: nam interdum iusti filij quíque in potestate nostra sunt, naturales dicuntur, ad differentiam adoptiuorum. l. nepotes. in fine. supra eodem titulo, de quibus hoc loco non agitur: frequentius verò naturales dicuntur, ex concubina, vel quauis alia non iusta vxore geniti, qui nec in potestate nostra sunt, sed sui iuris habentur: vt hoc, & aliis sæpe locis. l. ex facto. §. ex facto. infrà ad Trebellia. Hi rursus in multos species distinguuntur, variísque appellationibus recensentur, quas diligentissimè exequitur Alciatus libro quarto παρέργων. cap. v. Tertio modo naturales dicuntur, qui nati illico in potestate nostra sunt, non vt patrum, sed vt dominorum, veluti qui nobis ex ancillis nostris suscipiuntur. Nam hi & serui & naturales filij nostri sunt. l. naturalis. de præscrip. verb. l. fina. C. communia. de manumiss. l. de ancilla. C. de liber. cau. l. denique. de pignor. l. omnes. §. Lucius. quæ in fraud. cred. Quamobrem Martialis de equite Rom. qui ancillis suis commisceretur, domum repetere eum equitibus vernis dixit. Hodie hi liberantur à seruitute, simul ac pater āctis publicis interuenientibus filios eos suos esse professus fuerit, aut filiorum nomine appellauerit. Non tamen hoc eis sufficit, vt & iustorum filiorum iura consequantur. l. vnica. §. similique modo. C. de latin. liber. toll. Inst. de adopt. §. fina. Sed etsi pater moriens nemini hos legauerit, vel tradi iusserit, cum eorum matre, si & ipsa viuat, liberi efficiuntur. d. l. fin. C. comm. de manum. Quod ait, Inuitos non redigi in potestatem: quęri potest, si consentiant, quomodò redigantur. Ego per arrogationem id fieri intelligo. l. qui liberatus. infra tit. 1. quam rem plenius infrà explicaturus sum. l. fin. seq. tit.

DE ADOPTIONI. ET EMANCIPAT. ET
ALIIS MODIS QVIBVS PAT. POTE. SOLVITVR. TIT. VII.

ADOPTIONVM antiquitus frequens vsus, dum earum iura religiosè habita sunt, & incorrupta mansere. Adoptabant ferme hi, quibus vel natura filios non dedisset, vel datos, fors ademisset, vt familiarum nomina & sacra priuata, quæ pontificum legibus perpetua esse iubebantur, naturalibus deficientibus, per adoptiuos conseruarentur. Id & ad memoriam sibi in posterum gloriosum, & ad præsentis status solatium ac decus conducibile existimabant: orbitatis miseriis, ac insidiarum occasionibus sublatis, quę aduersus orbos non raro intenderentur. Denique Rom. Imperium à C. Cæsare in Augustum, ab Augusto in Tiberium à Tiberio in Caligulam Germanici filium (quem & ipsum olim Imperatorem destinatum, iussu Augusti Tiberius adoptauerat. Instit. eod. tit. in princ.) à Claudio mox in Neronem adoptionis iure, translatis opibus, & continuata potentia descendit. Nec liberis adoptiuis patres deserere, aut ad naturales mox redire liberum erat. Retinebantur quippe etiam inuiti coërceban-

túrque iure patriæ poteſtatis.l.non poteſt.infra eodem titulo. Sed nec filij ipſi ab adoptiuis patribus expelli, aut inuiti emancipari poterat, niſi ex cauſa, quod & Bartolus credidit,in l.quidam cum filium. de verborum obligationibus.& Viglius probat.Inſtitut.de exhæred. liber. in rubrica. Nec Græco more abdicari eos licebat,ne iterum alterentur, aut etiam vt ex toto à paterna familia abalienarentur, cùm abdicationum mos Romanis legibus improbatus fuerit,lege abdicatio.C. de patria poteſtate. Alciatus libro ſecundo diſpunct. capi.vigeſimooctauo. Viglius loco ſupradicto. Enimuerò ſequutis temporibus, vt bene conſtituta omnia paulatim ferè ad vitium labuntur. Adoptionum incommoda quædam exiſtere cœpere, dum vel ab adoptiuis patribus parùm conſtanti animo habiti filij exhæredarentur:quod facere ſemper licuit, etiam aduerſus filios naturales, querelæ inofficioſi teſtamenti periculo imminente.Inſtit.de inofficio.teſtamen.in princip.d.l.quidam cùm filium. vel comminutis patrimoniis atque attritis operibus (quod luxu temporum non raro eueniebat) fruſtra hæredes ſcribebantur. Quamobrem tam naturalium, quàm adoptiuorum parentum hæreditatibus excluſi illuſique ſæpenumerò reperiebantur. Hac de cauſa Iuſtinianus Imperator, credo etiam ex eo quòd Chriſtiana religione introducta,veterum familiarum inania ſacra interierant: & propagandi nominis ratio inanem quandam gloriam, pietati noſtræ non admodùm probatam continere videbatur,edita conſtitutione.l.penultima. C. de adopt.Quod primùm ac præcipuum in adoptionibus fuerat, vt adoptiui in familiam tranſirent, id ſuſtulit, aliáque induxit, quibus omnia ferè adoptionum iura perturbata ſunt. Eam tamen adoptionis ſpeciem, quæ arrogatio dicitur, in ſuo ſtatu ac iure reliquit. Idcirco adoptio hodie perrarò fit: arrogatio ſæpius. Nam ſi naturalem patrem habeat, quem adoptare cupimus, eum ante omnia emancipari curamus,vel certè ſpeciali principis indulgentia,vt in poteſtatem noſtram tranſeat, impetrari ſolet. Nec ferè aliter hodie ad adoptandum procedere ſolemus eos,qui in alterius poteſtate ſunt. Quamobrem nouæ huius conſtitutionis abrogatione, non multum iacturæ fieret, nec nullo negotio princeps ſubleuaretur, ſpecialibus reſcriptis id tribuendi, quod veteribus legibus ex æquo omnibus concedebatur.Cæterùm cùm ſit adoptio poſt naturam alter modus,quo iuſti filij nobis effici poſſunt. Ideò cùm ſub præcedenti titulo dictum ſit, quomodò natura iuſti filij nobis fiant, bona ratione ſubtexitur tractatus adoptionum. Quotuplex adoptio ſit, quomodò, & apud quos fiat factáque diſſoluatur:quæ illius vis & affectus ſit,quos & à quibus adoptari liceat:omnia ſecundum veteris iuris autoritatem declarantur, atque explicantur.Sunt huius Rubricæ duæ partes: vna, *de adoptionibus*. altera, *de emancipationibus*. Quæ duæ res ideò coniunctim tractantur,quòd maximè inter ſe adgnatæ atque affines ſunt.Nam hoc iure tum maximè ſoluitur poteſtas patris naturalis,cùm filius alteri in adoptionem datur.Sánè quod ſubiungitur:*Et de aliis modis,quibus patria poteſtas ſoluitur.*Id non vltra exequitur Imperator,quàm vt morte ſolui cõmemoret,vel patris,vel liberorũ.l. ſi quis.l.ſeq.infra eo.ti.ciuitatis quoq; amiſſionẽ recenſet.l.ſi paterfa.eo.Sed id quoq; obiter,& velut aliud agens,quia ſcilicet de his modis,quibus patria poteſtas ſoluitur,ple-

nius disseruerat, Institutionibus. Adoptionum iura, Pontificum & Augurum libris conscripta fuisse apparet, ex oratione Ciceronis ad Pontifices, pro domo sua. Certè non duodecim tabularum lex, non edictum prętoris vllum de adoptionibus relatum extat, sed moribus ciuitatis paulatim hoc ius introductum est, deinde scripto etiam comprehensum. Instit. de acquis. quæ fit per arrog. in princ. vbi dixi contra glo. & ibi etiam Theoph. notat. Posterioribus temporibus Senatusconsulta quędam de his facta commemorantur Cornelio Tacito, Suetonio, & principum constitutionibus. l. penult. C. eod. tit. Inst. de acquis. per arrog. in princ. iusiurandum quod in arrogando iuraretur, à quinto Mutio pontifice maximo compositum fuisse, & Massurium Sabinum, qui Tiberij temporibus fuit, de adoptionibus quædam scripsisse, & comitia arrogationibus faciendis arbitris pontificibus haberi solita esse, Aul. Gellius scribit, libro v. capi. xix. Ad Massurij libros commentationes posteà scripsere Vlpianus & Paulus. Ideò frequentia ex vtriusque horum libris, qui *ad Sabinum* inscripti erant, capita sub hoc titulo referuntur.

L. II. GAIVS LIB. I. INSTIT.

ENERALIS &c. QVAE SPECIES ADOPTIONIS DICITVR *arrogatio: quia & is qui adoptat, rogatur, id est, interrogatur an velit eum quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse, & is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur.* Atqui arrogationem dictam esse, Aul. Gellius scribit, quia transitus hic in alienam familiam per populi rogationem fieret, lib. v. noct. att. cap. xix. Quin etiam eius rogationis verba refert hæc, *Velitis iubeatis, vti* l. Valerius. l. Titio, tam iure legéque filius sibi siet, quàm si ex eo patre matréque fami. eius natus esset, vtique ei necis vitęque potestas siet, vt pariendo filio est. hoc ita, vt dixi, ita vos quirites rogo. Propterea impulsos quosdam, deceptum hoc loco Caium nostrum existimasse, Alciatus scribit, libro nono παρέργων, capi. quinto. Existimat ipse ethymologiam à Caio excogitatam, quæ tempori suo magis conueniret: quia vetus mos rogationum iam inde à Tiberij temporibus exoleuerat. Ego vt rogationum morem abolitum fuisse non negauerim, quod etiam suprà ostendi, in l. non ambigitur. de legib. & in l. j. de const. princ. ita rogari eos quoque solitos fuisse, qui adoptarentur, affirmare possum, ex his Ciceronis verbis, in oratione ad Pontif. pro domo sua, contra Clodium. Sed cùm hoc ius à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Romanus, aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere: nisi ipse autor factus sit, quod tuipse potuisti in hac causa discere (credo enim quanquàm in illa adoptione legitimè factum est, nihil tamen te esse interrogatum, autor ne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisque potestatem haberet, vt in filio) quæro si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id triginta curiæ iussissent, num id ratum esset? certè non, quia ius &c. Ex his verbis adducor, vt à duplici mutuáque rogatione, tam populi, quàm eorum qui inter se adoptarent, arrogationem dictam existimem, quod maiorem rationem habet, nec Grammatico magis in hoc quàm Iurisconsulto credendum esse. Nam & eorum quæ arrogatorem arrogato, si pupillus sit, vicissim promittere oportet, ipsius penè stipulationis formula, paulò pòst refertur. l. non enim. infra eodem.

Illud

Illvd *vtriusque adoptionis cõmune est, quod ij qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt, castrati autẽ non possunt.* Rectè animaduertit Aug. lib. IIII. emen. c. v. quatuor hæc postrema verba, *Castrati autem non possunt*, non reperiri, nec in Florẽtinis Pand. nec in lib. Insti. Caij primo, vnde hoc caput descriptum est. Vera tamen horũ verborum sententia, quę etiam in institutionibus Imperatoris ascripta sunt. §. sed & illud. Inst. eo. tit. assentiorque in omnibus Augustino, Theophili interpretationem probanti. d. §. sed & illud. Hoc videlicet iccirco constitutum esse, quòd spadones quidem aliqua in spe generandi esse possunt, si fortè naturale impedimentum remoueatur, quo interim coire prohibentur, at castrati nullam omnino spem habere possunt. Castratos autem propriè eos dici, quibus genitalia obscissa sunt. Thillibias, quibus à matribus, aut à nutricibus, vel quo alio casu attrita sint. Spadones verò qui ob morbum aut corporis frigiditatem generare non possunt. At Eunuchorum appellationem de his omnibus generalem esse ego quoque consentio, quamuis & spadonum appellatione, ex sententia loquentis, interdum etiam hi omnes contineantur. l. si serua. in fine, de iure dot. l. spadonum. de verb. signifi. Qua in re longissimè omnium errasse Alciatum apparet, in d. l. spadonum. Nobis autorem indicasse, sat est. Illud hoc loco adscribi non intempestiuum: fuisse antiquitus etiam tertium adoptandi modum, ex testamento scilicet, vt ex Cicerone, Tranquillo, aliisque Latinis scriptoribus cognosci potest. Cicero de claris. orat. Liciniæ filius Crassi testamento qui fuit adoptatus. Tranq. in Cæs. Sed nouissimo testamento tres instituit hæredes sororũ nepotes: C. Octauium ex dodrante, & L. Pinariũ & Q. Pedium ex quadrante: reliquos in ima cera. C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit. Obseruari etiam hodie hunc morem apparet, cùm ea lege hæredes aliquos instituimus, vt nomen nostrum & gentilitia insignia gerant. Qua de re alio loco dicam.

L. IIII. Modestinvs. Lib. II. Regvlarvm.

Magistratvm apvd qvem legis actio est, et *emancipare filios suos & in adoptionem dare apud se posse, Neratij sententia est.* Hæc aliis quoque locis repetita sunt. l. ij. de offi. præt. l. ij. de off. præs. Cæterùm adoptiones apud magistratus fieri, ideò receptum videtur, vt testatiores essent, magisque omnibus innotescerent, non autem quia causæ cognitio à magistratu adhibenda esset, quod Bar. & Bal. hoc loco & plerique alij falsò videntur existimasse. Satis quippe habebatur, si inter se consentirent hi, inter quos adoptio contraheretur, quique adoptandos darent. Sic arrogationem quoque quæ ex indulgentia principali fit, apud Præsidem, vel Prætorem intimari oportere traditum est. l. ij. C. eod. titu. eadem ratione professiones quoque eorum qui nascerẽtur, apud Præfectos ærarij Saturni fieri constituit diuus Marcus. l. cũ de ætate. de prob. Donationes quoq; non alia de causa actis publicis insinuari debent. l. donatio. & l. data. C. de don. Sed & manumissiones seruorum & emancipationes liberorum eodem intuitu apud magistratus facere iubemur. l. j. & l. fin. C. de emancip. liber. & de manumiss. vind. per totum titu. Quare Paulus libro II. Senten. recept. apud magistratus municipales, inquit, si habent legis actionem, emancipari & manumitti potest.

Pertinebat ea res ad excludendas fraudes, præsertim eas, quæ falsa interdum opinatione atque errore circa statum & conditionem alicuius committi possent. Quia verò tam adoptio, quàm manumissio & emancipatio etiam specie quadam imperij explicabuntur (quod vel illud indicat, cùm imperio magistratus adoptionem fieri traditur. l. ij. supra eod. arg. l. manumissio per lectores. ff. de manumiss. vind.) Imperium autem non nisi iis competebat, qui maiores magistratus essent. Ideò illud quoque additum est, non posse adoptionem apud alium, quàm apud quem plena legis actio est, celebrari. l. nostra. & l. j. C. eo. tit. Nam legis actionem apud eum esse dici, qui iurisdictioni præsit, & maiorē aliquem magistratum gerat, copiosè hoc loco Budæus ostendit. Addit Alcia. lib. III. παρέργων c. 11. hunc illum esse, qui & merum & mistum imperium habere dicitur, quales sunt Romæ Prætores, in prouinciis proconsules, & earum præsides, quod & verum apparet, excepto quòd merum imperium Prætoribus Romæ non omnibus competebat, nec illi quidem qui vrbanam peregrinámue iurisdictionem sortitus esset: sed his duntaxat, quibus iudiciorum publicorum capitales quæstiones legesque exercendæ obtigissent, vt suprà ostendimus, in l. ij. §. deinde. de orig. iur. Verùm & si alij merum imperium non habebant, non ideò tamen minus apud eos legis actio erat. Cicero de lege repetundarum in Verrem. Quis igitur est, inquit, qui neget, oportere eorum arbitratu lege agi, quorum causa sit lex constituta? Vlpianus de offi. præt. l. Barbarius. de prætore loquens. Quid dicemus? an quæ dixit, quæ decreuit, nullius fore momenti, an fore propter vtilitatem eorum, qui apud eum egerunt, vel lege, vel quo alio iure? ex his quoque exemplis clarè apparet, quid sit lege agere. clarius autem id ostendit Ascon. Pœdanus in tertia Verrina, quum verba illa Ciceronis, *lege ageret in hæreditatem*, ita interpretatur. experiretur iure, quemadmodum probaret se hæredem scriptum esse, & possessionem à Prætore peteret. Fuit igitur hęc dubitandi ratio in his responsis, quòd nemo videretur in se se atque in sua causa suo ipsius imperio vti posse. l. ille à quo. §. tempestiuum. ad Trebel. l. pen. de arb. nec actorum fides in sua causa cuiquam temere committenda. Sed vtilitatis causa receptum est, quod hîc dicitur, quoniam & species illa imperij, in talibus negotiis adhiberi soliti, paulatim obsoleuerat. arg. d. l. manumissio. & d. l. pen. & fi. C. de emancip. liber. & quod potissimam vtilitatem ac rationem horum continebat, vt scilicet quod gestum esset, omnibus innotesceret: id nō minus apud acta ipsiusmet Prætoris, aut consulis, quàm alterius cuiuslibet præstari posse visum est, nec de fide dubitandum esse, cùm per tabularios & scribas publicos acta apud tales magistratus conficiantur. Quare verum id quoque arbitror, quod hoc loco Baldus adnotauit, posse hodie comitem Palatinum & suos ipsius filios apud se legitimos facere, dumtamen cætera rite expediantur: hoc est, instrumenta, vt moris est, per notarium conscribantur. nam dubitari posse arbitror, an talis actus sine publica scriptura gestus valeat. Amplius & illud probauerim, Prætorem, aut Consulem filios alienos apud seipsum sibi adoptare posse. nam Augustum id fecisse Suetonius significat, cùm Caium & Lucium domi adoptasse, per assem & librā emptos à patre, Agrippa scribit. Domi enim intelligendum apud se, cùm scilicet supremam potestatem obtineret. nam priuatus

uatus id facere non potuisset. Quæ Accur. hoc loco scribit, leuiora sunt, quàm vt à quoquam confutari necesse sit. Nos ad institutum pergamus.

L. VII. Celsus. Lib. XXXVIII. Digestorum.

VM ADOPTIO FIT, NON EST NECESSARIA IN EAM *rem autoritas eorum, inter quos iura adoptionis consequuntur.* Certi iuris est adoptatum à me, fieri adgnatum non solùm liberis, quos in potestate habeo, sed & fratribus & patruis meis cæterisque qui modò ab eodem auo, vel proauo descenderunt. Insti. de legit. agnat. success. §. per adoptionem. vbi Theophil. l. ij. §. hæreditas, de suis & legit. cùm hoc ita sit, æquum videbatur, vt hi saltē adhiberentur, qui potestati meæ subiecti non sunt, ne ignorantibus, vel inuitis in facultate mea esset, hæredem eis quandoque futurum parare. Sed quia nominis & sacrorum cuiusque familiæ conseruandorum ratio sic poscebat (nam adoptio, vt diximus, his duabus de causis maximè in vsu esse cœpit.) Idcirco omissa horum autoritas, ne si recusarent, in potestate eorum aliquando foret, extingui familiaria sacra, & gentis nomen. quod ne accideret legib. XII. tabu. prospectum fuisse significat Cicero de legib. his verbis: *Sacra priuata perpetua manento.* præsertim cum testamento sibi prospicere illi possint, si hæreditatem suam ad adoptiuum meum peruenire nolint. Si tamen euidens fraus ostenderetur, vt puta, si quis agenti alicui agnato meo, dato pretio, ea spe adoptandum se dederit, vt legitimam hæreditatem meam quandoque nanciscatur: sine dubio nō profuturam huic adoptionem, sed illo excluso aliis proximioribus locum fore existimo. Quinetiam speciali s. c. Neronis temporibus facto apposite id cautum fuit, ne simulata adoptio, in vlla parte muneris publici iuuaret, néve vsurpandis quidem hæreditatibus prodesset, autor Cor. Tacitus lib. ann. XV. Hodie generali iuris constitutione talis adoptio eleuabitur, qua plus valere quod agitur, quàm quod agi simulatur, declaratum est. C. plus val. quod agit. per totum titu.

L. VIII. Modestinus. Lib. II. Regularum.

VOD NE CVRATORIS AVTORITAS INTERCEDERET, *in arrogatione antè tenuerat, sub Diuo Claudio rectè mutatum est.* Oportet & tutoris autoritatem interuenire, si impubes sit qui arrogatur, vt noua Iustiniani constitutione declaratum est. l. fin. C. de auto. pręst. cuius rei rationem illam assignat, quòd iniquum esse videatur, tutelam solui, non admonito tutore, cuius ea res interesse potest. Eadē ergo ratio, vt & curatoris autoritas requiratur, efficit. Enimuerò si tutor, aut curator arrogationi consentire nolint, nihilominus tamen eam perfici posse existimo, si pupillo, vel adulto expedire constet, & cætera conueniant. Apparet enim non ideò horum autoritatem requiri, quòd eorum potestas ad subiiciendum alteri pupillum valeat, sed priuato dumtaxat ipsorum intuitu Gell. libro quinto cap. XIX. Neque pupillus autem neque mulier quæ in parentis potestate non est, arrogari potest: quoniam & cum fœminis nulla comitiorum communio est, & tutoribus in pupillos tantam esse

autoritatem potestatémque fas non est, vt caput liberum, fidei suæ commissum, alienæ ditioni subiiciant. Ex his apparet impuberum & adultorum arrogationem, à principis voluntate & gratia totam dependere, non à tutorum, aut curatorum autoritate. Nam quod ad fœminas attinet, arrogari eas quoque posse ex rescripto ac speciali principis indulgentia, aduersus veterem atque obsoletam comitiorum ratione, postea receptum est. l. nam & fœminæ. infrà eod. l. in adoptionem. 11. C. eod. tit.

L. IX. VLPIANVS. LIB. I. AD SABINVM.

TIAM CAECVS ADOPTARE, VEL ADOPTARI POTEST. Sed an mutus & surdus possint, quæritur. Ego iure antiquo non potuisse existimo: nam multa faciendis adoptionibus solennia interuenire necesse erat, inter quæ etiam stipulationes fuisse, credibile est. Hodie cùm Iustiniani cōstitutione solennia omnia adoptionum sublata sint. l. fin. C. eod. titu. & satis sit, patrem naturalem apud acta profiteri, velle se dare filium suum in adoptionem, præsente ipso filio & illo qui cùm adoptaturus est, videtur adoptio quodammodò esse cœpisse vnus ex his contractibus, qui consensu perficiuntur. Hos contractus cùm & mutus & surdus quoquomodò intelligentes inire possint. l. seruo inuito. §. pen. ad Trebell. Bart. in l. j. §. j. & §. si quis ita, de verbo. obliga. consequens est, vt & adoptare & adoptari, & in adoptionem dari possint, idque etiam Callistrati responso manifestè apparet. l. si pater naturalis. vbi Barto. infrà eod. Qua ratione etiam arrogare & arrogari posse eosdem crediderim. Quamuis enim arrogationem ab interrogationibus, quas inter se faciunt, dictam esse, traditum sit, in l. ij. supra eo. non propterea tamen huiusmodi interrogationes hodie necessarias esse existimamus. glo. in d. l. ij. arg. l. ij. C. eod. tit.

L. X. PAVLVS. LIB. II AD SABINVM.

I QVIS NEPOTEM. &c. cum l. sequen. Videntur hæc duo responsa per arg. à contrario sensu manifestè præsupponere, si filius adoptioni non consenserit, adgnasci nepotem auo suum hæredem, quasi ex alio quolibet filio adoptatum. Cuius rei quàm magnus effectus sit, nemo non videt. Nam & institui, vel exhæredari hunc quoque oportebit, & ab intestato succedet pariter cum filio. Inst. de success. ab inte. §. cùm filius. & de exhær. lib. §. si filius. ego etiam Vlpiani responso. l. iiij. §. j. de bo. poss. contra tab. hoc ipsum probari puto, si rectè modò Vlpiani sententia intelligatur. Nam Accur. peruertere eam conatus est, Bar. aliquatenus restituit. in d. §. j. vbi dixi. Pertinet huc & quæ inferius dicemus, in interpretatione responsi Proculiani. l. si is qui nepotem. eod. titu.

L. XIII. PAPINIA. LIB. XXXVI. QVAESTIONVM.

N OMNI, &c. Eadem ratione definit quoque eius ciuitatis ciuis esse, cuius per adoptionē ciuis esse cœperat. l. sed etsi. infrà ad muni. & de incol.

L. XV. VLPIA. LIB. XXVI. AD SABINVM.

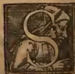
I PATER FA. &c. §. IN ARROGATIONIBVS *cognitio vertitur, num forte minor sexaginta annis sit is qui arrogat, &c.* Cū is adoptatur, q in patris naturalis potestate est, nulla causæ cognitione opus esse visum est. Sed sufficere volunta

voluntatem patris,qui consentientem filium in alterius potestatem tradit,adeò quidem vt nec necesse sit,autorem in eam rem fieri magistratum,apud quem adoptatur. Sed satis est,coram eo fieri,cum solenni testatione apud acta.l.fina. C.eodem tit.omnia tamen sedente ipso pro tribunali fieri oportere Angel.interpretatur.l.si consul. §.eo.sed in arrogationibus secus est,vt hîc vides. Et quidem circa eas triplex inspectio. Nam si maior x x v. annis sit, qui arrogatur, quoniam satis ipse sibi consulere,& prouidere potest,nihil aliud inspicere , vel inspici mandare solet Princeps,nisi ea quæ publicam & veluti censoriam curam atque animaduersionẽ postulanr. Talia enim sunt,quæ hoc loco referuntur.Quòd si pupillo maior sit qui arrogatur, minor tamen x x v. annis,hoc amplius in eo consideratur,num tutelæ fortè aut curæ administratæ suspicio subsit,vt ex sequentibus docemur.in l.nec ei.Ego idem existimo,& si alia qualibet ex causa , vel negotiatione arrogator implicatus sit adulti rationibus: quamobrem videri possit hoc veluti suffugium æris alieni captare. In pupillis autem præter hæc omnia,illa quoque inspiciuntur , quæ paulò pòst commemorat.d.l.nec ei. §.iis duntaxat.Quamquàm autem credi possit , in prima illa specie,cùm maior scilicet x x v.annis arrogatur,per libellum(hoc est supplicationem Principi oblatam & ab eo subscriptam)rem expediri posse,si Princeps fortè fidem iis habuerit,quæ precibus comprehensa sunt,obreptionis scilicet periculo ac pœna imminente,si aliter rem se habere quandoque appareat. Posterioribus tamen duobus casibus,hoc est,si impubes,vel si adultus sit qui arrogatur,consultius factũ iri existimo,vt cognitio mandetur,& decretum causa cognita solenniter interponatur. Nam Principi hodie cognitionibus operam dare mos non est,vt antiquitus fuit.Ideò rem totam mandare necesse est.

Sed nec libertum alienum, &c. Subaudiendum est , patrono non consentiente , quod ego præter Accursij & cæterorũ opinionem dicendum arbitror,etiam aliis locis vbicunque hoc pronunciatũ legimus.l.sed etsi. §.patronum.infrà de in ius voc.l.j. §.ij.si quis à par.fuer.man. Cur enim cæteris conuenientibus,non & huic Princeps annuat,cũ volenti patrono nulla fiat iniuria,& libertinorũ adoptiones etiã ingenuis permissas ex eo intelligere possimus,quòd libertos nostros adoptare indistinctè permittimus. Illud præterea crediderim,siue meũ,siue alienũ libertum arrogare velim,facilè me à Principe illud quoq; impetraturũ,vt & natalibus restituatur,cũ assentiente patrono non insolitũ sit hanc ipsam nataliũ restitutionẽ indulgeri.l.j.& toto tit.de natal.rest. Quòd si nataliũ restitutio specialiter impetrata nõ sit,quãuis ingenuus sit qui arrogat,libertinũ tamen manere arrogatũ constat.l.fi.suprà tit.ij. præterquàm quod attinet ad familiã illius q arrogauit.l.sciẽdũ.de ri.nu.Ego etiã respectu eius q arrogari eũ cõsensit,ingenuũ habendũ arbitror.Planè vno casu ex sentẽtia Vlp. in l.fi.infrà eo.tit.videtur alienũ libertũ,nec expectato patroni cõsensu arrogari permitti,filiũ videlicet in seruitute nostra nobis genitũ & à domino posteà manumissum,quod Principis beneficio fieri pleriq; interpretãtur.Ego ne tũ quidẽ iuris patronatus dãnũ patrono irrogari puto,nisi tacitè vel expressè consentiat. Secũdũ hãc sentẽtiã si alienus libertus arrogatus,posteà emãcipatus fuerit,an sub ius patroni iterũ redigatur,dubitari potest:qua in re distinguẽdũ puto,vt siqui-

dem natalium quoque restitutio ei concessa fuerit, non redigatur, si concessa non sit, redigatur. hoc enim casu, magis interquiescere ius patronatus arrogationis vinculo atque autoramento impeditum, quàm extigui, aut tolli apparet. Igitur sublato impedimento, rursum excitari dicendum est. Non idem, si arrogatoris morte, vel ciuili, vel naturali exierit de potestate, quippe tunc consummata magis arrogatio, quàm finita esse dici debet, cùm in sacris & nomine adoptiuæ familiæ remaneat. Meritò sub ius patronatus non redigetur. Nec mouet me in superiore, quòd filius à patre in adoptionem datus, deinde emancipatus, remanet sui iuris, nec in patris naturalis recidit potestatem. Idcirco enim illud euenit, quia dato filio in adoptionem, patria potestas ex toto soluitur. At libertus conditionem suam, nihilosecius retinet, eliso magis quàm sublato iure patronatus. Amplius sciendum est, in hanc sententiam Masurium Sabinum apud Gellium lib. v. cap. xix. scripsisse, libertinos quidem ab ingenuis iure adoptari posse, sed id neque permitti neque permittendum esse, vt homines libertinæ conditionis in iura ingenuorum inuadant, alioquin si iuris, inquit, ista antiquitas seruetur, etiam seruus à domino per prætorem dari in adoptionem potest, idque plerosque veteris iuris autores scripsisse. Hæc ille. Sed Iustinianus poscente temporum ratione, inter libertinos & ingenuos non multum differentiæ reliquit, vtpote qui etiam ius aureorum annulorum libertinis omnibus in vniuersum concessit. auth. ne liber. de cæt. in fine. sed & veterum sententiam de seruo adoptando comprobasse videtur Institut. eodem titu. §. fina. addito tamen temperamento, vt per adoptionem ante omnia liberi fieri intelligantur. Scribit enim apud Catonem bene relatum esse, seruos si à dominis adoptati sint, hoc ipso liberari posse, ego enim sic accipiendum putaui, vt nihilominus adoptio perficiatur. Quid enim impedire debet, præsertim manente eadem voluntate? Idem credidi etsi aliis in adoptionem dentur. Sed magnopere Aldobrandinus dissentit, in d. §. fi. Ideò amplius quærendum censeo. Postremò hoc loco admonendi sumus, permitti interdum, & fratrem suum alicui arrogare, vt Papiniani responsum ostendit. l. si filius. in princ. de bon. liber.

L. XXII. Vlpia. Lib. XXVI. Ad Sabinum.

I arrogator &c. Quærit. Accursius, quarta ex arrogatoris bonis ei qui impubes arrogatus est, ex constitutione diui Pii debita, cuius in iure frequens mentio est. l. nostra. Insti. eodem titu. §. cùm autem, infrà de inoffi. test. l. Papinianus. §. si quis impubes. & de collat. bon. l. j. §. si impuberem, an intelligi debeat, vniuersi patrimonij, an portionis illius duntaxat, quam arrogatus ab intestato habiturus esset? Est hoc magis probat, cũ huius ipsius portionis quarta sufficiat ad naturalem filium ab inofficiosi quetela excludendum. d. l. Pap. §. quoniã autem quarta. l. cùm parẽtibus. C. de inoff. te. cùm enim adoptio naturã imitetur, nihil amplius huic arrogato, quã cuilibet ex naturalibus liberis indulgendũ videri. Nam & vt nihil amplius arrogato, quã naturali tributũ dicamus, existimat

existimat Bar. ex Cy. sententia, non minus naturali filio, quàm arrogato competere ius reuocandi, si quid in fraudem legitimæ portionis, iure naturæ debitæ, à patre alienatum sit. l. fi. infrà, si quid in frau. pat. Cyn. in l. j. C. si in frau. patr. quæ sententia non omnino sine dubio est. arg. l. non vsqueadeò. si à par. quis fue. man. Addit Bald. rationem superioris pronunciati, ne si aliter dicamus, & plures quis arrogauerit, quod ex causa aliquando permitti putat: arg. l. si pater. in fin. hoc titu. explicari res nõ possit, dum impossibile erit, bonorum omnium solidam partem singulis concedi. Sed ego hanc sententiam veram non arbitror, cùm semper ita scriptum animaduerterim, arrogato quartam bonorum arrogatoris, ex constitutione deberi. ll. suprà citatis. Nec turbat me ratio Baldi, cùm siue vno contextu plures arrogati proponentur, non ineptè vnam omnibus quartam suffecturam possis diceret, siue plures successiuè arrogati sint: & hoc casu præcipuam illius causam fore, qui primus arrogatus fuerit, cæteri deinceps suo ordine ex diminuto patrimonio partes ferant, posterior quique exiguiores quasi ære alieno gradatim detracta & hæreditariis creditoribus persoluto. Nam quarta hæc portio tanquam æs alienum considerari solet. dicto §. si quis impubes. Sed & verius illud existimauerim, non permittendum esse cuiquam, vt plures arroget. argu. l. nec ei. §. prætereà, suprà eodem: quod si accipimus, iam sententia Baldi tota corruit. Nam quod legimus in l. si pater. §. fin. supra eodem. non permitti plures arrogari, nisi ex iusta causa: & iustam causam interpretatur Accursius, si fuerit quis multùm diues: ego tali casu necessariam esse autoritatẽ Principis existimo, etiam specialiter in hoc, vt de portione qua de agimus nominatim constituat. Aliquin sic ineundam esse rationem, vt suprà dixi. Nec inuidia illa onerari arrogatus debet, quòd hoc modo plus quandoque consequuturus sit, quàm filius naturalis: respondeo enim quia satis erga illos natura propensi sumus, meritò arbitrio patris aliquid relinquendum fuisse. At erga arrogatos, quia natura non adstringit, legibus prouidendum fuit. Placuit hæc sententia & Guidoni de Sul. quem non sat firmis rationibus confutat Albericus, in hac l. Illud tenendum, portionem hanc, non omni quicunque arrogatus sit deberi, verùm ei duntaxat, qui cùm arrogaretur, impubes fuit: sed nec bonorum quarta pars computatur eorum, quæ quis cùm arrogaret habuit, verùm eorum, quæ mortis eius tempore fuerunt. Quòd si aliquid viuens in fraudem alienauerit, ad eandem rationem id reuocari debet. d. l. fin. si quid in frau. patron.

L. XXIIII. Vlpia. Lib. I. Opinionvm.

Ost mortem, &c. §. Neqve adoptare, neqve *arrogare quis absens, nec per alium huiusmodi solennitatem peragere potest.* Et alibi, *nec mulierem, nec alium quemquam per procuratorem vindicta manumittere seruos suos posse.* l. nec mulierem. C. de manumissis vindicta. Sed nec absens emancipare, vel emancipari potest, nisi à Principe subuentum sit. l.

pen.C.de emancip.lib. ſimiliter traditum eſt mulierem abſentem nubere non poſſe, quia neceſſe ſit deduci eam in domum viri, vt abſenti nupſiſſe intelligatur, quæ deductio per procuratorem explicari nequit.l.mulierem.de ritu nupt.quamuis Canoniſtæ aliter cenſuerint. Hoſt.tit.de ſponſ.§.qualiter contrahantur.In ſumma, horum omnium præcipua illa ratio traditur, quòd procuratorum vſus ad ea duntaxat pertinet,at in iis valet,quæ in adminiſtratione patrimonij conſiſtunt. glo.in d.l.nec mulierem. Qua ratione reſponſum eſt, non poſſe curatorem furioſi ſeruum manumittere: quia manumiſſio non eſt in adminiſtratione facultatum furioſi,quæ ſolæ curatori commiſſæ ſunt. Quare debere eum alteri ſeruum tradere,à quo poſteà manumittatur:ſi libertatem fortè debeat furioſus,puta,ex fideicommiſſi cauſa.l.ſeruus furioſi.de manumiſ. nam ſi non debeat,nihil eſt quòd manumittere ſtudeat.His conſequenter dubitatum eſt,an comes Palatinus ſpurium per procuratorem id fieri petentem legitimare poſſit. Videtur autem diſtinguendum,an porrectis ab aliquo precibus non vt à procuratore ſed vt à nuncio,abſentem ſpurium conſulto legitimauerit,& hoc caſu rectè factum dicamus:valituramque legitimationem,tanquam nudo comitis miniſterio,ex autoritate Principis perfectam.Nam Principem etiam abſentes legitimare poſſe dubium non eſt,vt & natalibus vel famæ aut ciuitati reſtituere.& in priuilegiis Comitum Palatinorum eſſe ſolet,vt etiam abſentes legitimare poſſint.An verò quaſi præſentia ſpurij neceſſaria eſſet, officium & ſolennia verba in perſonam procuratoris direxerit,& tunc non valituram legitimationem,nec procuratorem ad eam rem idoneum habendum fore,dicamus,quamuis nuncius idoneus haberetur,ſtante huiuſmodi priuilegio.Nam præter id quòd geſta per nuncium, intelliguntur geſta ab ipſomet domino non ab nuncio,ſed per organum nuncij,ſubtilem illam differentiam vſquequaque agnoſci oportet,quòd procuratorum vſus propriè in adminiſtratione rerum patrimonialium verſatur, vt etiam ipſius verbi ſignificatio indicat.Et Martialis epigrammate quodam mirè exprimit, cùm ait, Procuratorem vultu qui præferat ipſo.& paulò pòſt,Res non vxoris,res agit iſte tuas.Plautus quoque,Condus promus procurator peni.At nuncij etiam aliis rebus adhibentur,quæ in bonis noſtris non ſunt,nec ad bona pertinent, non tamen omnibus. Nam ſi ſolennitas peragenda ſit,per nuncium expediri non poteſt,vt hoc loco docemur.Hac ratione nec compaternitatem,quam vocant,per procuratorem,qui filium tuum meo nomine.de ſacro baptiſmi fonte leuauerit,contrahi poſſe, cùm ea res ad patrimonij adminiſtrationem non pertineat, idque etiam Pontificios doctores probare, Bart. ſcribit, in l.Gallus.§.forſitan.in fin. de liber.& poſthu. Ego nec per nuncium quidem contrahi poſſe arbitror,quia ſolennibus quibuſdam opus eſt,& quidem ad ſacrorum rationem pertinentibus, quæ per alium peragi poſſe non videntur, tametſi contrarium obſeruari ſciam. Illud notandum eſt, adoptionum & emancipationum ſolennia, quæ antiquitus obſeruabantur, Iuſtiniani conſtitutionibus ſublata eſſe.l.fin. C.eod tit.& l.fi.de emanc.liber.ea qualia eſſent,etiam nunc cognoſci poteſt. ex Inſtitutio.Caij lib.1.titu.quibus modis filij exeunt de pat.pot. Non tamen

etſi ſo

etsi solennia sublata sunt, ideò minus opus est præsentia patrium. Nec cessante ratione hoc casu cessabit lex: secundum ea quæ suprà diximus, in lege non omnium. de legib. Nam præsentia quidem non solùm hoc loco, sed ipsis etiam Iustiniani constitutionibus requiritur.

L. XXXII. Papinia. Lib. XXXI. Qvaestionvm.

ONNVNQVAM &c. Legendum est, & sequens caput coniunctim, cùm vnicam sententiam hæc duo efficiant. Enimuerò cùm supra eodem titu. l. nec ei. dixerit, non permittendum tutori, arrogare pupillum suum: mirum omnibus visum est, cur vitrico eidémque tutori, hoc loco dicat permitti. Accur. ex Ioannis sententia diuum Antoninum speciali beneficio, quod ad exemplum trahi non debeat, hoc indulsisse, Bartol. finita demum tutela hoc permitti, alij aliter, suo quisque modo censuerunt ac tradiderunt. Ego nouum non esse in his libris animaduerti, vt generali definitione præmissa, etiam longius progresso sermone, specialis casus interdum subijciatur, quo regula locus non sit. Admonuit hoc Tribonianus suprà ex Celsi sententia. l. inciuile. de legibus. Cùm inciuile esse dixit, nisi tota lege perspecta, vna aliqua eius particula proposita iudicare, vel respondere, non ignarus nec dissimulans, vt apparet, aliquid in his libris ita scriptum & collocatum fore, vt imprudentibus obrepere talis error possit. Neque enim legem appellauit Celsus minutum aliquod caput, aut sectionem, qualem hodie legem appellamus, non sat latinè, sed integram & plenam de vniuersa aliqua re legem ac tractatum intellexit: vt lex Iulia, lex Cornelia, quæ etiam de diuersis negotijs ac rebus interdum cauebant. Tutori autem idcirco priuignum suum arrogare permissum puto, quòd restituendæ tutelæ periculum propiore cura & complexu matris rependi existimatum est. Nonnulla tamen suspitio fraudis fuit, ne mariti amore mulier in causa filij præuaricaretur. Sed satis huic arrogato consuli visum, quòd pubes factus vendicare se in pristinum statum potest, quod & alij cuiliber arrogato per in integrum restitutionis auxilium permittitur. l. iij. §. si quis minor. infrà de in integrum resti. Sed huius qui à vitrico eodémque tutore arrogatus fuerit, meliorem causam vsquequaq; præsumi, & facilius expediri arbitror. Cæterùm an hodie quoque Vitricus tutor esse possit, si vel matrimonium tutelæ superuenerit, vel post matrimonium tutela delata sit, copiosè disputant hîc Doctores. nos alio fortassè dicemus loco. pertinent enim hæc ad interpretationem nouellarum constitutionum, quarum sensus haud omnino obscurus est.

L. XXXV. Pavlvs Lib. I. Respons.

ER ADOPTIONEM DIGNITAS NON MINVITVR, SED *augetur, vnde Senator, etsi à plebeio adoptatus est, manet tamen Senator, similiter manet & Senatoris filius.* Traditur hoc idem sub titu. de Senatoribus. Senatoris filius. secundo reponso. Scriptum est enim non amitti senatoriam dignitatem adoptione inferioris dignitatis. Omnes autem, qui hoc loco scripserunt, idem intelligere

videntur & de arrogato, vt non minuatur eius dignitas, ſed augeatur eodem modo. In quo quidem maior dubitatio videri poterat. Nam cùm & capite diminuatur, & qui anteà ſui iuris fuerat, per arrogationem alieno iuri ſubiectus eſſe incipiat, quomodò augeri dignitatem eius dicemus, ac non potius ſi qua fuerat minui? Præſertim cùm & naturalis agnationis ius, & patronorum libertorum obſequia, ſine dubio intereant. Inſtitu. de acquiſ. per arrog. §. j. Denique non alio intuitu P. Clodius, Senator cùm eſſet & patritius, Fonteio homini plebeio ſe ad arrogandum dedit, quàm vt Tribunus plebis per leges creari poſſet. Quòd non niſi plebeij homines Tribuni plebis fieri poſſent. Patritij autem perpetuò prohiberi viderentur. Propterea quandoque dubitaui, an verum ſit, quod Zaſius hoc loco ſcribit, Patritium nihiloſecius, atque antè fuerat remanſiſſe Clodium. Nam differentiæ nonnihil deprehendere videbar, vt arrogatus quidem planè amitteret dignitatem, adoptatus verò non item: quia ſcilicet hic de poteſtate in poteſtatem transfertur. Ille autem velut de libertate eripitur in ſeruitutem. Quia tamen adoptio per emancipationes & manumiſſiones antiquitus fiebat. l. ſi. C. eodem titu. & ſeruilibus quibuſdam modis filius à naturalis patris in adoptiui manum transferebatur, propter quod eum quoque capite minui conſtabat. l. liberos. ff. de cap. dimin. nouella LXXXI. in princ. Inſtit. de cap. dimin. §. minima. Idcirco de hoc maximè dubitatum exiſtimabam. De arrogato non item. ſed verius eſt ad vtroſque hoc caput pertinere, quod illa verba indicant. *Senator & Senatoris filius.* Nam ſenatorem intelligi vult eum, qui ſui iuris eſt, & arrogatur. Senatoris filium, qui à patre in adoptionem datur. Nec verum eſt patritios Romæ prohibitos fuiſſe Tribunos plebis fieri, ſed vt plebeij crearentur ſimpliciter cautum fuiſſe. Quare illud tantùm inquirebatur, an plebeius eſſet: non vt ne eſſet patritius. Pro ſolutione autem & conciliatione eorum quæ aduerſari videntur, ſciendum eſt, nihil commune habere dignitatem, cum ſtatu hominis. Inſtitu. de cap. dimin. §. quibus autem. Ideò & ſi ſtatum quis mutat, non continuo tamen conſequens eſt, vt & dignitatem perdat, cùm ex diuerſis non rectè inferatur. l. Papinianus exuli. de minor. Vel certè vtilitatis cauſa contra ſtrictam iuris rationem hoc ius receptum eſt: vt in multis alijs iuris articulis videmus. l. ita vulneratus. §. penul. ad leg. Aquil. Nam hæc ſententia imprimis ad molliendas pœnas pertinet: cùm maioris dignitatis homines mitius puniantur. argu. l. pen. infrà de pœn. & ad libertinarum coniugia, ab ampliſſimis familijs remouenda proficit. Ne ſi aliter diceremus, legi Papiæ de maritandis ordinibus, per adoptionem fraus quandoque fieret. arg. infrà de ritu nup. l. lege Papia. Quare idem in omnibus dignitatum gradibus ac titulis dicendum erit, vt Bal. ſcribit hîc. Nam & ciuem fieri eius ciuitatis, cuius pater adoptiuus eſt, & nihilominus ſuæ quoque ciuitatis ciuem manere conſtat. l. ordine. in fine. l. ſeq. infrà ad Municip. l. aſſumptio. eodem titu.

L. XLI. Modesti. Lib. II. Regvlarvm.

SI pater filivm. Videtur hoc reſponſum oppoſita ratione pugnare, cum reſponſo Papiniani ſub titu. de liber. & poſthu. l. filio quem parte. nam in omni ferè iure ſic obſeruari ſcribit, vt veri patris adoptiuus filius nunquam intelligatur, & propterea non tranſ

translatum,ſed redditum videri,qui anteà emancipatus à patre ſuo , poſteà arrogatus eſt. Quare ergo non & hic nepos in patris iterum arrogati poteſtatem reuertitur? Soluit Albericus:quia nepoti interim ius quæſitum erat,ne recideret in poteſtatem patris,ideò ei inuito tale ius auferri non debuiſſe,quam rationem & nos probamus , idémque in omnibus ſimilibus incidentibus dicendum arbitror:vt quæ commoda per emancipationem alijs quæſita fuerint, reddito paternæ poteſtati filio , nihilominus firma maneant. In ijs verò, quæ ad filium ipſum attinent,perinde prorſus habeatur,ac ſi non translatus ſed red ditus eſſet,ſempérque in eiuſdem patris ſui poteſtate manſiſſet.

L. XLIII. Pomp. Lib. XX. Ad Qvintvm Mvcivm.

Doptiones, &c. Ad rationem huius & ſequentis capitis,pertinent complura capita,quæ mutuo ſe declarant,ſuperius relata.l.nepotes.ſuprà titulo primo.l.cùm nepos.l.ſi quis nepotem.cum l.ſeq.& l.ſi pater filium.ſuprà eodem titu. *Adoptiones,ait Iuriſconſultus , non ſolùm filiorum , ſed & quaſi nepotum fiunt, vt aliquis noſter nepos eſſe videatur,perinde quaſi ex vero filio, vel incertè natus ſit:* ita enim edidit Haloander. Sed in vulgatis libris erat, *vel deinceps natus ſit,* quod verbum cum ſuperioribus non conuenit,niſi pronepotum mentionem addas. Quòd ſi ex vero emendatus eſt codex , iam dubitari non poteſt, quin & tanquam ex mortuo filio , aut etiam nunquàm nato , vel ex pluribus natis incerto,hoc eſt,nemine ſpecialiter deſignato , nepotem nobis adoptare liceat. Quod Bart.& Gne.contra Accurſium & antiquorum omnium , etiam Baldo probatam opinionem,rectè exiſtimarunt,in hac lege. Nam ſuprà in l.adoptare.eodem titu.diſertè traditum eſt,adoptare quem loco nepotis poſſe,tametſi filium non habeat.Tam autem non habet,qui non ſuſtulit:quàm qui,cùm ſuſtuliſſet,amiſit.ſecundum hanc Sententiam reuocari poſſunt in dubium deciſiones quædam, non ſat firma ratione ab Angelo & Baldo hoc loco traditę, Si mulier ex duorum conſuetudine filium pepererit , quamuis iure Canonico naturales & ſpurij à parentibus ali debeant , neutrum tamen horum neceſſariò hunc alere cogendum eſſe.Si poſt mortem filij,quem ſuſceperim ex concubina,matrimonium cum ea contraxero,illum qui ex eo filio natus erat , iuſtum mihi nepotem non fieri,nec in poteſtatem meam redigi beneficio conſtitutionis. Nihil enim horum hoc capite concludenter probatur. Alijs fortaſſe rationibus vera eſſe poſſunt,ſed ſequens reſponſum , in quo maior difficultas eſt,inſpiciamus.

L. XLIIII. Procvlvs Lib. VIII. Epistolarvm.

I is qvi nepotem ex filio habet, in nepotis locum *aliquē adoptauit,nō puto mortuo auo iura conſanguinitatis inter nepotes futura eſſe: ſed ſi ſic adoptauit,vt etiam iure legis,nepos ſuus eſſet,quaſi ex Lucio,puta,filio ſuo,& ex matrefamilias eius natus eſſet,contrà puto.* Ita habent antiqui omnes codices,ita edidit & Haloan.Sed equidem magnopere quæſiiſſe me fateor, qua de lege loqueretur Proculus,ex qua

demum adoptato, tribui ius conſanguinitatis ſignificaret, quaſi non & ſimpliciter adoptatus id conſequatur. nam Accurſiana interpretatio non placebat, ad naturæ differentiam trahentis, cùm ea res nihil ad hunc locum pertineat. Nunc non dubito corrupta eſſe. Pro verba, eúmq; ita ſcripſiſſe, *Sed ſi ſic adoptauit, vt ei tam iure, lege nepos ſuus eſſet, quàm ſi ex Lucio &c.* Erat quippe ea formula rogationis in adoptando, quam etiam ſuperius ex Gellio retulimus, *velitis iubeatis vti. L. Valerius. L. Titio tam iure legeque filius ſibi eſſet quàm ſi ex hoc patre matreq; familias eius natus eſſet &c.* Eam formulã Pomponius hîc retulit ex frequenti Iuriſconſultorum vſu. Apparet autem ob ſimilitudinem ſcribendi, quàm facilis lapſus in errorem fuerit. Nec ſi opus ſit dubitauerim, vel Tribonia no adſcribere huius loci deprecationem: cùm nullam ſpecialem legem fuiſſe vnquam acceperint, qua conſanguinitatis ius adoptatis ſpecialiter tribueretur. Verba autem illa, *iure lege*, frequentia ſunt apud veteres. Cicero pro domo ſua, Fueris ſanè Tribunus, tam iure lege, quàm fuit, hic ipſe Rullus. Cæterùm vt Proculi ſententia aperiatur, ſciendum eſt, conſanguinitatis ius, propriè inter fratres eodem patre ex iuſtis nuptijs procreatos, vel adoptatos eſſe dici. Hi propriè quidem conſanguinei, ſed magis generali nomine, etiam agnati dicuntur. Cæterùm agnati vltra fratres, non propriè conſanguinei dicuntur, ſed impropriè. Denique nec vterini fratres quanuis ex legitimis nuptijs, nec vulgo quæſitus, etiam ſi eundem patrem certa opinione demonſtrare poſſint, conſanguinei dicuntur. atque hi ne agnati quidem, ſed cognati propriè appellantur. Inſt. de ſucceſſ. cogn. §. vulgò. l. vulgò. ſuprà de ſtatu hominum. Huius differentiæ ea vis eſt, quòd in ſucceſſione ab inteſtato, prima quidem cauſa ſuorum hæredum eſt. Poſt illos verò, conſanguineorum, hoc eſt, fratrum eorum, qui ab eodem patre ſunt, gradatim deinde adgnatorum, hoc eſt, eorum qui eiuſdem gentis vltra fratres ſunt, demum cognati admittuntur: vt in Inſtitut. docemur. titu. de legit. adgn. ſucceſ. quod & alibi cognoſci poteſt. l. j. § penul. & fin. infrà de ſuis & legit. Erátque iure ciuili conſanguinitatis etiam effectus ille, quòd poſt conſanguineos, non admittebantur adgnati ad legitimam ſucceſſionem, ſed cognati proximi, ſi modò conſanguinei defuncto ſuperfuiſſent, híque non adijſſent hæreditatem. Inſtitu. de legit. adgna. ſucceſſ. §. placebat. l. j. in princip. de ſuis & legit. quod ipſum & in agnatis obſeruabatur, vt recuſante agnato, ad quem ſucceſſio delata erat, ad proximum cognatum hæreditas ſtatim deferretur, ſiue idem agnatus eſſet, ſiue non. Nam ſolus propinquitatis gradus obſeruabatur. d. §. placebat. Erant & alij effectus, quos colligere non vacat. Nam matrimonium inter conſanguineos, ſi proprio ſenſu acciperes, contrahi non poterat, inter adgnatos poterat, duorum puta fratrum filios, & deinceps. Inſtitu. de nup. §. duorum. Eodem ſenſu accepit & Virgilius cùm dixit, conſanguineus læti ſopor. Ex Græco (vt opinor) Poeta. Quamuis Petrarcha noſter haud ſatis intellexiſſe videatur, cùm locum illum ita reddidit.

Il ſonno è veramente, qual huom dice, Parente della morte &c. Fratrẽ enim potius vertere debuit, quàm cognatum. His cognitis plana eſt Proculi ſententia. Conſanguinitatis ius non includit, vt fratres iſti inter ſe eodem patre geniti videantur, niſi ſpecialiter adoptatus hic tanquàm ex lucro naturalis nepotis pa

tre

tre proponatur, idq; & ſi vnum tantùm filium habere, vel habuiſſe dicas hunc auum, qui adoptauit. quia ſcilicet ſupra lege proxima, definitum erat, poſſe eum quaſi ex quolibet, etiam mortuo, vel nunquàm nato adoptare. Neque enim in ambiguo præſumi debuit, tanquàm ex Lucio adoptaſſe, qui incerta deſtinatione adoptauerit: cũ res facti, iure ciuili nõ præſumatur, niſi quatenus ab eo qui dicit, probetur. Ergo hi inter ſe nõ cõſanguinei propriè, ſed agnati, quaſi ex duobus fratribus nati dicentur. Quare & matrimonio ſimul iungi poterũt hoc quidem iure, ſi fortè fœminam adoptatam proponas, & ſuccedent inter ſe, non tanquàm conſanguinei, ſed tanquàm agnati. Propter quod ab alijs conſanguineis excludentur, ſi qui fortè erunt, vt puta, ſi ex Lucio alij filij ſuperſtites fuerint. Hæc noſtra ſententia eſt in hoc capite (vt Bart. ait) difficili, & ſemper malè intellecta, quam & antiquus interpres ſub nube, ac velut diuinans attigerat. in glo. ij. in princip. dum agnatos tamen hos inter ſe fore ſcripſit, argumen. l. qui in adoptionem. ſupra eodem, ſed voluit citare l. cùm adoptio. quæ melius facit. Albericus tamen eiuſdem interpretis veſtigia ſequutus, plenè percepiſſe videtur, quod ſcilicet ad conſanguinitatis ius ac nomen attinet, vt poſteaquàm hæc ſcripſeram, comperi monente ac præeunte Auguſtino.

L. XLVI. Vlpianvs Lib. IIII. Ad Legem Ivliam et Pap.

IN SERVITVTE MEA QVAESITVS MIHI FILIVS, IN POTESTATEM *meam redigi principis beneficio poteſt. Libertinum tamen eum manere non dubitatur.* Et ſuprà ex Modeſtino, de ijs qui ſunt ſui, vel alieni iuris. l. finali. *Inuiti filij naturales, vel emancipati, non rediguntur in patriam poteſtatem.* An ergo intelligimus eſſe principalis reſcripti formam, qua tales filios conſentientes Princeps, ſine cuiuſquam miniſterio, aut ſolennitate in poteſtatem noſtram redigit? an arrogandi hos tales nobis indulgentiam concedi? Et ſanè hoc magis puto, cùm ſub hoc titu. paſſim ſcriptum ſit, datum filium in adoptionem, deinde emancipatum, in naturalis patris poteſtatem vt honeſtè redeat, adoptandum, hoc eſt, arrogandum eſſe. l. qui liberatus. l. adoptare. ſuprà eodem titu. Si enim vt iuſtus filius quandoque emancipatus in poteſtatem rurſum redigatur, arrogatio neceſſaria eſt. quantò magis eadem neceſſaria erit, vt naturalis redigi poſſit? Quibus tamen Comitibus Palatinus etiam hoc à Principe indultum ſcio, vt emancipatos filios, vel naturales, per reſcriptum redigere poſſint ſub poteſtatem patrum. Quare multò magis ipſemet Princeps hoc fecerit. An autem & Spurios eadem facilitate in poteſtatem redigi, vel arrogari permittendum eſt? Et reſpondet Baldus in dicta l. fin. Principis æſtimationem hanc eſſe oportere, comitem autem Palatinum ex toto abſtinere debere. Quod verum puto. Idem & de procreatis ex inceſto, vel damnato coitu legiſſe memini, ne alioqui per hos modos legibus fraus fieret. auth. ex complexu. C. de inceſt. nup. Sed Comites Palatini hodie omnia in priuilegiorum codicillis habere ſe profitentur. Quibus vtinam ne tam facilè ac ſæpe in perniciem iuſtorum & legitimorum filiorum vterentur. Reliqua ad hoc reſponſum pertinentia, ſuperius adnotata ſunt. in l. ſi paterfam. §. fi. eo. ti. Nunc ad ſequentem titulum tranſeamus.

DE RERVM DIVISIONE, ET QVALITATE.

TITVLVS VIII.

Conſilium Iuſtiniani fuit,his quatuor libris, eam iuris partem tradere, quæ Græcè,τὰ πρῶτα,nuncupatur,primordia ſcilicet,& Tragoreas Inſtitutiones in ius ciuile continentem,propterea quòd communia quædam complexa eſt, ſine quorum cognitione ius ciuile tractari non poteſt. Igitur cùm ſuprà dictum ſit,omne ius,aut ad perſonas, aut ad res, aut ad actiones pertinere, hactenúſque ſummas perſonarum diuiſiones ad cuiuſque ferè ſtatum pertinentes,exequutus fuerit:nunc ſub hoc titulo,generales quaſdam rerum inter ſe diuiſiones & qualitates tradere incipit:exinde de actionibus,quibus maxima iuris ciuilis pars continetur,(quæ tamen aut rebus, aut perſonis ſemper cohærent) déque ijs quæ ad actiones pertinent,ad totius ferè operis conſummationē diſputaturus. Nam & libri ſeptem de iudicijs,& qui poſt eos ſequuntur octo de rebus,ac deinceps plerique,ſine dubio adiectiones,vel exercendas, vel acquirendas, & ex contractibus ſuſcipiendas pertinent, quanuis de actionibus & obligationibus ſeparatum quoque tractatum fecerit. Sed ſub eo de pertinentibus ad actiones in vniuerſum loquitur: ſub ſingulis autem titulis ſpecialiter de ſingulatum vi ac natura diſſerit. Igitur in hac prima parte multa præmunit. In primis magiſtratus populi Romani apud quos actiones & iudicia exerceantur, eorúnque cuiuſque poteſtatem ac dignitatem ſigillatim nos docet, quædam interim arrepta occaſione,declarat,breuitati imprimis conſulens. Quòd ſi quando ex vſu,putat:diſpoſitionis potius atque ordinis ratione tantiſper neglecta,extrinſeca quædam & quaſi aliorſum ſpectantia, per connexitatem tamen affinia inſerere, mauúltque ſæpius ad eiuſdem rei commemorationem reuerti. Hæc noſtra in vniuerſum opus Digeſtorum opinio eſt, qua nec multùm ab Accurſio diſſentimus.gloſ.l.ij.de ſtatu hom.& in Rub.de iudi. Rubrica hæc,vt eſt generalis,ſic generalis tractatus materiam indicat.Quare nequaquàm opus ſit explanatione. Sanè Franciſcus Duarenus vir doctus & diligens, cuius commentationes, his perſcriptis,vidimus,lib.dip.j.c.lvj.exiſtimat. Quod dicitur,Omne ius,vel ad perſonas pertinere,vel ad res,vel ad actiones,non ſic intelligi oportere,vt de his tribus ſeparati tractatus eſſe debeant, ſed ſignificat nullam partem iuris eſſe,in qua tractanda non ſimul hæc loca incurrant : vt in ſtipulationum tractatu, quæ perſonæ ſtipulati poſſinr,quæ res per ſtipulationem promitti,quæ ex eo contractu actio oriatur. Ego tamen à communi intellectu diſcedendum non arbitror. Non enim coniunctim,ſed diſiunctim loquitur Iuriſconſultus. Vel ad res,vel ad perſonas,vel ad actiones ius pertinere. Nec rationem video, cur non ſeorſim & principaliter de vnoquoque tractari poſſit,& debeat:cùm præſertim expreſſè id facere inſtituiſſe ſe Imperator profiteatur.Inſtitu.de iure natu. §.fina.& totis conſtitutionum libris, quod facturum ſe propoſuerat,re ipſa exequutus fuerit.

L. II. MARTIANVS LIB. III. INSTITV.

VAEDAM NATVRALI IVRE COMMVNIA SVNT OMnium *&c.* deinde subdit, *Et quidem naturali iure communia sunt omnium illa, aër, aqua profluens, mare, & per hoc litora maris.* Accursius naturale hoc loco, pro iure gentium accipit, credo quòd animaduerterat paulò pòst subiungi, *Quia non sunt iurisgentium sic vt mare.* l. nemo. infra eod. Alibi quoque iure gentium mare commune esse referri viderat. Instit. eod. tit. §. & quidem. & §. litora. Ego iure naturali, quod omnibus animalibus commune est, communia hæc esse sentio, nec à verbis discedi oportere: cùm enim hoc iure omnia omnium communia initio fuerint, nec in his posteà iuregentium distincta sint dominia, vt in cæteris: consequens est, vt ea sub primæua & antiqua conditione sua remansisse dicas. Nec mouet me, quòd iurisgentium ea esse interdum significatur. Nam ius gentium iuri naturali sic inest, vt species suo generi. Quamobrem quod iuris naturalis est, vtique & iuris gentium est, sed non econuerso. Quanuis autem ius gentium in quibusdam iuri naturali repugnare videatur, tamen in pleris que cum eo consentit, & illius vestigia imitatur, qua de re plenius suprà diximus, in l. ex hoc iure. verbo, obligationes institutæ. de iusti. & iure.

QVAEDAM *vniuersitatis &c.* Existimaui quandoque intercidisse hinc duo verba, vt initio scriptum fuerit. *Quædam naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis &c.* Sed vt vt res se habeat, suppleri certè debet hæc diuisio, vt & Accurs. hìc rectè monet. Id vel ex eo percipi licet, quod paulò pòst eorum quoque, quæ publica sunt naturam docet: quod ineptè faceret, si non in diuisione superius apposuisset. Apparet hoc etiam ex principio eiusdem tractatus in Institutionibus, quo in loco tota hæc diuisio penè ad verbum refertur. Sed & in exequendis partibus diuisionis, videntur compilatores aliquid vel deprauasse, vel addidisse, quod obscuritatem inducat, nec omnino satis ipsi sibi constare, quid, quatenus & quo iure publicum, vel commune censeri debeat, aut quonam modo hæc inter se distinguantur. Quin & inter veteres super hac re magnopere hæsitatum esse. Ego ad declarationem in primis sciendum arbitror, Publicorum appellationem propriè ad res Pop. Roma. pertinere, non ad res aliarum ciuitatum, nisi abusiuè. l. bona ciuitatis. & l. sequen. de verb. signi. arg. in l. fina. C. de cursu publ. lib. XII. Cuius rei illa est ratio, quòd hæc vox Romæ nota vbicunque Romanis legibus inserebatur, non aliarum ciuitatum, sed ipsius Pop. Rom. res significabat. Denique sic ius publicum initio huius operis appellari vidimus, quod ad rei Romanæ statum spectaret, sic alia permulta, publica dicta, quasi populica: quòd Pop. Rom. vsibus & commodis seruirent. Cæterùm cùm Romana potentia sic aucta esset, vt totus propè terrarum orbis Romanæ ditionis atque imperij, omnes homines è Pop. Romano esse viderentur, vtpote omnibus imperio subiectis, etiam ciuitate Romana donatis, vt suprà vidimus. l. in orbe. de statu hominum. Tunc sanè publicorum appellatio latius patere cœpit, vt penè ea quoque, quæ aliàs omnium communia habita erant, comprehendere videretur. Hinc videmus, ea quæ commu-

nia ſunt, quibuſdam locis publica appellari.l.Ariſto.infra eodem. Tum tamen à prudentioribus ita diffinitum eſt. Iure naturali, in quo vtique ius gentium ineſt, vt proximè admonuimus, communia omnium remanſiſſe, aërem, aquam profluentem, mare, & per hoc litora maris, & cætera, quæ hic enumerantur in ſequenti capite. Sed de litoribus multi diſſenſiſſe videntur: & in primis Celſus, litora, inquit, in quo Populus Romanus imperium habet, Populi Romani eſſe arbitror.l.litora.infrà nequit in loco publi. Cicero quoque in Topicis ad Trebatium Iuriſconſultum ſcribens: Solebat igitur, inquit, C Aquilius collega & familiaris meus, cùm de litoribus ageretur, quæ publica eſſe vultis, quærentibus ijs, ad quos pertinebat, quòd eſſet litus, ita definire, quà fluctus eluderet. Iabolenus quoque lege, litus.infrà de verborum ſignific.litus publicum eſſe dixit, quatenus maximè fluctus exæſtuat. Et Pomponius, quod in litore publico, vel in mari extraxerimus, noſtrum eſſe.lege, quanuis. infrà de acquirendo rerum domin. Et alij alijs in locis eadem appellatione recenſuere. Nos litora omnia quatenus quidem vſui maris ſeruiunt, communia cenſeri exiſtimamus, non aliter atque ipſum mare. Id ſignificant duo illa verba, per hoc, etiam in Inſtitutionibus appoſita, in principio huius tituli. Vt dicat, mare omnium commune eſſe, & propter mare, etiam eius litora. Quatenus verò alijs rebus vtilia eſſe poſſunt, tam vſu quàm dominio & proprietate, publica cenſeri; Et hanc fuiſſe eorum ſententiam, quos ſuprà commemorauimus. Sic enim & ripas fluminum, quòd ad vſum attinet, publicas dicimus: quod verò ad proprietatem, priuatas, hoc eſt, eorum qui propinqua prædia poſſident.lege, riparum.infrà eodem. Nec illarum tamen vſum per omnia publicum eſſe, ſed quantùm duntaxat vtendi fluminis ratio poſtulat. Quare arbores ibi natas cædere, non omnibus licet, ſed earum dominis tantùm, naues verò ad has religare licet. Vnde & ſi quid religatis nauibus, illarum vel retinendarum, vel deducendarum cauſa, cædi oporteat, non videtur hoc prohiberi, dummodò bona fide fiat. Docet hoc & propria ſignificatio illius verbi, vſus, quod ad nudam quandam commoditatem magis refertur, quàm ad fructum aliquem, ea re vtenti acquirendum. Inſtitu.de vſu & habit.in principio. Sed cùm eorũ, quæ publica ſunt, duæ ſpecies inueniantur: Altera eorum quæ ad fiſcum & ærarium pertinent, ac velut in patrimonio Populi Romani habentur, vt publica vectigalia, pecuniæ agri publici: Altera eorũ, quæ publicis, duntaxat vſibus & commodis ſeruiunt: nullo ex his in fiſcum, aut ærarium Populi Romani fructu, nullâve negociatione, aut commercio inſtituto, qualia ſunt Romæ Theatra, Fora, Baſilicæ, Campus Martius.lege prima.§.hoc interdictum.infrà, ne quid in loco publico.lege, ſed Celſus.de contrahenda emptione. Ad poſteriorem hanc ſpeciem pertinere litora Vlpianus ſcribit.lege, quod in litore, infrà de acq.rer.dom. Quod in litore quis ędificauerit, eius erit. nam litora non ita publica ſunt, vt ea quæ in patrimonio populi ſunt, ſed vt ea quæ primùm à natura prodita ſunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt: nec diſſimilis eorum conditio eſt, atque piſcium & ferarum, quę ſimul atque apprehenſa ſunt, ſine dubio, eius in cuius poteſtatem peruenerunt, dominij fiunt. Sed ſic accipi debet hæc Vlpiani ſententia, vt occupandi litoris no-

ſtri

ſtri ius,in alium quàm nauigationis & percurrendi maris vſum,non niſi ei qui ciuis Roma.hoc eſt,qui ſub imperio Rom.ſit,competat.Non aliter,quàm ſi in Theatro aut in Baſilica locum quiſpiam ceperit, aut in Campo Martio conſtiterit,prohiberi ciuis Rom.non poſſit:quia occupatione ipſa,momentarium quoddam &(vt ſic dicam)vſuarium eius loci dominium nactus ſit,quoad ibi maneat videlicet duraturum. Externus autem iure prohiberi poſſit, vtpote qui nihil omnino iuris habeat in ciuitate.Idóque nec locis publicis ſuo iure frui queat.Intelligenda etiam Vlpiani ſententia eſt, vt publici litoris dominium ciuis Rom.non perpetuum quærat,ſed quale ſuprà diximus, temporarium, & quod vſu magis, quàm proprietate contineatur. Quamobrem ſcribit Paulus, litora quæ fundo vendito coniuncta ſunt, in modum nõ computari:quia nullius(inquit)ſunt,ſed iuregentium omnibus vacant.l. litora. de contrah. empt. quod ego admittendum puto,etſi venditorem aliquando id litus exaraſſe, aut coluiſſe appareat, modò non litus eſſe deſierit. Nam hoc caſu occupatione, tanquàm alluuionis iure,plenum quoque eius litoris dominium nactus foret. Nec repugnat Vlpiani exemplum,quod de feris beſtiis & aliis attulit: quæ ſimulatque apprehenſa ſunt,capientium dominij ſtatim fieri dicit, & pleno iure quæri ſignificat,nec ciues Rom.ab exteris diſtinguit. Hæc enim, etſi pleno iure quæruntur,vbi tamen amiſeris, continuò tua eſſe deſinunt, nec nos aliud in litorum iure conſtituimus.Et cùm illa omnium communia ſint, litus verò publicum,appoſitè dicitur,tantundem iuris habere ciuem in eo quod publicum eſt, adipiſcendo, quantum qu[illegible] exterus in eo acquirendo, quod omnium eſt commune.Sed nec mouet me,quòd Iuſtinianus litorum vſum publicum iuregentium haberi ſcribit:proprietatem verò intelligi poſſe nullius in bonis eſſe,ſed eiuſdem iuris eſſe,cuius eſt,mare,& quæ ſubiacent mari: vt terra,vel arena.Inſtit.de rer.diui.§. litorum. Quippe cùm eorum vſus, quatenus mari ſeruit, tam iure naturali, quàm iuregentium communis ſit, vt oſtendimus:bona ratio eſt,quare & publicus appellari poſſit,quemadmodùm in maiore ſumma, minorem ineſſe dicimus. Proprietatem verò nullius eſſe, priuati ſcilicet,rectè Accurſius interpretari videtur,vtpote quæ publica ſit. d.l. litora. Sed quia non ita publica eſt, vt ea quæ ſunt in patrimonio populi, ſed vt ea quæ in nullius adhuc dominium peruenerunt. Ideò relatione quadam, eiuſdem iuris eſſe videri dicit,cuius eſt mare.Tantundem enim iuris in iis quæ publica ſunt, occupandis permiſſum eſt ciuibus Roma. quantùm quibuslibet tam ciuibus,quàm externis, in eo quod eſt commune. Sed nec officit huic concluſioni,quod ſcribit Scæuola.l.in littore. ne quid in loco publico. In litore iuregentium ædificare licere,niſi vſus publicus impediatur. Sic enim id quoque accipiendum eſt, ſi in eo ſolo populus Roma. imperium habeat, & ciuis Rom.ſit qui ædificare vult. Quod porrò ait,iuregentium id concedi, non eò pertinet,vt litus huiuſmodi externis quoque gentibus commune eſſe ſignificet, quippe paulò antè diffinitum erat,publicum popu.Romani id litus eſſe. Sed vt iuregentium inductum eſſe oſtendat,vt cuiuſque ciuitatis & gentis litus popularibus ſuis ad ædificandum pateat. Sic & quod Vlpianus ſcribit: In litore (vt in mari) iuregentium omnibus ædificare licere, nec prohibendi ius

n

eſſe,niſi ex vna cauſa,ſi damni infecti ſibi quiſpiam caueri velit.l.j.§.nunciatio. de oper.no.nunciat.eadem relatione atque diſtinctione videtur accipiendum: vt omnibus intelligamus ciuibus Romani orbis, non etiam externis. Nam cùm ſemel admiſſum eſt,litus publicum eſſe,vt ita rem totam conſtitui oporteat,neceſſaria quædam conſequentia efficitur.Ideò autem ſubtilis hæc differentia inter publica & communia in his libris expreſſa non eſt: quia vt initio diximus,pop.Romani imperio & ciuitate propè in vniuerſum orbem aucta, eodem ferè numero haberi cœpta ſunt communia & publica. Quin auſim dicere,nec compilatores quidem huiuſmodi differentiam ſatis intellexiſſe,ideò tam obſcurè tractaſſe,vt quidem vix à quoquam,cuius ſcripta viderim hactenus intelligatur.Igitur ſecundum hæc quæ diximus,iure prohiberi non poterunt externæ gentes appellare ad litus noſtrum,quemadmodùm nec nauigare in mari.Qua ratione & in ſiccum deſcendere,& naues ſubducere & nautica inſtrumenta reficere poterunt:vt & Virgilius ſignificat illis verſibus.

Quod genus hoc hominum,quæue hunc tam Barbara morem
Permittit patria?hoſpitio prohibemur arenæ.
Bella cient,primáque vetant conſiſtere terra.

Sanè hoc ita videtur intelligendum eſſe,dummodò ne longius quàm litus ſe extendit,progrediantur, & à maleficio abſtineant , nec exploratores venerint tentandi,aut ſpeculandi cauſa.Hi enim non ſolùm litore,ſed mari quoque ipſo ac tota prorſus nauigatione prohiberi poterunt iuregentium atque Imperij, cùm non tam litorum & maris vſum , quàm abuſum petere videantur. His conſequens eſt,vt ſi qua gens populariter ad nos delata in litore noſtro concederit,non poſſit in eo ſibi vrbem & tecta condere ſine permiſſu principis, quippe iam non ad vſum maris id pertinet.Veruntamen in mari ipſo iactis molibus ædificare poterunt,ſi citra fraudem id faciunt:vt & mox dicam. Quamuis autem(ſecundum ea quæ hactenus diximus)litus ita publicum ſit,vt in patrimonio populi eſſe non intelligatur:tamen ſi aliqua vtilitas ſuadeat,diſtrahi id poſſe & pretium eius in ærarium redigi,vel pro ædificiis in eo conſtruendis, ſolarium(quod vocant) imponi poſſe non dubitauerim. arg.l.iij. §. ſi quis nemine.infrà,ne quid in loco publi.Non ſecus ac Campillartij aut fori pars aliqua,ſi populus,aut princeps id ſtatuant,ſine dubio vendi poſſit: quamuis hoc fieti non ſoleat,nec debeat,niſi ex magna cauſa.Illud ſanè intererit, quòd vendito alio loco publico,plenum ius ad emptorem ſtatim tranſibit:vendito litore,manebit communis vſus cauſa,cui princeps,aut populus non poteſt præiudicare.l.venditor.in princ.vbi dixi,contra glo.ſi ſeru.vend. Denique ſic Dido litus ipſum ab Hiarba emiſſe dicitur:in quo Carthaginem ędificaret,quod Virgilius his in verſibus ſignificauit.

Fœmina quæ noſtris errans in finibus vrbem,
Exiguam pretio poſuit,cui litus arandum.
Cuique loci leges dedimus &c.

Illud etiam hoc loco quæri poteſt, mare, aër & aqua profluens, quantùm ad vſum duntaxat,an & quantùm ad proprietatem ac dominium attinet, communia omnium eſſe intelligamus. Sed nulla videtur eſſe vtilitas quæſtionis,

vtrum

vtrumque enim dicas, nihilo plus tamen ex his rebus, quàm vsum capias. Sed magis arbitror dominij plenam causam in his non esse, non secus ac pisces & volucres, haud rectè ad omnes iure dominij in commune pertinere dixeris: quoniam quæ in singula apprehensio requiri solet, vt dominium priuatim consequamur, eandem in commune quoque respectu omnium multò magis necessariam esse iudicari debet. Prætereà dubitari potest, an à piscantibus in mari princeps, aut populus Rom. licito iure piscium decimas, aut quid aliud exigere possit. Et an præternauigantes, ad alicuius vectigalis solutionem vrgere, præsertim si ad litus non appulerint? Et prædictis consequens est, vt nō possit: quippe mare omnium gentium commune est, nec eius causa decreto principis immutari potest. d. l. venditor. in princip. si seru. vend. Si tamen aliqua iusta causa intercedat, quamobrem hoc fieri necęsse sit, contrà puto. Quid enim si instructa classe oram illam tueri, vel laternam (phanade vocant) pernoctes accensam habere solitus sit? hoc etiam ipsorum qui piscantur, aut præternauigant, interest. Rectè igitur aliquid cum moderatione exigi, vel seruitutem aliquam imponi hoc nomine licebit. glo. in d. l. venditor. Et sanè initio semper vbi vectigalia & portoria huiusmodi instituuntur, tale aliquid, verè an falsò in speciem prætendi solet. Sine causa verò, nec sub malis quidem principibus imponuntur. Adhęc non ineptè dubitari potest, an exules Romanis terris (quos hodie bannitos vocant) nostrorum litorum oras præternauigare & appellere possint, pro vsu scilicet eorum, quæ ad nauigationem pertinent. Certè si constare possit, bona fide eos id facere: vtputa si tanquàm exteri quilibet & peregrini, commutandarum mercium causa, mare ingressi fuerint: impunè dimittendos esse existimauerint, nec prætextu legum municipalium permittentium offendi posse: sed vix est, vt hoc accipi debeat: nam præsumptio contra hos semper vrget, cùm ea lege in exilium dati sint, vt in loca Imperio nostro subiecta, deinceps nullo modo, nisi capitis sui periculo reuertatur. Cæterùm ludubrio erunt leges, si quod in terra facere non licet, in mari permittendum esse dixerimus. Non enim dubitandum est: quia imperij ius & in mare extendatur, in eóque à principe exerceri possit: cùm iu tegentium atque inueterata consuetudine obseruatum sit: vt etiam in mari distincta sint imperij iura, ac velut regna, tractus scilicet & sinus quosdam, in quibus ciuitas, aut populus quilibet Imperium habere intelligantur, vt Veneti hodie in sinu Adriatico: Genuenses in Ligustico mari, quod Baldus rectè adnotauit, in Rubrica huius tituli. Idem tamen non rectè, Venetorum vrbem Rom. Imperio propterea non subesse existimat, quòd in ipso mari iactis molibus exædificata sit: & idcirco verum sit, eos esse dominos, qui ædificauerint, cùm mare omnium commune sit. Respondeo enim nihil commune habere dominij causam, cum causa Imperij. Quare vt Veneti suorum ædificiorum domini sint: non tamen statim & Imperij ius habere eos consequens est, non magis quàm priuatum quemlibet in domibus, aut in agris suis. Quod Alciatus quoque contra Ias. probauit. Ias. in l. ex hoc iure, Alciatus lib. 11. dispunct. cap. v. sed alia ratione Venetorum causa defendi potest, quam tamen hoc loco referri non est necesse. Inde illud etiam quæri potest, cùm rescripta principum ostendant, omnes qui eius ordinis sunt, vt iure militari te-

ſtari non poſſint,ſi in hoſtili loco deprehendantur,quomodò poſſint, & quomodò velint,teſtari poſſe.l.fina.ff.de milit.teſtam.l.prima. de bon. poſſ. ex teſt. mil.an ſi quis in hoſtilis maris plaga deprehenſus,minus ſolenniter teſtatus fuerit,valeat eius teſtamentum?Et puto ſuſtineri. Nam mare quamuis omnium commune ſit,quantùm tamen ad imperium,& vim bellicam attinet,tanquàm hoſtium noſtrorum proprium intelligitur. Quare multò magis idem dicendum erit,ſi in portu, aut litoribus hoſtium quis teſtatus fuerit, quamuis Baldus aliter exiſtimaſſe videatur in hac l.Poſtremò an ſinus aliquis maris priuati iuris cuiuſpiam ita effici poſsit,vt commutatitium ac peculiare eius dominium habere idem intelligatur,quæſitum eſt.Sic enim Veneti ſinum Adriaticum,Genuenſes Ligoticum, Gallorum Rex Narbonenſem, alij denique alios pleno iure ad ſe pertinere contendunt.Sed ego circunſcripto Imperij iure, de quo ſuprà dixi, proprium duntaxat maris vſum priuatim acquiri poſſe arbitror,dominium non poſſe.Et vſum quidem non principis, vel populi conceſſione,quippe qui ea,quæ iure naturali communia ſunt omnium, in priuatum vſum,aut dominium cuiuſquam redigere non poſſunt,ſed nec longæ poſſeſſionis præſcriptione, cùm hæc ad loca publica iuris gentium obtinenda non proficiat.l.fina.de vſucapionibus.verùm occupatione ipſa & iactis molibus atque ædificiis,quandiu hæc non aut tolluntur, aut derelinquuntur. Priuatus interim illius maris vſus erit eius,qui id incluſerit. Sed proprietatem & dominium ædificiorum ac cementorum,quæ in eo iecerit, idem ſine dubio habebit.l.ergo.in fine.de acquirendo rerum dominio.d.l. fina. de vſucapio.l. ſi quiſquam.de diuerſ.præſcript. Et ita accipiendum eſt quod ſcribit Paulus.l. ſanè. infrà de iniur.Si priuatum ius maris ad aliquem pertineat, Vti poſsidetis interdictum ei competere,ſi ius ſuum exercere prohibeatur. Priuatum ius, pro priuato vſu dixit,ac fortaſsè ita planè ſcripſit Paulus: *Priuatus vſus*: & facilis immutatio fuit,cùm Z.pro M. ſcribendo frequenter vterentur. Nam dubium non eſt,etiam pro ſolo vſu,interdictum Vti poſsidetis competere.l. fina. infrà, Vti poſsidetis. Neq; enim placet communis doctorum opinio exiſtimantium, vel priuilegio,vel vſucapione huic de quo Paulus loquitur, dominium maris acquiri potuiſſe,atque eadem ratione,vel eratione potius Venetis quoque & Genuenſibus acquiſitum eſſe.gloſ. in dicta l.ſanè.Caſtr. in l.Inſulæ. de iudiciis. Angel. conſilio ccxc.Circunſcripta pactorum ſerie. Sed nec proprium quidem vſum ad Venetos & Genuenſes pertinere exiſtimo,cùm nec iactis molibus,ea maria incluſerint,nec omnino id iure facere potuerint, quòd propterea nauigationem impedirent.Verùm imperij duntaxat ius habere eos, quo citra cuiuſquam iniuriam vti debeant,vt ſuprà dixi.Si enim propter id quod tu occupaſti,deterior efficiatur nauigatio,inter omnes conſtat,cogi poſſe te vt moles diruas,vel ſi quis eam rem initio proſpexerit,etiam impedire te,ne ædifices. d.l.litora.l.j.§.ſi in mari.de flum.Quamobrem cautius eſt decretum principis antequàm extruas deſiderare, ne poſt ſumptus demum factos in controuerſiam & periculum reuoceris.d.l.quamuis.de acq.ter.dom. Quid verò ſi in eodem mari ante te quiſpiam quid extruxerit,tuáque ædificatio nunc illi impedimento futura ſit:an is prohibere te quominus facias, iure poſsit? Certè ſi in

publi

publico extruere quid velis,expedita res eſt, proditis etiam in eam rem ſpecialibus interdictis, *Ne quid in flumi. publi.&c, De loco publi fruen.* Sed verius eſt, & in mari prohibendi ius eſſe, ſiquidem rectè Vlpiani ſententia accipiatur, ſuppleatúrque ex aliis cum ipſiuſmet,tum aliorum reſponſis.Vlp.l.j. §. nunciatio. de ope.no.nunc.& d.l.j.de flum.Pomponius in d.l.quamuis.de acq.rer. dom.

L. III. Florentinvs Lib. VI. Instit.

TEM LAPILLI ET GEMMAE CAETERAQVE QVAE IN *litore inueniuntur, iure naturali noſtra ſtatim fiunt.* Annotatum ab Accurſio hoc loco,ea propriè communia appellari,quæ occupatione ſtatim nobis acquiruntur,ita vt in dominio noſtro illico eſſe incipiant,velut aquam profluentem ſimul atque ad te deriuaueris, lapillum ſimul atque inueneris & apprehenderis,feram beſtiam vbi cœperis,& alia huiuſmodi.Publica verò dici ea,quę occupatione non acquirantur,nec omnino acquiri poſſunt,qualis eſt alueus fluminis. Sed hæc definitio non eſt vera. Siquidem publica eo modo accipiamus,quo à nobis proximè declaratum eſt. Cæterùm nec veram puto eſſe differentiam,quam Accurſius inter hæc conſtituit:cùm ſiue de mobilibus loquamur,publicorum quoque quędam ſint,quę occupanti ſtatim acquiruntur:vt miſsilia in vulgus iacta:ſiue de immobilibus ac rebus ſoli:& perinde qui in litore publico ædificat, ſoli dominus conſtituatur.l.in tantùm.infra eodem.vt qui in mari dominio ſcilicet vſuario, & quandiu duntaxat ædificatum habuerit, duraturo. Illud notandum eſt, lapillos & gemmas de quibus loquitur,ſi inuentæ atque apprehenſæ nobis mox exciderint,non in Priſtinam cauſam reuerti,ſed manere eius qui inuenit, at feræ beſtiæ vbi captæ euaſerint,illico in Priſtinam cauſam reuertuntur.Huius differentiæ illa ratio aſsignari poteſt,quòd recipiendæ libertatis ſpiritum hæc habent, eóque vtuntur. At ſuperiora nequaquàm talem ſpiritum habent.Ideò in dominio eius qui ea apprehenderit,continuò permanent. Hac ratione fera quoque beſtia ſi capta atque occiſa tibi eueſtigio exciderit, tua eſſe non deſinit: nam recipiendæ libertatis affectum hæc iam non habet.

L. IIII. Marcia. Lib. III. Instit.

EMO,&c. IDQVE DIVVS PIVS PISCATORIBVS *Formianis & Capenatis,reſcripſit.Capenatibus,* Legendum arbitror,erroris cauſam,quòd initio compendij gratia ita ſcriptum fuerit.*Capenat.* quę ſcribendi adſuetudo Iuſtiniano non parum negotij exibuit:vt vidimus ſuprà in procœmio Digeſtorum. Capena oppidum iuxta Albam fuit,cuius meminit Solinus, & Capena porta Romæ,quæ eò duceret,de qua Martialis. Capena grandi porta qua pluit gutta. Quamuis à Camænarum æde,cui propinqua fuerit, dictum eſſe, frequentius annotatum ſit.Virgilius,lucóſque Capenos.fortè vt Capenis,vel Capenatiis legendum ſit.Capenatis certè ratio latini ſermonis non patitur.

L. V. Gaivs Lib. II. Rervm qvotidianarvm.

IPARVM VSVS PVBLICVS EST IVRE GENtium *ſicut ipſius fluminis.* Quoniam publici appellatio propriè ad ciuitatem Romanam refertur. l. bona ciuitatis. de verborum ſignificatio. vt ſuprà diximus. Meritò intelligendum eſt, de his fluminibus Martianum & Caium his locis loquutos eſſe, quæ in terris Romani Imperij ſunt. Alia ſuæ cuiuſque gentis ſimili quodammodò abuſiuè publica eſſe dici voluiſſe. Secundum hoc fieri poterit, vt aliquod flumen quibuſdam locis publicum populi Romani ſit: quibuſdam non ſit: ſed aliorum, velut Iſter & Ganges, quò Romana arma non penetrarunt. Non enim placet communia hæc cenſeri. Si enim ſuapte natura communia eſſent flumina, nequaquàm potuiſſent Romanis legibus publica effici (vt prædiximus) Illud notandum, cùm ſuprà retulerim, publicorum quædam eſſe tanquàm in pecunia populi, quædam quæ publicis duntaxat vſibus in promiſcuo ſeruiant: velut Campus Martius. d. l. ſed Celſus. de contr. empt. videri flumina, & portus quaſi miſtam quandam ſpeciem inter vtrunque horum tenere: quòd nullum quidem horum commercium ſit, ſed in promiſcuo cunctis ſeruiant, nonnullum tamen ex illis fructum Rom. principes, aut fiſcus interdum capiat, veluti portoria, & eius generis vectigalia quædam. An ergo inſtituere princeps poſſit, vt nemini in flumine publico piſcari liceat, exempli cauſa, niſi ſolutis centum? Et non puto debere eum hoc facere, non magis hercule quàm ne feras beſtias, aut volucres capere liceat. Sed nec pedagium (quod vocant) ad vadum fluminis inſtituere: quanquam hæc ſæpenumerò etiam ab inferioribus regulis attentari videamus. Sanè ſi ex cauſa tale aliquid inſtituere velit, non dubium eſt poſſe eum id facere, quemadmodùm ſi totus populus Roma. vnanimi conſenſu id conſtitueret: nam vniuerſum ius populi in principem tranſlatum eſt. Quod ait, flumina eſſe publica, nõ de aqua ipſa profluente intelligendum eſt, quippe ea omnium eſt communis, quantùm ad vſum ſcilicet, vt ſuprà dixi. l. quædam. in principio. quamuis detiuari prohibeatur, ſcilicet, ſi proptereà deterior nauigatio fiat: ſed de miſtuta ipſa & compoſito (vt ita dicam) ipſius fluminis corpore accipiendum eſt, prout fluuius ex alueo, ripis, aqua, & quæcunque eo continentur, conſtat. Nec mirum ex profluente aqua quæ omnium communis eſt, publicum flumen conſtitui. Nam & in flumine ipſo publico nata quandoque non publica ſunt, ſed nullius, ideóque occupantium ſtatim fiunt: vt inſula in regione, in qua ager limitatus ſit. l. j. §. ſi Inſula. infrà, ne quid in flumi. publi. Piſces quoque in flumine nati, non publici ſunt, ſed capientibus conceduntur. Ideóque velut communium naturam obtinent. Quod ait, *Penè omnia*, eò pertinet, vt ſciamus quædam flumina priuata eſſe: nam perennia demum publica ſunt, reliqua priuata: ſecundum Caſſij definitionem, l. prima. §. primo. infrà, ne quid in flumine publico. Poſtremò quod dicit, *Riparum vſum publicum eſſe iure gentium*, non eò pertinet, vt omnibus omnino etiam exteris gentibus in ſolo noſtro concedi earum vſum ſignificet: quippe prohibendi ius eſſe

aduer

aduerſus exteros,vt ſuperius demonſtrauimus. Significat ergo ita apud quoſque populos initio inſtitutum eſſe,vt ſuæ cuiuſque gentis & nationis hominibus flumina regionum ſuarum in promiſcuo ſeruiant, vt & ſuprà dixi: nam alioqui non publica eſſe flumina,ſed communia dici oporteret. Ita etiam aliis locis interpretari debes, vbicunq; aliquid publicum eſſe iuregentium refertur.

L. VI. Marcia. Lib. III. Instit.

Ntantvm. §.Vniversitatis svnt, non *ſingulorum,veluti quæ in ciuitatibus ſunt,vt theatra,ſtadia,& his ſimilia.* Ciuitates accipe alias præter vrbem Romam: nam hæc Romę publica ſunt,vt modò dixi,l.quędam.ne quid in flu.publ. Video tamen quod ſcripſi,ſub titulo, de verborum ſignificat. cap.lxvii.l.inter publica. quod huic ſententiæ aduerſari videbatur, niſi vera interpretatione ad rectam rationem reuocaretur.

Religiosvm *Autem locum vnuſquiſque ſua voluntate facit, dum mortuum infert in locum ſuum. In commune autem ſepulchrum,etiam inuitis cateris licet inferre,& licet poſteà ratum non haberit,quàm illatus eſt mortuus: tamen religioſus fit locus.* Corrige hæc poſteriora verba, vt Auguſt. ex Pandectis Florentinis docet lib.1.Emendat.cap.ſecundo.vt legas, *Concedente domino,licet inferre,& licet poſteà ratum non habuerit,quàm illatus eſt mortuus, religioſus locus fit.* Barbarum enim nimis & durum eſſet, ſi ignorante, aut inuito me, locus meus quodammodò eripi mihi poſſet, quamuis aliàs decretum ſit, cogi poſſe me,vt iter ei præſtem,qui aditum ad ſepulchrum ſuum aliunde non habeat.l. ſi quis.infrà de religioſ.Id enim maiore quadam ratione conſtitutum eſt, nec domino fundi æquè præiudicat.

Cenotaphivm *Quoque magis placet locum eſſe religioſum,ſicut teſtis in ea re eſt Virgilius.* Vide Budæum in hunc locum, vt planè intelligas, quid ſit Cenotaphium,& quis vſus atque origo fuerit Cenotaphiorum.

L. IX. Vlpia. Lib. LXVIII. Ad Edictvm.

Acra &c. Sciendvm est locvm pvblicvm, tvnc *ſacrum fieri poſſe, cùm princeps eum dedicauerit, vel dedicandi dederit poteſtatem.* Quod ſacrum fit,ſiue de priuato,ſiue de publico,vtique alienari intelligitur,cùm nullius in bonis eſſe incipiat:res autem publica iniuſſu populi alienari non poteſt, & in populi locū ſucceſſit princeps.Præterea & ſi priuati alicuius ſit ea res quam dedicare volumus,adhuc neceſſaria eſt principis autoritas.Quia ipſe his temporibus quibus Iuriſconſultus hęc ſcripſit,pontificatū maximum gerebat: ſacrandis verò rebus pontifices pręerāt.Inſt.eo.ti.§.ſacræ.Nam Romę ex inſcriptionibus veterū monumentorū apparet,nullū ferè principē fuiſſe,quin idem & pontifex maximus fuerit,& tribunitiā poteſtatē geſſerit,ſed pontificis titulus ſimpliciter adſcribitur.Imperatoris nomen & tribunitię poteſtatis cōmemoratio,nu-

dibus atque honorificis appellationibus Senatorum ac Populi Romani magistratuum, de quibus deinceps vſque ad finem huius primi libri tractatur, quæ nobis olim, poſt doctiſſimorum virorum ambiguitates, in mentem venerunt, hoc loco adſcribenda duximus. Igitur Patricium genus clarum antiquitus dictum eſſe, Lucanus his verſibus oſtendit, Pharſa libro ſeptimo.

Hic patria perit omne decus, iacet aggero magno
Patritium campis commiſta plebe cadauer,
Mors tamen eminuit clarorum in cæde virorum
Pugnacis domiti.

Vlpianus quoque claram perſonam dixit Senatoris, vel vxoris eius. l. curator. infrà de curatori. fur. & claram dignitatem Senatoriam appellauit. l. non eſt veriſimile. quod metus cauſa. Clariſſimi autẽ appellatio, vbi citra adulationem loquendum eſſet, ijs adſcribatur, qui non ſolùm patritij & Senatores eſſent, ſed & ampliſſimos honores ac magiſtratus geſſiſſent. Docet hoc Aſco. Pedianus, qui cùm in argumento quod prætulit diuinationi Ciceronis in C. Verrem, meminiſſet, iudicio illo Glabrionem prætorem & ampliſſimos quoſque Senatorij ordinis iudicaſſe, mox in expoſitione, iudicium, inquit, ſiue dubio magnum eſt, & ex perſona Verris, qui poſt præturam de fortunis omnibus dimicat, & amplitudine iudicium. Sunt enim clariſſimi &c. Cicero quoque in orat. pro domo ſua, clariſſimos viros, principes ciuitatis vocat. Claritas generis & clariſſima gens etiam de horum poſteris dicebatur. Plinius in Paneger. ad Traianum. An conſularis viri triumphaliſque filius, cùm tertiò Conſul creatur, aſcendit non debitum hoc illi, non vel ſola generis claritate, prouentum. Et paulò poſt, An aliud à te quàm Senatus reuerentia obtinuit, vt iuuenibus clariſſimæ gentis debitum generi honorem: ſed antequàm deberetur, offeres? Accipitur & diui Antonini conſtit. in hunc ſenſum. lege prima. C. de dign. libro XII. *Si vt proponitis*, & auum conſularem & patrem virum prætorium habuiſtis, & non priuatæ conditionis hominibus, ſed clariſſimis nupſiſtis, claritatem generis retinetis. Paulatim tamen factum, vt clariſſimi generaliter dicerentur Senatores omnes, tam qui honores gererent geſſiſſéntve, quàm qui non geſſiſſent: præterea & qui Senatoria ornamenta impetraſſent, & ab his omnibus prognati filij, aut nepotes eodem titulo indifferenter decorarentur. Clariſſimos, qui nihil vltra quam Senatores ſunt, appellat Conſtantini conſtitutio. C. de ijs qui ven. æt. impetr. l. ij. Eodem ferè ſenſu dictum apud Lampridium, in vita Alexandri. Præfectis ſuis Senatoriam dignitatem addidiſſe eum, vt viri clariſſimi & eſſent & dicerentur. De his accipi debet, quod ſcribit Modeſtin. Cuſtodias auditurum Præſidem clariſſimos viros adhibere debere, qui in ciuitate illa ſunt. lege, cuſtodias. de public. iudic. quanuis vulgo non intelligatur. nam cuſtodicæ quaſi in conuentibus publicis audiebantur. l. vnius. §. fina. de quæſtion. Quare & antiquiſſimis canonibus. xv. quæſt. vij. cap. penul. traditum eſt, epiſcopum nullius cauſam audire debere, abſque præſentia ſuorum clericorum, & id quandoque etiam recentioribus temporibus obſeruatum. cap. ex literis. de diuor. Qui honores adhuc gererent, frequentiſſimè hi quoque clariſſimi dicuntur: vt prætor vrbanus. l. prima. ff. de rebus eorum. Prætor tutela-

ris.l.j.C.de tut.illuſtri.præfectus prætorio.l.prima.C. de ſententiam paſſis, & reſtitu.proconſul.aut præſes prouinciæ.l.prima.C.de priuatis carceribus.l.fina.ad legem Iuliam.de vi publi.lege prima.de annon.& capit.l.decuriones.ex quibus cauſis infam.irrog. Sed nec de his qui ſenatoria duntaxat impetrauerant ornamenta, quíque erant, vt Auſionius ait, muneris exortes,nomine participes, exempla deſunt. Si Senator, ait Conſtantini lex, vel alius clariſſimus priuatos habeat filios editos,quippe antequàm ſuſciperet dignitatem &c.l.ſi Senator.C. de dignita.libro duodecimo.alios à Senatoribus clariſſimos hîc intelligi non oportet,quàm qui Senatoria,conſularia,Proconſularia,aut prætoria ornamenta meruerant:ad clariſſimatus enim dignitatem omnes hi referebantur.l.ſecunda C.de domeſti.& protect.libro duodecimo.& lege prima.de præpoſitis cub. Eadem enim prorſus dignatione habebantur, qua Senatores. Iam de liberis iſtorum omnium,indifferenter clariſſimos eos quoque cenſeri atque appellari,& in clariſſimatus dignitate numerari,dubium non eſt, dicta l.ſi Senator.lege,fœminæ.ff.de Senatoribus. Hæc de clariſſimi appellatione. Illuſtris verbum,apud antiquos notitiæ fuiſſe non meriti. Ideóque etiam in meretricibus inueniri,cùm & nobiles & Illuſtres dicuntur, adnotat Seruius loco illo Virgilij: *Illuſtres animas noſtrúmque in nomen ituras*. Quo quidem ſignificat, poſterioribus temporibus planè tanquàm meriti, acceptum eſſe. Apud Ciceronem & latiſſimos quoſque ſcriptores, Synonimia ſunt,clarus & illuſtris. Denique libri extant Plinij Cæcilij de viris Illuſtribus.& Suetonij Tranquilli;de Illuſtribus Grammaticis,non alio argumento,quàm quo Cicero, de claris Oratoribus inſcripſiſſe dicitur: quanquàm ſint qui inſcriptionem illam Ciceronis eſſe non putent,ſed Brutum ſimpliciter inſcripſiſſe. Cæterùm poſterior ætas, præſertim quò propius ad Iuſtiniani tempora accedit (credo quòd clariſſimorum tam pertæſum erat,quódque eorum numerus nimis tam excreuiſſet, vt veri Senatores vix dignoſci poſſent ab imaginarijs & fictis) Illuſtris titulum honorificentiorem eſſe duxit, quàm clariſſimi. Ideò de numero clariſſimorum quoſdam ſecreuit,quos Illuſtres appellaret: vt præfectos vrbi, aut prætorio.lege, præcipimus.C.de appellationibus.lege, viros.C.de palatinis ſacrarum largitionum & rerum priuatarum.libro XII. Nouas prætereà quaſdam dignitates inuenit,aut à paruis initijs ad ſumma euexit,quas qui adepti eſſent, Illuſtres hi quoque dicerentur. Vt Quæſtor Cæſaris, Comes ſacrarum largitionum,Magiſtri Militum, & ſi qui eiuſdem gradus. Nam adminiſtrationes quidem ipſas,propriè Illuſtres vocabant,per illas autem qui eis præfecti eſſent. At nec conſules ordinarios,hoc eſt,qui re vera conſulatum gerebant, nec patritios eos,qui quaſi patres Imperatoris habebantur, & cæteris honoribus anteponebantur.lege, nemini.C.de conſulibus.libro XII. hoc nomine appellatos inuenio, non quia non eo digni haberentur, ſed credo, quòd ampliores quaſdam appellationes his attribuere æquum eſſe arbitrarentur. Vt Magnificentiſſimos,Glorioſiſſimos,Sublimiſſimos, Excellentiſſimos, aut eminentiſſimos eos dicerent.lege prima. §.ad iſtum.C.de nouo Codice confirmando.l.diuor.C.de quæſtionibus.l.ſi quando.C.de appellationibus.l.ſancimus.C.de conſulibus.libro XII. Hinc eſt quod generaliter ſic diſpoſitum & traditum ſæpe

inuen

inuenias, viros à maximis dignitatibus vſque ad omnes Illuſtres aliquid facere poſſe, vel non poſſe, quod rectè Accurſius deſcenſiuè & incluſiuè accipiendum eſſe tradit. Authentica, Maximis. C. de nuptijs. & in corpore vnde ſumitur. & authentica, quibus modis naturales efficiantur ſui. §. illud quoque. lege fina. hoc titu. de Senatoribus. authenti. vt ab illuſ. per totum textum. Quò fit vt vera eſſe antiquorum ſententia videatur, quoſdam eſſe ſupra Illuſtres, qui tamen non ſuperilluſtres appellentur, vt ipſi exiſtimarunt, ſed ijs nominibus, quæ nos recenſuimus, ornentur. cùm nuſquam ea vox inueniatur. Nam quod Valentini, & Theodoſij conſtitutione legebatur, ſuper illuſtris, eſt cognitio præfecturæ. lege penultima. C. de officio præfecti prætorio. Rectè ab Haloandro correctum eſſe videtur, ſemper illuſtris &c. Eminentiſſimorum tamen appellatione, etiam ipſos Illuſtres interdum contineri animaduerti. dicta lege diuo. C. de quæſtionibus. Quòd ſi ij qui Illuſtres adminiſtrationes geſſiſſent, Senatores vel ab initio non fuiſſent, vel per eas facti non eſſent, perfectiſſimi dicebantur, dicta lege, diuo. vt Alciatus libro tertio. diſpunctionum. capitulo quarto, in fine rectè ſentire videtur. Sed certè vel Senatores plerunque ad tales dignitates promouebantur, vel promoti Senatores quoque efficiebantur. Id tacitè ſignificauit Amianus Marcellinus, libro vigeſimoprimo, prope finem, de Conſtantio Imperatore loquens, cùm ait: Nihil circa adminiſtrationum augmenta, præter pauca, innouare paſſus eſt, nunquàm erigens cornua militaria, nec ſub eo dux quiſquam, cum clariſſimatu prouectus eſt. Erant enim (vt nos quoq; meminimus) perfectiſſimi. Nec occurrebat Magiſtro Equitum prouinciæ Rector, &c. Nam hoc vult Amianus ſignificare, Conſtantinum non promouiſſe Duces ſuos addita etiam Senatoria dignitate, vt alij facere ſoliti erant. Quamobrem perfectiſſimos dictos fuiſſe. De his etiam intelligi debet titulus, de perfectiſſimatus dignitate, libro duodecimo Codicis, quanquàm conſtitutio ſub illo poſita, non de veris perfectiſſimis loquatur, ſed de ijs qui eius dignitatis codicillos impetrauerit. Nam hæc quoque dignitas, vt aliæ ſuperiores, codicillis à principe nonnunquàm impetrabantur. Ideò cautum à Conſtantino, ne cui minus honeſtis natalibus orto, aut minus liberaliter educato concederetur. dicta lege prima. Verùm quia Imperatores non clariſſimi generis homines ad tantos gradus raro aſſumebant, aut certè aſſumptos plerunque etiam Senatores faciebant, Ideò rara in iure, (vt prædiximus) huius dignitatis mentio, apud Caſſiodorum nulla. Nam Ghottorum Reges, quorum nomine epiſtolas ille & dignitatum codicillos concipiebat, Romanis legibus ac moribus omnia agere inſtituerant, & Senatui quæcunque agerent probare. Probabilis autem mos non erat, vt à plebe homines, præteritis Senatoribus & Patritijs, ad tales dignitates extollerentur. Moris autem hoc fuiſſe, & quaſi per legitimam quandam conſequentiam vſurpatum, vt qui Illuſtres adminiſtrationes & dignitates acciperent, ſi Senatores non erant, ad Senatoriam quoque dignitatem ſimul aſſumi intelligerentur, alia quoque permulta oſtendunt. Imprimis Iuſtiniani nouella conſtitutio ſexageſimanona, quæ inſcribitur, de decurionibus, vt accepta

dignitate præfectoria &c. Ea autem, inquit, ab Imperatore codicillorum datio, Præfectoriæ dignitatis videlicet, ad hoc tantum valeat, vt honoratus ipse magni Senatus portio esse videatur: multò ergo magis hoc efficiet præfectura ipsa in actu posita, aut olim administrata. Sed & constitutio vltima Codicis, libro tertio, sub titulo, vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur, non obscurè ostendit, quosdam ex his statim Senatores censeri, vt Præfectos, Consules, Magistros militum. Alios post peractam demum administrationem Senatorio ordini sociari, vt Quæstorem, & præpositum cubiculo Imperatoris, quod ipsum & de præposito cubiculo Augustæ. alia constitutione traditum est, lege finali. C. de præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & priuilegijs eorum, libro duodecimo. Quare serui ociùs Senatores tamen efficiebantur omnes. Prætereà sub hoc titulo, capite vltimò, ita scriptum est. *Senatores accipiendum est eos esse, qui à patritijs & consularibus vsque ad omnes Illustres viros descendunt: quia hi soli in Senatu sententiam dicere possunt.* Quibus verbis non obscurè significatur, maximas dignitates gerentes, aut his defunctos, quicunque sint, Senatores esse intelligi. Quod verò ait, solos eos in Senatu sententiam posse dicere, quomodo intelligendum sit, eo loco, quoad eius fieri poterit, explicabimus. Nam consistorium principis, ad quod omnia ferè Senatus munera translata erant, ex proceribus constabat & Senatoribus. lege, humanum. C. de legibus. lege prima, ad legem Iuliam maiestatis. vt significat etiam Cassiodorus, libro sexto, variarum formula. Quomodo proceres vacantes fiant, & Iustinianus nouella XXII. de appellationibus. §. adhæc. & nouella LXII. quæ inscribitur, de consultationibus. in principio. Proceres autem ij erant, qui administrationes gerebant. Senatores qui tam gessissent, aut certè & si nunquàm gessissent, dummodò in actu positi Senatoria munera obirent atque exercerent. Hi omnes veri, non imaginarij Senatores generaliter Illustres dicebantur. lege, decurionibus. C. de silentiarijs & decurionibus. libro duodecimo. Reliqui qui solis Senatorijs codicillis, aut ornamentis vterentur, vel Senatorum liberi essent, clarissimi tantùm appellabantur, & sola clarissimatus dignitate fruebantur. Hinc est quòd Constantini constitutio sub eodem titulo: vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. lege prima, ita loquitur. *Quicunque non illustris, sed tantùm clarissima dignitate præditus, &c.* Denique cùm rubrica ipsa ita sit inscripta, *Vbi Senatores, vel clarissimi &c.* In nigro non nisi de illustribus & clarissimis tractatur, ex quo apparet, per Illustres intelligi Senatores. Nam Illustres omnes sine dubio & clarissimi erant, sed non econtra, clarissimi omnes Illustres, nisi interdum fortè (quia natura sua synonyma hæc esse diximus) appellationes hæ confundantur: vt in principio constitutionis Zenonianæ, cuius suprà mentionem feci, dicta lege finali. C. vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. Illustrauit & clarum fecit, pro eodem accipitur, quod & alijs quibusdam locis (perpaucis tamen) factum est. lege prima, de præpositis lab. libro duodecimo. dicta lege secunda. de ijs qui veniam ætatis impetrauerunt. rubri. & lege prima, & secunda. C. de tutela illustrium, vel

clar

clariſſimarum perſonarum.quibuſquidem locis non de ipſarum dignitatum diſcrimine, aut muneribus principaliter agitur,ſed de alia quauis re,cui mētio earum dignitatum obiter incidit. Sanè Illuſtres hactenus modo dictos exiſtimat Alciatus, quo ad illuſtres gererent adminiſtrationes. Vbi geſſiſſent, clariſſimos ſimpliciter appellatos putat,quod nos non probamus. Vt enim clariſſimi vtique ſemper appellari poſſent, tamen & Illuſtris titulum,poſt peractam quoque adminiſtrationem, eis remanſiſſe argumento ſunt complures conſtitutiones, dicta l.finali §.viros autem Illuſtres. C.vbi Senatores vel clariſſimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur. l. ſecunda. C. vt dignitat. ordo ſeruetur.lib. XII. præſertim illæ,quæ Illuſtres iudicio per procuratores adeſſe ſtatuunt,dicta l.fina.de iniurijs.authen.vt ab illuſtriſ.nam alioquin Illuſtres dignitates plereque id præſtare videntur, vt qui eas gerunt,neque agere neque conueniri poſſint,vt præfectura vrbis,vel prætorij.l.ſecunda,de in ius vocand. Quare ſuperuacuo id cautum foret,vt per procuratores iudicio adeſſent. Remanebat enim hoc eis velut inſigne honoris geſti. Quin eorum quoque filij Illuſtres nonnunquam dicti.d.rubri.& l.fina.C.de tutela Illuſtr.& patribus Illuſtribus Senatoria dignitate ac priuilegijs exæquati.dicta l.finali.C.de iniur.qua de re inferius plenè diſſeram.l.fina.hoc titu. Ex his intelligi poſſe arbitror, viros illuſtres ab Imperatore appellari eos, ad quos ſcribitur proœmium Digeſtorum,vel quòd ex talibus orti eſſent,vel quòd illuſtres ipſi adminiſtrationes peregiſſent. Nam Anatolium quidem à talibus ortum eſſe Dorotheum per ſe Quæſtorem,Cratinium verò Comitem ſacrarum largitionum fuiſſe, ipſemet Imperator ſcribit.l.ſecunda.§.quæ omnia.C.de vet.iur.enucl. Cæteri ad quos idem proœmium ſcribitur,aut eodem loco orti,aut honoribus eiſdem,vel ſimilibus vſi erant,aut certè illuſtratus vacantis dignitatem, & codicillos à principe meruerant.ſæpiſſime enim, vt diximus, impetrabantur hæ dignitates:vt qui non geſſerant,tamen geſſiſſe viderentur. Hi vel Illuſtres ſine cingulo conſtituti,dicta l.finali.de iniurijs.vel vacantes Illuſtres appellabantur,dicta l.ij.C. vt dignita.ordo ſeruetur. Quarto apud Caſſiodorum etiam formula, Illuſtratus vacantis legitur, cuius ex tenore hoc ipſum cognoſci poteſt. Hæc de illuſtribus & clariſſimis, atque etiam de perfectiſſimis dicta ſint. Sed ſpectabiles quoque qui dicantur, niſi declarauerimus, nihil egiſſe videamur. Igitur ſpectabilis titulus,vt illuſtris, ab adminiſtratione quoque ducitur,ſed inferiore,que tamen poſt illuſtratum,ſtatim conſequitur. Eſtq; hic titulus omnium nouiſſimus. Nam ſpecioſæ perſonæ Senatoriæ, antiquitus dicebantur, lege ſpecioſas.de verborum ſignificat.credo ab ornamentis Senatorijs, lato clauo, calceis lunatis,& ſi quibus alijs inſignibus vtebantur.Qui aliquo pluris,quàm Senatores eſſent,clariſſimi olim,poſteà Illuſtres dici cœperunt,vt ſuprà oſtendimus. At Præfecti, qui initio Senatores non erant, ſed ex equeſtribus creabantur,ſpectabiles dicti:non Præfecti vrbis modò,ſed & Præfecti vigilum,lege tertia,infrà de officio præfect.vig. Nam Vlpianus cohortibus vigilum ſpectabilem virum ab Auguſto Præpoſitum dicit,quem Dioniſ. libro LV. ex equeſtri ordine fuiſſe ſcribit. Præfectus quoque Auguſtalis ex equeſtribus eli-

gebatur, ideò ſpectabilis appellatur.lege prima.C.de priuileg.caro.l.quinque ſummates.C.de decurionibus.libro decimo. Tantùm enim non ſpecioſi nomen additum his eſt, quod quidem Senatoribus conueniebat, nec de alijs temere vſurpari debuit. Non enim Alciato in hoc aſſentior,qui ſpectabilis appellatione,etiam illuſtrem contineri exiſtimat. Nam Illuſtres ſolos veros Senatores eſſe iam demonſtrauimus. Spectabilis autem titulum & ſpectabilitatis dignitatem præfectis propriè attribui ſolitam oſtendit etiam Caſſiodorus,in formula Comitiuæ primi ordinis,cuius verba mox referemus. Cæterùm quia Præfecti Auguſtalis imperium quod ad exemplum proconſulum antiquorum acceperat,latè patebat.lege prima,infrà de officio præfect.Auguſt. Ideò illud quoque factum videtur,vt exemplo eius,cæteri non Senatorij ordinis viri,qui bus vniuerſæ diœceſes gubernandæ mandabantur,initio ſpectabiles dicti fuerint:vt Comes Orientis Aſianæ,vel Ponticæ diœceſis.Duces Moderatores quoque,puta Rhetiarum & Illyrij. (Hi ſic dicti videntur,quòd ijdem & belli duces & moderatores prouinciarum conſtitui conſueuiſſent.authen.de appellat. §.illud.l.præcipimus.& lege,ſi quando.C.de appellationibus.)Hæc appellatio poſteà in ipſis veluti Satrapijs & adminiſtrationibus perpetuò manſit, & ab eis duci cœpit,ſiue Senatores eſſent qui eas gererent,ſiue non excepta præfectura vrbis & prætorij,quæ pridem Senatorio ordine dignata,maturè ad Illuſtres tranſijt .Igitur ſpectabiles hi omnes ſupra clariſſimos, etiam prouinciarum præſides habebantur.l.prima.C.vt omnes iudices tam ciui.quàm milit.in principio.quia ſcilicet prouinciæ iam in minutiores partes diſſectæ & diſtinctæ erant: vt cognoſci poteſt,ex indice conſuetudinum pro officijs ſoluendarum ab Imperatore noſtro poſt nouellam conſtitutionem, præcepta ſeu mandata præſidum continentem,poſito. Quinimo Præſides ipſi prouinciarum in quibuſdam ſubeſſe intelligebantur his ſpectabilibus: vt præfecto prætorio Africæ moderatores illarum partium.lege prima.C.de officio præf.præto. Afric. hîc enim quoque ſpectabilis dicebatur,dicto §.illud.in authen.de appellat. Ad exemplum horum etiam in comitatu principis ſpectabiles alij haberi cœpti, qui quaſi inferioris generis poſt Illuſtres adminiſtrationes,aut officia aſſequuti erant:vt Vicarius Præfecti vrbi,Præfectus annonæ,præpoſiti,notarij, cornicularij,Aduocati fiſci,Cartularij ſacri cubiculi,ſcriniarij & ſi qui ſimiles. Item extra comitatum principis nonnulli citra diœceſim adminiſtrationes, vt procuratores Cæſaris & exactores tributorum. Hi omnes comitiuæ primi ordinis adſcribebantur. Nam ea propriè attributa fuiſſe ſpectabilibus videtur,hoc eſt, præfectorijs,vel quibus inſtat præfectoriæ dignitatis conceſſum eſſet. Dicebatur autem comitiua primi ordinis,quanuis Illuſtres antecederent: quia illuſtres non tanquàm comites, ſed velut pars corporis ipſius Principis numerabantur.d.l.quiſquis. C.ad legem Iuliam maieſt. Quemadmodùm & Princeps ipſe ſe tanquàm vnum ex Senatoribus haberi vult.l.ius Senatorum.C.de dign. lib.x.Sed re vera primi erant Illuſtres, hoc eſt,Senatorij ipſi. Poſt ipſos autem præfectorij & præfectorijs exæquati ſtatim conſequebantur. Et hoc eſt quod Auſonius ait:Præfecturarū titulo tenuere ſecūdo. Titulus enim hic ſpectabilis,

etat

erat ſecundus pòſt Illuſtris, quanuis ad primi ordinis comitiuam pertineret. Caſſiodorus in formula comitiuæ eiuſdem primi ordinis, Quid ergo, inquit, de tali honore ſentiatur, agnoſce. Quando Præfecti viri pro tot laudabilibus inſtitutis, huius inueniunt prœmia dignitatis, & meritò cum tanta pompa cæditur, quæ Senatorij quoque ordinis ſplendore cenſetur. Spectabilitas clara, & conſiſtorio noſtro digniſſima, quæ inter illuſtres ingreditur, inter proceres aduocatur &c. In formula quoque ipſius ſpectabilitatis. Atque ideò, inquit, te ſpectabilitatis nitore decoramus, vt ſententiam tuam in conuentibus publicis ſpectandum eſſe cognoſcas, cùm inter nobiles decorus adſederis. Illud enim ſemper tenendum, plures penè fuiſſe quibus imaginaria, quàm quibus vera hæc dignitas contigiſſet, cùm vel officia alia inſtar ſupradictorum ſpectabilitatis titulo decorata eſſent, vel codicillis hæc dignitas, vocantibus ſæpenumero concederetur. Comitiuæ autem ſecundi ordinis rara in iure mentio, tantùm in vltima conſtitutione tituli, De profeſſoribus & medicis, libro x. C. inuenimus. Nec quinam proprio huic Comitiuæ adſcriberentur, ſatis compertum habemus. Ex prædictis tamen planè apparere arbitror, quid ſibi voluerit Iſidorus, cùm ſcripſit, Primos ordines Senatorum dici Illuſtres, ſecundos ſpectabiles, tertios clariſſimos. ſed re vera poſteriores hi duo ordines, non propriè Senatores erant, quòd ſcilicet ad munia Senatoria attinet, ſed quòd ad dignationem atque honorem duntaxat. Nam inter Illuſtres quoque ipſos, gradus rurſum fuiſſe quoſdam, neceſſe eſt dicere, cùm aut ſimpliciter Illuſtres, hoc eſt, Senatores eſſent, aut ſecundum adminiſtrationes & poteſtates quas obtinuerant, & vtroque modo intelligi poſſe arbitror, quod Pomponius ſcribit. l. iiij. de Senatoribus. *Qui indignus eſt inferiore ordine, indignior eſt ſuperiore.* Et quod Modeſtinus tradit. l. ſpadonem. §. ſcire oportet. de excuſatione tutorum. *Si quis Senator ſit, Tutor erit etiam liberorum eorum, qui inferioris ordinis Senatores ſunt.* In quo etiam Auguſtini autoritate defendimur. Illud nequaquàm rectè Alciatum exiſtimaſſe arbitror, non à muneribus, ſeu officijs ipſis dignitates accipi, ſed Illuſtres viros ad ipſa munera aſſumi conſueuiſſe. Nam ſecundum hæc quæ hactenus diximus, Illuſtratus dignitas ac titulus, aut ab adminiſtratione, aut à Senatorio munere ducitur, aut perſonis quibuſdam, ad exemplum eorum qui hæc geſſerunt, codicillis indulgetur, qui alio modo initio quæratur non animaduerto. Nam generis Illuſtrium caput aliquod fuiſſe neceſſe eſt dicere, nec à genere ducitur, niſi eo modo quo ſuprà dixi. Poſtremò meminerimus, ſpectabiles adminiſtrationes & illuſtribus nonnunquàm committi, quod Iuſtiniani conſtitutio indicat, dicta l. ſi quando. C. de appellat. His priſtina Illuſtratus dignitas non minuitur, ſed noua ſpectabilitatis acceſſione augeſcunt. Ab his an perinde atque ab Illuſtribus, an verò vt à ſpectabilibus appellari oporteat, Iuſtiniani conſtitutiones definierunt. dicta l. ſi quando. & l. præcipimus. C. de appellat. auth. de appella. §. illo. Eadem ratione credendum eſt, & ex his qui tantùm clariſſimi eſſent, & ex his quoque, qui nec clariſſimi nec Illuſtres erant, quoſdam ad ſpectabilitatis gradum ſæpiſſimè atque indifferenter promoueri conſueuiſſe. Hæc de his dicta ſint. Hinc ad alia tranſeamus.

L. II. Marcelus Lib. III. Digestorum.

ASSIVS LONGINVS NON PVTAT EI PERMITTENDVM *qui propter turpitudinem &c.* Supplet gloſa vetus, vt apparet, intelligendum eſſe,de turpitudine in officio commiſſa.Ego amplius & circa res ad officium,hoc eſt,ad munus ipſum ſenatorium pertinentes,accipiendum arbitror.arg. l.eadem. §.j.ad legem Iul.rep.aliter nō vera nec bona eſſet ratio, quam ſubdit:quia lex Iulia repetundarum hæc fieri vetat. Nam lex Iulia repetundarum, initio contra eos lata eſt,qui in officio,aut quocunque miniſterio publico poſiti,auaritiæ cauſa perperam ſtatuiſſent, vel decreuiſſent. Poſteà ad omnes omnino, qui quacunque de cauſa in officio, aut munere publico corruptè egiſſent,extenſa eſt.l.iubemus.C.ad legem Iul.repet. & l.vij. §.hodie.ff.eo. titu.vbi dixi in rub.cùm igitur publico iudicio damnatus,infamis fiat, meritò à teſtimonio repelli debuit.l.iij. §.lege Iulia. de teſtibus.d. l.ea lege. §. primo.Quod verò Accur.ait,ſiue amoto irrogetur infamia iuris, ſiue infamia facti,habere locum quod hîc dicitur.Vtile quidem eſt,vt ſciamus,non omnem qui ordine mouetur, infamia iuris infamem fieri, ſed cauſam inſpici,an famoſa fuerit.l.ordine.infrà ad municip.l.ad tempus.de decurio. l.qui cum vno.§.ad tempus.de re milit.l.ictus fuſtium.infrà de his qui no. infa. Sed veram non eſſe Accurſij ſententiam, ſaltem quòd ad dicendum teſtimonium attinet,ex ſupradictis intelligi licet. Nam qui propter aliam turpitudinem, aut cauſam,quæ infamiam iuris non irrogat,amotus fuerit,& ſi Iudex dari prohibeatur.d.l.cùm prætor.infrà de iudicijs.non tamen etiam à teſtimonio ferendo repelli eum iure cautum eſt, quanuis exiſtimatio eius apud bonos viros grauata ſit,quam infamiam facti appellamus. Leuior tamen fides his adhibetur.gloſ.in l.j.C.de ſac.ſanc.eccle.vbi Iaſ.& in l.nullam.C.ex quibus cau.infam.irrog.l.iij. §.duæ cauſæ.infrà de Carb.edicto.Eandem propemodùm interpretationem facit Bart.quanuis non eiſdem rationibus vtatur, dum Accurſij erratum fruſtra tueri conatur.

L. III. Modestinus Lib. VI. Regularum.

ENATOREM REMOTVM A SENATV, CAPITE NON MINVI, *ſed Romæ morari, Diuus Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.* Sed ei Romæ morari Modeſtinum ſcripſiſſe puto. Nam hanc particulam multis locis intercidiſſe aliàs adnotauimus. Sanè cùm duo hæc ſint pronunciata,de priore quidem dubitari potuit, quia generaliter traditum eſt, capite eos minui,quorum ſtatus mutatur.Inſtitu.de capitis diminutio.in princip.Sed hinc non ſtatus ſed dignitas mutatur.Inſtitu.eodem.§.quibus.lege cognitionum. §.minuitur.de varijs & extraordinarijs cogni. Meritò capite eum non minui reſponſum eſt, nec diſtinguendum,an ex famoſa cauſa motus ſit, an non:cùm nec infames,nec ignominioſi capite minuantur. Si non aliud concurrat,quod eorum ſtatum mutet,veluti ſi libertatem quoque vel ciuitatem,

aut

aut familiam cum accepta ignominia amittant.l.fina.ff.de cap.dimi.posteriori pronunciato dubium facere potuit, quia de militibus traditum erat, ignominiæ causa missos, neque Romæ, neque vbi princeps sit, morari posse.l.sed & milites.§.scribit autem.de excus.tu.l.milites.§.missionū.de re mil.l.ij.§.miles. de his qui not.sed non placuit principibus, hanc pœnam propriè in militibus constitutam, ad vrbanas dignitates extendere. Nam & si similis fortè conditio, non tamen exemplum par subesse visum est. Hinc apparet deceptum Accursium, dum distinguit, an ex famosa causa remotus sit hic Senator, an ex alia non famosa: cùm nec milites quidem ex causa non ignominiosa missi Romæ esse prohibeantur. Nam secundum Accursij interpretationem, Imperatorum sententia perueteretur.

L. V. VLPIA. LIB. I. AD LEG. IVLIAM ET PAPIAM.

ENATORIS FILIVM ACCIPERE DEBEMVS, NON TANtùm eum qui naturalis est, verùm adoptiuum quoque, &c. Subsequuntur & duo alia capita in hanc sententiam, & ad eandem legem Iuliam & Papiam. Alterum ex Paulo, alterum ex ipsomet Vlpiano descriptum. lege Papia permissum erat omnibus ingenuis præter Senatores & eorum liberos, libertinam vxorem ducere.l. lege Papia.infrà de ritu nup. Prætereà ex constitutione diui Marci.l.diuo.C.de quæst. Prohibebantur eminentissimorum, necnon etiam perfectissimorum virorum liberi, vsque ad pronepotes, quęstionibus, vel plebeiorum pœnis subiici. Eminentissimorum verò appellatione (vt obiter hoc quoque dicam) videtur diuus Marcus significare voluisse Senatores omnes, etiam qui honoribus vsi essent, vt puta consulares & prætorios. Eos quoque qui Senatoriis ornamentis decorati essent, quique ex his omnibus defenderant, quos generaliter clarissimos appellari suprà ostendimus. Perfectissimorum autem appellatione, alios comprehendere voluisse videtur, qui cùm Senatorij generis non essent, magistratus tamen aut publicas meruerant administrationes, fuitque eadem constitutio etiam ad decuriones aliarum ciuitatum & municipiorum per consuetudinem extensa, vt idem Vlpi.testatur.d.l.diuo.§.fi.fuerunt igitur huiusmodi priuilegia Senatoribus & eorum liberis concessa. Quare eorum interpretatio secundum subiectam materiam ex infrascriptorum capitum rationibus & autoritatibus sumi poterit. Nam & hoc intuitu à compilatoribus inserta sunt.

L. VIII. IDEM. LIB. VI. FIDEICOMMISSORVM.

OEMINAE, &c. Fideicommissorum & legatorum quorundam incapaces erant personæ clarissimæ, veluti, si tribus eis emenda legaretur.l.patronus.in principio.de lega.iij.quam Alciatus lib.I. παρέργων.c.XVI.tesseram frumentariam interpretatur: quamuis nec ipse quidem videatur animaduertere, eius incapacem fuisse clarissimam personam. Ideò scripserat Vlpianus hęc de clarissimis personis in libris fideicommissorum. Sed an fœminæ etiā illustres dicantur

intuitu maritorum? Et Iuſtiniani conſtitutio dici oſtendit.l.ſi qua illuſtris.C. ad s. c. Orphicianum.

L. XII. VLPIA. LIB. II. DE CENSIBVS.

VPTAE. &c.Senatores autem accipiendum eſt eos eſſe,qui à patriciis & conſularibus vſque ad omnes illuſtres viros deſcendunt,quia & hi ſoli in ſenatu ſententiam dicere poſſunt.Suſpicatur Haloander non eſſe hæc Germana Vlpiani verba, ſed à compilatoribus,aut addita,aut in aliam formam mutata, quæ ſuſpicio & mihi hæret.Quis tamen horum verborum ſenſus ſit, nec Budæus, quamuis multa hoc loco ſcripſerit,nec alius quem viderim,ſatis explicat, præter Alciatū,qui lib.III.diſpun.ca.IIII.obiter interpretari videtur dicta hęc eſſe, de deſcendentibus Senatorum,qui Senatores illuſtres fuiſſent,hoc eſt, adminiſtrationes aut honores maximos meruiſſent, aut certa conſularia, vel alia quælibet earum dignitatum inſignia obtinuiſſent:vt ſcilicet ipſos quoque qui ex his deſcenderant,Senatoriam dignitatem habuiſſe ſignificetur. Nam putat hoc obſeruatum eſſe,vt cùm equeſtris,vel plebei ordinis aliquis beneficio Principis in Senatum allectus fuiſſet,ius Senatorium ad hæredes ſuos non transmitteret,niſi & inſignibus illis fuiſſet ornatus.Ego quòd ad inſignia attinet, nemini illius officij quod geſſiſſet inſignia neceſſaria,aut omnino tribui ſolita arbitror. Sed qui verè Senator fuerat, aut conſul, aut Prætor: hunc ſine dubio etiam citra Principis indulgentiam illius dignitatis quam geſſerat, inſignibus ſuo iure vti potuiſſe. Inſignia autem iis tribui conſueuiſſe, qui non geſſerant.Quòd ad ſenſum huius capitis attinet, verius eſſe exiſtimo, non de liberis Senatorum,ſed de ipſis Senatoribus hæc dicta eſſe, ſiue Vlpiani hæc verba ſint,ſiue Triboniani,quod magis ſuſpicor.definit enim à patriciis, hoc eſt,à maximis dignitatibus(nam Patriciatus dignitatem hanc poſterius excogitatam ſupra omnes iis temporibus habitam fuiſſe conſtat.l. nemini. C. de conſ.lib.XII.)vſque ad omnes illuſtres,hoc eſt,in illuſtri dignitate poſitos.quorum duo genera fuiſſe abundè ſuprà oſtendimus,in Rubri.huius tituli,ſimplices videlicet Senatores & proceres, qui aliquam illuſtrem dignitatem gererent,Senatores eſſe intelligendos,quo loquendi modo, etiam aliis locis vſus eſt.auth.maximis.C.de nupt.& in corpore vnde ſumitur,& authen.quibus modis naturales efficiuntur ſui.§.Illud quoque. & authent. vt ab illuſtriſſi. &c. Nam his locis ſtatuitur,à maximis dignitatibus vſque ad omnes illuſtres,quædam permitti, vel prohiberi, & rectè Accurſius addit interpretationem, vt non deſcenſiuè, ſed incluſiuè accipiamus. Eadem ergo ſententia ſcribentis & hoc loco fuiſſe videtur,vt verbum illud, Deſcendunt,pro eo quod eſt, gradatim inferius procedunt, accipiamus. hoc etiam Auguſtino magis placet, vt quandoque in huius loci mentionem incidimus. Si tamen quærimus,an ex talibus nati,Senatores & ipſi intelligantur eo ipſo quòd ex talibus

libus

libus nati sunt, certè qui superiora tempora respiciat, etiam ea quibus Vlpianus scripsit, sine dubio dicendum videtur, Senatores eos habitos non fuisse. Senatorum enim filij duntaxat appellabantur. Id ostendunt pleraque capita sub hoc titulo, quibus separatim de Senatoribus & de Senatorum filiis tractatur. Quin de hoc potissimùm disputari videtur, vt Senatorum priuilegia ad eorum liberos extendantur, quod alioquin necessarium non fuisset. Denique allegi consueuisse constat, non solùm Senatores, verùm etiam Decuriones singularum ciuitatum & municipiorum. l. ad rem publicam. de muneribus & honoribus. & toto titulo. de decurionibus. Quam allectionem non sine diligenti personarum consideratione fieri consuluisse, verisimile est. Natus tamen ex Senatore, clarissimus & ipse appellabatur, non solùm masculus, sed & fœmina. l. fœminę. suprà eodem. quod plenius paulò antè declarauimus, vt senatoriæ quidem dignitatis conditionem, ac veluti honorificam hanc memoriam à patre acciperet, ipsam verò Senatoriam dignitatem non acciperet, nisi cùm in Senatum demum allegeretur. Et hæc ratio est, cur multis locis, clarissimorum mentionem sic fieri videmus, vt intelligere liceat, non eosdem clarissimos & Senatores esse. Rubrica. & l. prima. Cod. vbi Senatores, vel clarissimi. l. si Senator. Cod. de dignita. libro XII. Quòd si Iustiniani sæculum & mentem eius consideremus, videtur mihi non ipse solùm, sed & qui ante ipsum modico interuallo principes fuerunt, voluisse vt ex Senatoribus Senatores continuò nascerentur, nec allectio expectaretur. Quemadmodùm & de decurionibus constituerunt. l. decurio fortunam. & l. in filiis. Cod. de decurionibus. libro XII. nouella XXXVIII. de decurionib. §. si cui verò. Hoc significat Rubrica libro V. Cod. de tutoribus, vel curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum. Nam illustres ex illustribus natos haberi præsumit, quod & alibi obseruaui. l. secunda. §. quæ omnia. Cod. de veteri iure enucleando. Omnes autem illustres Senatores haberi hoc loco definit. Apertius hoc demonstrant constitutiones duæ: altera Valentini Theodo. & Archad. quæ est posterior sub illo titulo. de tutoribus vel curatoribus illustribus: altera sub eodem titulo. Cod. de decurionibus. libro XII. l. exemplo. quæ est Gratiani & Valentini. Nam in his prorsus sic loquuntur Imperatores, vt ex Senatoribus natos, Senatores vocent, etiam adhuc pueros, aut infantes. Credo raritatem ciuium & difficultatem munerum obeundorum, quæ apparent fuisse causæ, quamobrem decuriones vel inuitos in ciuitatibus & curiis retineri oportuerit. Id quod nouissimæ quoque constitutiones manifestius indicant, nouella XXXVIII. LXIX. CI. In senatoribus idem quoque obseruari suasisse in Senatoribus & Senatu ipso. Hoc sanè si verum est, intelligendum videtur de filiis masculis, quique ex Senatoribus in actu positis orti essent, non si quibus fortasse illustratum, seu Senatoriam imaginariam dignitatem, vel ornamenta sola Principes indulserant, argumento l. omnes. C. vt dign. ordo ser. libro XII. Nam & si constitutionibus expresse cautum esset, vt ex Senatoribus nati, Senatores haberentur: non de aliis tamen quàm veris Senatoribus accipiendũ foret: verba enim cum effectu exaudire debent. Extat apud Cassiodorum epistola,

qua illuſtris viri filium princeps in Senatum referri mandat,ei ſolere hos in Senatum allegi teſtatur. Quamorem intelligere poſſumus,adeò inualuiſſe hanc conſuetudiné,vt pro iure iam obſeruaretur.Quod ſi cui mirum videatur,illuſtrium filios non expectata allectione pro Senatoribus haberi,cogitet is & alios olim hoc numero habitos fuiſſe,qui tamen re vera Senatores non erant.veluti qui honoribus populi vſi eſſent,quales currulibus magiſtratibus functi.Nam hi etiam antequàm in Senatum legerentur,pro Senatoribus habebantur.Ideò edictum de vocandis Senatoribus,ita conceptum erat,Senatores quibuſque in Senatu ſententiam dicere licet:vt Aul.Gell. ſcribit,libro III. Noct. Att. Cæterùm ſi ſecundum Alciati ſententiam hunc locum interpretari velimus, ſubiecta illa ratio. *Quia & hi ſoli in Senatu ſententiam dicere poſſunt.* Non ſatis conuenire videbitur,non enim ſoli hi ſed & alij quoque ſententiam dicunt : vt patritij ipſi & conſulares,qui per ſe initio in Senatum venerunt,niſi ſolos intel ligas,ex deſcendentibus Senatorum,de quibus deſcendentibus hoc loco agat. Nam Senatores alij erant,præter illuſtres,imaginarij & ficti,velut clariſſimi tan tùm & ſpectabiles,de quibus ad Rubricam ſcripſimus. Hi Senatoria munera non obibant.Quare nec qui ex his deſcenderant,in Senatu ſententiam dicebant.Sed nec hanc interpretationem probare poſſum,quia nimis durè ſubauditur illud verbum, *Ex deſcendentibus.* Nec Alciatum in mente hoc habuiſſe arbitror.Sed ſuperiora verba duntaxat interpretari,poſteriorum iſtorum ſecurum:in quibus tamen tota difficultas conſiſtit.

DE OFFICIO CONSVLIS. TIT. X.

Officium conſulis florente repu.latiſſimum fuit,habuitque Imperium & poteſtatem maximam,excepto quòd in caput ciuis Roma.iniuſſu populi animaduertere non poterat.l. ij. ſuprà de orig.iur. & à conſulibus ad populum prouocatio erat.hi etiam iudices appellabantur,quòd & rebus iudicandis initio præeſſent,donec prætores conſtituti fuerunt,vt cognoſcitur ex Liuio libro III.& Cicerone de legibus tabula ſecunda. Poſteà conſtituta ſub domina Cæſarum ciuitate,Conſulare Imperium paulatim imminutum eſt. Quamobrem non mirum ſi tum pauca de officio conſulis, aut à iuriſconſultis noſtris , qui temporibus Imperatorum floruerunt,ſcripta,aut à compilatoribus in hos libros congeſta ſunt.Nam Iuſtiniani temporibus officium conſulis, prorſus iam penè ad nihilum redactum erat.Pridem enim honorarios magis, hoc eſt titulo tenus:tum plures cõſules fieri inualuerat,quàm binos atque ordinarios,dum conſulatus dignitas codicillis paſſim impetrabatur.l.fin.C.de decur.lib. x.l.pe. & fi.de conſulibus.lib. XII.vt ſuperius adnotauimus,in Rub.tit.prox. Idem & de Prętoribus factum erat,vt quidam etiã in his honorarij crearẽtur:& exigua Prætorum munera eſſent,vt mox dicemus,& vt Iulius Capitolinus ſignificat, in pertinace.Igitur eadem ratione & de officio pretoris pauca tradita ſunt. Scripſit tamen Vlpianus de officio conſulis libros tres,quorum ex altero excerptũ eſt quicquid Iuſtinianus hîc poſuit.IdẽVlpianus,de officio quoq; conſularium

librum

librum singularem scripsisse commemoratur,in indice ante digesta.Sed ex hoc nihil extare adhuc inueni.

L. I. Vlpia. Lib. II. De Offi. Consulis.

FFICIVM CONSVLIS. &c. CONSVLES *apud se seruos suos manumittere posse,nulla dubitatio est.* Subaudi *hodie*, cùm scilicet vsitatum iam hoc sit,olim tamen de hac re sæpe quæsitum est.l.an manumittere. infrà de manumiss.apud collegam verò suum,cui scilicet par Imperium est,neque consul, neque Prætor,nec alius quisquam magistratus manumittere potest.l.apud.eodem titu.de manumiss.l.apud filium.secun.respon.de manumiss.vind.cuius rei illa ratio est, quòd specie quadam imperij,per lictores & verba magistratus iubentis,eximebatur seruus de manu domini,& dominus solennia quædam verba dicere solebat.l.manumissio per lictores.eod.titu.Nam imperium in parem exerceri nō potest.l.nā magistratus.infrà de arb.quod ergo hîc subiungit(*sed si euenerit,vt minor xx.annis consul sit,apud se manumittere non potest:cùm ipse sit qui ex Senatusconsulto consilij causam examinat,apud collegā verò causa probata potest*)sic accipiendum est, vt apud se causam examinare non possit minor. Ideò hactenus manumittere impediatur:sed si omnino manumittere velit, tunc apud collegam suum proposita & probata causa,demum apud se ipsum manumittere poterit:quod & alibi idem Vlpianus scribit.l.si rogatus. §.fi.de manumiss.vind. aliter interpretando ipse sibi contraria scripsisse videretur,quod absurdum est. Nam probatio causæ extra figuram imperij & iurisdictionis,de plano fit apud consilium,à consule coactum.Quare in hac parte cessat ratio impediens, ne scilicet collegæ imperio submittere se videretur.Non enim submittit se imperio,qui causam duntaxat apud collegam examinare curat.Sed quomodo ipse in sese imperio vti poterit?l.ille à quo.§.tempestiuum.infrà ad Trebellianum.l.pen.de arbitris.respondeo cùm imperij species magis quàm imperium adhibeatur,verè nec cogitur à quoquam,nec omnino cogit ipse se.Quia tamen similitudine quadam cogi videtur,ideò minus remitti de dignitate consulis visum est,si apud se id fieret quàm si apud collegam eius.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO.
Titvl. XI.

Præfectum prætorio non senatorij ordinis, sed equestris creari solitum fuisse, ostendit Sueto.in Tito.cùm præfecturam quoque pretorij suscepisse eum,nunquam ad id tempus,nisi ab Equite Romano administratam, scribit. Durauitque hic mos(quamuis à Tito interruptus) vsque in Alexandri tempora.Hîc demum hoc quoque munus Senatorium esse voluit, quod Lampridius ostendit in vita eius,cùm ait.Præfectis suis addidit Senatoriam dignitatem, vt » viri clarissimi & essent & dicerentur,quod anteà vel rarò fuerat, vel omnino » non fuerat,vsque eo.vt siquis Imperatorum successorem præfecto prætorio » dare vellet,laticlauiam,& Senatoriam eidem per libertum summitteret. Alex. » autem Senatores idcirco voluit esse præfectos prætorio,ne quis non Senator »

de Romano ſenatore iudicaret. Extant libri duo poſtremi epiſtolarum Caſſiodori, quorum prioris initio præfatur, ſcripſiſſe ſe eos libros, cùm eſſet præfectus prætorio Romæ, ſub Regibus Gottorum. (Nam hi exemplo Imperatorum viuebant.) In his ſemper appellat ſe Senatorem populo. quò fit vt Romani ſenatoris, qui hodie in Capitolio ius dicit, appellationem ab hoc deſcendiſſe exiſtimem. Poſt Alexandri tempora ad Iuſtinianum vſque, ſupremum dignitatum omnium gradum præfectos obtinuiſſe, tam Vlpianus hoc loco, quàm principales conſtitutiones. l. præfectus. C. de offi. præf. vrb. l. nemo. de dignita. lib. x i. & nouella l x i i. de conſtitutionibus. declarant. Idem quoque Caſſiodorus libro v i. Epiſtolarum. Poteſtati, inquit, præfecti prætorio, nulla dignitas eſt æqualis, vice ſacra iudicat, nullus ei miles fori autoritate præſcribit, excepto officiali magiſtri militum. Curiales etiam verberat, in officio ſuo ius retinet ſingulare, & talibus tantiſque noſcitur iubere, quos etiam prouinciarum non auderent iudices in qualibet parte contemnere. Hæc de præfecto prætorio. Illud addendum, quòd defuncto eo, conſtitui ſolebat, qui vice præfecti ageret interim, dum Princeps de nouo præfecto ſufficiẽdo deliberaret. l. iij. §. à præfectis. de leg. iij. & præfectum habuiſſe ius gladii poſteà docebimus. l. illicitas. §. qui vniuerſas. de off. præſ. Alia quædam ex annotationibus Budæi cognoſci poterunt.

L. I. Avrelivs Arcadivs. &c. De Offi. Praefec. Praet.

EGIMENTIS reipvbl. ad Imperatores perpetuò *translatis.* Annotaui ſuprà. l. prima. de conſtit. Principum, de ſingulis Imperatoribus Senatuſconſultum fieri conſueuiſſe, quò ſuprema poteſtas electo Imperatori concederetur, vt Victori quondam Syllæ conceſſam fuiſſe meminit Plutarchus, in vita eius prope finem. Sed Iuſtinianus hoc & aliis locis ſemper ita loquitur. Itaque veterum iuriſconſultorum verba refert, vt ſi initio vnica lex, aut Senatuſconſultum de omnibus deinceps perpetuò futuris Imperatoribus factum eſſet: quia ſcilicet temporibus Iuſtiniani neque lex, neque Senatuſconſultum iam in eam rem neceſſarium exiſtimabatur.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI. Tit. XII.

Quoties magiſtratus ex vrbe proficiſci contingebat, vigente Republica, Præfectum Vrbi creari mos erat: quia verò latinarũ feriarum cauſa, magiſtratus omnes & plurima pars populi in montẽ Albanum quotannis conſcendebant. Ideò vſitatũ fuit, vt pręfectus vrbi latinarũ cauſa ſingulis annis in ciuitate conſtitueretur, & iam velut ordinarius ac ſtatus magiſtratus haberetur. Hoc eſt, quod Pomponius ſcripſit, in l. ij. §. deinde Cornelius. ſuprà de orig. iur. quoties proficiſcuntur magiſtratus, vnum relinqui qui ius dicat: denique vocari præfectum vrbis, & ita olim conſtitui ſolitum: poſteà verò latinarum feriarum cauſa introductum eſſe, & quotannis obſeruari. Meminit etiam A. Gell. lib. x i i i i. capite octauo, quo loco & Varronis & Q. Murij ſententiam citat, dum quæſitum refert, an Præfecto huic ius eſſet conuocandi, habendique ſenatum. Meminit & Dioniſius Halicarnaſſ. lib. v i. cùm paucis annis poſt exactos Reges, à præ

fecto

fecto vrbis frustra quæsitos scribit iuuenes duos, qui victoriam duorum consulũ de latinis, contra quos profecti erant, in foro statim renunciauerãt, ea ipsa hora qua parta esset. Latinis autem feriis sacra quædam vetusto ritu in Monte Albano fieri consueuisse, & è latinis municipiis petentibus carmen dari visitatũ fuisse constat, qua de re Ciceronis quoq; versus extant in lib. de Diuinatione.

Cum tumulos Albano in monte niuales
Lustrasti, & laeto mactasti lacte latinas.

Igitur Præfecturæ officium per eos duntaxat dies exercebatur, quibus latinorum causa magistratus aberant. Hi dies quia & pauci & feriati erant, idcirco nullum ferè negotium (quod quidem ad iurisdictionem & pecuniarias causas pertineret) ad præfectum deferebatur. Sed de his duntaxat quoad quietem ciuitatis, & populares in officio tantisper continendos pertinerent, cognoscebat quoad scilicet magistratus reuerteretur. Nam & post latinas duo quoque alij dies religiosi erãt, quibus à negotiis ciuilibus abstinebatur, quod Cicero his ver nis ostendit, ad Q. Fratrem. Duo erant dies, qui post latinas erant religiosi &c. Posteà diuus Augustus, vt perpetua esset præfectura vrbis, excogitauit, vt Tranquillus in vita eius scribit C. XXXVII. quod ego sic accipio, vt præsentibus quoque magistratibus intendere præfectum voluerit his rebus, & curis tumultuariis, quibus absentibus magistratibus vacare consueuerat, quæ scilicet imperio magis quàm iurisdictione continentur, & ad quietem ciuitatis ac populares exemplo cohibendos pertinent. Ideò pleraque his similia officio præfecti vrbis sub hoc titulo adscribuntur. Nam per antiquæ consuetudinis vestigia, præfecturam vrbis paulatim ad hæc peruenisse apparet. & hæc ratio est, quamobrem delicta maximè à præfecto puniuntur. Nam credibile est, huic potissimùm curæ antiquitus intendisse præfectum, vt commissa absentibus magistratibus, quorum de ea re notio esset, crimina è vestigio vindicaret, & seditionum materiam imprimis tolleret. Tacitus lib. XIIII. Pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quòd reos, ne apud præfectum vrbis arguerentur, ad Prætorem detulisset: interim specie legum, mox præuaricando vltionẽ elusurus. Eiusdem Cornelij Taciti verba ex lib. V. annalium adscripsi, quæ superiora omnia planè confirmant. Namque anteà, profectis domo Regibus, ac mox magistratibus, ne vrbs sine imperio foret, deligebatur qui ius redderet, ac subitis moderetur. Feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, pòst ab Tullio Hostilio Numam Martium, & ab Tarquinio superbo Sp. Lucretium impositos. Dein Consules mandabant, duratque simulachrum, quoties ob ferias latinas præficitur, qui consulatus munus vsurpet. Cæterùm diuus Augustus, & quæ sequuntur, Habuisse præfectum vrbi Vicarium potestatis suæ, qui vice præfecti agere dicebatur, constat. l. fin. C. eod. titu. eius vicarij constitutionis formulam apud Cassiodorum videre est: quæ inscribitur, Formula Vicarij vrbis, sed inscribi debet, Vicarij præfecti vrbis, vt ex tenore eius apparet. Quanto in honore in posterioribus temporibus habiti fuerint præfecti vrbis, cognosces ex his quæ superiori titulo subnotauimus. Nam præfecti prætorio & præfecti vrbis eandẽ propè dignitatem obtinebant. Plurima de præfecto vrbis colligit Alex. ab Alexan. libro VI. gen. dierum. c. XX.

L. I. Vlpia. Lib. Singvlari, De offi, Praefec. Vrbi.

MNIA, &c. Item solent ad praefectum vrbi, *etiam tutores, siue curatores remitti, qui malè in tutela versati, grauiore animaduersione indigent, &c.* Suspecti tutoris postulatio siue accusatio, mistam quandam naturam obtinet inter ciuile iudicium & criminale, vt ostendam infrà de offic.eius. l.iij. §. cùm propriam. Descendit autem ex legibus duodecim tabul.inst.de susp.tut.in prin. non ex noua aliqua lege, quę criminalis iudicij quæstionem introduxerit. Ideò Romæ prætori, cui vrbana iurisdictio obueniebat, competisse videtur, secundum ea quæ suprà tradidi, in l.ij. §.deinde Cornelius.de orig.iur.arg.l.j. §.fin.de suspec.tut. Quod ergo ait, remitti tutores grauius puniendos ad præfectum, intelligendum est à prętore. Nam hoc alibi clarè exprimitur.l.j. §.fi.de susp.tut. Prætori enim cui vrbana iurisdictio obuenisset, licebat quidem de suspecto cognoscere, & pronuntiare, sed grauius punire atque animaduertere non licebat: quoniam hoc non pertinet ad iurisdictionem. Hæc in vrbe Roma. In prouinciis autem Præsides ipsos, si res exigat, grauiores has pœnas exequi posse non dubitandum est.l.de omnibus.infrà de officio Præsidis.dum tamen per seipsos hoc faciant.l.j. §.suspecti.vbi Bart.infrà ad Turpil. Non enim ex prouinciis ad præfectum remitti oportere intelligendum est, arg.hac l.in prin.l.fi.infrà eod.& l.ij.C.eod.tit. Illud tenendũ, grauiorem hanc animaduersionem erga Plebeios, & humiliores duntaxat exerceri solere.d.l.j. §.fi.de suspec.tut.& l.iij. §.tutores. eod.tit. Nam Senatores & senatorij generis homines, corporaliter puniri non solent.l.diuo.C.de quæstionibus.

L. III. Vlpia. Lib. II. Ad edictvm.

RAEFECTVS VRBI CVM TERMINOS EXIERIT, *potestatem non habet, sed extra vrbem potest iubere iudicare.* Ita sine dubio legendum est hoc responsum, vt & Haloander correxit. nam antiquior textus ab interpretibus penè corruptus est: dum veterum sensum non satis assequuntur. Notum est, potestatis verbo, in persona magistratum, imperium significari.l.potestatis.de verb.sig. imperium autem à iurisdictione diuersum intelligi. Nam iurisdictio ad causarum ciuilium disceptationem pertinet, imperium ad coërcendos homines valet, quod plenius infrà attingam.in rub.de iurisd.om.iud.& in l.imperium.eod. tit.iurisdictioni autem etiam iudicis dandi licentia inest.d.l.imperium. Cùm hoc ita sit, primò visus est iurisconsultus hæc sentire, præfectũ vrbi cùm terminos egressus est suæ ditionis (ea intra centesimum milliarium circumscribitur, suprà l.j.in prin.) imperium non habere, sed iurisdictionem retinere: & propterea eo loco distentum, iudices tamen qui intra terminos ditionis suæ iudicent, dare posse, de rebus scilicet ad iurisdictionem, non etiam ad imperium pertinẽtibus: Quippe cùm imperium ipse iam non habeat, videturque hæc fuisse expositio antiqui interpretis, quã tamen Accursius mirè implicat atque inuoluit. Sed verum non est: negari enim nõ potest, id quod caput est in hac materia, quin omnino priuatus sit præfectus, vbi terminos excessit, vt de Prǽsidibus prouinciarum dicimus.l.iij.de offic.præsidis. Ideò nec vllam iurisdictionem contentiosam in

quemquam

quemquam habere, quamuis volunraria fortaſsè ei relinquatur, exemplo proconſulum proficiſcentium, aut decedentium.l.j.& ij.de offi.proconſ.l. emancipari.ſuprà, de adop.qua de re aliquid paulò pòſt dicam, ſub tit.de offi. proconſ. Præterea generaliter traditum eſt, neminem poſſe, niſi qui in magiſtratu poſitus ſit, iubere iudicare, adeò quidem vt nec quo die priuatus quis futurus ſit, iudicare iubere poſſit.l.cum quem.infrà de iur.om.iudic. hîc autem certè extra terminos magiſtratum gerere dici non poteſt. Accedit alia quoque generalis regula, extra territorium ius dicenti impunè non pareri, quæ de illo quoque accepta eſt, qui cùm extra territorium agit, de rebus intra territorium comprehenſis ius dicere vult, vt id facere non poſſit.l.fi.vbi Albericus, in princ.de iuriſ om. iud. Nam quòd iuriſdictionem huic Præfecto aliiſque magiſtratibus prouincia egreſſis, etſi non in actu, tamen in habitu, relinqui dicunt, vt propterea iudices dare eos poſſe defendant, id quale ſit, nec ipſos quidem ſatis intelligere arbitror. Quem enim iudicem dare poſſit, qui iuriſdictionem in actum deducere atque exercere nequeat, cùm potiſſimum ſit hoc iuriſdictionis munus, iudices litigantibus dare.d.l. imperium. & l.j.eod.tit. Adde quòd nec Latini ſermonis puritas ſatis patitur hanc interpretationem. Subaudiri enim oportet, neſcio quid non ſatis vſitato more, puta, agens, vel, exiſtens, hoc modo. Sed extra vrbem agens, vel exiſtens, poteſt iubere iudicare. Quod quàm durum ſit, nemo Latinæ linguæ peritus non iudicabit. Quòd niſi ratio me longè fugit, certè duæ illæ particulæ, *Extra vrbem*, melius reſpiciunt verbum illud, *Iudicare*, quàm verbum, *poteſt*. Igitur ſciendum eſt, non idem eſſe iudicem dare, quòd iubere iudicare: vt hactenus falsò exiſtimatũ eſt, differũt enim hæc inter ſe. Nam iudex datur initio cognoſcendæ cauſæ, iubetur iudicare, qui iam cognouit, ſed aliquo reſpectu ſubtrahit ſe, ac ſententiam dicere recuſat. Argumento huic rei eſt Vlpiani reſponſum, ſub tit.de vacat. mu. capite pen. & nouella Imperatoris conſtitutio, vt iudices ſacras iuſſiones non expectent, quæ aliter inſcribitur de iudicibus. Præcipit enim Imperator, vt iudices ſententiã dicant, de quibus cauſis cognouerunt, non expectato iuſſu ſuo: quia ſcilicet conſuetudo illa inualuerat. Hoc frequentius dicimus, cogere iudicare. Nam tractatus, de arbitriis receptis, & vt qui receperunt, ſententiam dicant, totus ferè in hoc conſumitur, vt cogi iudicare arbitros à Prætore doceamur, edicto ſuo id facturum ſe pollicente. Pertinet tamen ille etiam ad iudices datos. Nam ſub tit. de iudiciis legimus, de qua re iudex cognouerit, de ea quoque pronuntiare cogendum eſſe.l. de qua re. Ait igitur Vlpianus, Præfectum vrbis, cùm terminos exierit, poteſtatem hoc eſt, imperium non habere, ſed hoc ei permiſſum eſſe, vt Romæ agens extra vrbem, id eſt, extra terminos ditionis ſuę, poſſit iubere iudicare. Quod de his iudicibus intelligendum puto, qui cùm intra terminos iudices dati eſſent, & de cauſa cognoſcere cœpiſſent, poſteà longius profecti ſunt. Conuenit huic ſententiæ, quod alibi relatum vidimus.l. venditor. §. fin. de iudi. Iudices à Præſide datos, etiam in tempus ſucceſſoris durare, & cogi pronuntiare: quia ſcilicet iniquum eſt, magiſtratus, aut loci mutatione, ſuſceptam cognitionem deſeri, & litigatores fruſtrari. Facit etiam Valentiniana conſtitutio.l.ij.C.eo.tit.qua permittitur Præfecto, officiales ſuos & populares homines Almæ vrbis ditioni obno-

xios, arbitratu ſuo de prouincia euocare, quamuis ſeditioni obnoxios in omnibus codicibus corruptè legatur. Non negauerim tamen, iubere iudicare, interdum accipi pro, iudicem dare. l. Prætor. §. qui autem. infrà de vacat. mu. vt in l. xii. tab. à Cicerone relata, Prętor eſto, qui priuata iudicet, iudicarive iubeat. Sed frequentius hoc, quò dixi ſenſu, accipi contendo, vt ex duobus reſponſis ſuperius citatis apparet. d. l. eum quem. d. l. venditor. §. fin. Nec tamen incongruum exiſtimarem ita intelligi hoc reſponſum, vt præfectum Romæ agentem, etiam rebus integris iudices extra terminos dare poſſe dicat: qui ſcilicet de rebus intra terminos contractis cognoſcant & decidant. Æquum enim vt & de his extra vrbem quoque conſtituere Præfectus poſsit. Ex his apparet quam longè errauerint doctores noſtri ſumendis argumentis ex hoc reſponſo. Nam ſecundum noſtram interpretationem, nec Legatus Pontificius (quem de latere legatum vocant) nec Proconſul, nec Præſes extra commiſſam ſibi prouinciã agentes reſcribere, iudicare, aut cauſas delegare poterunt, quod omnes falsò admittunt. Nec hoc cuiquam mirum videri debet: cùm hi prouincias egreſsi, ſtatim priuati eſſe incipiant. d. l. iij. de off. præſ. At qui in prouincia eſt, imperium tenet. Ideò facilius extendere & prorogare id poteſt, quàm priuatus iam in prouinciam, vnde egreſſus eſt, imperium quod non habet, reflectere. Sanè vno caſu, ſi neceſſariam moram in itinere patiantur, antequàm adhuc in prouinciam peruenerint, hæc atque alia huiuſmodi facere poterunt. arg. l. aliquando. eo. tit. de off. proconſ. & legati. Quòd ſi ex prouincia decedendum eis ſit, iuriſdictionem antequàm proficiſcantur, mandare debent, arg. l. j. §. huius rei. infrà de off. eius. Nam vbi ſemel deceſſerint, incipiunt ſtatim priuati eſſe. Ideò iuriſdictionem quam iam non habent, minimè alteri mandare, nec per alios hæc quæ ad iuriſdictionem & imperium attinent, explicare poſſunt. Hæc de his, qui magiſtratus, aut quaſi magiſtratus prouincias & adminiſtrationes ad tempus ſortiti ſunt. Aliud dixerim in epiſcopis, & cæteris qui in perpetuum creantur, quales noſtri temporis Duces, Comites, Barones, & Marchiones. Hi enim ſine dubio, vbicunque diſtineantur, poteſtatem & dignitatem atque officia ſua retinent. Ideò & prædicta facere poterunt: qua re placent doctorum diſtinctiones. Ratio diuerſitatis inter hos & illos manifeſta eſt. Hi enim principis, aut populi inſtar obtinent, & perpetuas ac proprias dignitates acceperunt. Magiſtratus autem tantiſper mandatas ac veluti precarias poteſtates gerunt.

DE OFFICIO QVAESTORIS. TIT. XIII.

ORIGINEM & progreſſum quæſturæ qui plenius noſce cupiat, is Cornelium Tacitum legat: cuius hæc verba ſunt. lib. Annalium xi. Iiſdem conſulibus P. Dolabella cenſuit, ſpectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum qui quæſturam adipiſcerentur. Apud maiores virtutis id præmium fuerat, cunctiſque ciuium, ſi bonis artibus fiderent, licitum petere magiſtratus, ac nec ætas quidem diſtinguebatur, quando prima iuuenta conſulatum, ac dictaturas inirent. Sed quæſtores Regibus etiam tum imperantibus inſtituti ſunt, quod lex Curiata oſtendit, ab L. Bruto repetita. Manſitque conſu

Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorẽ populus mandaret. Creatique primũ Valerius Posthumius, Æmylius Mamercus LXIII. annos post Tarquinios exactos, vt rẽ militarẽ comitarentur. Deinde gliscentibus negotiis, duo facti, qui Romæ curarent, mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia, & accedentibus prouinciarum vectigalibus. Pòst lege Syllæ viginti creati, supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. Et quanquam ęquites iudicia recuperassent, quæstura tamen ex dignitate candidatorum, aut facilitate tribuentium, gratuito concedebatur: donec sententia Dolabellę velut venundaretur. Hactenus Tacitus. Asconius quoq; Pædianus, hęc, inquit, erat prima Senatoris administratio, quæstorem fieri, & in prouinciam curam gerere pecuniæ publicæ, in vsus diuersos errogandæ. Titulum de officio quæstoris, & in Codice constitutionum habemus. Extat prætereà nouella Iustiniani, quę inscribitur, de quęstore. Sed hęc de alio quodã quæsturæ genere loquitur. Fenestellam (quem Vlpianus paulò pòst autorẽ laudat) citat & Asconius Pædianus passim in expositione orationum Ciceronis. Huius Fenestellę librum, quem de magistratibus Romanis composuerat, periisse, ex multis deinde multorũ autoritatibus ac libris, alium eadem inscriptione à Pomponio Læto coagmentatũ fuisse, qui sub Fenestellæ nomine, hodie circumfertur. Autor est Alcia.lib.IIII.de verb.sig.prope finem. Cętera quoque ad hunc titulum pertinentia magis ad historicam cognitionem, quàm ad facultatem Iurisconsulti spectant.

DE OFFICIO PRAETORVM. TIT XIIII.

QVO tempore Prætores primùm creari cœperint, & quod ius quęve illorum potestas ac numerus fuerit, tradit plenè Alex.ab Alexandro, cum videto in genialium dierum libris. Pleniùs autem ea quę Prętoris officio posterioribus his temporibus relicta sunt, in Codice constitutionum explicantur, sub eodem scilicet tit. *de officio prætoris*, ibi etiã numerũ Prętorum, quos olim decẽ & octo creari solitos cõstat, ad tres redactum fuisse legimus, qui proprium larem ac domicilium in ipsa vrbe haberent. Loquebantur enim Imperatores illarum constitutionum autores, de vrbe Roma. Quanquàm Iustinianus videatur accipi voluisse de Constantinopoli. Sanè Prętori merum Imperiũ nõ competiisse plerique existimãt, tum quia legimus Pręfecturã vrbis omnia crimina sibi vendicasse. l.j.de of.pręf.vr. tum ex eo quoq; quòd solet Prętor remittere tutores, qui dolo versati sunt, circa substantiã pupillorum, ad Præfectum vrbis puniendos. l.j. §.fi.de susp.tut. Sed vera non est hæc opinio, vt abundè iam demonstrauimus in l.ij.de orig.iur.iunctis not.in Rub.de offi.præf.vrb.

L. III. VLPIANVS LIB. XXXVIII. AD SABINVM.

BARBARIVS PHILIPPVS CVM SERVVS FVGITIVVS ESSET, *Romæ præturam petiit, & Prætor designatus est.* Repetierat hoc exemplum Pomponius ab antiqua historia, quò maior vtilitas quæstionis appareret: ne nunquam posse hoc accidere crederemus: vt seruus per errorem Pręturę imponeretur. Cęterùm verba hæc, & quæ posteà in fine capitis subiiciuntur, *Quod ius multò magis in Imperatore seruandum est* accidisse hoc ostendunt, cùm libera adhuc ciuitas esset.

Nam Pomponij temporibus, magistratuum creatio ad curam principis pertinebat.l.j.ad leg.Iul.de ambi.Anteà autem à populo solemni more magistratus petebantur, & tribuum suffragiis mandabantur. Nam quòd Accurs. hoc loco scrupulum iniicit,quasi lex ambitus vetuerit honores & magistratus peti. Falsum id esse dignosci potest.Cùm legem ambitus eos tantùm tenuisse constet, qui per pecuniã,aut malis artibus inuadere magistratus & ad populi Rom.honores obrepere conati essent:vt docet Alex.ab Alex.lib.III.c.XVII.apparétque ex lib.Q.Ciceronis ad M.Fratrem,qui inscribitur,de petitione consulatus.Prænsationes verò & blandã petitionum rationẽ minimè vnquàm lex illa sustulit.Hodie etiam hoc sensu accipi debet.Caput 1.ad leg.Iul.de ambitu.Cùm ait, contra hanc legem,&c. Nam in municipiis & ciuitatibus cęteris,excepta vrbe Roma, sententia eius legis etiam nunc viget, & vtilis interpretatio esse potest.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM. TIT. XV.

L. I. PAVLVS LIB. SINGVL. DE OFFI. PRAEF. VIGI.

PVD VETVSTIORES INCENDIIS ARCENDIS TRIVMuiri *præerant,&c.*Hi fuerunt triumuiri capitales,quorum mentionem Pomponius facit,in l.ij.suprà de orig.iu.qui & nocturni dicebantur. Eorum munus ad pręfectum vigilũ translatum est:cui rei vt multis aliis antiquorũ magistratuum mutationibus,ac dignitatis & officiorum diminutionibus,Augustus studuit,re vera quò magis Reipub.statum mutaret,& veterum institutorum obliuionẽ induceret. Cęterùm sub prętextu illo,quòd quidam minus diligenter officio suo vacare, adsueti essent.Sic Prætorum munus quod ad criminalia iudicia attinet,ad Præfectum vrbis per occasionem traduxit:vt superius etiam admonuimus.

L. III. PAV. LIB. SING. DE OFFI. PRAEFE. VIG.

AM SALVTEM,&C. ET SVPER OMNES PRAEPOSITO SPEctabili viro qui Præfectus vigilum appellatur.* Equidẽ Romanum hunc fuisse scribit Dion,quem Augustus primùm Præfectum fecit. Quare ex hoc loco apparet, spectabilis titulũ initio additum equitibus,qui ad præfecturas proueherẽtur,nõ autẽ Senatoribus.Nam & Præfectus Augustalis spectabilis appellatur.l.j.de of.pręf.August.Cùm nec ipse Senator esset,sed equestris ordinis:magna tamẽ eius administratio atq; imperium: qua de re pleniùs modò diximus,in rub.de Sena.Mirè delirat hoc loco Accurs. dum duos esse facit Pręfectos vigilũ,cũ re vera nõ nisi vnus sit de quo & Paul. hîc & Pomponius superius loquutus est,de orig.iu.l.ij.§.& hęc omnia. De hoc quoq; pręfecto vigilũ,pauca quędã scribit Alex.ab Alex.lib.III.gen.dier.c.XVI. Non fuisse huic potestatẽ sęuerius animaduertẽdi inter omnes cõstat.l.vnica.C. e.& l.fi.hoc ti.Quidã tamẽ existimant, potuisse eum in seruos vsq; ad mortem animaduertere.ar.l.fi.infrà de cõd.cau.da.quod verum puto. Sed merũ hoc imperium in omnes cur nõ & huic Pręfecto datũ sit,magno negotio quęrit Albe. hîc,& in l.illicitas.§.qui vniuersas.de off.Pręs.Vera ratio est, extra ordinẽ cõstitutũ eum,nõ tanquàm magistratũ cognoscere, sed per noctẽ & tenebras securitatẽ duntaxat pręstare,donec luxerit.d.§.& hęc omnia.& l.iij.hoc ti. Ideò satis superq; permitti ei visum est,si humiliores modò castigare posset,iudicij forma non

ma nõ ſeruata,vt ego interpretor,eos ſcilicet quos vel noctu deprehenderit,vel nocte nõ deprehenſos,per lucẽ demũ inueſtigauerit.Et hoc eſt quamobrem de ſolis furibus,effractoribus,& incendiariis cognoſcat.nam nõ alij magis per noctem delinquunt,& ciuitatis velut quietem conturbant.Hos Præfectos hodie in Italia Bariſellos,in Gallia Subuigerios & Subuicarios appellant.

DE OFFIC. PROCONSV. ET LEGA. Tit. xvi.

SCRIPSERVNT multi ex veteribus Iuriſconſ.libros,de offi.Proconſ. & Rectorum Prouinciarũ.Ex his compoſitus eſt hic & ſequens tractatus, qui de officio Præſidis inſcribitur. Sunt & alij duo in primo Codicis libro:alter,de officio Procõſulis,& legati:alter,de officio Rectoris prouinciæ:&,vt nulli patriæ ſuæ adminiſtratio ſine ſpeciali permiſſu Principis permittatur.Hos qui bene & diligẽter legerit,ac memoriæ mãdauerit,vtilitatẽ vel maximã capiet.Nã pleraq; in vniuerſum ad regẽdas & adminiſtrãdas prouincias pertinẽtia,ſub his tit.cõprehẽſa ſunt. Alia inſuper valde vtilia & ſcitu digna cõgeſſit Imperator in ſingularem cõſtitutionẽ,quã inſcripſit.*Præcepta Præſidum*, quę inter nouellas ſanctiones habetur.Si quis tamẽ adhuc etiã plura deſiderauerit,is Epiſtolã Cice.legat eã,quã ſcripſit ad Q.Fratrẽ,Aſiã Procõſule tũc obtinentẽ. Multa enim copioſè,vt cętera,diſſerit Cice.in ea Epiſtola,quibus obſeruatis,regẽdarũ prouinciarũ peritiſſimi effici poterimus.Deligi cõſueuiſſe ex cõſularibus Proconſules, eóſq; in prouincias illas mitti,quarũ cura Senatui relicta eſſet. Ab Imperatoribus autẽ in prouincias illas,quarũ ſibi curã ſuſcepiſſent,Pręſides vel legatos deſtinatos eſſe,interdũ Senatorij,nõnunquàm inferioris ordinis viros Alcia.ſcribit,in l.ſpecioſas.de ver.ſig.Id verũ eſſe,& qua ratione,quóq; ordine ab Auguſto primùm inſtitutũ fuerit,apud Dionem legas,lib.LIII.Hiſtoriarũ.Inſcribitur Rubrica hîc & libro 1.Codicis.*De officio proconſulis & legati*.Cęterùm nouella conſtitutio CXXXIIII.cui titulus eſt: *Vt nemini iudicum liceat habere loci ſeruatorem*.Prouinciales Magiſtratus in vniuerſum prohibet in prouincijs ſibi creditis vicarios inſtituere.An ergo legatos habere poterũt, quęri poteſt,& poſſe arbitror,qui ſcilicet Procõſulibus ipſis adſint,vel ab ipſis ad res gerẽdas pro tẽpore deſtinentur.Sed nõ vicarios illos, quos tunc tẽporis vſurpata cõſuetudine in ſingulis ciuitatibus ob auaritiã inſtituere ſtudebãt,hoc ſignificat illa cõſtitutio. Nec enim legitimũ & antiquũ adiutorẽ adimere voluit Pręſidi prouincię Imperator,ſed corruptum duntaxat morẽ tollere,& velut inueteratũ morbũ ſanare.

L. II. MARCIA. LIB. I. INSTIT.

MNES PROCONSVLES,*Statimquàm vrbem egreſſi ſunt,habent iuriſdictionẽ,non tamen cõtentioſam,ſed voluntariã: vt ecce manumitti apud eos,&c*.An in homines dũtaxat prouincię ſuę,an omnino in omnes habeãt hãc iuriſdictionẽ quęritur? Ego puto in oẽs. arg.l.emãcipari.ſuprà de ado.Notãdus eſt loquẽdi modus,ſtatimquàm,pro eo q̃ frequẽtius dicitur,ſtatimquum,& fortaſſe initio ita ſcriptũ fuit.

APVD *Legatum verò Proconſulis nemo manumittere poteſt*.Opinionẽ Roglerij probo,vt quę hîc dicũtur,intelligamus ſecundum ſuperiora,videlicet quandiu Proconſul in prouinciã nõ peruenerit.Ratio eſt in promptu: quia nec antè poteſt Procõſul legato mãdare iuriſdictionẽ.Cùm verò in prouinciã peruẽtum

est, & legato mandata fuerit iurisdictio, tunc & manumitti posse, atque adoptari, & legis actionem apud legatum esse arbitror. l. apud Proconsulem. de manumissis vindicta. arg. l. pen. infra eo. Eandem scilicet quæ apud ipsum Proconsulem in iuris dicendi munere, quamuis non eodem modo. Nam Proconsuli quidem propria est legis actio & iurisdictio, legato autem aliena & quasi precaria. Non solet tamen Proconsul inconsulto principe adimere legato suo iurisdictionem. l. solent. §. j. infra eo. qua de re plenius modò dicturi sumus in l. legatus. infra eod. titu.

L. IIII. Vlpianus Lib. I. De Offic. Procons.

OBservare, &c. Nemo proconsulum statores suos habere potest, sed vice eorum milites in prouinciis funguntur. Statores rectè legi arbitror, nō, stratores. Itaque etiam legendum titulum, lib. xii. Codicis. De statoribus, vt idem Haloander emendauit, quod & Alciatus videtur existimasse, in annotationibus ad dictum titulū. Statores autem intelligendos puto, quos alibi milites stationarios appellari vidimus. l. j. §. quies quoque populariū. suprà de offi. præfect. vrb. à stationibus in quibus manentes, Præsidibus præsto essent, ad varia officia, potissimùm tamen ad edicta, & epistolas perferendas: vt cognoscitur ex Cicerone lib. 11. Epistolarum Familiarium. Literas tuas mihi stator tuus reddidit, &c. Hodie Florentiæ Tabulatinos non absimili ratione vocant. Romæ Cursores, & Mandatarios. Sensus est, non debere Proconsulem hos eligere, de numero suorum, sed stationariis militibus, ad hæc officia sibi destinatis vti. Nec repugnat, vt Accursius existimauit, quòd his de publico, certa merces constituta sit. d. l. j. C. de stator. Hìc enim nihil aliud agitur, nisi vt admoneamur, nō debere Proconsulem habere statores proprios, & velut priuatos, dum fortè vti vult domesticis, aut familiaribus suis ad hæc ministeria, sed publicis personis huic muneri vacare assuetis, vti debere. Hoc intuitu scriptum est à Paulo, præsidis prouinciæ officiales perpetuos esse. De talibus enim quibusdam Paulus loquitur. l. præsidis. si cer. pet. Sic inferiores magistratus, secum ducere nō possunt Cancellarios & domesticos, ac nec assessores quidem, vt apparet: verùm his vti debent, qui sibi præpositi sint à Decurionibus ciuitatum. l. nullus. C. de assess. Quin ea potissimùm huius prohibitionis ratio esse videtur, quia publico salario hi omnes fruuntur: ne minus idoneos quandoque proponerent, Rectores ipsi, alicuius affectionis, aut priuati commodi causa, quod & infrà pleniùs attingemus. l. fin. de assess.

L. VI. Vlpianus Lib. I. De Offic. Procons.

SOlent, &c. Sed hoc genus mandati extraordinarium est. Accursius interpretatur speciale. Ego vtilitatis causa receptū potiùs, quàm stricto iure agnitū, intelligi velim. Eodē sensu & proximo cap. accipiēdū puto, extra ordinē ius dicere, & vbicunq; extraordinariā animaduersionē, aut pœnā imponi legimus. l. fi. de fur. cū si. Sic etiā accipiendū quod dicitur, in exercitatione publicorū iudiciorū hodie extra ordinē probari crimina. l. ordo. infrà de pub. iu. Id est enim, vt ego interpretor, omissis antiquis solēnibus, et superstitiosis veterū iudiciorum

scrup

ſcrupuloſitatibus. Iudicia denique omnia hodie extraordinaria eſſe, non alio intuitu dictum puto. Inſt. de interd. §. fina. Nam vt legatus proconſulis cauſas criminales audire poſſit, hoc magis ex Imperatoris benigna conceſſionem habet, quam ſtricto iure ciuili. l. j. C. eo. tit.

N E C *Enim poteſt quis gladij poteſtatem ſibi datam, vel alterius coërtionis ad alium transferre.* Ego indiſtinctè accipio, quomodocunque poteſtas data ſit, hoc eſt, ſiue generaliter, ſiue ſpecialiter, ſiue lege, ſeu qua alia iuris parte. Sed etſi commiſsi magiſtratus autoritate ac iure, ſeu principis delegatione generali, vel ſpeciali competat, idem dicendum puto. Ac nec ſi proficiſcatur quidem, Proconſul, aut Præſes, licere eis exercitationem iuris gladij mandare arbitror, quamuis legis Iuliæ exercitatio à proficiſcente mandari poſsit. Nam pœna illius legis nõ eſt gladij animaduerſio, vt pleniùs mox dicemus, in l. j. de of. eius.

L. VII. I D E M L I B. II. D E O F F I C. P R O C O N S.

I I N A L I Q V A M, &c. C V M P L E N I S S I M A M A V T E M *Iuriſdictionem proconſul habeat, omnium partes, qui Romæ, vel quaſi magiſtratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipſum pertinent.* Extra ordinem Romæ ius dicebant, hoc eſt, non tanquàm magiſtratus, Præfectus annonæ, & Præfectus vigilum, l. ij. ſanè Præfectus. ſuprà de orig. iur. l. fin. de off. præfect. vig. Suetonius quoque hoc ſenſu in Veſpaſiano ſorte eligit, per quos rapta bello reſtituerentur, quíque iudicia centum viralia, quibus peragendis vix ſuffectura litigatorum ætas videbatur, extra ordinem diiudicarent, redigeréntque ad breuiſsimum numerum.

L. IX. I D E M L I B. I. D E O F F I C. P R O C O N S.

E C Q V I C Q V A M, &c. V B I D E C R E T V M N E C E S S A-*rium eſt, per libellum id expedire Proconſul non poteſt.* Accipiendum hoc pronunciatum eſt, de ſimplici libello, quem hodie vulgò ſupplicationem vocant. Nam huic ſubſcribendo, nõ poteſt, nec debet Proconſul ea expedire, in quibus cauſæ cognitio neceſſaria eſt: qualia ſunt decreta in alienationibus rerum minorum, dationes, vel excuſationes tutorum, & ſimilia. Nec alio ſenſu accipiuntur tituli illi in Codice conſtitutionum, quando libellus principi datus litis conteſtationem faciat. Et de precibus Imperatori offerendis, ſenſum huius capitis hunc verũ eſſe, etiam duobus exemplis, vno ab Imperatore, altero ab Vlpiano ipſo relatis manifeſtè comprobatur. l. minorum. C. de pręd. min. l. excuſare. de excu. tut. Hodie nulli ferè non nota huius reſponſi ſententia, quamuis antiquiores difficillimam eam omnium exiſtimauerint.

D E *Plano autem Proconſul poteſt expedire hæc.* De plano fieri aliquid dicatur ad differẽtiam eius, quod fit pro tribunali, quicquid Accurſius commentetur. Marcellus. l. j. §. abolitio. ad Senatuſcon. Turpil. Abolitio priuatim à Præſide poſtulari & impetrari ſolet. Item pro tribunali, non de plano, Paulus quoque l. vnius. §. fin. de pœnis. Cuſtodiæ non ſolùm pro tribunali, ſed & de plano audiri poſſunt, atque damnari. Scribit Bartolus ad nouellam Fęderici conſtitutionem extrauag. ad reprimendum. in verbo, de plano, multa huc pertinentia, copioſéq; oſtendit, quę cauſę de plano expediri poſsint, quę non. Reminiſcendum

etiam hoc loco causas quasdam antiquitus fuisse cognitionis, quasdam ordinarij iuris. Cognitionis esse dicebantur, quæ proconsul, aut princeps extra ordinem audiret: ordinarij iuris, quæ solemni iudiciorum more, statis temporibus agebantur, qua de re Alciatus scribit, lib. VI. παρέργων. c. V. & lib. IX. cap. XXIII. Remanent hodiéque huius differentiæ vestigia in iure nostro, non pauca, ipsa tamen differentia sublata est. Nam cùm omnia iudicia facta sint extraordinaria, videntur hodie ad cognitionis potiùs, quàm ad iuris ordinarij speciem pertinere. Instit. de interd. §. fina.

QVAE *Etiam omnium Præsidum communia sunt, debent & ab his obseruari.* Ita corrigit Haloander. Sed magis placet vetus scriptura, & debent ab his obseruari, à præsidibus videlicet, cùm sint eis communia cum proconsulibus.

L. XII. PAVLVS LIB. II. AD EDICTVM.

LEGATVS MANDATA SIBI IVRISDICTIONE, IVDICIS *dandi ius habet.* Antiquiores addiderant negationem, quia alibi legerant, à iudice iudicem datum, iudicis dandi ius non habere. l. à iudice. C. de iud. Idem esse rati iudicem dare, & mandare iurisdictionem, sed deceptos eos constat: cùm & alibi sine negatione hæc sententia relata sit. l. cùm Prætor. §. j. infrà de iudic. & ratio hoc suadeat, vt mandata sibi iurisdictione, possit legatus iudicem dare: nam iurisdictio etiam dandorum iudicum licentiam continet. l. j. & l. imperium. de iurisdictio. om. iud. Adde quòd nec in Pandectis Florentinis reperiri negationem testatur Augustinus lib. j. Emend. cap. III. Igitur sciendum est, aliud significare, iudicem dare, aliud, iurisdictionem mandare. Iurisdictionem porrò & ius dicendi, verbum, propriè ad ciuilia, non ad criminalia pertinere, vt ex Cicerone & Pediano Asconio tertia in verrem actione cognosci potest, quę inscribitur, de iurisdictione. Et quidem mandare iurisdictionem, est quasi vicarium officij sui disceptandis, ac diiudicandis ciuilibus causis substituere. Quod cùm faceret, solebat Prætor, vel Pręses arbitratu suo deligere eum, cui iurisdictionem mandaret. Plerunque autem mandabat legato suo, vt dicam in interpretatione sequentis capitis. Et quanquàm vel ad vnam causam tantùm, atque inter certos litigatores, puta, Lucium & Seium mandari possit iurisdictio. l. solet. l. Prætor. infrà de iurisdi. om. iud. frequentius tamen obseruatum videtur, vt generaliter in omnes causas, aut in plures quasdam eiusdem generis personas mandaretur. Credo quòd ea res minus afferre posset suspitionis. At iudices inter certas personas, & ad certas controuersias ciuiles scilicet & pecuniarias, constituta etiam plerunque, & deducta ad certum statum atque articulum causa, nominatim dabantur: vt puta, inter Lucium & Caium iudicio finium regundorum, vel iuris disceptationi, vel nudæ etiam facti cognitioni: vt nisi hoc, aut illud factum esset, quæreretur: quod iudicium in hæc, aut in illa verba, dare, vel constituere dicitur. Hi & iudices & disceptatores dati dicebantur. l. placet. ij. C. de ped. iud. Pedanæi quoque appellantur, vt mox recensebimus, in l. j. de off. eius. Legebántque inito statim magistratu, prętores magnum numerum eorum, quos iudices litigantibus, prout quibusque causis expedire arbitrarentur, darent, vt Aulus Gellius significat, lib. II. cap. XIIII. Ho. & Atti. Addit Corasius lib. III. Miscel. cap. XIII. etiam ex

centum

centum viris,quibus præerant Prætores iudices sæpenumero dari consueuisse, quod & verum puto.Hi tamen iudices non prætoris arbitratu,sed vel sortitione antiquo ritu(de quo Asconius Pædianus & Seruius in illum locum Virgilij, *Quæstor minus vrnam mouet*,&c. Plinius quoque in Panegirico ad Traianum,multa scribunt)vel ipsarum partiũ litigantium approbatione atque vnanimi petitione dabantur.arg.l.ij.§.j.& l.obseruandum.de iud.l.ex consensu.de appellationibus.Hãc ego causam esse puto,quamobrem in iure nostro hi Iudices nonnunquàm appellantur arbitri.l.j.C.de ped.iud.l.si arbiter datus.C.de senten.l.fi.infrà de iudi.& quod coram eis agitur,non minus arbitrium , quàm iudiciũ dicitur.Nam & Cicero hos ipsos arbitros honorarios appellat , hoc est, à prætore datos.Quorum,inquit,controuersiam solebat tanquàm honorarius arbiter iudicare carneades.Tum alio loco,Arbiter Holanis & Neapolitanis de finibus agri à senatũ datus.Sed & in oratione pro Murena Iuriscõsultis obiicit, quòd nunquam statuere potuerint,iudicémne, an arbitrorum dici oporteret. & Asconius Pædianus,arbitrium suscepisse eum dici scribit,qui iudicis partes suscepit.Sortitionis quoque,seu conuentionis,& consensionis huiusce intuitu in oratione pro Cluentio ita scridit Cicero. Maiores nostri neminẽ voluerunt ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicẽ,nisi qui inter aduersarios conuenisset.Iudices igitur velut nudo interuẽtu prætoris à partibus ipsis,vel côuenietibus,vel sortientibus,tãquã arbitri ex cõpromisso sumi videbantur,& vtrique ab arbitrando dicebantur,seu certè quòd totius rei arbitrium & facultatem recepissent,quæ res à litis contestatione originem sumebat,vt Imperator scribit,auth.de exhib.reis.§.vbi verò.Nam litis contestatio rursus tacita quædam conuentio erat litigatorum(quòd iudicium in hæc,aut in illa verba acciperent)promittentium Iudicis sententiæ acquiescere.Multùm tamen inter arbitros,& Iudices datos interesse apparet.Illud potissimùm quod ex sententia arbitri,compromissorij actio hoc iure nulla oritur.l.j.C.de arbi. At ex sententia huiusce iudicis dati oritur.Vtrique tamen ęquè notionem duntaxat habere dicuntur.l.ait Prætor.in princ.de re iudi.non enim iudex datus iurisdictionem habet,sed notionem tantùm,exemplo arbitri,vt ego sentio.arg.d.l.ait Prætor.l. notionem.de reg.iur.quod & Alciatus probat,lib.11.parad.ca.1111.& nos aliis argumentis inferius confirmabimus.l.fin.in princ.de offi.eius. delegatus verò iudex quem nunc vocamus,is videlicet,cui vel generaliter,vel specialiter mandata est iurisdictio,iurisdictionem vtrique habere intelligitur,quamuis Alciatus lib.11.parad.c.1.in fin.inter hunc cui ad vnam causam mandata est & iurisdictio,& iudicem datum nihil omnino interesse putet: hanc enim opinionem falsam esse ratio euincit.Qui hæc quæ hactenus diximus,recte teneat , poterit is,vt arbitror,intelligere loca iuris nostri quædam,hactenus,vt videtur,non satis cognita.d.l.ait Prætor,in princ.& l.à diuo Pio,de re iud.totum titulum, qui & à quibus appellandum sit.l.notionem.de verb.signi.l.j.C.de ped.iud. Nos ea suo quæque loco annotabimus. Dixi sanè iudicem dari consueuisse in causis ciuilibus & pecuniariis duntaxat,propterea quòd crimini cognoscendo & publicè vindicando iudicem datum nunquam inuenimus. Quamuis mandatam ad id quandoque iurisdictionem legamus. Nam iudices,quos antiquitus sor-

tiebatur Prætor, iudex quæstionis criminalis, non iudices dati, sed in consilium adhibiti dicebantur. Apparet hoc in iure nostro, vbicunque iudicis dati mentio fit. Est enim semper de ciuilibus causis, non de criminalibus. Idem significat & Plinius ad Arianum lib. II. epistolarum. & lib. IIII. ad Vrsinum, epistola IX. quicquid Budæus aliter sentire videatur, in l. vltima. de senatoribus. circa medium. Ita enim loquitur Plinius in illis epistolis, quasi iudices propriè æstimandis litibus darentur, etiam si damnum, aut pecuniaria pœna ex criminibus peteretur. Senatus autem cognitionem retineret, vbicunque grauius aliquid in reum statuendum esset. Nunc in proposito haud mirum videri debet, si Proconsulis legatus, cui scilicet iurisdictio iam mandata est, iudicem dare potest, quamuis mandatam iurisdictionem minimè in alium transferre possit. l. fin. in princ. de offic. eius. l. more maiorum. de iurisdict. om. iudi. Non enim iudicem dando, iurisdictionem à se abdicat legatus, aut in alium transfert, sed notionem tantùm, vt ostendimus, & litigatores quodammodò consentientes ad eum quem dat iudicem remittit: quod potissimum est iusdicentis munus, vt scilicet aut ipse iudicet, aut per alium iudicari curet. d. l. j. de iuris. om. iud. Eadem ratio est, quamobrem nec iudex datus, alium rursus iudicem dare potest, preterquàm si à Principe datus fuerit. l. à iudice. C. de iudicijs. quia scilicet à Prætore iudex datus iurisdictionem non habet, quæ in dando iudice potissimùm requiritur. at à Principe datus habet, quia scilicet hîc nec solemni sortitione, nec partium approbatione deligi solet, sed principis arbitratu quod tam nouæ Iustiniani constitutiones. l. fi. C. vbi & apud quē cau. in integ. rest. l. rem non nouam. & l. cum speciali. C. de iud. quàm Romanorum Pontificum decretales epistolæ ostendunt. tit. de rescript. & tit. de officio iudicis delegati. Nec me fugit Ciceronem in oratione pro Q. Roscio, iudicium certæ pecuniæ esse dicere, arbitrium incertæ. Iudicium cùm an debeatur, arbitrium cùm quantùm debeatur quęritur. multaque in hanc sentētiam disseruere, quasi id declarando, de quo in oratione pro Murena dubitat. Sed animaduerti passim hæc confundi, iudiciumque & arbitrium indifferenter dici, & si non de summa quantùm debeatur, sed de iure an omnino debeatur, quæstio fit. Hæc ad huius capitis explorationem sufficere arbitror. Reliqua ad hanc materiam pertinentia dicemus in aliorum locorum expositione.

L. XIII. POMPO. LIB. X. AD QVINT. MVCIVM.

LEGATI PROCONSVLIS NIHIL PROPRIVM HABENT, *nisi à proconsule eis mandata sit iurisdictio.* Cùm ea sit natura illius particulæ, Nisi, vt in casu excepto concludat contrarium eius quod propositum est, puto ego hîc legendum esse, *nec si à Proconsule, &c.* Nam & superius, in l. solent. §. sicut. dixit licere Proconsuli adimere legato suo iurisdictionē, dum tamen consulto Principe id faciat, si potest legato adimi iurisdictio à Proconsule, certè nequaquàm ei propria est. Nam germana significatio illius verbi, proprium, est, vt aliquid sic nostrum esse significemus, vt auelli à nobis non possit: quo sensu Virgilius.

Nimium

Nimium vobis Romana propago
Visa potens superi propria hæc si dona fuissent.

Id est, perpetua & mansura: & inferius multis locis clarè expressum est, legatum etiam mandata iurisdictione propriam eam non habere, sed eius qui mandauit munere ac vice fungi. l. j. §. j. l. & si Prætor. de off. eius. l. solet. & l. seq. de iur. om. iud. nec diuorũ Seueri & Antonini rescriptũ. l. cognitio. §. cùm propriam. de off. eius. huic interpretationi obstat, vt cùm eò venerimus, explanabimus. Nam quod Accursius hîc initio de legatis futuris exponit, subfrigidum est, quasi mandata demum iurisdictione, legatus esse incipiat quis Proconsuli suo, falsum enim hoc est. Nam legatus esse Proconsuli statim quum ab eo adscitus est, incipit: potestque in aliis muneribus ac rebus, puta, bellicis, aut tributariis, munus suum exercere, quamuis mandata ei nondum sit iurisdictio. Quòd si textus non sit corruptus, necessariò dicendum arbitror, verbum illud propriũ, exceptioni implicitum, pro eo quod est, certum, hoc loco sumi debere: quo sensu & Virgilius dixit.

Hunc mihi da proprium virgo sata nocte laborem.

Vt significet nullum esse certum legati munus, nisi mandata demum ei iurisdictione. Quare interim legatus quidem erit, sed ea tantùm exequi poterit, quæ sibi sigillatim ac specialiter à Proconsule mandabuntur, donec iurisdictio mandata fuerit. Et hoc magis placet.

L. XIIII. Vlpia. Lib. XX. Ad leg. Ivl. et Pap.

ROCONSVLES NON AMPLIVS QVAM SEX FASCIBVS *vtuntur*. At Consules vtebantur duodecim. Prætores verò Romæ duobus vsos apparet. Cicero contra Rullum ad populum, de Campanis Magistratibus. Quum cæteris in coloniis Duumuiri appellentur, hi se Prætores appellari volebāt. Et paulò pòst, deinde anteibant lictores, nō cū bacillis, sed, vt hîc Prætoribus anteeunt, cum fascibus duobus. Plau. in Epid. Ius dicis. Ep. Me decet. resp. Iam tu igitur nobis Pręturam geris? Ep. Quem dices digniorem esse hominē hodie Athenis alterum? Tesp. At vnũ à Prætura tua Epidice abest. Ep. Quidnā? Tesp. Scies, lictores duo, duo viminei fasces virgarum. Nam Athenarum mentio fit, quia rem geri Athenis adsimulatur. qua tamen in vrbe lictorum & fascium vsum tunc temporis non fuisse constat. Sed facetum exprimit Plautus, alludens ad Romanam consuetudinem. Cornelius Tacitus lib. 11. de Germanico. Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ & vetustæ vrbis datum, vt vno lictore vteretur. Alex. tamē ab Alexandro lib. 11. gen. dierum. c. xv. scribit, Prætores sex lictoribus Romæ cum fascibus. At in prouinciis sibi decretis etiam cum securibus vsos esse. Cuius rei nullum, vt moris eius est, autorem citat. scribit L. Florus in epitho. Liuij. Syllam Dictatorem cum fascibus xxiiii. processisse, id quod ante eum nemo fecerat.

L. XV. Lvcinivs Rvfinvs. Lib. III. Regvlarvm.

T LEGATI PROCONSVLVM TVTORES DARE POSSVNT. Quia tutoris datio nec iurisdictinis est, nec imperij. Sed ei soli competit, cui nominatim à lege, aut senatusconsulto, aut à Principe id iuris concessum est, vt tutores dare possit. l. muto. §. tutoris. infrà de tutelis. ideò non

poterant legati Proconſulum tutores dare, quamuis mandata eis eſſet iuriſdictio: nam imperium quidem per ſe non habent. Mandata autem iuriſdictio nō pertinet ad hanc facultatem. Primus igitur diuus Marcus oratione ſua legati Proconſulum & quibuſdam aliis vt iuridico Alexandriæ ſpecialiter hoc conceſſit, vt tutores dare poſſent. l. j. infrà de tuto. & curato. datis ab his. l. ij. de offi. iurid. Alex. Hoc ergo eſt quod hîc quoque refertur, legatos Proconſulum tutores dare poſſe, quod exaudiendum eſt, ſpeciali iure per dictam orationem eis indulto. Sed an mandata demum eis iuriſdictione, an & antequàm mandetur tutores dare poſſint, quæritur. Ego puto nō niſi poſt mandatam iuriſdictionem, hoc eis permitti. arg. ſuprà eod. titu. l. legati. & l. cognitio. §. cùm propriam. infrà de officio eius.

L. XVI. Vlpia. Lib. II. Ad edictvm.

Roconsvl portam Romae ingressvs, deponit *imperium.* Imperium hoc loco accipe, inſignia imperij, quibus non ſolùm proficiſcens, verùm etiam decedens in itinere Proconſul vtitur. arg. l. j. ſuprà eod. hoc enim ſignificat verbū illud, *deponit.* & Accur. quoque idem probat. Nam paulò pòſt de off. Præſ. l. iij. ex ſententia Pauli dicturus eſt. Prẹſidē ſimul atque Prouincia exceſſit, priuatum eſſe. quò fit vt verum & ſolidum imperium interim non habeat, ſed imaginarium & fictum. Hoc ipſum ergo eſt quod vrbem ingreſſus deponit. Quod verò Accurſius putat hîc in glo. & voluntariam iuriſdictionem Proconſulem retinere, quoad in vrbem peruenerit, ego verum non arbitror. arg. l. ſi forte. infrà de off. Præſidis. Nec mouet me quòd proficiſcens, etiam antequàm in Prouinciam peruenerit, iuriſdictionem huiuſmodi exercere poteſt. l. ij. ſuprà eo. non enim par ratio eſt decedentis Proconſulis & proficiſcentis. Proficiſcenti magis fauendum fuit, & prouincialium deſideriis velut obuiā eundū. Decedēti ſatisfactū videri poteſt, quòd in vrbem vſq;, inſignibus ſuis vti ei permiſſum eſt.

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGVSTALIS.

TITV. XVII.

Evndem titulum habemus & lib. primo. C. ac ſub eo duas conſtitutiones, quarū poſteriore non præfectus Auguſtalis, ſed præfectus prætorio Auguſtali, legitur, quāuis in aliquibus libris verbū illud, *Prætorio,* non reperiri Haloander adnotet. Sed vtut res ſe habeat, eundē vtiq; ſignificari arbitror, quemadmodū & Præfectus Orientis, Africæ, Illyrici, nonnunquam legitur, qui tamen ſæpius Præfectus prætorio Oriētis, Africæ, & Illyrici appellatur. Indicant duæ illæ conſtitutiones, prouinciarū quarundā moderatores, & iudices ordinarios huic præfecto ſubeſſe. Hoc etiā Imperatoris noſtri nouella cōſtitutio demonſtrat. auth. de appell. §. illud. Nā appellationū cauſas ab Ægyptiaco tractu, & ei adiuncta vtraq; Lybia, ad præfectū auguſtalē defferri iubet. Quomodò ſcilicet, & præfecto prætorio Africæ quoſdā præſides ſubeſſe poſteà voluit. d. l. j. de off. præfec. præt. Afri. Nunc ſpectabilē dictū, ſuperius oſtēdimus, in Rub. de Senat. Et quanā ratione ſic dictus fuerit, expoſuimus. Vera origo & cauſa huius præfecti conſtituendi, dandique ei lege ſub Auguſto lata, imperiū ad ſimilitudinem proconſulum

ſulū,id quod initio ſtatim refertur,ea videtur fuiſſe,quòd ſuperſtitione quadā, ſeu certè ſuperſtitionis velamento inſita prouidētia deterritus fuerit Auguſtus, & ante Auguſtū ſenatus,ne proconſulares faſces in Ægyptū mitterent,vt Spartianus in vltimo xxx. Tyrānorū ſcribit,& Cornelius Tacit. illis verbis demonſtrat,lib. 11. Annal. Nam Auguſtus inter alia dominationis arcana, vetitis niſi permiſſu ingredi ſenatoribus,aut equitibus Ro. illuſtribus(id eſt,vt ego interpretor,qui honoribus vſi eſſent)ſepoſuit Ægyptū,ne fame vrgeret Italiā, quiſquis eam prouinciā clauſtraque terræ ac maris,quāuis leui præſidio aduerſum ingentes exercitus inſediſſet. Hactenus Tacitus. Ob hanc igitur cauſam,in prouinciæ formā redacta Ægyptus nō eſt: Nec ſenatores hunc magiſtratū accipere cōſueuerunt,ſed equeſtris ordinis viri,quemadmodū & iuridicus Alexādriæ ex his creari ſolitus,& ſi qui alij per Ægyptū adminiſtrationes gererent,quod idem Tacit. lib. xii. ſignificat. Nā diuus Auguſtus,inquit,apud Equeſtres qui Egypto præſiderent lege agi,decretaq; eorū perinde haberi iuſſerat,ac ſi magiſtratus Romani cōſtituiſſent,& paulò pòſt,Claudius omne ius tradidit,de quo toties ſeditione,aut armis certatū. Cùm Sēproniis rogationibus equeſter ordo in poſſeſſione iudiciorū locaretur,aut rurſum Seruiliæ leges ſenatui iudicia redderent. Qui Ægypto præſiderent,Iuridicū Alexādriæ & hūc præfectū accipere debemus. Nā & iuridico Alexādriæ legis actionē datā cōſtat. l. j. infrà de of. iurid. Alex. Ex his ītelligere licet,quare nō pcōſul,ſed præfect⁹ ī Ægyptū,& quo exordine mittatur,reliqua huc ptinētia,paulò pòſt explicabimus.ī ru. de of. iur. Alex.

DE OFFICIO PRAESIDIS. TIT. XVIII.

Qvibvs temporibus iuriſconſulti,quorum ex libris Pandectarū opus compoſitum eſt,ſcripſerunt,longè maioris dignitatis erant proconſules & Præſides prouinciarū,quā temporibus Iuſtiniani habiti fuerunt. Nā tum quidē & ampliores prouinciæ fuiſſe videntur,& à præſidibus ad Principē,vel præfectū prætorio rectà ibatur. Sed poſterior ætas magiſtratus quoſdā interiecit,quales præfecti prætorio Africæ,Oriētis,aut Illyrici,qui vniuerſas regiones ac velut Satrapias adminiſtrarent,atq; eo ipſi plerunq; accederent,remanēte nihilominus, vt ego arbitror,alio generali ac ſupremo præfecto prætorio apud Imperatorē, vel certè patritiis,aut magiſtris officiorū intendētibus. Prouincias prætereà exiguiores atque anguſtiores feciſſe vidētur,vt proximè admonuimus. Proptereà non mirum videri debet,ſi nouiſſimis quibuſdam conſtitutionibus ſpectabiles præfecti,Præſidibus anteponuntur,aut non tam honorificus de Præſidibus ſermo habetur,quàm de præfectis. l. j. C. vt omnes Iud. tam mil. quàm ciui. in prin.

L. I. Macer. Lib. I. De officio Praesidis.

RAESIDIS NOMEN GENERALE EST, EO QVOD ET *procōſules & legati cæſaris & omnes prouincias regentes, licet Senatores ſint, præſides appellātur.* Procōſules ſemper vtiq; ex Senatoribus,hoc eſt,ex cōſularib⁹ deligebātur,at Præſides neceſſe erat ex Senatorib⁹ deligi. Id hoc loco voluit iuriſcōſult⁹ ſignificare. Scribit idē & Dion lib. liii. vbi plenius rē totā ab Auguſto primū inſtitutā explicat.

IN L. II. Vide quæ ſcripſi,in l. ſi Conſul. ſuprà de adopt.

L. III. Pavlvs. Lib. XIII. Ad Sabinvm.

Raeses, &c. *Habet interdum imperium & aduersus extraneos homines, si quid in alium manu commiserint.* Ita emendauit Haloander. Nã antiquus Codex habebat, si quod malũ cõmiserint. Quicquid sit, puto etsi nõ manu, sed fraude aliqua, & dolo malo, aut etiã verbis (quãdo verborũ magnã vim esse, ad veneficia creditũ est) & ad corrũpẽdos animos aliaq́; permulta valẽt, aut alio quocũq; modo nocitũ sit, posse pręsidẽ animaduertere, ꝓpter generalẽ quã subiicit rõnẽ.

L. VI. Vlp. Lib. I. Opinionvm.

Llicitas, &c. §. Veritas *rerum erroribus gestorum non vitiatur, & ideò præses prouinciæ id sequatur, quod conuenit eum sequi ex fide eorum quæ probantur.* Ponit Accursius in principio glossæ suæ, aliquot exempla ad sententiam iurisconsulti maximè pertinentia. Nam verus sensus est, debere Præsidem iudicando negotiorum veritatem sequi, non si quid perperam à partibus scriptum, dictum, gestum, aut factũ sit, errorem ad calumniam, aut perniciem cuiusquam trahere atque arripere, sic tamen vt fides veri constet, quod probari, ad onus eius incumbere videtur, qui errorem subesse ac rem aliter atque gesta, scripta, aut dicta sit, se habere dicit. Sed quod idem Accur. hinc elicere conatur, non debere eum qui iurisdictioni præest, secundum conscientiam & religionem suam iudicare, sed secundum allegata & probata duntaxat, id nec rectè elici nec vsquequaque verum esse arbitror. Fuit enim alia mens iurisconsulti hoc loco, quam talem quæstionẽ diiudicare, vt & Oldendorpius pridem animaduertit in Var. lectionibus. Nam magnam hac de re controuersiam antiquitus fuisse etiam. Aul. Gell. ostendit, lib. XIIII. noct. att. c. 11. Quòd si hodie reuocata antiqua consuetudine, iurare debent iudices, se quod iustius existimauerint statuturos. l. rem non nouam. auth. seq. C. de iud. iam planum est non posse iudicem contra ea quæ ipse nouit iudicare. Ego quod in specie non absimili fecisse se idem Aul. Gel. scribit, facere debere quẽlibet iudicẽ existimo, vt iuret sibi nõ liquere. nã iudicãdi necessitate etiã hodie, hoc dato iureiurãdo, eũ solui apparet, nisi ex integro sibi indulgeatur tẽpus, quò melius cognoscere possit. l. si de meis. §. fi. de arb. l. Pom. de re iud. Neq; enim hoc casu tenebitur omnino absoluere, vt Acc. putauit dict. ll. & arg. §. cõmodũ. inst. de interdi. Nã generaliter traditũ est, facti quęstionẽ in potestate iudicãtis esse, iuris verò autoritatẽ, ĩ potestate legis. l. ordine. infrà ad mu. l. j. ad s. c. Tur. quod nihil aliud significat, nisi iudicis arbitrio ꝑmissum esse, quãtã q̃busq; ꝓbationibꝰ fidẽ habeat, vt & alibi expressum est. l. eũ quẽ. §. j. de iud. l. iij. de test. & ita accipere debemꝰ, quocũq; loco iudici aliq̃d ex aspectu ꝓbari posse, relatũ est. l. eadẽ. infrà de fer. l. minor xxv. an. adita. de mi. l. si irruptione. cõ. di. Fatẽdũ tamẽ, si lege aut iure etiã de modo ꝓbationũ caueatur, debere iudicẽ id seq, qđ cõstitutũ est, cũ generaliter traditũ sit, nõ aliter debere iudicẽ iudicare quã quomodò legibꝰ, aut moribꝰ ꝓditũ est. inst. de of. iu. ĩ prin. Quòd si eius potestatis iudex sit, vt aliũ iudicẽ dare possit, vel si pars à principe, aut à prętore id petat, dari aliũ iudicẽ debere expeditũ est gl. ma. ĩ c. j. de of. or. apud quẽ etiã testimonio prioris iudicis causa ĩstrui poterit. c. dilecto. vbi casus, de test. l. ob carmẽ. §. j. ĩfrà de testibus

bus.Abb.in c.cùm à nobis.eo.tit. Hodie Romæ iudices à Pontifice delegati etiam leuiore aliqua de causa sæpe iudicatu se soluunt, quod causam ad cancellariam remittere vulgo dicunt:neque enim æquum esse videtur,eum cogi iudicare,qui in talem aliquam perplexitatem incidisse se prætori, aut Principi suadere possit,quod ex dignitate,atque autoritate hominis non difficile accipiendum puto.arg.l.licet autem.cum duabus ll.sequen.infrà.de arb.hoc etiam Corrasio placet.lib.IIII.Miscell.cap.xx. Quòd si superior potestas, aut Princeps huic iudici parum fidei habeat,ideoque excusatione eius non accepta,iudicare eum cogere omnino pergat,ancipiti loco in quo variè laboratum est,in c.pastoralis.§.quia verò.de offi.deleg.vbi Panor.nec appellari posse arbitror, si quidem iudicium iam receperit,quia prætor ex edicto suo perpetuo iudicare eum cogit.d.l.licet.& per tot.tit.infrà de arb.quo casu certi iuris est,appellationem non dari,quamuis doctores nostri hactenus haud satis hoc vel intellexerint,vel animaduerterint.l.fi.infrà de appella.recip.vel non.Si verò non receperit,appellationis auxilium vtique indulgendum esse. Quòd si in prosequenda appellationis causa,per iniuriam succubuerit,vt omnino iudicare necesse habeat:tunc(quando ex philosophorum præceptis potius omnia mala perpeti quàm iniustum,aut indignū facere admonemur)magis secundum ea,quorum ipse certam scientiam habeat,iudicare ac pœnam æquo animo persoluere & sustinere,quàm secundum ea quæ perperam acta sint,decernere oportere,Panormitano,& quibusdam aliis placuisse video.in d.§.quia verò.Sed ego à Publij Affricani exemplo discedendum non arbitror,quod refert Cicero,& probat in oratione pro Cluentio.Nam is,inquit,cùm esset censor & in Equitum censu C.Licinius sacerdos prodiisset clara voce,vt omnis concio audire possit, dixit se scire illum verbis conceptis peierasse,si quis contradicere vellet vsurum esse eum suo testimonio. Deinde cùm contra nemo diceret,iussit equum traducere.Itaque is cuius arbitrio & pop.Romanus & exteræ gentes contentæ esse consueuerant,ipse sua conscientia ad ignominiam alterius contentus non fuit.Hactenus Cicero.Exemplum autem Affricani etiam Pontificiis decretis approbatum videtur.ij.q.j.§.quando autem crimen. Huc subiungi posset illa quęstio,an Iudex apud quem causa agitur,supplere debeat etiam in facto,si quid omitti animaduerterit ab alterutra partium.nā in iure supplere eum posse admittunt omnes,sed in facto distingunt,an vt iudici notum sit,an vt priuato, vt sub priuati persona non possit,sub persona iudicis possit. Nos indifferenter & posse & debere iudicem etiam in facto sibi priuatim noto supplere existimamus:si quidem boni viri officio fungi velit,ne aliter contra religionem & conscientiam suam iudicare necesse habeat,nec vllo iure hoc prohiberi, quinimò expresŝè preceptum esse.l.j.C.vt quæ desad.par.vbi dixi.l.cum quem.§.j. infrà de iud.hoc etiam Affricani exemplo superius recitato conuenit,modò vt cum ingenio & dignitate hoc faciat : & tam quod ipse admonuerit, quàm quod partes dixerint , æquo animo & sine vlla differentia affectûve apud se discuti patiatur: nam aliter aduocati potius quàm iudicis partes tenere videretur, quod iuri publico non conuenit . l. quisquis. Codic. de postulationibus.

ILLICITA *ministeria sub prætextu adiuuantiũ militares viros procedẽtia, &c.* Militares viros puto hîc appellari, cohortem exequutorum, quos vulgò birros vocamus, & ministeria illicita intelligi, quos illi secum ducerent, quasi paucio-res exequutionem facere non possent: item exploratores & sicophantas, quibus ad concussiones faciendas quandoque vterentur, non insusitata etiam hodie in quibusdam Italiæ vrbibus corruptela.

SICVTI *medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet, &c.* Sed qua pœna punietur? Respon. olim puniebatur: vt scribit Paul. lib. v. sent. recep. his verbis, si ex eo médicamine, quod ad salutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit, is qui dederit, si honestior fuerit, in insulam relegatur, humilior capite punitur. Hodie arbitrio Præsidis hoc relictum est, vt sequentia verba significant, quod iustius est vt variè ex personis causisque & morborum generibus ac circunstantiis statuat. Hoc etiam in omnibus delictis obtinet, vbicunque specialis pœna legibus non est imposita, vt arbitrio præsidis pœna statuatur. l. prima. vbi Bartolus, de effract. §. primo.

§. QVI *vniuersas prouincias regunt, ius gladij habent, & in metallum dandi eis potestas permissa est.* Lege Valeria à Valerio Publicola primùm lata. Hæc non lege Portia & Semproniis rogationibus antiquitus prohibitum fuit, ciues Romanos vinciri, verberari, necari, aut quocunque supplicio affici iniussu populi. Soli consuli permissum erat, vt coërcere & in vincula publica duci iubere posset: non tamen vt in caput ciuis iniussu populi liceret ei animaduertere. l. ij. §. exactis deinde regibus. suprà de orig. iur. vbi Zasius. præsertim si ad populum prouocaretur. Nam de prouocantibus loquebatur lex publicolæ, vt Dionisius eam refert. lib. v. Roma. Antiq. Centuriatis autem comitiis de capite ciuis apud populum agi oportuisse, & quis ordo iudicij eius esse consueuerit, scribit Cicero in oratione ad Pontifices, pro domo sua. & Plutarchus in vita Gracchorum. Hinc actio illa nobilissima eiusdem Ciceronis, in C. Verrem, quæ inscribitur, de suppliciis, quæ scilicet ille in Siciliam Præturam gerens contra ius fasque de Ciuibus Romanis sumpsisset. Denique ipse Cicero non alio magis obiecto crimine in exilium pulsus est, quàm quòd ciues Romanos consul necari iussisset, quamquàm decreto & consulto senatus id fecerat, sed indennatos necasse arguebatur, quòd videlicet populus de his non iudicasset. Durauit hoc priuilegium Ciuium Rom. etiam in tempora Imperatorum. Nam in actis Apostolorum legitur, diuum Paulum tormenta, quæ sibi à Tribuno intentabantur, vitasse: cùm Ciuem Romanum se esse dixisset, Tribunum etiã sibi timuisse, quòd eum vinxisset. Tacitus lib. XIIII. Cùm quidam more maiorum necandum reum censuisset, contradictum scribit, Carnificem & laqueum pridẽ abolita, & esse pœnas legibus constitutas, quibus sine iudicũ sæuitia & temporum infamia, supplicia decernerentur. Hæc sunt frequentissima illa pœnarũ genera potissimùm sub primoribus illis Imperatoribus vsurpata, aquæ & ignis interdictio, in insulã deportatio, in mettallũ, vel in opus metalli damnatio, & vt quidam bestiis obiicerentur, quasi in fraudẽ legum recepta atq; introducta. Nam

his pœ

his pœnis damnati vitæ discrimen vtique adibant, carnifex tamen & gladius ac tormenta ab eorum corporibus abstinebantur, ea videlicet reuerētia, quòd Ciues Rom. essent. Sed quemadmodùm libera ciuitate nimiùm multis interdū grassantibus, vbi vel exemplo opus esse, vel trepidis rebus summo ac terrifico imperio contineri oportere animos videbatur, Dictatores creari moris fuit. Isq; mos vt induceretur, præcipuam causam fuisse eandem legem Valeriam, Dionisius lib. v. scribit, vt essent qui sontes & citra populi autoritatem, etiam si tribuni appellarētur, aut ad populum prouocaretur; necare, & supplicium de his sumere possent, prout ex vsu Reipub. esse existimarent, id quod & iuris nostri autores tradiderunt. l. ij. §. itaque dictatores. de orig. iur. l. j. de offic. præfect. præt. Alex. ab Alexan. lib. IIII. gen. dierum. cap. XXIII. sic Imperatores postea quàm vniuersi populi partes ac potestatem suscipere, hoc ipsum ius animaduertendi in caput ciuis, aduersus præscripta legum, quibusdam specialiter tribuere instituerunt, præfecti vrbi, præfectis prætorio, legatis suis præsidibus prouinciarum. Quia verò dictatores vti gladio consueuerant, gladiúmque ab his defferri, vel præferri eis moris fuit, præcipuum insigne eorum potestatis atque imperij, quod Cicero in oratione pro Cluentio significat, illis verbis. Non censorium stylum, cuius mucronem maiores nostri multis remedijs retuderunt, æquè posthac atque illum gladium dictatorium pertimescamus. Quanquàm & fascibus vterentur, vt ostendit idem Dionis. lib. v. prope finem. & Liuius, lib. VIII. (Non enim idem erant gladius & secures, quæ fascibus inserebantur. l. aut damus. §. j. de pœnis. nec his assentior, qui non de gladio materiali, sed de intellectuali, vt vocant, Ciceronis verba accipienda existimant. Nam hoc modo vitiosa comparatio, seu translatio sine dubio facta esset.) Quia gladio inquam, dictatores vti consueuerant, ideò per antiquæ consuetudinis vestigia obseruatum est, vt quibus principes tantam hanc potestatem darent gladio eos præcipuo eius instrumento adcingerent. Inde cingulum dignitatis dictum videtur, qua voce nihil frequentius in iure nostro. Hunc cingendi gladij morem fuisse ad stolam seu cingulum militare alligati, in signum conferendæ potestatis, vt de capite militis iudicare quis posset, & in damnatum animaduertere, nec alij prætereà id facere licuisse, Dionis. quoque lib. IIII. scribit. Significatur etiam duobus capitibus in iure nostro sub titu. de mil. test. l. Titius. & l. penul. quæ pridem Vigliusagnouit. insti. de milita. testamento. in Rub. Idem ostendit scitum illud Traiani verbum à Plin. in Panygirico relatum. Ego quidem in me si omnium vtilitas ita posceret, etiam præfecti manum armaui, &c. Et quod Dion scribit, in vita eiusdem Traiani, cùm Tribunatum militum Suræ traderet, parazonium quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexisse, dixisséque, Hunc ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si iustè imperauero, sin contrà, eo in perniciem meam vtitor. Nam & tribunis militum ac præfectis classium & aliarum ius gladij dabatur: vt militaria delicta coërcere possent, & quidem hoc intererat, quòd ab his prouocatio non erat, ab alijs erat: vt significat Paulus lib. v. sentent. recept. titu. XXVIII. & Cicero de legibus, tabula II. post princi. Hodie quicunque exercitum acceperunt, eosdem & ius animaduertendi in milites caligatos habere voluit. Iustinianus ex responso Venulei,

l.ſolent.in fin.aliàs.§.de militibus.de cuſt.& exhib.reor. nec appellatio aduerſus horū ſentētias interdicta videtur,niſi ſeditionem fecerint.l.ſi quis filio.§.quod tamen.de iniuſt.rup.l.cōſtitutiones.de appel. Extat apud Caſſiodorum.lib.VII. variarum formula comitiuæ prouinciæ, hoc eſt,vt ego interpretor,regiminis, aut adminiſtrationis prouinciæ,qua ipſos quoque quibus ea comitiua daretur, gladio armari atque inſtrui memorat.Hinc etiam nunc mos antiquus durat,vt maioribus his magiſtratibus enſis pręferatur,velut Romę Senatori Capitolino. (Is & morem & nomen hoc à præfecto prætoris duxiſſe videtur:Præfectū enim prætorio,qui Romæ erat Senatorem populo,Gotticis illis temporibus dictum fuiſſe ſuprà annotauimus.) Præfertur gladius etiam prætoribus,quos poteſtates vocant,in omnibus ferè illuſtrioribus Italiæ ciuitatibus. Hinc ergo factum,vt ius gladij dicatur,poteſtas animaduertendi hîc:& lib.IX.Cod.Theodoſiani.titu.XXXI.conſti.j.Et honores iuris gladij,quibus hæc poteſtas accederet,Lampridio in Seuero. Hactenus de verbi ratione.Nūc de re ipſa dicamus.Gladij poteſtatem ego ſic accipiendam puto:vt Magiſtratus aliquem necare poſſit,lictoris,aut Carnificis manu adhibita.Si hoc facere non poſſit,nec merū Imperium, nec ius gladij habere hunc interpretor:huic autem poteſtati,corporales pœnas quæ vitam non adimunt,ſic ineſſe,vt ſpecies ſuo generi.qua de re ſuo loco plenius diſſerā,in.l.imperiū.infrà de iur.om.iu.Hæc poteſtas præſidibus prouinciarum datur.Inferioribus autē magiſtratibus non cōpetit,ſed ſuperioribus quoq; conceſſa eſt,veluti præfectis.arg.l.ſi quis fortè.§.fin.de pœn.l.ſaccularij.§.ſunt prætereà.de extraord.crim.l.iij.de crim.ſtell.l.ſi quid erit.ſuprà de offic.proconſ. l.j.de offic.præf.vrb. Nam ferè aut de præſide,ſeu proconſule,aut de præfecto agi animaduertas,vbicunque de intelligenda pœna corporali tractatur. Non ſola autem traditione gladij materialis, hæc poteſtas conferebatur, ſed & ſcripta principum mandata præſidibus dabantur,quibus hoc ius gladij ſpecialiter eis concedebatur.arg.l.iij.ſupra eod.l.mādatis.infrà de pœn.l.annonam.de extraord.crim. Hæc mandata poſteà perpetua eſſe cœperunt,& pro legibus recepta ſunt.arg.l. diuus. verſ.ſed &.infrà de cuſt. & exhib.reor.Ideò paſſim apud Iureconſultos veteres ſic referuntur,vt habentia vim principalium conſtitutionum. Hodie etiam nouella Iuſtiniani cōſtitutione, quam Haloander inſcribit: præcepta præſidum, olim De mandatis principum.titulus erat.§.deinde verò. ſpecialiter hoc exprimitur,vt præſides ſupplicia ſecundum leges inferant.Nam legibus compluribus ſuppliciorum pœnas delinquētibus proponi neceſſe fuit, antiquiſſimarum legum tenore neglecto,ne aliter nunquam contra facinoroſos exemplum ederetur,cùm omnes imperio ſubiecti ciues ſe Romanos eſſe dicere poſſent.Quibus autem caſibus certa pœna crimini à lege non imponitur ipſorum magiſtratuum arbitrio,cauſa cognita ſtatui poſſe deſcriptum eſt.l.j.§. idcirco.de effracto.vbi Bart.Antiquitus quoq; dum Reſpub.viguit,imperium nominatim plerunque decernebatur.Inde frequentiſſima illa loquendi genera imperium,aut prouinciam cum imperio decernere,aut obtinere. Proconſulem cum imperio proficiſci,ſine imperio rem militarem adminiſtrari non poſſe.Speciali enim Senatuſconſulto,aut lege imperium dabatur. Ea propter dixiſſe videtur Papinianus,imperium quod lege datur,&c.l.j.§.verius,infra tit.III.

Cassiodorus quoq; loco superius citato. Vide quo iudicio fueris euectus, quando alijs vigorem fascium, videamus esse creditum, tibi autem ab ipsis legibus ferrum constet esse porrectum. tum lib. 1. epistola altera ad Senatum, qua præfecturam vrbis Arthemidoro datam scribitur. Quanquàm, inquit, præfecturæ vrbanæ hanc potestatem dederint leges, nos tamẽ specialiter delegauimus &c. Loquitur de potestate animaduertẽdi. Nam leges quæ de singulis proconsulibus antiquitus fierẽt, posteà de omnibus præsidibus perpetuò sancitæ sunt principalibus mandatis, aut constitutionibus. Ex his constare arbitror, quod dicitur, præsides habere ius gladij, exaudiendum esse specialiter mãdatum legibus, aut principalibus constitutionibus, vel senatusconsultis, quòd ad illos attinet, qui à Senatu mitti consueuerãt, qui propriè proconsules dicebantur. Specialiter mandatum intelligo præsidibus omnibus perpetuò atque in vniuersum, ad differentiam inferiorum magistratuum, vt puta, municipalium. Item aliorum qui præsidibus fortè in prouincijs dignitate, aut administratione pares essent, veluti procuratot Cæsaris. Nostra interpretatio antiquorum omnium sententiæ conuenit, qui in l. j. infrà de offi. eius. specialiter mandari consueuisse merum imperium tacito quodam consensu admiserunt, & verbum specialiter, sic accipiendum esse dixerunt, tanquàm in priuilegium & signum cuiusdam præeminentiæ ac iuris præcellenti. Quanquàm non satis certa ratione, vt sic dicerem, moti fuerint. Illud quoque his consequens, vt Lotharij opinionem quam Alciatus lib. 11. parad. c. vj. probat, dum merum imperium soli principi competere existimat, veram non esse dicamus. Quinimo secundum Allonis sententiam quam communiter ferè omnes hactenus sequuti sunt, etiam quibusdam magistratibus merum imperium competere & eorum proprium esse credamus. arg. l. cognitio. §. cùm propriam. de offi. eius. l. more. de iur. om. iud. specialiter tamen tributum. Enimuerò quatenus magistratuum creandorum cura ad principem spectat, hactenus ab eo magistratum accipiendo etiam imperium & illius exercitationem accipere videntur. Hoc vno intuitu Lotharij opinio defendi potest. Aliter haud quaquàm eam esse veram arbitror.

L. X. Hermogenianvs. Lib. II. Ivris Epitomarvm.

EX omnibvs &c. Annotat hîc Accursius quod & suprà admonuit, in l. illicitas. §. qui vniuersas. quanuis generaliter tradatur, præsidem in prouincia sua agere omnia quę omnes Romæ magistratus possunt: non tamen permitti ei in insulam deportare, quod tamẽ præfecto vrbis facere licet, ex speciali indulto, quod epistola diui Seueri ad Fabium Silonem continebatur. l. inter pœnas. de interd. & releg. Huius rei rationem illam esse putat, quod in generali concessione & translatione facultatum, non veniat speciale priuilegium, quod quis habuit. Ego an verisimiliter princeps & tale priuilegium concessurus fuerit, dispiciendum censeo. arg. l. obligatione. cum ibi nota. de pign. Quod autem ad hunc locum attinet, nec lege vlla hoc cautum fuisse vt exęquatis priuilegijs ac potestate præsides haberent tantam facultatem in prouincijs, quantam in vrbe magistratus, nec responsis de hac materia loquentibus hîc & l. si aliquam. §. fina. &

l.ſeq.ſuprà de offic.proconſ.& d.§.qui vniuerſas.hoc expreſſum puto,ſed illud duntaxat nihil eſſe in prouincia quod non per pręſidē expediatur. Quare cùm præfectus prætorio legem condere poſſit.l.formam.C.de offic.præfecti præto. nec à ſententijs eius appelletur.Cùm conſules xII.faſcibus vtentur,alij alia inſignia habeant,nemo captatis verbis hæc eadem præſidibus competere rectè dixerit. Quippe ſine his adminiſtrare & regere prouincias rectè poſſunt. Sontes quoque meritis pœnis & citra deportationis miſeriam poſſe affici nemo dubitat.l.capitalium. cum ſeq.infrà de pœnis.

L. XV. Marcia. Lib. I. De Ivdicis pvblicis.

LLVD OBSERVANDVM EST,NE QVI PROVINCIAM REGIT, *fines eius excedat,niſi voti ſoluendi cauſa,dum tamen abnoctare ei non liceat.*Idē ferè ſtatuerunt Arcadius & Honorarius.l.nullus.C.de offi. rect.pro.Sed videbatur his aduerſari cōſtitutio lib.xII.C.ſub tit.de dignitatibus,qua clariſſimis & ſpectabilibus vniuerſis etiā ſine comeatu ad genitale ſolū proficiſcendi,& vbi voluerint cōmorandi facultas permittitur.Nam ſpectabiles & clariſſimos etiā præfectos & pręſides prouinçiarū his temporibus appellari oſtendimus,propterea nos eam conſtitutionē de his ſpectabilibus,& clariſſimis interpretandā duximus,qui nō gerunt adminiſtrationē.l.clariſſimis. & l.fin.C.de dig.vel certè clariſſimorum appellatione,ibi ſignificari Senatores, quos Auguſtus Italia excedere prohibuerat:vt Dion ſcribit, lib.LII.in fi.idque etiā ſuo tempore obſeruatum affirmat. Per ſpectabiles autē deſignari Equites Rom.de quibus eadem ratione fortaſſe dubitatū erat. Hæc de his qui diſcedūt animo redeundi.Quòd ſi præſes,aut proconſul de prouincia excederet,non reuerſurus principe inconſulto:lege Iul.maieſtatis ſine dubio teneretur. Videtur enim decreuiſſe imperium pop.Ro.l.ij.ad leg.Iul.ma. Conuenit cū hoc reſpōſo & quod apud Aulum Gellium legitur.Tribunis plebis vrbe egredi nō licuiſſe. Sanè quod Accur.ſubdit,videri hodie præſidem voti ſoluendi cauſa etiā abnoctare poſſe,quòd generaliter in ſacris literis ſcriptū ſit. Vouete & reddite domino Deo veſtro. Sacras autē literas in his quæ ad religionem pertinent,leges noſtræ ſequi nō dedignantur.aut vt clerici apud prop.epiſcop.§.fi.Equidē non arbitror admittēdum eſſe,pręſertim ſi votum poſteà ſuſceptum eſt,quàm prouinciam regendam acceperit. Non enim poſſe anterius ſuſceptæ obligationi nec per votum quidem præiudicare.arg.not.per Hoſt.in ſumma,tit.de voto. §.quis vouere poſſit.verſ.ſed nunquid. Ac ne id quidem arbitror,& ſi anteà vouiſſe ſe dicat,tali cōmento rectè eum ſe excuſaturum:cùm non ideò minus principem conſulere potuerit,vel ſolutionis voti dilationem à pontifice impetrare.c.non eſt voti,extra de voto. Nam Seruator noſter ea quæ ſunt Cæſaris,Cæſari reddi vult,nec ad ſoluendam veniſſe ſe,ſed ad implēdam legem profeſſus eſt. Quare nihil exemplo perniciosum ſub prætextu religionis permitti debet.

L. XVI. Macer Lib. I. De Offic. Praesid.

ENATVSCONSVLTO, &c. Aut ſiſti exhiberíve ſatiſdato promittatur. Siſti accipe eum,qui iniuriam,vel furtū fecerit,exhiberi rem quæ ablata eſſe dicetur.

L. XVII.

L. XVII. CELSVS LIB. III. DIGESTORVM.

I FORTE,&c.Probatur hîc proconſulem poſtquã ei ſucceſſum eſt in prouincia,non habere voluntariã iuriſdictionẽ,quamuis inſignia imperij retineat,quicquid Accur.contradicat,in l.fi.ſuprà titu.11.

L. XIX. CALLISTRATVS LIB. I. DE COGNITIONIBVS.

BSERVANDVM,&c.ID ENIM *non eſt conſtantis & recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit.* Quæſtionis antiquæ fuit,an iudicẽ cognoſcendo indicia,quædam motus & ſenſus ſui facere cõueniat,an cõtra nunquã ſignificare quid ſentiat,ne ſi aliter faciat, quandoq; fluctuare videatur,& ſæpius mutare ſententiã neceſſe habeat.quod indecorum putant:vt ſcribit Aulus Gell.lib.XIIII.c.ij.Videtur eam quæſtionẽ temperamẽto quodã Caliſtratus hoc loco decidere.Hodie Romæ & ferè vbique per Italiam iudices hactenus conſueuerunt exprimere ſenſus ſuos,vt litigatores difficultatibus ijs,quæ eorũ animos ſuſpenſos tenent,occurrant,& certiorem iuris diſpoſitionem ſuggerãt atque aperiant:quod probabile eſſe videtur. arg.l.iudices.C.de iudi.ſi non modò leuibus de cauſis ſæpius quàm par eſt hæſitarent,dum vel imperitia turbantur,vel ſtudiorũ laborem vitant.Id litigatoribus diſpendium,cauſidicis & aduocatis emolumentum præſtat.

L. XX. PAPINIANVS LIB. I. RESPONSORVM.

EGATVS CAESARIS,VEL PRAESES,VEL CORRECTOR PROuinciæ *abdicando ſe nõ amittit imperiũ.* Olim legebatur legatus Cæſaris,ideſt,præſes,vel corrector &c.nec hoc loco ſolùm ſed & ſub tit.de accuſatio.l.hos accuſare.in prin. Id an rectè mutatum ſit,ex Pandectis Florentinis iudicandũ eſt. Correctorũ autẽ mẽtio etiã ex Hermogeniano paulò antè facta eſt.l.de omnibus.ſuprà eo.ti.Et Correctores eos propriè dici,qui habẽt id officium in Italia,quod præſides in prouincijs Accurſius admonet.Alij ſingularum Italiæ ciuitatũ propriè Correctores dici exaudiunt,ſed hoc loco correctorẽ prouinciæ dici vides.Nec ſanè vllo loco legi, Correctores Italiæ ciuitatibus ab Imperatoribus datos:quãuis Exarchas & Duces in Italiã olim miſſos legamus,ſed hi velut præſides regionũ erant.Hodie tamẽ ſingulas ciuitates quæ proprium regimen & territorium habent,pro ſingulis prouincijs accipi,nõ dubium eſt.glo.in l.fi.C.de præſ.long.temp.Ratio huius reſponſi ex Vlpiano relata eſſe videtur,ſub tit.de offic.conſ.l.meminiſſe.Quod ſcilicet vſq; in aduentum ſucceſſoris omnia debet proconſul agere:quinimò lege Iulia maieſtatis tenetur,qui inconſulto principe ſe abdicans imperium popu.Rom.deſerit.l.iij.prope fin.infrà ad leg.Iul.ma. Sed an Magiſtratus Romæ abdicando ſe,amittant imperium,quæri poteſt.Et cùm ratio huius rei ceſſet, quia ſcilicet Senatus,vel Imperator alium ſtatim ſubrogare poſſunt,nec periculum eſt, vt Reſpublica interim detrimentum capiat,puto hunc amittere imperium,ſic videor legiſſe in multis locis, quoſdam Romæ, dum libera fuit Ciuitas,ſemper prout cuique libitum fuit magiſtratu ſe abdicaſſe. Liuius libro quinto, Valerius curia egreſſus dictatura ſe abdicauit. Cicero de diuinatio. At Tiberij Gracchi literis, Scipio & Figulus,quòd Augures eas indicaſſent,vitio creatos eſſe,magiſtratu ſe abdicauerunt. Nam certè eo eſt ingenio Papinianus,vt non

ſine cauſa de legato Cæſaris,aut præſide prouinciæ loquutus ſit,non in vniuerſum de omnibus magiſtratibus. Quòd ſi principem , aut Senatum ab vrbe ab fuiſſe ptoponeretur,ſi modò Senatus vnquàm abeſſe dici poteſt,vt puta , cum latinarum cauſa creato præfecto , omnes in montem Albanum concedebant, contrarium reſpondendum exiſtimatum.Veruntamen ſiue reſignatio imperij in manu principis , aut Senatus fieri debeat , ſiue alio quocunque modo facta valeat,vt imperium admittat is qui ſe abdicat , non rectè videtur Iacobus Buttig.hoc reſponſum inducere aduerſus donationem vrbis Romæ Pontifici maximo à Conſtantino factam. Non enim Conſtantinus donando vrbem Romam abdicabat à ſe imperium,ſed vnius vrbis dictionem dumtaxat,quæ particularis alienatio,ſaluo in cæteris vrbibus & prouincijs Romano imperio,cur fieri non potuerit ? non ſecus ac ſi quælibet alia vrbs ab Imperatore donata decederet.Nam & ratio ſupraſcripta in hac donatione ceſſat,cùm imperiũ in ſuſpenſo non remanſerit , ſed in Rom.Pont.illico tranſlatum fuerit. Enimuerò cùm quæritur an Imperator res ad Rom.imperium pertinẽtes,alienare poſſit? de rebus ſoli expedita quæſtio eſt.l.cùm multa.vbi notant omnes C.de bon. quæ liber.poſſe ſcilicet Imperatorem eas in quem velit conferre : ſic denique Imperator Iuſtinianus Conſtantinopolitanæ & alijs eccleſijs permultas poſſeſſiones & prædia donauit.Sic poſt eum & ante eum alij fecerũt.Sed & ſi regno aliquo iure belli potitus ſit,non videtur prohiberi id alienare,antequàm in prouinciæ formam redactum ſit. Nam Auguſtum Cæſarem hoc interdum feciſſe legimus,apud Suet.in Augu.cap.XLVIII.Cæterùm ſi ditionis antiquæ populi Rom.prouincias,aut ciuitates alteri ſubijcere velit,vt Imperator Conſtantinus vrbem ipſam Syluestro Papæ donaſſe dicitur,cuius donationis exemplum, verum an falſum Albericus refert,in l.j.ff.de offi.præf.vrb.non putat Iacobus Butrig.Imperatori hoc facere licuiſſe,atq.huius reſponſi,debuiſſe enim ſi imperij, vel partis alicuius adminiſtrandæ eum pœnitebat,populo Romano,à quo acceperat,id reſtituere,non aut alteri tradere , aut illius quaſi vacuam & deſertam poſſeſſionem relinquere.Nam & Cicero ad Quin.fratrem Cæſarem,vel mortuum reprehendit,ob talem cauſam:Minuebat,inquit,vectigalia,donabat ciuitates ex commẽtario &c.Egò ad ea quæ ſuprà dixi,illud quoq; cõſiderandum arbitror,non ex toto ſimilem hac in re præſidis & Imperatoris cauſam eſſe.Præſidem enim præfinitam & quaſi præcariam poteſtatem habere,prouinciam vt regat atque adminiſtret:res verò principis,aut fiſci , quarum ad procuratorem Cæſaris adminiſtratio & cura pertinet,ne attingat quidem.l.nec quicquam.in princip.ſuprà de offic.proconſ.At Imperator propriam & perpetuam atque,vt videtur,infinitam poteſtatem habet , quantam ſcilicet vniuerſus populus:cùm enim lege Regia omnis poteſtas populi in ipſum tranſlata eſſe intelligatur.lege prima.vbi dixi ſuprà de conſtitutio.princip.conſequens eſt , vt omnia facere poſſit , quæcunque vniuerſus populus vnquàm potuit. Non dubium autem eſt,quin populus tale aliquid facere potuerit.Præterea ſiue populus Romanus, lege illa poteſtatẽ omnem perpetuò ab ſe abdicaſſe intelligitur:certè nihil poſt hac eius interfuit , ſiue ſolam duntaxat procurationem & adminiſtrationem, quod verius eſt,cur quemadmodùm nationes & gentes ciuitate Romana donando

nando

nando participes imperij facere superioribus Imperatoribus licuit.l.in orbe.suprà de statu hominum.non sic vrbem, aut prouinciam vnam alienare potuit Constantinus? Quid enim interest rem meam alteri communicem, an pro concurrenti quantitate donem, aut alio quouis titulo tradam? l.j.& ij.infrà pro soc. Quòd si ita planè res est, vt post legem regiam imperij ius penes populum nihilominus remanserit, nulla iam relinquitur dubitatio, si quis id quoque æquus iudex inspiciat, quod eam vrbis Romæ donationem diuturnus quoque non solùm populi Roma.consensus, hoc est, totius Italiæ & Occidentalium populorum, qui tam sub Imperio Romano erant, verùm etiam Imperatorum omnium qui post Constantinum fuerunt, tacitus consensus atque expressa quorundam approbatio confirmauerit: vt ex historijs rectè memorat Idem Alber. in rub.ante procem.Digest. Illud potius dubitari conuenit, num creandi Imperatoris ius Romanus Pontifex ad Germanos transferre, seu certè eorum principibus delegare potuerit. Sed hoc quoque ratione illa defendi potest, quia vniuersus populus, & quod reliquum erat Romani orbis Pontificum, arbitrio ac fidei & potestati tūc se commiserant, atque etiam decretum & legem illam diuturno ac tacito consensu posteà approbauerunt. Ex his apparet, non solùm diuino iure, quo maximè Pontifices nituntur, verùm etiam humanis constitutionibus & legum nostrarum placitis, Romanorum Pontificum causam defendi, vt etiam ab eorum nutu pendeant Imperatores. Hæc de alienationibus quas antiqui Imperatores fecerunt, in vniuersum dicta sint. Hodie non viderentur Imperatores citra periurij reatum, quicquam ex pertinentibus ad imperium alienare posse, cùm id nunquàm se facturos, electi statim iurare & conceptis verbis obligare se soleant. Reliqua ad hunc locum pertinentia, quæ nobis in mentem venire potuerint, superius scripsimus, in l.non ambiguitur.de legibus. & in l.j.de const.princip.

DE OFFICIO PROCONSVLIS CAESARIS *vel rationalis.* TITVLVS XIX.

L. I. VLP. LIB. XVI. AD EDICTVM.

QVAE ACTA GESTAQVE SVNT A PROCVRATORE *Cæsaris, sic ab eo comprobantur, atque si à Cæsare gesta essent.* Primus Imperator Claudius tantam hanc potestatem procuratoribus suis dedit, vt scribit Tacitus, lib.xii.ann. Eodem anno sæpius audita vox Principis, parem vim rerum habēdam à procuratoribus suis iudicaturum, ac si ipse statuisset, ac ne fortuito prolapsus videretur, Senatus quoque consulto cautam plenius quàm anteà, & vberius. Et paulò pòst, præualida nomina referre, nihil attinuerit, cùm Claudius libertos quos rei familiari præfecerat, sibique & legibus adæquarit. Quæ verba ideò referre placuit, quoniam originem ac potestatem procuratorum Cæsaris mirè indicant. Videntur autem Imperatores, non in singulis modò prouincijs, sed Romæ quoque complures interdum habuisse diuersarum veluti negotiationum procuratores. Qui & Curatores simpliciter appellabantur:

vt curatores hæreditatum, Curatores ad bona damnatorum, quorum mentionem in antiquis inscriptionibus vidimus. Dicitur procurator Cæsaris etiam rationalis, & Comes rerum priuatarum, sacri palatij sacrique patrimonij. rub. hîc & C. de offic. com. rerum priu. sac. pal. sac. patr. per totum tit. Appellatur & fiscus & dispẽsator, & Actor rerum Cæsaris, l. j. C. si aduer. fisc. l. si fiscus. de iure fisc. Præsides verò prouinciarum non solùm admonentur, in l. nec quicquam. §. j. suprà titu. 11. sed videntur etiam tam ipsi quàm vrbani magistratus interminatione grauis pœnæ. l. iij. C. eod. titu. de offic. com. re. priu. abstinere cognitionem ac nec tuitionem quidem adhibere causis fiscalibus. Nam inter fiscum & priuatos cognoscit procurator Cæsaris adiuncto (vt putant) præside prouinciæ, ac præsente aduocato fisci. l. j. vbi not. C. si aduer. fisc. sed ego præsidem interuenire oportere non existimo, nisi certo casu, cùm scilicet in integrum restitutio aduersus fiscum postulatur. d. l. ij. argu. l. fin. C. vbi & apud quem. Cuius rei specialis illa est ratio, quòd in integrum restituere magis imperij, quàm iurisdictionis est, dicta. l. fina. Non enim imperium habet procurator Cæsaris, sed iurisdictionem tantùm. Quare nec mulctã irrogare potest, l. ij. C. de modo mult. Ideò eam rem apud præsidem tractari oportuit. Cura & tractatio pecuniæ publicæ, antiquitus ad Quæstores pertinebat, quos magistratus secum in prouincias ducebant. Horum in locum procuratores posteà ab Imperatoribus mitti obtinuit. Hi præsidibus & rectoribus prouinciarum salaria ab Imperatoribus constituta soluebant. Ea cuiusmodi esse cõsueuerint, indicant Epistolæ frequentes in vita quorundam Imperatorum. Ipsi tamen procuratores Cæsaris, quandoque etiam prouinciam regendam accipiebant. Atque hi procuratores, vice præsidum agentes, in iure appellantur. l. j. C. de ped. iud. l. iij. vbi causæ fiscales.

L. II. PAVL. LIB. V. SENTENTIARVM.

QVOD SI EA BONA, &c. Vide Augustinum qui eximiè hoc caput ex Thussis libris corrigit & declarat. lib. 111. emend. cap. vi.

L. III. CALLISTRATVS. LIB. VI. DE COGNITIONIBVS.

CVRATORES CAESARIS IVS DEPORTANDI NON HAbent: *quia huius pœna constituendæ ius non habent.* Pœnæ constituendæ ius accipere oportet, pro facultate insulæ assignandæ. Id enim hoc loco significat pœnam constituere. arg. l. j. in princip. infrà quando appellandum sit. Alioquin idem frustra repetere videretur. Accur. enim propterea interpretatus est, quia pœnæ constituendæ ius non habent, id significare, quia denegatum hoc eis est. Sed violenta est hæc interpretatio, & melius conuenit quod nos existimamus. Nam insulam assignare, nec præfectus quidem vrbis potest, quanuis deportandi ius ei concessum sit. Sed vt à principe assignetur, expectare debet. l. j. §. relegandi. suprà de offic. præfect. vrb. Quare apparet generalissimam esse hanc rationem, atque omnino latiorem quàm si dixisset, quia ius deportandi non habet.

Dedisse hunc iuridicum Alexandrinis Caium Cæsarem, significat Spartianus in Seuero his verbis. Deinde Alexandrinis, ius Buleutarum dedit, qui sine publico

publico consilio,ita vt sub Regibus antè viuebant, vno iudice contenti, quem Cæsar dedisset,quo loco Egnatius Buleutas,seruatores interpretatur,sed magis proprium erat,decuriones.Latinè enim ordinem ipsum Bulem,& Buleutas,decuriones dicimus,vt ex Plinij ad Traianum epistolis cognosci potest. Huic Iuridico, & si qui alij per Ægyptum anteà iudices constituti erant, Præfectum Augustalem quodammodò superintendisse puto.Nam quia nunquàm in prouinciæ formam Ægyptus redacta fuerat (vt prædiximus) maioris dignitatis hi iudices habiti erant,quàm vt Præfectus ex toto subiectos eos haberet: erant enim omnes Equestris ordinis ex quo ordine & Præfectus ipse, vt suprà ostendimus,rub.de off.præf.Aug.Proptereà factum vt eorum delicta examinandi,& super his,quæ comperisset,duntaxat referendi, non etiam amouendi, vel puniendi eos Præfectus Augustalis potestatem nactus sit.l.ij.C.de off. Præf.Aug. Quamuis præfecti alij,vtputa orientis,aut Illyrici, plenam cognitionem de ordinariis iudicibus sub se constitutis habeant.l.penul.C.de offi.præf.Præt.Orien. Antiquitus enim ducta consuetudo eximij iuris hos Ægyptiacos iudices fecisse videtur, atque eius consuetudinis specialis ratio hæc fuisse, quam diximus, quicquid Accursius & cæteri commententur. glos. in d.l.ij. & l. illicitas. §. qui vniuersas.suprà de offic.præf.vbi doct.

DE OFFI. EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO. TIT. XXI.

DIFFERENTIAM inter hanc Rubricam & illam quæ lib.1. Codicis inscribitur, *De officio eius qui vicem alicuius Iudicis, vel Præsidis obtinet.* Illam verissimam arbitror,quòd sub illo titulo tractatur de eo qui pro tẽpore in prouinciam missus est ab Imperatore,vel alicui tribunali,aut iurisdictioni præpositus, non vt ipse,vel Præses eius prouinciæ sit,vel magistratum eum gerat,sed vt pro tempore,ac velut aliud agens illo munere fungatur, donec proprium Præsidem,vel magistratum Imperator creauerit.Exempli causa Procurator Cęsaris, defuncto vel remoto Præside prouinciæ, vel omnino in eius defectum. Nam his sæpenumero vt & vice Præsidum in prouinciis agerent, mandabatur.l.j.C. de ped.iud.l.iij.C.vbi cau.fisca.Nonnunquàm etiam Romę constitui vsitatum, qui vice præfecti Prætorio ageret.l.j.§.à Præfectis. de leg.iij. Præfecto fortè diem functo, vel finito eius magistratu,dum princeps de alio constituẽdo maturius deliberaret.Sub hoc autem titulo de his agitur,qui aliis gerentibus magistratum,atque etiam præsentibus in prouincia,vel in ciuitate,ipsi eorum iurisdictionem exercent. Titulus in Codice etsi non omnino ad verbum huic consimilis,tamen sub quo eadem quæ sub hoc nostro materia tractatur: ille est lib.III.*qui pro sua iurisdictione iudices dare dariue possunt.* Nam vnica sub illo titulo constitutione non aliud agitur, nisi vt hoc doceamur, neminem qui non propriam iurisdictionem habeat,hoc est,cui ab alio mandata sit iurisdictio,causas alij delegare posse, nisi à Principe Iudex datus fuerit, quamuis interpretes vulgo alia quędam in illius constitutionis interpretatione commenti sint.

L. I. PAPINIANVS LIB. I. QVAESTIONVM.

VAECVNQVE SPECIALITER LEGE, VEL *Senatusconsulto, vel constitutione Principum tribuuntur: mandata iurisdictione non transferuntur.* Videntur ferè omnes existimasse, Papinianum his verbis idem significare voluisse, quod alibi relatum est. Neminem posse merum imperium, hoc est, gladij potestatem sibi concessam in alterum transferre. l. solent. in principio. suprà de officio Proconsu. l. nemo potest. infrà de regulis iuris. Et quærenti mihi cur, & an omnino specialiter hanc ipsam gladij potestatem lege, Senatusconsulto, aut constitutione Principum tribui necesse fuerit, veniebat in mentem, quod antiquitus in caput Ciuis Romani iniussu populi, animaduerti non liceret. l. secunda. §. initio. suprà de origine iuris. vt superiore libro plenius admonuimus, in l. illicitas. §. qui vniuersas. de officio Præsidis. Idcirco euenire potuisse, vt de singulis, singulorum commissis, vbicunque de capite ciuis agendum esset, aut ad populum diem dici, & cum populo agi, aut si speciales iudices constituere visum foret, speciales leges ferri necesse fuerit, quibus tum alios iudices, tum in primis eum qui quæsitor, hoc est, quæstionis iudex appellabatur, creari, & iudicio certam formam dari mos erat, donec P. Corn. Sylla primò, deinde Pompeius, & Cæsar publicorum iudiciorum quæstiones, vt aduersus quemlibet statæ ac perpetuæ essent, constituere. l. ij. §. deinde Cornelius. suprà de origine iur. Hactenus opinionem meam etiam Duareno probari animaduertebam, cap. LIII. Anniuers. disputat. Quemadmodùm verò in ciuilibus causis nemo sine certa actione experiri potest, quinetiam qua quisque actione agere velit, nominatim edere debet. l. prima. infrà de edendo. Sic in criminibus quoque æquum visum esse reputabam, neminem sine certa lege damnari. l. aliud. l. si qua pœna. infrà, de verborum significatio. vnde frequens illa loquendi formula, hac, vel illa lege reum facere. l. hos accusare. §. omnibus. de accusationibus. l. Senatus. de public. iudic. Ea propter vt singulis atrocioribus criminibus puniendis, singulæ publicorum iudiciorum leges proditæ ac fixæ essent, obseruatum existimabam, veluti Iulia contra adulteros, Pompeia contra parricidas, Fabia contra plagiarios. Harum in singulis non solùm de pœna, verùm etiam de iudicibus, ac magistratibus, qui cuiusque legis exercitationi quæstioníque præessent, ac deinceps comperto crimine animaduerti iuberent, cautum fuisse, verisimile mihi fiebat. argumento dictæ l. aliud. in fine. Cæterùm cùm multæ aliæ iuris partes sint, ideò ferè aliqua earum, quæ hîc memorantur, contigisse videbatur, vt delicta coërcerentur, quòd aliæ iuris species ad eam rem minus efficaces essent. Nam Prætoris officium, iurisdictioni & causarum ciuilium disceptationi proprio munere incendebat. Ideò nullum Prætoris edictum de crimine publici iudicij, vel ad publicam vindictam principaliter pertinens relatum inuenias. Multò minus prudentum responsis sanciri hæc poterant. Plebiscita autem de criminibus puniendis fieri non contingebat, propterea quòd plebs licentiæ suæ tenax, potius aduersaria iis qui hæc ferre voluissent, quàm fautrix erat. Nam per hæc quasi

tela

tela quædam in ſeſe ac mucrones & ſeruitutem parari ſibi exiſtimabant: ob id non à Tribunis qui plebi ſe placere ſtudebant, ideóque ferentibus potius intercedebant,ſed à Senatu, Conſulibus, Dictatoribus, poſtremò ab Imperatoribus ipſis ſtatuta hæc fuiſſe animaduertere eſt.Porrò quia de ſingulis grauioribus criminibus, vt diximus, aut ſunt, aut eſſe debent certæ leges, quæ facinoroſos teneant. dicta l.ſi qua. verbo, ſingulorum criminum. de verborum ſignificationibus. Idcirco bona ratione effici putabam, vt de ſingulis generibus criminum, quæ mero imperio coërceri oporteret, ſpeciales leges exiſtere & conſequenter ſingulas huiuſmodi quæſtiones atque exercitationes, ſpecialiter aliquibus iudicibus tributas eſſe intelligere deberemus, argumento dictæ legis,aliud.in fine. Sed plenius & maturius reputanti mihi verius eſſe apparet, nec omnibus publicorum iudiciorum quæſtionibus exercendis merum imperium neceſſarium fuiſſe, veram his duntaxat quibus, aut vita adimitur, aut corporalis cruciatus infertur, nec Papinianum tam anguſtam definitionem alienis, ac parùm propriis verbis tradere voluiſſe, ſed generaliorem quandam iuris conſtitutionem & regulam iudicare, qua effici poſſit,vt & alia ſint,quæ à magiſtratibus mandari non liceat, quamuis non meri imperij ſint, ſed vel miſti tantùm, vel ſimplicis iuriſdictionis, vel certè, neque iuriſdictionis ſint, neque imperij. Quando & huiuſmodi quædam eſſe memorantur, veluti tutoris datio. l. muto. §. tutoris. de tutoribus. Præterea nec illud verum eſt, de ſingulis ſingulorum capitalibus delictis antiquitus neceſſarias fuiſſe leges, quinimò ſacratis legibus duodecim tabulis prohibitum erat. Priuilegia irrogari,quod nihil aliud ſignificat,quàm de ſingulis leges ferri, vt Cicero oſtendit, in Orationibus ad Pontif. pro domo ſua, Et in Oratione pro Milone. Cæterùm paulò nobilioribus ciuibus dies ferè ad populum dicebatur. De his populis iudicabat, & populi ſuffragiis res tota tranſigebatur. Generaliter autem quod ad cæteros obſcuriores, fures fortè,aut effractores nocturnos ac latrones, alióſque ex infima plebe homines attineret,primò Quæſtores parricidij fuerunt, qui à populo conſtituebantur, vt capitalibus rebus præeſſent, quorum etiam legem duodecim tabularum meminiſſe Pomponius ait, ſuprà de origine iuris. l. ſecunda. §. & quia. Hos veriſimile eſt & de capite, tanquàm ordinarios iudices iudicaſſe, & animaduerti in damnatos iuſſiſſe, ſi quibus legibus pœna mortis propoſita erat. Nam quibuſdam fuiſſe argumento illud eſt, quod poſterioribus temporibus velut adagio vſurpatum eſt,more maiorum in aliquem animaduertere, pro eo quod eſt, Carnificis manu ſtatim necare, & de ſaxo deiici ſolitos fuiſſe conſtat damnatos quoſdam. Deinde creatis Prætoribus, videntur creari deſiiſſe Quæſtores parricidij. Ideò rara horum mentio apud ſcriptores. Prætores autem cœpiſſe capitalium iudiciorum & quæſtionum ex legibus exercendarum prouincias ſortiri, atque ita deinceps factum etiam vſque in tempora Imperatorum, vt ſuperius demonſtrauimus, dicta l. ſecunda.de origine iuris. Nam triumuiri capitales, qui & nocturni dicti, leuiora tantùm crimina caſtigare poterant, non atrociter verberare, nec capitis

damnare: quemadmodùm nec hodie Præfectus vigilum poteſt, qui in eorum ſucceſſit locum. Vbi Prætores iudicaſſent & damnaſſent reum, tum interuentu ipſorum triumuirum capitalium, qui & carceri præerant, animaduertebatur: vt Budæus quoque & Zaſius rectè adnotarunt. dicta l. ij. §. eodem tempore. de origine iur. l. finali. §. iudicandi. de mun. & hon. Enimuerò raras fuiſſe arbitror leges veterum, quæ naturalis mortis pœnam continerent. Nec mouet me quòd de capite agi frequenter dicerent. Nam aut ad arbitrium populi iudicantis id referebatur, aut quòd capitalia iudicia & quæſtiones etiam quæ vitam non adimunt, interdum appellari conſtat, vt aquæ & ignis interdictio, & exilium. l. capitalium. vbi not. infrà, de pœnis. l. ij. de publicis iudic. Cæterùm leges illæ quæ vetabant necari ciues, ſine dubio extra eos caſus loquebantur, quibus pœna mortis delinquentibus ex aliis legibus propoſita eſſet. Erant enim factæ, ne magiſtratus imperium arbitratu ſuo in caput ciuium exercerent, id quod ſoli Dictatori permiſſum erat. dicta l. ij. §. itaque Dictatores. de origine iur. non autem vt legitimas & antiquas pœnas capitales, ſi quæ aduerſus facinoroſos legibus ſtatutæ eſſent, tollerent. Quinimò nec alias quidem pœnas licebat iudicibus vbi cognouiſſent infligere, quàm quæ legibus ſancitæ eſſent. Quare cùm apud eos ageretur, ſatis erat pronuntiari factum, vel non factum maleficium: tunc enim pœna legis ſtatim ſuccedebat, magiſtratuum autem arbitrio ſola dicendæ mulctę poteſtas relicta erat. Quę omnia & hodie obtinent. dicta l. aliud. & l. ſi qua. de verborum ſignificatio. l. ordine. ad Municip. l. j. §. penultimo, ad Tertulianum. Illud tamen amplius hodie habent magiſtratus, quibus ius gladij datum eſt, quòd in quibus caſibus pœna delicto legibus nominatim impoſita non eſt, iis caſibus arbitratu ſuo punire, & pro qualitate ac conditione rei erga nocentem ſtatuere poſſunt: vt Bartolus notauit, in l. j. verſ. idcirco. de effractor. Igitur (vt ad propoſitum redeamus) vera eſt huius capitis ſententia ad verbum ſumpta, quam Raphael Fulgoſius pridem, ac poſt eum nuper Alciatus agnouit, libro ſecundo Parad. cap. primo. Ea ſcilicet in alium transferri non poſſe, quæ his tribus iuris partibus ſpecialiter, hoc eſt, expreſſim & nominatim magiſtratibus mandantur. Nominatim accipe, non vt nomen proprium eius qui magiſtratum gerit, exprimatur: quî enim fieri hoc poſſit, cùm perſonæ quotidie mutentur eorum, qui magiſtratus gerunt: ſed nominatim de hac, vel illa re, aut cognitione actum eſſe: vti ea Prætori, Proconſuli, aut Præfecto competat, vel per eum expediatur, quod verbum eodem modo & aliis locis in iure accipitur. l. aut damnum. §. Præfecto. de pœn. l. neque mater. C. de iur. dot. l. ij. §. inter filium. & l. diuus Claudius. ad legem Corneliam. de falſ. l. quæro. de act. empti. l. ſed etſi quis. §. quæſitum. ſi quis caut. Exempli cauſa, alienatio rerum pupillorum ne fiat, niſi interpoſito decreto Prætoris vrbani, tranſactio de alimentis adhibita Prætoris notione atque autoritate celebretur. Nam diui Marci hæc inducta ſunt. l. j. de rebus eorum. l. cùm hi. de tranſactio. Ideò hæc atque alia huiuſmodi mandari non poterunt. dicta l. cùm hi. §. ſed nec mandare. l. ij. infra eodem. l. j. §. abolitio. ad Turpil. ſunt & alia exempla quæ in hanc partem colligunt Fulgoſius & Alciatus. Quare idem in omnibus di-

cendum

cendum erit,vbicunque per aliquam harum iuris partium aliquid magiſtratui cuipiam permitti, vel tribui relatum eſt, etſi non imperij ea res ſit, vt prædiximus.Talia fuiſſe videntur eorum multa,quę mandatis Principum continebantur, iis quæ præſidibus in prouincias proficiſcentibus dabantur. Nam hæc mandata paulatim obtinere cœperunt vim principalium conſtitutionũ. Quæ autem ad merum imperium & coërcitionem attinent, ea tametſi non his, nec fortè aliis iuris partibus tributa ſint,minimè tamen mandare poterunt,propter aliam ſcilicet generalem iuris regulam quæ in vniuerſum transferri hæc prohibet, quæ imperij.ſunt.nec diſtinguit quomodò cui conceſſa ſint.l. ſolent.§.j. ſuprà de offic.Proconſ.l.nemo poteſt.de regulis iur. Quare etſi priuato homini,vel magiſtratibus quibuſdam quamuis generaliter merum imperium, aut coërcitionem in aliquos,codicillis fortè,vel priuatis reſcriptis princeps dederit: non tamen poterunt hi partes ſuas in alios transferre. Nec mouet me quod traditum eſt,à principe iudicem datum,alium rurſus in ea re iudicem dare poſſe.l.à iudice.C.de iudi.Cùm enim ſpecialis iuris conſtitutio imperium transferri vetet.dicta l.nemo.& dicta l.ſolent.Conſentaneum eſt, vt dicamus generale illud pronunciatum,per hoc ſpeciale reſtringi & coarctari:vt minimè in hoc verificetur.c.generi.de reg.iur. lib.v I. Idem conſtanter affirmauerim, etſi magiſtratus,vel perſonæ hæ quæ ius gladij habent,proficiſcantur. Nec tunc quidem poſſe eos alteri id mandare, ſcilicet imperium mandare omnes expreſsè prohibentur,nec diſtinguitur,proficiſcantur,an maneant. Nec enim exceptio illa quam hoc loco ſubiicit Papinianus,*Non aliter itaque mandare poterit,quàm ſi abeſſe cœperit*, ad exercitationem meri imperij pertinet. Hoc ex eo planum fit quòd pœna legis Iuliæ,aut Turpiliani Senatuſconſulti, non erat gladij animaduerſio:vt dicam in l.imperium.Exiſtimo tamen merum imperium eadem ratione initio in alium transferri prohibitũ fuiſſe,qua & cætera hoc loco prohibita ſunt,quia ſcilicet non niſi legibus,Senatuſconſultis, aut principum conſtitutionibus,vel mandatis ſpecialiter concedebatur:vt ſuperius admonui, in l. illicitas.§.qui vniuerſas.de officio Præſidis. Sed hanc rationem ſcrutari hodie non conuenit, ne ſubuertamus generalem ſententiam Imperatoris, qui gladij poteſtatem, aut alterius coërcitionis nullo modo transferri voluiſſe oſtendit. Nec diſtinguit quomodò cui conceſſa ſit.l. non omnium. de legibus. Non mouet me quòd hac ſententia recepta, haud videbuntur Duces, Comites & Marchiones noſtri temporis, qui vrbes, aut prouincias in feudum, vel quo alio titulo ab Romanis Imperatoribus acceperunt, etiam eo addito, vt in his locis merum Imperium habeant atque exerceant, haud videbuntur inquàm, alteri id delegare poſſe, quod tamen omnes indifferenter faciunt. Ego enim conſtanter admiſerim, id eis non licere, niſi ſpecialiter hoc ipſum quoque eis conceſſum ſit: vt & merum ipſum imperium aliis delegare poſſint, quod omnibus ferè eodem diplomate indultum inuenias, dum capitalium quæſtionum æquè & ciuilium per alios expediendarum Princeps poteſtatem eis facit.Hoc excepto rationem nullam inueniri puto,qua delegationes huiuſmodi defendantur,niſi quis fortè inter eos di-

ſtinguat, qui titulo lucratiuo, quíque oneroſo acceperunt, vt hi quidem loco Imperatoris quaſi domini conſtituti delegare poſſint, cæteri autem non poſſint, quaſi vicarij & precario habentes quos minimè æquum fuit, alios rurſus in tanta re vicarios ſubſtituere poſſe. Quòd ſi qui feuda huiuſmodi ab Imperatore ſine mentione imperij acceperint, ego nec in ipſos quidem transferri imperium exiſtimauerim, quamuis Oldradus Baldúſque & plerique alij contrarium affirmauerint, rationibus quidem (vt mihi videtur) non ſatis validis in vſibus feu. tit. de cap. quæ cur. vend. Quæ autem ratio fuerit, cur ea quæ his iuris partibus ſpecialiter conceſſa ſunt, in alium tranſire prohibeantur, Quæ verò iure magiſtratus competunt, non item, Sed indiſtinctè mandari poſſint, mox, quoad eius fieri poterit, explicabimus. Nam ſubiicit Papinianus in hæc verba.

QVAE *verò iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt.* Iure magiſtratus ea competere accipiendum eſt, quæ antiquis inſtitutis & more ciuitatis generaliter ad officium alicuius magiſtratus pertinent. Veluti de ciuilibus cauſis iuriſdictio, ad Prætorem vrbanum inter ciues, inter peregrinos ad peregrinum. Non ſi quid poſteà ſpeciali alicuius legis, Senatúſve conſulti, aut principalis conſtitutionis prouidentia illi magiſtratui iniunctum eſt, vt in exemplis ſubiectis. Clara eſt enim Papiniani ſententia, quam calumniari non oportet, quod quidam faciunt, dum ſic interpretantur, quaſi ea quoque, quæ magiſtratibus per aliquam iſtarum iuris partium ſpecialiter in perpetuum conceſſa ſunt, iure magiſtratus eis competere iam inceperint. Nam expreſſis verbis id agit Papinianus, vt inter hæc diſtinguat. Ratio autem differentiæ illa proprior eſſe videtur, quòd moribus ciuitatis ita comparatum fuerit. Nam totum hoc ius mandandæ iuriſdictionis, moribus introductum eſt, & ex non ſcripto conſtat: vt ex eodem Papiniano & ex Iuliano paulò pòſt ſignificatur. §. verius. verbo, *More maiorum*, infra eadem l. & l. more maiorum. de iuriſdictione omnium iudicum. Non enim placet noua ratio quam Alciatus comminiſcitur, cur merum imperium transferri non poſſit, libro ſecundo Parad. cap. ſexto, in fine. quòd magiſtratus, inquit, nudum imperij vſum habeant, & ob id alium rurſus in ea re vſuarium conſtituere non poſſint, quòd ea facultas vſuario iure denegata fuerit. Inſtit. de vſu & habitatione. in principio. Quid enim hoc eſt, Imperium vſus conceſſum eſſe dicere, ac non potius oneri & labori, præſertim in perſona magiſtratuum? Nam vtentis emolumento, aut voluptati vſus ſeruit: imperium verò alienis commodis & ſecuritati potius conſulit atque inuigilat, quàm propriæ commoditati. Ratio autem huius ipſius moris introducendi quæ fuerit, tametſi parùm attinet quærere. l. non omnium. ſuprà de legibus. tamen eam fuiſſe arbitror, quòd legibus, Senatuſconſultis, & Principum conſtitutionibus grauiſſima quæque ſtatuebantur, quæque ad vnguem obſeruari expediret. Propterea Gordiani conſtitutio, vacationem publici muneris cuipiam conceſſam, ea tantùm continere declarat, quæ non lege, non Senatuſconſulto, aut Principis conſtitutione imponuntur. l. prima. C. de vacat. public. mun. libro decimo. Nam verè hoc quidem dicere poſſumus, cæteras

iuris

iuris partes ad res magnas conſtituendas ferè inefficaces fuiſſe. Prætoris enim edictum ſuapte natura, vt prædiximus, ad nudam inter priuatos iuriſdictionẽ, Reſponſa prudentum, ad interpretationem pertinebant. Plebiſcita autẽ de magnis rebus nulla ferè vnquam facta ſunt, quia ſenatus potentia plebis conatus ſemper luſit, aut fregit: & translata Rep. ad Imperatores, Tribunitia poteſtas ab his ſtatim occupata eſt. Ideò nec vlla ferè in iure noſtro relata ſunt plebiſcita, prçter legem Aquil. & de muneribus nõ capiendis. l. plebiſcito. ſupra de of. Prçſ. l. j. ad leg. Aquil. Cæterùm cùm aliqua earum iuris partium, quas Papinianus hoc loco memorat, aliquid non ſtatuitur modò, verùm etiam ſpecialiter alicui magiſtratui iniungitur eius rei exequutio & cura, tunc ſine dubio magni momenti id eſſe apparet: notabilia enim atque inſigniora ſpecialiter ac nominatim attingi ſolent, quamuis & ſub generalibus diſpoſitionibus alioqui comprehenſa forent. l. item apud. §. ait prætor. de iniuriis. Hinc eſt quòd verbum illud, *Specialiter*, antiqui interpretes ſic exaudierunt, quaſi priuilegij, & prærogatiuę cuiuſdam cauſæ: quod & nos probauimus, in l. illicitas. §. qui vniuerſas. de officio Præſ. At ex contrario, eorum quæ iure magiſtratus competunt, pleraque inueterata conſuetudine, multa prudentum reſponſis atque interpretationibus aceruatim ac populariter (vt ita dicam) delata ſunt. Igitur in propoſito etiam ea quæ miſti Imperij ſunt, mandari poterunt, ſi modò iure magiſtratus competant: veluti, Prætori bonorum poſſeſſionem dare: Prætoriis ſtipulationibus caueri iubere, & ſi qua ſimilia quæ edicta eius paſſim oſtendunt. Prætori enim ea competiſſe iure magiſtratus apparet: vt & ſuis locis deinceps declarabimus, l. tertia. §. finali. infra eodem. l. iubere. titulo ſecundo. Nihil enim quominus hoc admittamus repugnat, vt poſt Fulgoſium Alciatus rectè docet, libro ſecundo Parad. capi. primo. Nam eorum ſententiam in hac parte ſequimur. Sed in interpretatione conſtitutionis Diocletiani & Maximiani Aug. ſub titulo, de pedaneis iudicibus. l. placet. quæ huic concluſioni contradicere videtur, prorſus ab Alciato diſſentimus. *Placet nobis*, aiunt Imperatores, *Præſides de iis cauſis, in quibus, quod ipſi non poſſent cognoſcere, antehac pedaneos iudices dabant, notionis ſuæ examen adhibere, ita tamen vt ſi vel propter occupationes publicas, vel propter cauſarum multitudinem huiuſmodi negotia non potuerint cognoſcere, dandi iudicis habeant poteſtatem.* Pedaneos iudices & iudices datos eoſdem appellat. Hi etiam ſuperiore conſtitutione diſceptatores dati appellati erãt, & omnino omnes eius tituli conſtitutiones de iudicibus datis intelligi debent. Nam hi propriè pedanei dicuntur. argumen. l. Prætor. de tut. & cur. da. ab his. iuncta l. fina. ſuprà de officio Præt. vt Alciatus libro παρέργων. 1. capi. XLI. & Auguſtinus libro 1. Emend. cap. VIII. & ad Modeſtinum. l. non ſolùm. §. ſimiliter. de excu. tu. declarauerunt. Hi ab Aulo Gellio iudices à Prætoribus lecti, Romę autẽ hodie iudices commiſſarij vulgo dicuntur, eorúmq; magnus numerus eſt, quibus Vicecancellarius, vel qui eius loco cancellariam apoſtolicam regit, Pontificis mãdato cauſas audiendas committit. Non autẽ de his intelligi debet conſtitutio, quibus mandata ſit iuriſdictio, vt eorum vſum prohibeat, quales ſunt legati Proconſulum, aut Prætorum. Non enim de his agit. Quod ergo hactenus dicit, conſtitutio, de cauſis miſti Imperij ac iuriſdictionis

paulò grauioribus accipiendum puto. Nam de leuioribus Iuliani conſtitutione paulò poſt ſubiecta. l. ſi. eod. tit. vt hæ pro voluntate Præſidum pedaneis delegari poſſint, expreſsè cautum eſt. De cauſis autem meri Imperij (vt prædixi) Alciatus falsò exiſtimat, ſuadet primò quòd in criminalibus nequaquam accipiendam eſſe conſtitutionem, id quod nunquam iudices dare conſueuiſſe legimus. Præterea quod vetere iure prohibita eſſet cauſarum huiuſmodi delegatio, non veriſimile eſt tam temere eum morem aduerſus iure præſcriptum inualuiſſe, vt Præſides paſſim in talibus cauſis iudices darent. Cauſæ igitur de quibus loquitur conſtitutio, hæ ſunt, quæ iure magiſtratus competunt, quas mandari poſſe Papinianus indiſtinctè tradit, in l. noſtra. Conſtitutio autem iudices in his dari prohibet. Quamobrem ſciendum eſt, aliud eſſe iudices in cauſis dari, a iud iuriſdictionem mandare: vt ſuperius adnotauimus, in l. legatus. de officio Proconſu. & leg. Nec ratio quæ iudices dare impedit, poteſt impedire ne mandetur iuriſdictio, præſertim vniuerſa. Nam legati & quicunque mandatam habent iuriſdictionem, velut vicario nomine ex ſenſu mandantis ius dicunt. At iudices dati velut à ſeipſis pendent, & ex ſententia ſua ſtatuunt: vt mox dicam. Ideò ab illis appellantur Præſides ipſi & Proconſules qui eos dederunt. A iudicibus autem datis hi prouocantur, qui ſupra Præſides, aut Proconſules ſunt, qui eos dederunt. Si quis tamen eandem vim atque effectum eſſe pertinaciter contendat, dicamus ſanè inconueniens non eſſe, vnam legem per aliam ſuppleri, declarari, aut etiam reſtringi. Ideò cùm cauſarum earum quæ iure magiſtratus cōpetunt, duæ velut ſpecies ſint, humiliores & grauiores. Ac grauiores quidem antiquitus ferè ſub obtentu illo mandari conſueuiſſent, quòd Prę́ſides aliis curis impediti de his cognoſcere non poſſent, reſtringatur generale pronuntiatum Papiniani per conſtitutionem Imperatorum: vt in his ipſis grauioribus non procedat: niſi publicis occupationibus, aut cauſarum multitudine Præſides ipſi deſtineantur, vt tunc demum iudices in his dare poſſint: quare & iuriſdictionem mandare poterunt. Deinde ſubiiciunt Imperatores, *Quod non ita accipi conuenit, vt etiam in iis cauſis in quibus ſolebant ex officio ſuo cognoſcere, dandi Iudicis licentia permiſſa credatur. Quod vſque adeò in Præſidum cognitione retinendum eſt, vt eorum iudicia nō diminuta videantur.* Loquuntur hîc de cauſis iis quæ magiſtratibus ſpecialiter tributæ ſunt, ſiue hæ iuriſdictionis, ſiue miſti, ſiue meri Imperij ſint. Eas Prę́ſides & antè conſueuerant, & nunc quoque debent ex officio ſuo cognoſcere, non autem aliis mandare, cùm non competant iure magiſtratus. Ita enim accipienda cenſeo illa verba, *Ex officio ſuo*, vt ſignificent quæ proprio munere propriáque ſolicitudine & ſententia Præſides expedire ſolebant, & debebant. Voluerunt enim Imperatores per hanc clauſulam cauere, ne quis putaret propter ea quæ ſuprà dixerant, permitti in his quoque iudices dari ſub prętextu occupationum, aut cauſarum affluentium multitudinis. Quippe in his iuriſdictio mandatur tunc demum cùm Præſides proficiſcuntur. Nec obſtat quod legato procōſuli audientia cuſtodiarum permittitur, nec requiritur Proconſulem profectum eſſe. d. l. ſolent. l. j. C. de off. Proconſ. & leg. Non enim legatus propterea animaduertendi, aut atrociter verberandi, vel coërcendi ius habet: quod potiſſimùm eſt eorum quæ

ſpecia

specialiter tributa sunt.l.si quid erit.suprà eod.tit.de off. Procons. Ideò rectè dictum est, ad officium Præsidum hæc specialiter mandata pertinere, & in eorū cognitione retinenda esse, ne scilicet constitutio quæ Præsidum iudicia & cognitiones augere vult, sinistra interpretatione accepta diminuere ea videretur. Prosequuntur deinde Imperatores, *Dum tamen de ingenuitate super qua poterant & ante cognoscere, & de libertinitate præsides ipsi dijudicent.* Hæc limitatio ad primam constitutionis clausulam pertinet. Nam media illa clausula, quam proximè retulimus, quasi per parenthesim interseritur, hoc enim amplius prohibent Imperatores, libertinitatis quoq; & ingenuitatis causis iudices dari, nec sub prætextu quidem publicarum occupationum, aut causarum affluentium multitudinis, super qua, inquit, poterant & antè cognoscere, hoc est, solebāt cognoscere, cùm nemo illorū quòd non sibi ocium esset, se excusaret. Non enim id significat, quod quidā credunt, dubitatū olim fuisse, an notionem de his habuerint Præsides. Nam generaliter traditum est, de omnibus causis, de quibus Romæ Præfecti, Prætores, aut consules cognoscunt: Præsides in prouinciis cognoscere posse.l.de omnibus, suprà de off. Præs. Cæterùm quamuis causæ huiusmodi iurisdictionis sint, non aut misti, aut meri imperij, competantque iure magistratus, vt ego sentio, voluerunt tamen Imperatores eas per Præsides ipsos cognosci, nō autem iudices his cognoscendis dari. Mandari autem in his iurisdictionē posse & mandata generaliter iurisdictione, eas quoq; in legatos transire crediderim, quia diuersa horum inter se ratio est, iudicum datorum, & eorū quibus iurisdictio mādatur. Si quis tamen quia idem ferme ab vtrisque effectus produci videtur, cùm vtrique pariter sententia sua causas terminēt: Idcirco nec iurisdictionem ipsam in his causis mandari posse interpretetur, idque admittere placeat, equidem rursum haud inconueniens existimo, vt in his quoque generale Papiniani pronuntiatum non procedere declaretur. Huius enim restrictionis & limitationis euidens ratio assignari potest, quod scilicet in huiusmodi causis, non eorum solùm qui inter se litigant priuatorum, sed totius omnino ciuitatis præiudicium agatur, quòd sententia etiam inter alios de his causis dicta aliis præiudicium pariat.l.ingenuum. suprà de statu hom. Quemobrem publice in primis interest, diligenter hæc cognosci & diiudicari, ne ciuitatis ordines confundantur, ea propter etiam tormentis (si opus sit) veritas in his causis inuestigari solet.l.super statu.C.de quæst. Nam etiam generaliter alibi traditum est, causam liberalē ingenuitatisque & libertinitatis maiores iudices habere meruisse.l.non distinguemus. §.Iul.de arb. qua de re aliis etiā in locis plenius disputabimus.l.j.C.de ord.iud.l.ij.& l.iamdudū. vbi causæ stat. Enimuerò de Pædaneis iudicibus cōstitutione hac quā modò interpretati sumus, necnō aliis duabus, aut tribus quæ sub eodē titulo collocatæ sunt, de Pædaneis iudicibus recisius loquutus est Iustinianus. Cæterū de his plenius posteà nouellis duabus constitutionibus prospexit ac statuit. auth. vt defuncti seu fu. eorū. §. porrò. & auth. de iudicibus. per totum tex. Earū alteram generalē fuisse, alteram specialē quę in vrbe Constantipolitana duntaxat obseruaretur, rectissimè Alciatus monet. Ex illis mens Imperatoris (quòd ad dandos iudices attinet) plenius cognosci potest. sic & de legatis, hoc est, de his quibus iurisdictio à Præsidibus mandatur,

alia quoque nouella constitutione nonnihil cauit.auth. cxxxiiii. Sed interpretatio earum eò cùm venerimus,commodius fiet.Hactenus de his,sequitur deinde Papinianus.

Et *ideò videntur errare magistratus,qui cùm publici iudicij habeant exercitationem,lege,vel senatusconsulto delegatam,veluti lege Iulia de adulterijs,& si que sunt alia similes,iurisdictionem suam mandant.* Supplendum ex sententia scribentis,mandata iurisdictione,existimantes & hæc transferri.Quò fit,vt videatur Papinianus significare iurisdictionis appellatione generalem esse,atque etiam imperium continere.Hoc & Accur.& plerique alij crediderunt.Sed ego minimè verum puto.Nam iurisdictionis nomen in causis controuersiisque ciuilibus propria significatione vsurpari video,à iure dicundo, quam loquendi formam de criminalium iudiciorũ quæstionibus vsitatã non inuenias:nisi rarò atque impropriè,vt cùm Pomponius suprà l.ij.§.& quia.de orig.iur.dixit,consuli non fuisse permissum,vt iniussu populi de capite ciuis Romani ius diceret. cùm enim ita scribat Vlpianus.l.muto.§.tutoris.infrà de tut.Tutoris dationem neque imperij,neque iurisdictionis esse,apertè docet,diuersa esse hæc inter se. Nec mouet me,quòd magistratus hi de quibus Papinianus loquitur,mandãdo iurisdictionem existimarent,etiam merum imperium per hoc transferri.Notantur enim hi tanquàm imperiti:qui vt in re,sic etiam in verbo errabant. Veriusq; arbitrior,imperij verbo,iurisdictionem contineri,quàm è contrà iurisdictionis verbo imperium.Nam nemo imperium habet, quin idem & iurisdictionẽ habere videarur:iurisdictio verò sine imperio esse & potest,& solet. Sed hac de re etiam paulò pòst plenius differam,in rub.de iurisdi.om.iud. Sanè sciendum est, in Pandectis Florentinis scriptum esse, *Adulterijs, &c.* Quæ lectio & sequenti exemplo magis congruit,lege Iulia de vi,nominatim cauetur vt is cui contigerit exercitatio &c. Quamquàm non,contigerit,sed,optigerit,in illis libris legatur.Florentinam scripturam probo.Nam sententia Papiniani ad morem antiquum referri debet,quo specialibus legibus, aut senatusconsultis, capitales quæstiones ex solennibus & perpetuis publicorum iudiciorum legibus exercendæ,magistratibus quotannis mandabantur.Cùm quidẽ in illis perpetuis legibus de iudice quæstionis,qui Quæsitor dicebatur,nominatim nihil cautum esset,nec Prætor eius legis Vindex,aut custos hic magis quàm ille esse iuberetur.Vnde quia plures Prætores creabantur,& alia quoque negotia ad Prætorũ officium pertinebant,sortiri eos singulis annis inter se Prouincias necesse erat, quæ sortitio & prouinciarũ distributio,rursum ex senatusconsultis,aut tẽporalibus legibus fiebat,secundũ ea quæ superius annotauimus.l.ij.de orig.iur. Hac quoq; ratione specialiter lege,aut senatusconsulto concessa hęc esse intelligi potest.Ex his prætereà(vt opinor)falsa deprehenditur opinio interpretum nostrorum,quorũ plerique exercitationis verbũ non ad decisionẽ & sententiam, sed ad examẽ causę tantũ pertinere existimarunt.Ego enim & sententiã ferre posse arbitror hos magistratus,quibus exercitatio legũ mandata est,vt & olim poterant.arg.l.ordo.de publ.iudic.iuncta l.hodie.de pœn.argu.etiã.l.de qua re.infrà de iud.Quippe tunc potissimùm exercetur lex,cùm sententia fertur,& commissum, vel non commissum esse crimen ad legem pertinens pronuntiatur.

Hoc

Hoc etiam Fulgoſius probat,argu.l.& non cognitio. & l.ſeq. C. ſi cont.ius,vel vtil.pub.ſequitur deinde Papinianus.

H v i v s *rei fortiſſimum argumentum eſt,quod lege Iulia de vi nominatim cauetur,vt is cui contigerit exercitatio,poſſit eam ſi proficiſcatur,mandare:non aliter itaque mandare poterit quàm ſi abeſſe cœperit,&c.* Quia refertur hîc lege Iulia de vi nominatim cautum fuiſſe,vt is cui contigerit exercitatio,poſſit eam ſi proficiſcatur mandare,dubitari poteſt,an idem & de aliis omnibus lege ſpecialiter tributis dici conueniat,vt ſi magiſtratus proficiſcantur, ea mandare poſſint.Et Bar.quē ferè alij ſequuntur hîc & in l.imperium,poſſe putat,quòd & ipſe probo. Sic enim & alibi,quod eadem leg.Iulia de vi cōprehenſum erat,ne perſonæ quædam ad teſtimoniū ferendū admitterentur,generaliter in aliis quoq; publicorū iudiciorum legibus receptū video l.iij.§.lege Iulia.de teſtib.Sanè hoc de aliis ſpecialiter tributis cōſtitui poſſe arbitror,excepto meri imperij, hoc eſt, iuris gladij exercitio.Hoc enim nec à proficiſcētibus quidē magiſtratibus mandari poteſt,vt ſuprà dixi.Nam pœna legis Iuliæ de vi non erat gladij animaduerſio,ſed publicatio bonorū cū relegatione,vel deportatione.l.ij.C.ad leg. Iul. iuncta glo.Inſt.de pub.iud.§.Item lex Iulia.quæ res longè mitior eſt,quàm vltimum ſupplicium.arg.l.quoniam. C.eo.tit.At quia ſenatuſconſulti Syllaniani pœna erat,vltimū ſupplicium,idcirco non repetiit Papinianus hîc in fine,mandari hanc cognitionem à proficiſcente magiſtratu,ſed ſimpliciter dixit,cognitionem Prætor quā ex ſenatuſconſulto habet,mādare nō poterit. In hoc tamē nonnihil ſubſiſto,quia ſuppliciū ex illo ſenatuſconſulto non de liberis hominibus,ſed de ſeruis tantùm ſumitur,antiquitus quidem de omnibus indiſtinctè, quicūq; ſub illo tecto fuiſſent,ſub quo dominus occiſus eſſet,ſiue noxij eſſent, ſiue nō.Hodie de noxijs tantùm,vt videtur,& de iis qui cùm poſſent,auxilium domino nō tulerunt.l.cùm dominus.ad Sillan.qua de re plenius ad rubricam illius tituli dicendū erit.Quod ait lex, *Si proficiſcatur*,ſic exaudiēdū eſt,ſi nō ita cito rediturus diſcedat.l.j.§.ſi pupillus.de tutel.& rat.diſtrahen.Reliqua vſq; ad finem ex his quæ hactenus dicta ſunt,facilè intelliguntur.Sed vbi dicit:

V e r i v s *eſt enim.* Ego legendum ſuſpicor, *verius eſt tamen.* Qui error & multis aliis locis obrepſit,vt aliàs annotauimus.l.Lucius.§.fi.mand.ob ſimilitudinem quandam compendiariæ vtriuſq; verbi ſcripturæ en. & tn.Quo ſcribendi modo antiquiores vtebantur,ſunt igitur Papiniani verba.

Q v i *mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet,ſed eius qui mandauit iuriſdictione vtitur.Verius eſt tamen*,vel ſi mauis enim.*Maiorū more iuriſdictionem quidem transferri, ſed merum imperium quod lege datur,non poſſe tranſire.* Falſò exiſtimant interpretes,his verbis idem repeti,quod ſuperius dixerat,ſpecialiter conceſſa,non poſſe mandari.Nam Papinianus hîc ſeorſim loquitur,de mero imperio,quod tranſire non poſſe dicit,nec diſtinguit ſpecialiter conceſſum ſit,an quo alio modo. Merum imperium autem eſt,gladij,ſeu animaduertendi poteſtas in facinoroſos homines.Ideò ſubiungit ſtatim,Quare nemo dicit animaduerſionem legatum Proconſulis habere mandata iuriſdictione. Quia ſcilicet merum imperium tranſire non potuit, ob id non habent animaduerſionem. Quòd idcirco admonendum putaui, quia videntur

omnes ferè ad hanc diem ex his verbis argumentum ſumere,vt dicant merum imperium verſari,in quacunque publici iudicij quæſtione exercenda,quia ſcilicet ſuperiore paragrapho de exercitatione publicorum iudiciorum Papinianus loquutus erat,& poſteà ſtatim loquitur de mero imperio. Non enim hæc ſententia vera eſt, niſi de præſenti cruciatu atque animaduerſione corporali ex pœna criminis irroganda tractetur, quales pœnæ olim ex vetuſtis legibus aduerſus ciues Ro.exerceri prohibebantur.Publica autem iudicia multa eſſe, quorum neque mors,neque membri abſciſſio pœna ſit,ignotum non eſt, etſi alioqui cauſa mortis præbeatur,vt cùm deportatur quis.In his merum imperium exerceri non rectè dicas,vt ego vel aduerſus omnes ſentio.

L. II. Vlpia. Lib. III De omnibvs Tribvnalibvs.

Andata ivrisdictione a praeside, consilivm *non poteſt exercere is cui mandatur.* Conſilium exercere,id propemodùm ſignificat,quod conuentus agere. Id quibus anni temporibus & quomodò fieret,qui homines in conſilium adhiberentur,declarat Theophilus in Inſtitu.tit.quibus ma. non licet. §.eadem lege.Igitur legato proconſulis conſiliū habere non licet, vt hoc loco vides.Quomodò ergo poterit vindicta apud eum manumitti , quod tamen fieri poſſe Vlpia.ſcribit.l.apud proconſulem.de manumiſſ.vind. Siquidem manumiſſionem vindicta illam dici Accur.autumat,quæ apud cōſilium cauſa probata fit.glo.Inſt.de libert.§.multis autem modis.Reſpondeo, vindicta manumiſſio propriè illa dicitur,quæ apud magiſtratus fit,cauſæ verò apud conſilium probatio ita demum neceſſaria eſt,ſi minor ſtatuto tempore ſit qui manumittit,non ſi maior,vt nos dicimus,in Rub.ff.de manumiſſ.vind.Quare hęc manumiſſio apud legatum fieri poterit.d.l.apud.illa non poterit:cùm præbendi conſilij legato non ſit facultas.Non enim veram exiſtimo eorum opinionē, qui putant apud legatum neminem omnino poſſe manumittere.l.ij. ſuprà de off.conſulis.Nam id procedit quamdiu nec proconſul prouinciā ingreſſus eſt, nec legato mandata eſt iuriſdictio,vt prædiximus.Conſilium exercere nec imperij videtur eſſe,nec iuriſdictionis.Sed ad dignitatē & decus proconſulis duntaxat pertinere,vt quæ ab eo ſtatuta fuerint,firmiore iudicio perpenſa eſſe videantur.arg.l.cuſtodias.infrà de pub.iud.non mirum ergo ſi hoc legato,vel alteri,cui mandata ſit iuriſdictio,non permittitur.

L. III. Ivlia. Lib. V. Digestorvm.

Tsi praetor sit is qvi alienam ivrisdictionem *exequitur,non tamen pro imperio ſuo agit,ſed pro eo cuius mandato ius dicit,quoties partibus eius fungitur.* Videtur hîc in fine à contrario ſenſu ſignificare,poſſe aliquem mandato alterius ius dicere,vt tamen partibus eius non fungatur.Hoc nos verum exiſtimamus in iudicibus datis,inter quos & eos quibus mandata eſt iuriſdictio,inter cætera quæ modò annotauimus,etiā hoc intereſſe putamus,quòd qui mandatam iuriſdictionem habet,veluti vicario nomine,atque ex ſenſu mandantis ius dicit,iudex verò datus tanquam à ſeipſo pronuntiat.Meritò ab hoc appellatur is qui eum iudicem dedit,ab illo autem is qui ſupra mandantem eſt.l.j.

infrà

infrà quis & à quo appell. Vtile ergo hoc responsum est, vt sciamus si Prætor ex delegatione cognoscens, contra nos pronuntiauerit, quis appellādus sit. Sic etiam quādoq; dubitatū vides, an prætor specialē iudicem seipsum dare possit. l. fi. de off. prętō. quòd ex eo fortè quæstionis captaretur vtilitas, vt prętor quasi per indirectum tolleret auxilium appellationis, dum ipsemet, qui se iudicē dedisser, ab sua ipsius sententia prouocaretur. glo. in d. l. fi Quod ait, *non pro imperio suo agit*. Simile huic est, quod alibi scribitur. l. iudiciū soluitur. infrà de iudi. *Qui maius imperium in ea iurisdictione habet*. Imperium autem his locis accipiendum est, pro autoritate.

L. IIII. Macer. Lib. I. De offic. Praesidis.

Ognitio, &c. Cvm *propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est vt etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere.* Scripserat Præses prouinciē ad Imperatores, se iurisdictionē suam legatis mādāsse. Ideò quærebat, an de suspectis tutoribus possent cognoscere. Respondent Imperatores, Cùm propriam iurisdictonem dederis, &c. hoc est, tuā ipsius. Nam alioqui propriū dare idem significat, quòd perpetuò tradere. Virg. Propriamq; dicabo, & da propriā Tymbræ domum. Et propria hæc Sidona fuissent. legato autē à Procōsule adimi iurisdictio quandocunq; potest, vt tamen cōsulto Principe id fiat. l. solent. § j. suprà de off. proconsulis. Sed an interim procōsul ipse, qui iurisdictionē mandauit, ius dicere possit. Dubiū facere videbatur, quòd vbiq; sic loquuntur iurisconsulti veteres, vt hoc loco legimus, propriā à proconsule iurisdictionē trāsferri. Et officiū totū iurisdicendi ad legatū transire. hic & l. j. suprà eo. l. j. §. damus autē. infrà de susp. tut. quare nō videbatur (saltē vbi legatus exequi mandatā iurisdictionem cœperit) proconsulē intempestiuè se immiscere posse. Res enim iam nō est integra. arg. l. & quia. de iurisd. om. iud. vt de eo dicimus, qui procuratorē datū reuocare vult, posteaquā iudiciū accepit. Nam nō nisi ex causa id iudiciū in se transferre potest. l. ante. & ll. seq. de procu. Sed verius est prēsidē, aut proconsulē mandādo alteri, à se nō abdicare iurisdictionē. Nā vice eius, legatus dehinc cognoscit. glo. in l. solet. de iurisd. ideò arbitratu suo cognitionē, aut totū, aut eius articulū quēlibet ad se aduocare quādocunq; posse. arg. l. iudiciū soluitur. vbi notauimus, infrà de iudi. dum tamen si totā prorsus iurisdictionē, hoc est, omniū causarum in vniuersum tractandarū facultatē, legato suo adimere vult cōsulto principe id faciat. d. l. solent. § sicut. infrà de off. proconsulis. quia scilicet legatos quoque approbat Princeps, vt Dion scribit, lib. LIII. Historiarum.

Conseqvens *est, vt de suspectis tutoribus possint cognoscere*. Subaudi & pronuntiare. Insti. de susp. tuto. in prin. nā de qua re iudex cognouerit, de ea quoq; pronuntiare debet. l. de qua re. infrà de iud. Sed obstare videtur, quod Marcellus scribit, suspecti tutoris accusationē, pro tribunali tantū examinari, & nullū aliū de huiusmodi quæstione quā præsidē prouincię pronūtiare posse. l. j. § suspecti. infrà ad Turp. soluit Bar. in dicto § suspecti, distinguēdū esse, criminaliter ne an ciuiliter agatur, vt si qdē ad solā remotionē actū sit, possit legatus cognoscere: & hoc cōtineat rescriptū, quod hoc loco refertur. Si verò ad vindictā actū sit, nō

poſſit legatus pronuntiare, ſed ſolus Præſes. Nam putat ſuſpecti crimen tam ciuiliter,quàm criminaliter intendi poſſe.l.j.ff.de ſuſpectis tut. Eius rei etiam argumentum eſſe,quòd procurator aliquando in cauſa ſuſpecti interuenire ſoleat.l.non ſolùm.§.fina.de procuratoribus.Sed ego vt verum non negauerim,quibus caſibus tutor vltra remotionem cum infamia,etiam atrociter puniri debet,non poſſe legatum proconſulis in eum ſtatuere,quia ius coërcendi non habet.Sic falſum exiſtimo,ſuſpecti crimen dupliciter intendi poſſe, cùm hoc nuſquam legerim,nec vſquam ciuiliter agi memoratum ſit. Nec mouet me quòd procurator nonnunquam interueniat. Nam procuratoris vſus tam in criminalibus vſque ad pœnam relegationis,quàm in ciuilibus negotiis indifferenter permittitur.l.j.an per alium cau.appel.red.poſſ.vbi glo.Sed nec veram eſſe puto rationem qua vtitur Bartolus, quòd interdum ſic agi poſſit, vt nihil aliud quis petat,niſi priuatum commodum & vtilitatem pupilli. Nihilominus enim infamiam ſequi puto,quamuis actor expreſsè profiteatur nolle infamem fieri,ſi tutor vti ſuſpectus remotus fuerit.l.enim.de ſuſpect. tuto. Quin etſi iudex cupiat efficere, id non poteſt,vt ſic remotum,infamia nō ſequatur, cùm facti quidem quæſtio in poteſtate iudicantis ſit:iuris verò autoritas,in poteſtate legis.l.j.§.j.ad Turpil.l.ordine.ad munī.Verius ergo arbitror,ſuſpecti poſtulationem,atque accuſationem(nam plerunque ſic appellatur)miſtam quandam naturam obtinere,vt de inofficioſi querela dicimus.glo.in l. Papinianus. in prin.de inoff.reſt.& in c.tuæ.extrà de procur.Nam & priuatum pupilli commodum reſpicit.Idcircoque & vindictæ publicæ exequutionem ſemper vniformem eam eſſe,cùm hæc duo ſemper reſpiciat. Quotiens verò tutor Romæ ad Præfectum puniendus remittitur,vt l.j.§.Item ſolent.de offic.præfect. vrb.toties in prouinciis Præſides,per ſeipſos id exequi debere.d.§.ſuſpecti.non ideò tamen actionis naturam immutari,quamuis grauior interdum vindicta immineat.Ideò nec inſcriptionem vnquam neceſſariam eſſe non magis quàm in querela inofficioſi,vt diximus,inſti.eod.tit.in prin.& l.fi.de pri.deli. ſanè hoc reſcriptum refertur etiā ab Vlpiano,in l.j.de ſuſpect.tut.Sed Vlpianus dubium olim fuiſſe refert,an mandata iuriſdictione,legatus cognoſcere poſſet de ſuſpecto tutore.Id dubium,vt coniicio,oriebatur,aut quia quibuſdam legibus ſcriptum erat,dari hanc cognitionem præſidibus & prætori.argu.d. §. damus. & §.ſuſpecti.& per hoc videbatur ſpecialiter eis conceſſa eſſe,quare nec ab ipſis transferri poſſe,propter generalē iuris regulam,quæ ſpecialiter mādata transferri impedit.l.j.ſuprà eod.vel quia non putabant per generale mandatum iuriſdionis transferri ea quæ miſti imperii ſunt, hoc eſt, quæ magis imperio quàm iuriſdictione explicantur,qualem hanc accuſationem eſſe non ineptè exiſtimabant.propterea quòd cognoſcentis iudicis ſententia tutor & remouetur ſimul & abſtinere iubetur à tutela.Igitur reſcriptum fuit,vt hîc vides.Vlpianus autem hoc reſcriptum quod de legatis proconſulum loquebatur,etiam ad legatos prætorios extendit,propter generalē ſcilicet iuris regulam.l.de his.ſuprà de off.præſ.qua præſides & Vrbani magiſtratus æquiparātur. Tacito autē quodā modo,cùm ait,quia totū officium iuris dicendi ad eum tranſit:à iuris cōmunis diſpo

dispositione alienum non fuisse hoc rescriptũ significat: quasi & hæc ipsa cognitio transire potuerit, vel quòd iurisdictionis magis quàm imperij fuisse eam credit, vel etsi magis imperij sit, venire tamen debuisse in mandato generali. Nullo autem modo intelligi oportere, eam specialiter tributam fuisse his magistratibus, quãuis nominatim illis legibus Prætor, vel præses prouinciæ recenseretur. Vlpiniani sententiæ cõueniunt rescripti verba: *Cum dederis iurisdictionem, consequens est, &c.* Sed legis nostræ autor Macer, non putat obtinere potuisse illam sententiam, sine adiumento rescripti, propter tot difficultates, quæ obstabant, maximè verò propter illam, quòd in generali mãdato iurisdictionis, non putat venire hæc quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis, qualem esse existimat hãc accusationem. Idcirco ait, ob vtilitatẽ pupillorum hoc cõstitutũ fuisse. Illa autẽ quæstio nunquam ab antiquis decisa legitur, an in generali mandato iurisdictionis ea transferantur, quæ sunt misti imperij. Ego quod sentio dicam, in l. iubere. de iur. om. iud.

V T *possessio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caueatur, vt is possidere iubeatur, aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is cui legatum est, legatorum seruandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest.* Ita legendũ est: vt Augustinus docet, lib. 1. emẽd. c. 1 x. quicquid Haloander mutauerit, qui non boni Codicis autoritatem sequutus est. Hęc autem omnia intellige ad literam, prout iacent de omnibus bonorum possessionibus indistinctè. Accursio erroris causam in interpretatione huius loci prębuit, quòd legerat, per libellum expediri non posse, quæ causæ cognitionẽ desiderant. l. nec quicquã. §. j. suprà de off. Procons. Nam antiquiores crediderant libellum appellari eum ipsum iudicem, vel legatũ, cui iurisdictio mandata esset. Quo quid absurdius dici, aut audiri potuit: hodie inter omnes constat longissimè eam interpretationẽ à vero abesse: ideò nihil obstat quò minus hoc responsum indistinctè de omnibus bonorum possessionibus accipiamus: vt & Alciatus docet, lib. 11. parad. c. 1. & 1111. & libro 111. παρέργων. cap. 111.

L. V. PAVLVS. LIB. XVIII. AD PLAVTIVM.

ANDATAM IVRISDICTIONEM MANDARE ALTERI *non posse, manifestum est.* Hic quoque clarissimè docemur, iudicem datum, iurisdictionem non habere, sed notionem tantùm. l. ait prætor. de re iud. vt & superius ostendimus. l. legatus. de off. procõns. & leg. Nam legatũ proconsulis qui mandatã gerit iurisdictionem, iudices dare posse constat. d. l. legatus. & l. cùm prætor. infrà de iudi. At iurisdictionem in alterum transferre non potest, vt tam hoc, quàm aliis responsis traditum est. l. more. & leg. seq. de iur. om. iud. l. j. C. qui pro sua iurisdi. iud. da. poss. Ergo iudex datus, iurisdictionem non habet. Ego puto eum quoque, cui iurisdictio ad vnam tantùm speciem, vel causam mandata est, quãuis eam iurisdictionẽ alteri mandare non possit, iudicem tamen in ea dare posse, quẽadmodũ in omnibus dare potest, cui de omnibus iurisdictio mãdata est. argu. l. si duo. in fin. de adm. tut. l. quæ de tota. de rei vendi. Differentiæ an vt

iudex datus quis cognouerit, an vt mandatam iurisdictionem gerens, multæ sunt. Nam hic quidem exequi sententiam suam potest, vt & mox dicam, infrà titu. 11. l. ij. & l. à diuo Pio. de re iud. At iudex datus non exequitur. Item poterit ille iurisdictionem sibi mandatam defendere, etiam pœnali iudicio. l. j. si quis ius di. non obtemp. Præterea contra contumacem quod iuri conuenit statuere atque decernere, vt puta in possessionem bonorum eius mittere, latitantis bona possideri, vendi distrahique iubere, quorũ nihil iudici dato facere licet. auth. de exhib. reis. §. vbi verò. Quippe iste ad hoc tantùm datus est, vt sententiam dicat, qua dicta illico functus est officio suo. l. iudex. de re iud. Sententiam autem dicere non potest, nisi apud eum lis contestata sit. d. §. vbi verò. Et hic est quasi voluntarius quidam actus partium, vltro ei se submittentium. Qua de re etiam suprà diximus. d. l. legatus. secundum Alciati sententiam, libro secundo Parado. cap. IIII.

MANDATA *iurisdictione priuato, etiam imperium quod non est merum, videtur mandari, quia iurisdictio sine modica coërtione nulla est.* Iurisdictio ergo semper particeps imperij est, siquidem sine imperio explicari, aut omnino esse non potest. Quod & alibi scriptum est. l. j. in fi. suprà eo. l. ij. infrà tit. 11. Cùm hoc ita sit, quæro quid intersit inter iurisdictionem & imperium, quod nõ est merum, quod scilicet vocamus mistũ, idcirco quia iurisdictio ei inest? Respondeo, quæ magis imperij sunt quàm iurisdictionis, ea misti imperij dicuntur. l. j. §. fi. suprà eo. l. iubere. de iurisd. om. iud. quæ verò magis ad iurisdictionem, quàm ad imperium attinent, ea iurisdictionis esse dici consueuerunt, indito vtrisque vocabulo à potentiore parte, vt ego arbitror. Sed horum exempla paulò pòst videbimus, in l. imperium. titulo. j.

DE OFFICIO ADSESSORVM. TIT. XXII.

ADSESSORES dicũtur iurisperiti, quos præsides in prouincias secũ ducunt: vt eorũ consilio ius dicant, & ciuilia negotia cõstituant. Hi quà adsessorũ officio fungantur, præter consiliũ nihil præstant, dum præsidẽ admonent, quid iuri publico, atque officio eius conuenire videatur. Omnia verò nomine Præsidis sine dubio aguntur. Quin & pœna proposita est, si adsessoris nomine subscriptiones mittantur, vel aliud quodlibet constituatur. l. ij. C. de assesso. & dom. Hi etiam consiliarij dicuntur. l. Consiliarios. eod. tit. Eisdem nonnunquam à præsidibus proficiscentibus, causas decidendas delegari consueuisse, & tunc pedaneos propriè dictos esse, Alciatus & Augustinus annotauerunt. Alciat. libro 1. παρέργων. cap. XLI. August. l. non solùm. §. similiter. de excus. tutor. Nos hac de re superius abundè diximus, in l. j. de offi. eius cui mand. est. iur.

L. IIII. PAPINIA. LIB. IIII. RESPONSORVM.

DIEM FVNCTO. Lege textum vt Augustinus docet ex Tusco libro, hoc modo. *Papin. lib. 1. responsorum: Diem functo legato Cæsaris, salarium comitibus residui temporis, quod à legatis præstitum est, debetur, modò si non posteà comites cum alijs eodem tempore fuerunt.* Relatum est hoc responsum etiam eodem sensu sub titulo locati. l. sed addes. §. fina. vt mirum

rum ſit interpretes noſtros hac in re tantopere laboraſſe. Alciatus verè lectionis rationem primus iniȷt.lib.IIII.diſpunct.c.xx.præterquàm quòd legatis non à legatis edidit. Nunc particula illa, A, omnem dubitationem tollit, ſi qua ſuperat. Sanè comites propria ſignificatione accipiendos puto omnes omnino, qui legatum in prouinciã ſequuti ſunt, ſiue aſſeſſores ſint, ſiue cancellarij, vel domeſtici quilibet. Nec incongruum eſt, ſub Rubrica, de officio aſſeſſoris, etiam de his tractari. Nam & in Codice conſtitutionum idem factum eſt. Quinimò Rubrica expreſſim ita inſcribitur, *De aſſeſſoribus domeſticis & cãcellarijs iudicium.* Præſertim verò hoc admittendum, cùm eadem in his ratio vigeat, quæ in aſſeſſoribus. Sanè inter aſſeſſores & alios arbitror hoc intereſſe, quòd aſſeſſores quidem ex publico ſalarium accipiebant, cæteri autem priuatim ab ipſo præſide, vt inferius declarabo.

L. VI. Papinianvs Lib. I. Responsor.

N CONSILIVM CVRATORIS REIPVBLICAE, VIR EIVSdem ciuitatis aſsidere non prohibetur: quia publico ſalario non fruitur.* Curatorem reipublicæ falſò accipit Accurſius, pro rationali principis, qui procurator Cæſaris appellatur ſuprà titu.iij.& l.ij. C.de offi.aſſeſſo. Verius eſt enim curatorem reipub.intelligi, ſuæ quemque ciuitatis, aut municipij pecuniarum & bonorum procuratorem, quę bona abuſiuè publica dicuntur.l.bona ciuitatis.de verb.ſig. Id etiam ſignificat illud verbũ, *eiuſdem ciuitatis.* Nec nouũ eſt in iure curatores hos appellari.l.curatores.l.ſeq.& l.fi.de adm.re.ad ciu.pertin.l.curatoris.C.de modo mul.l.ad curatoris.ff.de dam.infe.l.Lucius.§.Sempronij.de adm.tu. Corraſius lib.III.Miſc.c.vj. Accur.errorẽ etiã Caſt.animaduertit. Sed difficilius eſſe videtur defendere hãc rationem, quam Papin.affert.*quia publico ſalario non fruitur.* Videtur enim eſſe vitioſa, ne dicam inuida & maligna. Cùm non ideò prohibeatur quis in prouincia ſua aſſidere, quòd ſalario, aut publico, aut priuato fruatur. Quid enim hoc ad rem pertineat? Sed quòd ſuſpitio fuiſſe videatur, ne gratioſus, aut factioſus quis inter populares ſuos quandoq; futurus eſſet.arg.l.fi.C.de offi.rect.prouin. Fuit cùm exiſtimarem Alex.Imperatorem, qui aſſeſſoribus ſalaria primus inſtituit, vt Lãpredius in vita eius ſcriptum reliquit, non ex ærario & fiſco ſuo, ſed ex pecunijs ciuitatum exolui voluiſſe, propterea prouincialibus cõceſſum, vt non niſi ex eorum conſenſu eligerent ſibi præſides huiuſmodi conſiliarios. Nam generali conſtitutione prohiberi Præſides animaduertebam, cancellarios & domeſticos in prouincias ſecum ducere.l.nullus.C.eo.tit.vbi dixi. Et domeſticorum appellatione, etiã aſſeſſores contineri putabam.arg.l.j.C.ad leg.Iul.repet. Sed verius eſt, nec prohiberi præſides, quominus aſſeſſores arbitratu ſuo in prouincias ſecum ducant.l.liceat.C.eo.arg.etiam l.liberti.ſuprà eod.tit.nec ſalarium his à prouincialibus, aut municipibus, ſed ex fiſco & ærario principis ſolui conſueuiſſe.Rubri.& l.j.C.de anno.& capitatione adminiſtrantium. Quod & Alciatus probat. Cur enim grauaret princeps prouinciales, vt vltra ſolitas penſitationes, hoc quoque præſtarent. Igitur rationem hanc à remotis ductam arbi-

tror, ſecundum Hugonis antiqui interpretis opinionem. Is hoc ſibi voluiſſe Papinianum interpretatus eſt:quia publico ſalario non fruitur hic aſſeſſor:ideò neminem aliunde facilè adduci potuiſſe, ob id ciuibus exercere hoc officium permitti. Quòd ſi ita ſcripſit Papinianus, vt nonnunquàm ſuſpicatus ſum, *Qui à publico ſalario non fruitur*, vt particula illa, à, diſtincta ſit à relatiuo, quo, & hoc relatiuum, quaſi pro taxatione accipiatur, de illo videlicet aſſeſſore tantùm, qui ex publico, hoc eſt ex fiſco (nam ita accipi debet illud verbum, arg. l. in omnibus. C. de cur. pub. lib. XII.) ſalarium non capit, iam expedita & clara erit huius capitis ſententia, nec ratio vlla repugnare videbitur. Nam in Pandectis Florentinis vnde omnes libri noſtri emanauerunt, continua literarum ſerie omnia deſcripta ſunt. Quod dicit de curatore reipublicæ, id & de alijs magiſtratibus muninicipalibus ſine dubio intelligendum eſt.

PANDECTARVM
LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE OMNIVM iudicum. TITVLVS I.

HAEC Rubrica lib.III.Cod.inſcribitur cum illa adiectione: *Et de foro competenti*.quòd propemodùm etiam in Cod.Theodoſiano factum erat. Nam ibi eſt, *De iuriſdictione, & vbi quis conueniri debeat.* Sed hæc poſterior pars conſulto amiſſa eſt,propterea quòd ſub alio titu.collocatur,qui eſt inferius. *De iudicijs, & vbi quis agere, vel conueniri debeat.* Huius autem tractatus potiſſima pars in eo conſumitur,vt doceamur,quis,qua de re,& ad quantam vſque ſummam magiſtratus ius dicere poſſit, quanuis & de foro competenti nonnihil apponatur,quia ſcilicet coniuncta hæc ſunt ratione perſonarum,inter quas ius dicitur,adeò quidem vt vix inter ſe diſtingui poſſint. Cæterùm iuriſdictionem nos hoc modo diffinimus,quicquid Accurſ.& cæteri in l.j.infrà eo.tit.dicāt:Iuriſdictio eſt magiſtratus, vel eius qui in ea re magiſtratus vice fungitur, notio. Cuius diffinitionis rationē paulò pòſt pleniusexplicabimus,in l.imperiū. Illud quoque conſtantiſſimè affirmauerim,ridiculum eſſe quod de iuriſdictione generaliſſima confixerunt Doct.noſtri:quod verbum à iure & ditione compoſitum exiſtimauerūt,vt ſumma & maxima poteſtas,ditio iuris appellaretur. Hoc enim verbum nuſquàm apud latinos ita compoſitum,nec hoc ſenſu compertum eſt.Sed ditionem ſimpliciter dici imperium & poteſtatem contenderim, veluti cùm in ditionem Pomp.Rom.veniſſe Carthaginenſes dicimus:& Cæſarem Gallias in ditionem Po.Rom.tedegiſſe,ideſt,in poteſtatem.Virgilius quoque, *Vaſtabat Ciprum, & victor ditione tenebat.* Puto itaque in omnibus locis tam apud Iureconſultos noſtros,quàm apud cæteros latini ſermonis authores, legendum eſſe iuriſdictionem,à iuridicendo , animaduertique ad hanc diem, vbique ita accipi. Nec me mouet,quod Accur.& cæteros in errorem pellexit, glo.in d.l.imperium.& in authen.de defenſor.ciuit.§.iuriſiurandum.in glo.magna.quod ſcilicet Papinianus ſcribit,in l.j.de offi.eius.iuriſdictionem ſuam mandabant &c. Nam hoc ſibi voluit Papinianus errare magiſtratus,qui cùm habeant exercitationem publici iudicij,mandant iuriſdictionem ſuam, hoc ipſo exiſtimantes,merum quoque imperium transferri poſſe,ignati non ſolùm iuris conſtitutionis,qua imperium tranſire prohibetur:ſed in verbo etiam errantes,dum non animaduertunt aliud eſſe iuriſdictionem,aliud imperium,ſeparatámque eorum cauſam eſſe. Sed interpretes Papiniani ſermonem captarunt,

Nos ibi quoque ad hunc modum ſumus interpretati. Illud prætereà animaduerti,verbum,Dictio,hoc plus,quàm imperiũ ſignificare,quòd certos quidem magiſtratus imperium habere rectè dicimus,vt proconſules & Præſides prouinciarum,ditionẽ verò habere eos nemo dicit. Quoniam hoc verbum, ditio,ſoli populo imperanti,vt pop.Rom.aut Carthaginenſi cõuenit,aut Regi,vel Imperatori,aut cuilibet principi,quippe ſe alioqui ſit liber, & à nemine pendeat. Sic Iuſtinianus in proœm.Inſt.vtitur, *Ditionis noſtræ ſubactis*. Sic Virgil.exemplo ſuperius relato.Sic alij alijs in locis. Nam quod ait Vlpianus,in l.ſi in aliquam. in fin.de offi.proconſ.cùm plenam iuriſdictionem proconſul habeat, omnium partes qui Romæ,vel quaſi magiſtratus,vel extra ordinem ius dicunt,ad ipſum pertinere:ſubijcitúrque ex alio eiuſdem Vlpiani libro, *Et ideò maius imperium in ea prouincia habet omnibus, poſt principem*. Id etſi vulgarem opinionem adiuuare videtur,me tamen haud quaquàm mouet. Non enim veriſimile eſt iureconſultum fuiſſe ita dicturum, ſi ipſe ſua verba continuaſſet; vt inferret,quia habet pleniſſimam iuriſdictionem:ideò habet imperium,cum nihil commune habeat,vt dixi,iuriſdictio cum imperio. Poſtremò vel aliter legendũ initio eius capitis exiſtimauerim,ad hunc modum, *Et idem maius imperium &c*.Vel certè nõ ex eo infert,quod dixit,quia habet iuriſdictionem pleniſſimam,ſed ex eo quod dixerat,omnium partes,qui Romæ ius dicunt,procõſulem ſuſtinere,hoc modo.Quia ſuſtinet partes omnium,qui Romæ ius dicunt,ideò habet maius imperium &c.Idem enim qui Romæ ius dicebant,plerunque etiã in cauſis capitalibus iudicabant,vt prætores & præfecti prætorio,& ſi qui alij alio tempore:qua de re abundè ſuperius diſſeruimus.l.ij.de orig.iur.§.deinde.& l.illicitas. §.qui vniuerſas.de offi.præſ. Ad hoc tamen Vlpiani reſponſum, vulgares doctores non animaduerterunt. Rurſus non mouet me Papiniani pronunciatum,l.inter tutores,de adminiſtra.tuto.quo diuiſionem tutelæ non iuris,ſed iuriſdictionis eſſe ſcribit.Nam ibi ad loca,in quibus vnuſquiſque tutor pro parte ſua agat,aut conueniatur, reſpexit,non ad imperium. Sententiam autem noſtram confirmat etiam iureconſul.in l.ait prætor.de re iudic.in princ.iuncta leg. notionem.de verb.ſignifi.in princip.cùm iuriſdictionis verbum ceu minus plenum reprehendit in edicto prætoris:quod proculdubio facere non debuiſſet, ſi iuriſdictionis verbum,in genere accipi potuiſſet, ſecundum vulgatam opinionem. Quare his quoque capitibus euidenter apparet,iuriſdictionem dici illam ipſam iuriſdicendi poteſtatem,quemadmodum & ius dicere tantummodò de ciuilibus diſceptationibus vſurpatum eſt apud autores latinos, excepto Pomponio noſtro,apud quem legimus,in l. Neceſſarium itaque. §.& quia,vt diximus de capite ciuis Romani.ff.de orig.iur. Non permiſſum fuiſſe conſulibus iniuſſu populi de capite Ciuis ius dicere,pro eo quod eſt,iudicare:impropriè(vt ego arbitror)cùm apud alios hoc ſenſu nuſquàm inueniatur.Et fortaſſè initio ſcripſerat Pomponius, iudicare,& verba eius per compilatorum tranſlationes mutata ſunt. Cicero Verrina tertia de lege Cornelia loquens,quæ proſcriptum iuuari vetabat. Lex eſt,pœna eſt,quid ad eum qui ius dicit? Quo loco Pedianus Aſconius,qui ius dicit,inquit, factorum iudex eſt, non futurorum, duntaxat in ciuilibus cauſis.

L. I. VLPIANVS LIB. I. REGVLARVM.

VS DICENTIS. Iurisdicendi munus proprie ad prætorem pertinebat.arg.in l.pen.supra de iust.& iure.Plau.ius dicis. Respōdetur ergo ego sum Prætor. Prætores autem generali nomine dicti sunt, qui iurisdictioni præessent. Perinde ergo est ac si dicat,prętoris,vel cuiusuis alterius qui prætoria potestate iurisdictioni præest : vt cùm duæ species magistratuum sint, maiores & minores.l.nec magistratibus.de iniur.de maioribus duntaxat iudicibus hoc accipiamus.

OFFICIVM. Duo simul significat, facultatem cum necessitate statuendi.nam ferè sic accipimus hoc verbum,vbicunque de officio alicuius iudicis, vel magistratu Rubrica inscribitur.

LATISSIMVM EST.Latè patet,cùm etiam ea facere possit,quæ iurisdictionis terminos excedunt,vt subiecta exempla demonstrant.

NAM *& bonorum possessionem dare potest.*Subauditur,quod magis imperij, quàm iurisdictionis est,quãuis iurisdictio insit.Nam ideò misti imperij hoc esse dicitur.l.imperiū.infrà eod.Dabant enim antiquitus prætores bonorū possessionem ex edictis suis,nō decreto solū,sed & re ipsa exequẽdo,quod decreuerãt,in quo principaliter vtebantur imperio.Eam rem plenè(vt cætera)declarat præceptor meus Alci.lib.III.παρέργων.c.iij.hodie sufficit agnitio corã iudice,vt quæsitum statim esse vniuersale ius bonorū possessionis intelligamus.l.fi.C.qui admitti.Inst.de bon.pos.in fi.l.iij.§.hæreditas.de bon.pos.Tūc vel interdicto,Quorum bonorū,si non iuris hæreditarij cōtrauersia fiat,sed singulæ res vindicẽtur, vel petitione hæreditatis agere possumus.Si quisquã fortè ex aduerso hæredem se,aut bonorū possessorẽ contendat,quæ actiones sine dubio ad iurisdictionis ordinariæ formam pertinent. Quare frustra quæritur,an bonorum possessionem dare, hodie sit misti imperij,cùm ea datio principalibus constitutionibus sublata sit. Si tamen detur, etiam nunc exequutione ipsa, sine dubio misti imperij videbitur dicenda esse,vt ex hoc loco cognosci potest.

ET IN *possessionem mittere.* Subaudi, quod & ipsum magis imperij quàm iurisdictionis est.l.iubere.infrà eod. Quibus autem ex caussis id fiat, habes sub titu.ex quibus caus.in poss.eatur.l.j.

PVPILLIS *non habentibus tutores constituere.*Hoc verò neq; imperij, neq; iurisdictionis est,sed cùm his solis cōpetat hæc facultas,quibus nominatim dedit lex, Senatusconsultū,aut princeps.l.muto.§.tutoris datio.infrà de tute.Cur iure magistratus cōpetere eã significat,dum iusdicẽtis officio & hanc subiūgit? Respōdeo,quia data erat maioribus his magistratibus,de quibus iurisconsultū hoc loco agere diximus,vt prætori,procōsuli,præsidi,prędecto.l.j.vbi gl.de tut.& cura.Inst.de Attil.tut.in prin.&.§.sed & his. Hoc intuitu ad officiū eorū pertinere hanc rem dixit.Cæterùm non id agit,vt distinguat specialiter competẽtia ab his,quæ competūt iure magistratus, verùm id duntaxat,vt ostendat quædam esse supra iurisdictionis munus, quæ tamen & ipsa iusdicentis officio incumbant,siue ei magistratus munere, siue speciali iure iniuncta sint.

IVDICES *litigantibus dare.* Hoc quoque misti imperij est:vt mox dicemus. infrà eod.l.ij.in fi.& proprium quidem hoc prætoris munus erat. Nam de eo in XII.tabulis ita scriptum fuisse apparet. *Iuris disceptator qui priuata iudicet, iudicarìue iubeat, prætor esto*: nec præter maiores hos magistratus cuiusquam ius dandorum iudicum est,nisi cui specialiter.l.senatusconsulto.aut constitutione principali concessum est.l.cùm prætor.§.j.infrà de iud.nec de omnibus causis vtique iudices dare possunt,sed cum distinctione quadam:vt suprà tit.ij.l.j.Sanè quid intersit inter iudicem dare & iubere iudicare ac iurisdictionem mandare,satis superius demonstratum est.l.fi.de offic.præf.vrb.l.legatus.de offic.procons. Ideò nihil est quòd hîc repetamus.

L. II. IABOLENVS LIB. VI. EX CASSIO.

QVI IVRISDICTIO DATA EST. Loquitur de eo cui mandata est iurisdictio. Nam dare iurisdictionem sæpe vtimur,pro eo quod est,mandare.l.cognitio.§.cùm propriam.suprà tit.ij.l. & quia.in princ.infrà eod.quamuis & de eo cui principaliter lege datur,idem dicendum sit,sed plus dubitationis erat de magistratuum legatis.

EI QVOQVE *concessa videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.* Subauditur exempli causa,ex omnium sententia,modica coërcio , sine qua iurisdictio nulla est.l.j.in fin.& l.fina.suprà tit.ij.Sed qualis erit hæc coërctio ? Respondeo,quamcunque inferre potest iudex ordinarius,explicandæ iurisdictionis suæ causa.Quare in ius vocatos,qui neque ire, neque satisdare curauerint, prehendi & ad se duci iubere poterit.tit. In ius vocati,vt eant,aut satisdent,per tot.arg.l.si verò.§.qui pro rei.qui satisd.cogant. Item contumaces litis damno afficere poterit,prout contumax tali damno coërceri solet,qua de re alibi dicetur.de re iud.l.contumacia.Item debitore latitante,creditorem in possessionem bonorum eius mittere poterit,ex edicto perpetuo,quod est de bonis autoritate iudicis possidendis. Hæc inquam facere poterit,tametsi magis imperij esse videantur,quàm iurisdictionis:quemadmodùm & eos qui falsis instrumentis vti voluerint,quadam tenus coërcere potest.l.diuus Pius.infrà ad leg.Corn.de falsis.Nam certè non aliter explicari potest iurisdictionem.arg.l.quoties.C.de iudic.Prætereà quod iudicauerit,si ab eo prouocatum non sit,exequutioni mandare poterit,vt suprà diximus.l.legatus.de offic.procons.quod & Alciatus probat,lib.parad.II.c.iiij.Sanè si sit iudex datus,non posse eum hæc facere verius est.auth.de exhib.reis.§.si verò.l.à diuo Pio.infrà de re iud.nam iurisdictionem hunc non habere,sed notionem tantùm existimamus.l.fi.C.vbi in integ.restit.l.ait prætor.de re iudic.vbi dixi nisi à principe iudex datus sit. Nam tunc iurisdictionem quoque huic esse datam intelligo.arg.l.à iudice.C.de iudic.auth.de litigios.§.si verò causam.Alciat.loco suprà citato.videtur tamen & iudex datus quædã iubere posse,hoc intuitu,quòd aliter res apud ipsum explicari nequeat: vt cùm iudicialem cautionem interponi iubet. Cautio enim hæc ideò à mero iudicis officio pendere dicitur,quod iudex aliter explicare negotium non possit.

sit.Instit.de diuis.stip.in princip.& §.pen.Et iudicis appellatione,iudicem datum plerunque accipimus.Quid enim si iudicio finium regundorum arbiter datus sit,eóque iubente agrum metiri tu non patiaris? Certè ille contumaciæ nomine te condemnare potest.Inst.de offi.iud.§.fi.Sed ego hæc omnia efficaciter iubere posse iudicē datum puto,sententia demū ipsa diffinitiua. Nam ita ferè loquuntur exempla omnia,quibus iudiciales cautiones exiguntur,d.§.fin.l.post rem.de rei ven.l.si creditor.de pig.act.l.sed & cùm.§.quòd si homo.quod met. cau.debet enim plenam sententiā dicere.Pendente autem iudicio,si quid incidat quod omnino fieri necesse sit,nec iudici pareatur,debere eum qui iudicem dedit prouidere.argu.d.§.si verò. Idq; etiam si à principe iudex datus sit:cùm enim proprios exequutores hic non habeat,consentaneum est,vt ab ipso principe,vel ab ordinario magistratu impetret. Magistratus autem ordinarius (ex sententia eorum qui inter iudicem datum, & eum cui mandata sit iurisdictio, non destingunt)exequutores delegato iudici commendare etiam tenetur.c.j. de offi.ordi.ne quid scilicet per turbam fiat,arg.infrà de regu.iur.l.non est singulis.Sed apponitur prædictis hoc modo. Magistratibus municipalibus vtique iurisdictio est.l.j.infrà si quis ius dicenti.l.ea quæ.ad municip.cur ergo eadem, his quoque facere nō permittitur.quinimò expressè prohibetur dicta l.ea quæ. Respondeo magistratuum municipalium iurisdictio speciali prouidentia coarctata & limitata fuit:nec ea quæ plus imperij quàm iurisdictionis habent,attingere,néve nisi intra certam quantitatem ius dicere possent.argu.infrà eod.l.si idem.Nam cùm antiquitus municipia suis legibus in omnibus vterentur, nec populo Romano subessent,sed honores duntaxat eis communicati essent: vt Gell.lib.xvi.c.xiij.Noct.Attic.scribit:verisimile est municipiorum magistratus, etiam imperium in suos ex suis legibus habuisse,nedum plenam iurisdictionem.Quin & senatusconsultis ac legibus quibusdam olim cautum fuisse,ne iurisdictio à magistratibus Romanis in liberis ac socijs ciuitatibus exerceretur constat, vt Bud.adnotauit,in l.non dubito.de capti.posteà restricta est magistratuum municipalium potestas,per legē generalem municipalē,de qua superiore libro diximus,in l.omnes populi. Quare non tam data his est iurisdictio, quàm non ex toto adempta.Ex his apparet falsò existimasse Bartolum, solam verbalem coërctionem,mādata iurisdictione transferri. Quid est enim verbalis coërctio,nisi inanes minæ?quæ quid ad explicandam iurisdictionem pertinere possunt?verius est ergo etiam corporalem datam intelligi:siquidem corporalis vsquam coërctio in ciuili negotio adhiberi potest,quod in illa specie permissum est,si ea rei conditio sit,vbi arenarium testem, vel similem personam admittere cogimur.l.ob carmen.§.j.infrà de testibus.poterit talem testem is qui mandatam iurisdictionē gerit,torquere. Ad quem sensum etiam Nouel.Iustiniani constitutionem pertinere arbitror,de ea re loquentem,authen.de test.§. si verò ignoti.nec mouet me, quòd sola coërctio per se mandari non potest.l. solent.§.j.suprà de offic.proconf.l nemo potest.de regu.iur.Nam quædam sola dari non posse,quæ tamen cum alijs transeant,non ignotum est.l.quædam.infrà de acquirendo rerum domi.Sanè mandatam iurisdictionem cùm dicimus, quamuis plerunque totam significemus,& de legatis proconsulum,aut præto-

rum

rum intelligamus,ſi tamen vel ad vnam modò ſpeciem mandata ſit,quod fieri poteſt,l.ſolet.infrà eod.differtq; à datione iudicis nonnihil,vt ſuperius docui, d.l.legatus.Ratio efficit,vt huic quoque eadem omnia conceſſa intelligantur, ſine quibus,illa pars iuriſdictionis explicari nequit.arg.l.ſi duo.in fi.infrà de ad miniſt.tut.l.quæ de tota.de rei vendic.

L. III. Vlp. Lib. II. De Offic. Qvaesto.

Mperivm avt mervm, avt mistvm est. Mervm *imperiũ eſt,habere gladij poteſtatem,ad animaduertendum in facinoroſos homines.* Imperij vox,ſine vlla adiectione,cùm de populo,aut principe loquimur,vniuerſam eius poteſtatem & ditionem ſignificat.l.j.ſuprà de conſti.princi.quemadmodùm & cùm de alijs quibuſuis ſermo eſt,vniuerſum eorum ius quodcunque in alios habent,comprehendit:veluti cùm dicimus imperium magiſtratus,imperium patris in filios,domini in ſeruos,& ſi qua ſimilia. Quamobrem apparet lato imperij Romani ſignificatu etiam iuriſdictionem contineri,quæ ad cauſarum ciuilium diſceptationem propriè pertinet,vt ſæpius admonuimus,non autem iuriſdictioni imperium ſubeſſe.Nec mouet me reſponſum Papiniani, ſuprà tit.ij. l.j.quo contrarium ſignificare viſus eſt, cùm manifeſtè appareat, alium fuiſſe Papiniani ſenſum quàm vt iuriſdictionis verbo,imperium contineri ſignificaret:vt eo loco diximus.Nec obſtat,quod rubri.hîc inſcribitur. *De iuriſdictione*, quæ hac ratione de imperio potius inſcribi debuiſſe videatur : cùm generaliorem rubricam eſſe debere traditum ſit,quàm tractatum ipſum. Soluitur enim non id agere Iuſtinianum hoc loco, vt de vniuerſo populo Romano imperio diſſerat,ſed de poteſtate & facultate iudicũ duntaxat,quæ vt in pluribus conſi ſtit in iuriſdictione.Enimuerò iuriſdictio iure noſtro,quamuis re ipſa in inuitos exerceatur,tamẽ perinde expediri ſolet,vt ſi inter volentes res agatur.Hinc accipiendi iudicij & conteſtandæ litis vſus,ſine quo ad ſententiam veniri non poteſt,quia ſcilicet ea ſpecies eſt cuiuſdam veluti ſponſioni partium promittẽtium adquieſcere ſentẽtiæ quam iudex dixerit,quod & Alc.docet.lib.III.παρέργων. c.ij. Propterea factum eſt,vt quibuſdam locis ita ſcriptum ſit,quaſi iuriſdictio nihil cõmune habeat cum imperio.l.muto.§.tutoris datio.infrà de tut. Sed re uera de Imperio ſic participat,non vt ſpecies de genere,cùm nõ eadem ſit ſubſtantia,ſed velut compoſitum de ſimplici,vel vt ſubiectum de qualitate. Nam notio eſt iuriſdictionis velut ſubſtantia.l.notionem.de verb.ſignifi.qualitas vel miſtura eius imperium id quod non eſt merum,ſine quo iuriſdictio explicari nequit.l.fi.ſuprà titu.ij. Cùm imperij miſturã & veluti ſequelã qui non habent notioni ſuæ adiunctũ,quales ſunt arbitri ex cõpromiſſo ſumpti,atq; (vt ego arbitror) etiã iudices dati,hi quãuis quid iuris ſit inter partes dicere poſſint,& dicant,non tamẽ iuriſdictionẽ habere dicuntur,ſed notionẽ tantùm.l.ait prætor. de re iud. Igitur iuriſdictio ad verbũ ſumpta,notionẽ ipſam ſignificat,& diuerſa res ab imperio eſt,quippe quid iuri cõueniat,dici etiã citra imperiũ,vel ab homine priuato poteſt.Sed iuris intellectu appellatione imperij continetur quòd

nemo

nemo efficaciter ius dicere poſſit, aut ſoleat: niſi magiſtratus, vel qui in ea re vicem magiſtratus obtineat, vt cui mãdata eſt iuriſdictio. Nam magiſtratuũ proprium eſt iudicare, ac pro poteſtate imperare, vt ex Ariſtot. ſententia Bud. rectè docet. l. fin. verbo, elœmporij, de mu. & hon. Ideò autem imperium diſtinguitur in merum & miſtum, vt merum illud nihil commune habere cum iuriſdictione, hoc eſt, pecuniariorum negotiorum diſceptatione, intelligamus, quaſi purum & germanum imperium. Quo ſenſu & meras proſcriptiones, & meroſſyllas, & merum bellum, & multa his ſimilia dixit Cicero. Martialis quoque de caupone Rhauennate. *Cùm peterem miſtum, vendidit ille merum.* Nam hæc inter ſe quodammodò relatiua ſunt, merum & miſtum. Neque verò maior imperij vis cogitari poteſt, quàm quo hominem, cuius cauſa omnia à natura creata ſunt, necari pręcipitur, neque magis à priuatæ rei reſpectu ſeiunctum quàm quod ſolam publicam vindictam atque exemplum à facinoroſo exigit. Nam vt Cicero ſcribit in orat. pro domo ſua, quum tam moderata iudicia populi eſſent, à maioribus conſtituta. Primum illud erat, vt ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur. Igitur rectè dictum merum hoc imperium eſſe, quod ad gladij poteſtatem in facinoroſos exercendam pertineat, vt hoc totum ſecernatur à iuriſdictione, & aliam prorſus rem eſſe intelligatur. Sanè cùm capitalium pœnarum multa ſint genera. l. capitalium. infra de pœn. etſi non gladio quis conſumi iubeatur, dum tamen capitali cuilibet pœnæ adiiciatur, merum nihilominus imperium exerceri puto: ſed etſi membrum abſcindatur perforetúrve, aut inuratur, idem arbitror, etſi flagellis, aut fuſtibus quis cædatur. & generaliter vbicunq; liberi hominis corpus ſupplicio, aut cruciatu ob vindictam publicam afficitur, quam pœnam corporalem vocamus, nõ ab alio talem pœnam, quàm ab eo qui ius gladij habeat imponi atque explicari conſueuiſſe, neque potuiſſe verius arbitror. Nam quemadmodùm in maiore ſumma minorem ineſſe dicimus, ſic in mero imperio inſunt hæc omnia pœnarum genera, quæ olim aduerſus ciues Romanos ex lege Portia, & Semproniis rogationibus exerceri prohibebantur, pręter quàm quòd vinciri, aut in carcerem duci ad ius ipſum gladij pertinere ineptè dixeris: quod & ipſum tamen eiſdem legibus prohibebatur. Meri autem imperij verbum hîc & duobus tantùm locis ſuperiore libro legimus. l. j. & l. fina. de off. eius. quibus in animaduerſione id conſiſtere ſignificatur, ſi rectè intuearis. Animaduerti autem tunc dicitur, cùm talia huiuſmodi, qualia memorauimus, fiunt. Quare impropriè adſcribitur hoc verbum, cauſis ipſis, quod magiſtratibus propriè cõuenit, vt ius gladij habeant, vel non habeant. Etſi in metallum quis damnetur, vel vt beſtiis obiiciatur, vel vt in inſulam deportetur, nõ propriè tamen merum imperium exerceri exiſtimo, cùm hæ pœnæ quaſi in fraudem legum receptæ fuerint, ne ciues necari viderentur. vt ſuprà dixi, in §. qui vniuerſas. Effectus igitur meri imperij hi ſunt: alius pręter eà eſt, vt ab eo cui datum eſt, in alium transferri nequeat, de quo ſuprà abundè diſputauimus. l. j. tit. 11. Sequitur deinde Vlpianus, *Quod etiam poteſtas appellatur,* hoc eſt, quod & Paulus ſcribit, Poteſtatis verbo in perſona magiſtratuum imperium ſignificari, l. poteſtatis. de verb. ſig. Sed & ius, vel poteſtas gladij frequentius dicitur. l. ſolent. in prin. ſuprà de off. proconſ. l. illicitas. §. qui vniuerſas.

de off. præf. l. nemo potest. de reg. iur. Lampridius quoque in Seuero, honores iuris gladij nunquàm vendi passus est, dicens necesse est, vt qui emit vendat, ego non patiar mercatores potestatum fieri. Conuertuntur enim hæc inter se atque idem significant, ius gladij, gladij potestas, & merum imperium. Et hoc quidem nemini initio competebat, nisi cui lege, aut Senatusconsulto mandatum esset, hodie etiam mandatis & constitutionibus principũ quibusdam magistratibus perpetuò concessum est, quibusdam verò etiam priuatis diplomatibus & codicillis, aut rescriptis à principe mandari solet. Nam quæ populus, aut Senatus antiquitus faciebãt, ea omnia aut legibus, aut Senatusconsultis sanciebant, siue ad tempus, seu perpetuò, siue generaliter, seu priuatim de quibusdam statuerẽt. At hodie priuata hæc & tẽporaria, priuatis rescriptis & codicillis principes statuunt, vt suprà diximus in d. §. qui vniuersas. & l. j. de offic. eius.

Mistum *Imperium est, cui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit.* Inter mistum imperium & iurisdictionem hoc interesse videtur, quòd iurisdictio quidem, quamuis sine modico imperio esse non possit, tamen ipsa sui principalis pars est. Nam substantia iurisdictionis est ipsa notio, vt prædiximus. Imperium verò tanquàm accessoriũ habet & veluti sequelam quandam iurisdictionis ipsius explicandæ causa additam. Hæc particula imperij iurisdictioni veluti subseruit & famulatur. At misti imperij res imperio principaliter expeditur: iurisdictionis quod habet, id rursum velut apposititium atque accessorium secum fert. Imperium autem in genere, sic opinor rectè diffinias: iustam potestatem esse cogendi faciendíque quod velis. Verbum, *velis*, ita accipe, vt accipitur in diffinitione iustitiæ voluntas l. j. suprà de iust. & iure. Merum imperium cùm dicis, generale verbum ad gladij exercitium restringis. Mistũ porrò appellatur, quoties imperio in genere sumpto, iurisdictionis figura quædam inest. Vt hoc loco planè atq; eleganter definiri vides, quicquid interpretes obturbent: clarè enim dicitur, mistum imperium id esse, cui etiam iurisdictio inest. Non enim vulgare Bart. & aliorum interpretum, ac nec Alciati quidem diffinitionem probo. lib. II. Parad. c. VIII. quum mistum imperium dici voluit, quod cohæret iurisdictioni, quippe hæc ipsa iurisdictio est. l. fi. & l. j. in fi. de off. eius. vel potius iurisdictionis qualitas. Nam hoc pacto quomodò discerneremus mistum imperium à iurisdictione: ergo mistum imperium in danda bonorum possessione consistit: vt hîc vides. quia scilicet ea res, origine quidem sua solo prætoris imperio explicabatur, qui edictum suum, vt volebat componebat: ex eóque bonorum possessionem, vel contra tab. vel secundum tab. dabat. Posteà autem facto edicto perpetuo, & quasi ad formã ordinarij iuris redacto, cœpit ei rei etiam iurisdictio inesse, quæ (vt prædiximus) consistit in controuersiis pecuniariis diiudicandis, secundum leges. Quamobrem nisi ad actum ipsum inducendi in possessionem respicias, hodie bonorũ possessionem simplicis iurisdictionis esse, posses dicere. Sed quia inductio vtiq; vel post agnitionem necessaria est, & hodie quoque fieri solet, vel per interdictum, quorum bonorum, vel per remedium nouel. constitutionis. C. de edi. diu. Adr. toll. l. fina. quam inductionem statim ac fieri decreuit prætor, imperio eius ita fit, vt nec appellari quidem possit. l. fin. infrà de appel. recip. vel non. l. quisquis. C. quor. ap-

pel. non

pel.non rec.l.j.C.si de mom.poss.Ideò rectè etiam inspectis recentioribus temporibus dictum est,mistum imperium in tali re explicanda consistere. Cæterùm non in hoc solùm,verùm & in prætoriis stipulationibus interponi iubendis,& in integrum restitutionibus concedendis, & in mittendo aliquo in possessionem,vt quia damni infecti,aut legatorum nomine non caueatur,vel quia debitoris bona in ea causa sint,vt possideri debeant, & in aliis huiusmodi causis,sine dubio mistum imperium consistit.l.-seq. & l.ea quæ.ad Municip. Nam horum omnium eadem vel similis ratio est,quę dandæ bonorum possessionis. Non enim in decernēdo solùm,verùm etiam in exequendo omnia consistunt. Et prætoriæ huiusmodi exequutiones imperio potissimùm explicantur:vt à superiore exemplo inita ratione, facilè considerari potest.quia tamen secundum formam iurisdictionis atque edicti perpetui hodie hæc omnia fiunt, viderentur posse dici iurisdictionis esse:sed originem & modum cuiusque rei inspicere oportet.Imperio enim & interuentu prætoris magísque iudicum datorum disceptatione,antiquitus hæc explicabantur, quæ doctores nostri nobili officio iudicis expediri dixere.Alia autem mercenario officio attribuerunt,ei videlicet quod propositis legis actionibus deseruiret. Eadem & Alciati sententia est,libro III.παρέργων. cap.III.

V T *iurisdictio iudicis dandi licentia.* In antiquis exemplaribus scriptum erat, *Iurisdictio est, etiam iudicis dandi licentia.* Id an rectè mutauerit Haloan. nobis parùm liquet.Sed quia non valde diuersam efficit sententiam,ideò minus laborandum videtur.Viglij doctissimi viri opinionem certè non probamus, Instit. quibus non est permissum facere test. §.prętereà.dum penitus corruptum Codicem existimauit, & iuris dicendi licentia legendum esse, atque eo modo iurisdictionem ab Vlpiano prorsus definiri.Nam Codicum etiam Florentinorum fides in hæc verba,*Iudicis dandi*,vbique constat. Et iurisdictionē hoc loco non diffiniri,omnibus in confesso est:quippe eam aliter diffinit Accur. & qui eum sequuti sunt,in l.j.supra eod.Potestatem scilicet esse iure publico introductam, cum necessitate iuris dicendi,& æquitatis tanquàm à persona publica statuendæ.Nos tamen aliter,vt diximus in rubrica,quia scilicet iurisdictionis substantiam non esse nec dandi iudicis licentiam, nec potestatem ipsam arbitramur, sed notionem:quo verbo tam cognitionem quàm definitionem causæ contineri constat.l.notionem.de verb.signific.Amplius illud puto, nunquā ad hunc modum scripsisse Vlpianum,vt licentiam,pro facultate dandi iudicem vsurparet:nam hæc facultas, ius dandi iudicis propriè dicitur.l. cùm prætor. infrà de iudic.l.legatus.suprà de offic.consul. Licentiæ autem verbum potius in malam partem,quàm in bonam Latinè accipitur. Terentius, *Deteriores omnes sumus licentia.* Quamobrem à compilatoribus,aut conceptam, aut alioqui mutatam fuisse hanc clausulam ipse existimo. Ac fortassè ita eos scripsisse. Iurisdictio est etiam in iudicis dandi licentia.Facile enim fuit scribendo,aut punctum, aut m, vel z, quo pro m, vtebantur intercidere , vel certè quasi superfluum, consultò omitti, quòd iurisdictionem definiri Librarius existimarit, quando superius imperium descriptū erat.Quoquomodò res se habeat, Alciati sententiam sine dubio probandam censeo,lib.II.Parad.c. VIII. Sexto scilicet casu verbum

illud, *licentia*, accipiendum eſſe: vt ſit ſenſus quemadmodùm in miſto imperio, quod conſiſtit in danda bonorum poſſeſſione, ineſt iuriſdictio: ſic ineſſe etiam in licentia dandi iudicis: vt hæc facultas miſti imperij ſit. Nam qui dat iudicem principaliter iudicare eum iubet: vt diximus ſuprà l. fin. de off. præf. vrb. quod ſine dubio ad imperium pertinet, & in ea re aliqua etiam diſceptatio & cognitio adhiberi ſolet; ne ſcilicet is detur, qui iure dari nó poſſit. d. l. cùm prætor. nec de ea re quę ad delegantem non pertineat. C. qui pro ſua iuri. iud. l. j. Secundum communem intellectum, néve is quē altera pars nominatim petit. l. obſeruandum. infrà de iud. Poſtremò vt ſolenni ritu ſortitio fiat, vel ſaltem appareat nihil eſſe, quòd dato tali iudice partes iure conqueri poſſint, quæ omnia ad notionem pertinent, meritò dictum eſt, miſti imperij & hanc delegationem eſſe.

L. IIII. Idem Lib. I. Ad Edictum.

IVBERE CAVERE PRAETORIA STIPVLATIONE, ET IN *poſſeßionem mittere, imperij magis eſt, quàm iuriſdictionis.* Hoc eſt, magis ad naturam imperij accedit, quàm iuriſdictionis, ducta ſcilicet ratione eo modo quo ſupra l. proxima, de danda bonorum poſſeſſione admonuimus. Sed dubitari poteſt de iudiciali ſtipulatione, quæ à mero iudicis officio pendere dicitur, quando & iudex datus caueri iubet de dolo malo, vel de perſequendo & reſtituendo ſeruo, qui in fuga eſt, aliíſque exemplis in Inſtitutionibus relatis, tit. de præt. ſtip. vbi glo. Reſpondeo has omnes ſtipulationes propoſitæ actioni ſeruiunt, & arbitrio magis quàm imperio continentur. l. ſed ſi cùm. §. quod ſi homo. quod met. cau. Quare & iudici dato competit eas interponi iubere, licet imperium non habeat. Arbitrio enim hac in re vtitur, ſententiam ſuam dicendo, quam non ipſe, ſed is qui eum iudicem dedit, poſteà exequitur, vt dixi ſupra in l. ij. & in l. imperium. Ideò autē has diſtinctiones hactenus tradidit Imperator, vt ſciamus, quæ duumuiris, hoc eſt, magiſtratibus municipalibus relicta ſint, quæ non. Nam omnia quæ magis imperij ſunt, quàm iuriſdictionis, attingere his nó licet, quod alibi clarè exprimitur. l. ea quæ. infrà ad municip. vt & Fulgoſius hîc animaduertit. Id quo iure prohibitum eis fuerit, mox exprimere conabor: hæc autem, quæ hîc recenſentur, magiſtratibus municipalibus non competere etiam ſub tit. de damno infecto docemur. l. iij. in princ. & §. ij. quæ tamen eis à præſidibus mandari poſſe ſignificatur. Sed tunc non ſuo iure habent, ſed alieno beneficio, hoc eſt, vt præſidis, vel proconſulis partibus in re mãdata fungantur. l. & ſi prætor. ſuprà de off. eius. Nam quia iis tēporibus Coloniæ & municipia pleraq; per duumuiros & magiſtratus ſuos regebantur. Præſides autem & proconſules vniuerſis prouinciis potius, quàm ſingulis locis præerant atq; intendebant, eíſque ſolis imperiũ erat: ideò diligenter hęc, quę imperij & quę iuriſdictionis ſunt, diſtingui oportuit. Falſa enim deprehenditur opinio antiquorũ, per d. l. ea quæ. qui exiſtimauerunt, idcirco hæc deſignari, vt ſciremus, quæ mandari poſſint, quæ nõ. Si tamē quærimus, an hæc quę miſti imperij ſunt, mandari poſſint, expedita res eſt, ſi nominatim mandari proponas, cùm ſuperius. l. fi. §. vt bonorum. de off. eius. clarè expreſſum ſit, mandari hæc poſſe. Cõpetunt enim prætoribus & maioribus his iudicibus iure magiſtra

gistratus,quamuis imperij sint,cùm proprium sit magistratuum huiusmodi,vt imperium habeant,sine quo prouincias administrare non possunt. Non enim sunt meri imperij eius quod specialiter tributum esse, & in alium transire non posse intelligitur,sed an generaliter mandata iurisdictione,hęc quoq; quæ misti imperij sunt,transeant,plus dubitationis est. Vidimus enim superiore lib.l.fi. in prin.de off.eius.Macrum Iurisconf.in ea opinione fuisse,vt nõ transeant.Ideò rescriptum fuisse ab Imperatoribus,propter vtilitatẽ pupillorum id cõstitutum esse,vt generali iurisdictionẽ mandata,suspecti cognitio transferatur.Et fortasse etiam hæc intuitu distinguit Vlpia.hoc loco ea,quæ magis imperij sunt,quàm iurisdictionis:vt generali mandato res misti imperij nequaquàm transire intelligamus.Quippe iurisdictio mandatur:ista autẽ magis ad imperium pertinent. Prætereà si transire dixeris,simile quoddã accidit ei,quod Castellius interrogatus,an nux pinea pomum esset.Respondit,si in Vatinium missurus es,pomum est:vt iurisdictionis verbum,in persona quidem magistratuum municipalium, ea quæ misti imperij sunt,nõ contineat:in persona verò legatorum contineat. Sed tamen hæc quoque transire & legato competere, verius arbitror, hoc & Alciato placet,lib.11.Parad.c.1.Rationes tamen quibus ille mouetur, mihi non satisfaciunt:vt in superioribus sæpe dixi.Nam etsi mandata iurisdictione,imperium quod non est merum transferri scriptum sit,l.j.& l.fi.suprà de offi.eius. tamen id de eo imperio intelligitur, quod iurisdictioni cohæret. Hæc autem de quibus nos quærimus non tam iurisdictioni cohærent,quàm cohæret ipsis iurisdictio: quòd magis imperij sint, quàm iurisdictionis. Verior ergo ratio est, quia more maiorum solum merum imperiũ transire prohibetur,necnon quęcunque specialiter tributa sunt magistratibus,cuiuscuiusmodi sint.d.l.j. de off. eius.& l.nemo potest.de reg.iur.Et quidem vtraque horum suis rationibus, vt in superioribus diximus.At neque hæ rationes, neque adeò verba eorum, qui eas retulerunt,in hoc valẽt,vt hæc,quæ misti imperij sunt,transire prohibeant, vel impediant. Prætereà proconsulem ipsum generali mandato hæc quoque concedere voluisse credibile est,modo si non specialiter sibi tributa sint. Specialiter autem tributa fuisse quis vnquàm dicat,cùm pleraq; ab ipsiusmet prætoris edicto atque officio pendeant: Nam ipsum sibi specialiter ea tribuisse non rectè dixeris.Quod autem ad magistratus municipales attinet, quibus etsi iurisdictio sit,tamen hæc non competere constat.d.l.ea quæ. differentiæ ratio illa videtur esse,quòd legato iurisdictionem proconsul mandat eam propriè, quam ipse habet.l.cognitio.§.cùm proprium.suprà de officius. Quare officium totum iuris dicendi ad eum transit.l.j.§.j.de susp.tut.At iurisdictio in proconsule vtique plenior est,quàm in duumuiris.Multò enim maximampartem imperij habet. In persona autem duumuirum limitata & coarctata est, vt penè sola notio & disceptandi facultas relicta eis esse videatur:vt suprà diximus.l.ij.eo.tit. Eius rei argumentum est, quod mandata iurisdictione, legatus iudices dare potest,d.l.cùm prętor.& d.l.legatus.quod misti imperij esse constat.l.prox.in fi. & legis actionem apud eum esse iam demonstrauimus.l.ij.de off.proconf.quod quid aliud significat,quàm vt legibus & remediis iuris omnibus apud eum agi possit,exceptis scilicet quibusdam quæ ad eum transire prohibentur: at legum

IDEO *Si is qui mandauit iurisdictionem decesserit, antequàm res ab eo cui mandata est iurisdictio geri cœperit, solui mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis.* Antiquiores tamen videntur habuisse, *Ideóque.* Haloander, *idque*, quod quidem verioris scripturæ coniecturam nobis præbuit. Facilè enim fuit verti, *Ideò*, in, *Ideòque*, vel in, *idque*, quòd antiquitus Compendio sæpe scriberent. Nam nec Haloandri scriptura sententiam vllam efficit, & antiquiores vel de industria videntur addidisse particulam illam, *que*, quod non satis intelligerent, quonam modo à superiore capite hæc conclusio duceretur. Sed Enthimema rectissimè sic concluditur. Quia non principaliter, id est, non recta, seu, vt nunc dicunt, non de directo ipsi legato iurisdictio datur, nec ipsa lex, scilicet qua Proconsuli, vel Prætori Imperium in hac, vel in illa prouincia rogatur: nam lege rogari solitum fuisse ostendunt historiæ, in cuius legis locum codicilli & mandata principum posteà successerunt, dum prouincias curæ suæ reseruatas mandant. Et de huiusmodi aliqua lege loquitur. Papinianus quoque suprà de officio eius. l.j. cùm ait, *Imperium quod lege datur, non posse transire.* Fiebátque interdum de ea re non lex, sed Senatusconsultum, veluti, si prouinciæ cura ad Senatum spectaret, vel si mauis, accipe de lege, qua alicuius criminis pœna sanciretur, eiúsque exequutio alicui magistratui perpetuò mandaretur, vt Proconsulibus, quia inquam, nec ipsa lex iurisdictionem legato defert, subaudi, sed duntaxat si ei à Proconsule mandata sit, confirmat, hoc est, perinde ratum habet, ac si à Proconsule ipso res expediretur (Nam opinor in his legibus, Senatúsque consultis, & mandatis principum, aliquod verbum apponi consueuisse, quo Prætor, vel Proconsul, more maiorum generaliter omnia agere, admonerentur, argum. supra l. prox. & l. penul. in fin. de iust. & iur. alioquin non rectè diceret, confirmari lege, quod per legem non infirmatur: vt Accur. existimat, nec sibi constaret Imperator, cùm ex Iuliano & Papiniano hoc totum ius mandandæ iurisdictionis, moribus receptum esse significauerit, si nunc diceret, qua lege prouincia alicui committitur, eadem quoque expressim, aut tacitè confirmari, quatenus ab eo iurisdictioné mandari contingeret. Nam hac ratione potius ex scripto, quàm ex nō scripto hoc ius veniret) Cùm hæc inquam ita sint, ideò nihil omnino suo nomine incipere, aut gerere legatum videri, sed vice ac mandato proconsulis omnia agere: vt procurator vice ac nomine domini agit. Eapropter si decesserit proconsul, solui mandatum placuisse Labeoni, vt in reliquis causis accidit. Et hunc verissimum esse huius responsi sensum interpretamur. Illud quoq; sequutus rationem atque vtilitatem affirmauerim: si vniuersa iurisdictione mandata, legatus vel vnâ modo causam cognoscere cœperit, mox proconsul decesserit, posse eum & reliquas causas cognoscere, in quibus viuo proconsule nihil omnino gessit, ita accipiendum esse illud verbum, res geri cœperit: satis enim cœpisse videtur qui vel tribunal modò cognitionibus operam daturus ascenderit. Nam iurisdictionis verbo, si de tota actum sit, non singulas, sed vniuersas cognitiones contineri puto. argumen. l. penult. §. infrà de suspectis tutoribus. hoc est, quod glossæ & vetustissimi quique interpretum multis locis vniuersitatem causarum vocant. Magis probet hanc sententiam, qui considerauerit, consueuisse olim proconsules, non totum annum sed statis

duntaxat temporibus iurisdictioni vacare: quod côuentus agere & iurisdictione absoluere dicebant. Nam maiorem anni partem rebus bellicis occupati, distinebantur: vt & Theophilus docet in Institutionibus. Tunc potissimum legatis suis iurisdictionem mandabant: eáque illo conuentu, quasi vnico contextu atque (vt ita dicam) vno spiritu, absoluebatur. Vtilis est hæc sententia, conuenítque exemplis historiarum, quibus multa per legatos, defunctis olim aut bellorum casibus interceptis ducibus aut proconsulibus, bene gesta leguntur. Nam legatis siquidem nulla inter milites & prouinciales defuncto proconsule reliqua autoritas fuisset, sine dubio maiora detrimenta accipi potuissent, dum Senatus aut Imperatoris decretum in periculo expectaretur. Hanc sententiam & plerisque Canonistis probari posteà animaduerti, quos Felinus recenset, in c. licet. in principio, de offic. deleg.

L. IX. Pavlvs Lib. III. Ad Edictvm.

SI familia alicvivs albvm corrvperit, *non similiter hîc edicitur, vt in furto ne in reliquos actio detur.* Hoc est, ne reliquorum nomine actio detur, noxalis scilicet aduersus dominum. Edicitur autem, edicto illo, *Si familia furtum fecisse dicetur*. l. i. eod. tit. *Familiæ*, verbo & hic & in illo edicto intelligere debemus non corpus quoddam seruorum, vt familia publicanorum eius rei causa parata, sed plures vnius seruos. hoc non obscurè paulò pòst significatur, cùm factam à pluribus seruis iniuriam vel damnum datum comparat huic, quod à familia factum initio proponit. In versi. quemadmodùm. Id etiam Vlpia. declarat sub tit. de verb. signifi. l. pronuntiatio. vers. alia. Nam in cæteris partibus edicti, præterquàm vbi agitur de familia publicanorum, familiæ appellatione, omnes seruos significari, scribit, vt de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum. Per hoc multæ distinctiones à doctoribus ingestæ reprobari possunt.

Qvemadmodvm *& cùm plures serui iniuriam fecerunt vel damnum dederunt, plura facta sunt.* Plures dicit, quos familiam anteà dixerat. Zasius autem putat, lib. 11. intellect. sing. cap. pen. Interrogationem exaudiendam statim post verbum illud, quemadmodum, vt dubitet Paulus, quomodo, quod superius dixit, admitti possit, cùm in exemplis quæ statim subiicit, etsi plura facta sint, tamen quod ad pœnam attinet, pro vno accipiantur: & hac ratione putat, Octauenum morum contra Pauli sententiam statuisse. Sed ego ab Haloandri editione non discedo, quæ communi interpretationi magis congruit. Nam ipsemet quoque Zasius sensum illum orationis totius filo non satis conuenire ad extremum confitetur. Quod ergo ait, *Quemadmodùm & hic plura facta sunt*, de pluralitate factorum tantû exemplum est, non etiam de iuris dispositione, de qua Iurisconsf. hîc non agebat, sed tantummodò vt inuestigaret, an plura facta essent, & hoc est quòd omnes ferè similitudinem facti, non iuris esse tradunt. Si tamen quærimus quid iuris sit, de damno dato, expeditum est, tum ipsius Vlp. tum etiam Caij sententia. d. l. j. §. si plures. si famil. furt. l. illud. ad leg. Aquil. Idem scilicet quod defuncto obseruari, si autem de iniuria quæritur, consentiunt plerique etiam idem esse. Sed ego contrà puto, cùm videam ab eodem Caio scriptum.

ptum. Si plures serui iniuriam intulerint, tot esse iniurias quot personæ faciẽtes fuere, significarque omnium nomine actionem dari & pro singulis pœnam solui. l. si plures. de iniur. Nec mirum uideri debet, non idem statui de actione iniuriarum, quod de actione legis Aquiliæ & furti. Hæ enim principaliter ad emendationem damni instituuntur, pœna veluti accessoria est. actio autem iniuriarum principaliter ad vindictam & pœnam datur, quãuis priuatim actum sit. l. prætor edixit. §. si dicatur. de iniur. vbi Bar. Illud recte interpretes adscribere arbitror, intelligenda hæc non esse cum quilibet seruorum motu suo proprio, non communicato cùm cæteris consilio delinquit. arg. l. semper. §. si quis in sepulchro, quod vi aut clam, vt dominus hoc casu pro singulis præstare teneatur. Nam neque idem furtum, nec eadem iniuria facta, nec idem denique damnũ datum esse videri potest à pluribus, si consilium non communicauerint. Sed omnes per se furtum, omnes iniuriam fecisse, non quidem vna & eandem, sed alius aliam, præsertim si non omnes eodem tempore fecerint, quamuis in eadẽ re aut in eiusdem personam furtum aut iniuriam commiserint. sunt enim hæc plura furta pluresque iniuriæ. Sed etsi idem edictum plures serui nec eodẽ tempore, nec eodem consilio corruperint, veluti si per partes lacerauerint, vel deleuerint: tunc primi nomine satis esse præstari, cæteri enim corrupisse edictum, quod iam corruptum erat, non videtur dici posse. Decio quoque assentior, vt siue vniformiter siue difformiter idem maleficium à pluribus seruis admissum sit, tamen procedat sententia legis nostræ, sed in facultate actoris esse arbitror cuius nomine experiatur. l. si quis quid perferendum. §. fin. de furt. Prætereà & his assentior, qui furti nomine vel damni iniuriæ si criminaliter actum sit, omnes seruos castigari posse existimant, argu. l. hos accusare. §. omnibus. de accusat. l. fin. de furt.

OCTAVENVS *hic quoque domino succurrendũ ait, sed hoc potest dici si dolo malo curauerit, vt ab alio album corrumperetur.* Curauerit subauditur familia, & ita omnes interpretantur. Ego Paulũ scripsisse puto, *curauerint.* Quod etiam elegantiæ latini sermonis magis conuenit. Sed & quod dicit, *ab alio*, legendum puto. *ab aliquo*, vel *ab vno.* Scilicet seruorum ex familia. nam communem interpretationem vtique veram arbitror. Illud tenendum, de seruis hæc ita statui. At si plures liberi tale aliquid commiserint, ad superiorum capitum interpretationem & tractatum id pertinet.

L. X. VLPIA. LIB. III. AD EDICTVM.

VI IVRISDICTIONI PRAEEST. Verissima est interpretatio illa, quæ de iudice ordinario accipiendum tradit. Nam iurisdictioni pręesse propriè hîc dicitur, veluti prętor, proconsul aut præses prouinciæ, vt superius admonuimus. l. nõ possunt. de legib. Senatusconsultum enim huius rei prohibitorium de his nominatim factum fuit. l. senatusconsulto. de off. præs. legati quoque proconsulum iurisdictioni præesse dicuntur. arg. l. qui neque. vbi dixi, de iudic. Nam de iudicibus datis quos delegatos vocant: nihil obtinebat dubitari, siquidem specialiter delegati proponantur à principe, vel quouis maiore magistratu, cui id facere liceat. Nõ enim talem iudicẽ dabit nisi ex causa, vt quia partes in hunc con-

sentiant: vel certè si talis iudex datus non recusetur, vt suspectus, per hoc satis approbari videbitur. Tunc & filius in causa patris, & in causa filij pater, iudicare poterunt, vt alibi docebimur. l. quin etiam. de arbitr. & de iudic. l. in priuatis. Hoc etiam Duarenus probat. c. LI. & LIII. Anniuersar. disput. qui iuris dicendi verbum ad prætorem propriè referri existimat, eoque significari aut præscribendarum formularũ & dandarum actionum morem, aut iudicum dationem, cognitionẽ verò atque examen causæ ad iudicem datũ propriè pertinuisse, nec ferè prætoris curam huc descendere cõsueuisse, sed hodie certè descendit, alioquin penè ociosum esset Prætoris munus, cùm nec actiones ab eo impetrari necesse sit. Quare neutrum horum facere poterit in causis suorum ex mente huius capitis. Quod ergo Africanus ita scribit, In priuatis negotiis pater filium vel filius patrem iudicem habere potest. d. l. in priuatis. sic accipiendum est, si iudex datus fuerit, nec recusetur. In publicis autem negotiis id non procedere significat Africanus propterea quòd siue recusatus fuerit, nihil ageretur, siue approbatus, & tunc collusionis, vel præuaricationis suspicio subesset, vt nos interpretamur. Hæc causa est quamobrem multi omnino iudices in causis publicis dantur. Omnia enim per magistratus ipsos expediri debent. Et ad hoc Africanus respexit, vt Duarenus tradit & nos probamus. Nec me latet quosdã ea verba interpretari de domesticis ipsorum patris & filij negotiis. Corras. lib. IIII. Miscell. c. IX. sed hoc mihi non probatur. Nec exempla me mouent. l. magistratum. de adop. l. apud filium de manu. vind. Non enim in his interuenit pater neque filius tanquàm iudex, nec forma priuati iudicij refertur, de quo tamen agitur in verbis Africani, cùm sint posita sub Rurb. de iudiciis. sed species quædam imperij quo apud magistratus adoptari vel manumitti solet, in his exemplis exprimitur.

L. XI. Gaivs. Lib. I. Ad Edictvm provinciale.

SI idem cvm eodem plvribvs actionibvs agat, *quarum singularium quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, &c.* Etiam paulò post disputationem aliam super hoc inducit. l. pen. §. fin. infrà eod. Quæro ergo qui nam hi essent iudices, qui limitatam habebant iurisdictionem intra certam summam? Existimo Romæ fuisse triumuiros capitales, & eorum loco creatum Præfectum vigilum. Nam cùm criminaliter quadamtenus cognoscere possent, etiã ciuiliter intra certam quantitatẽ statuere potuisse credendũ est. arg. l. iij. §. fi. suprà de off. præfe. vig. In prouinciis autẽ fuisse Duumuiros, quos in singulis municipiis iurisdictionem habuisse, mox docebimus. l. j. si quis ius dic. non obtem. Nos enim præfinitam & limitatam habuisse iurisdictionem, generali lege municipali, qua de iure omnium municipiorum cautũ fuisse superius diximus. in l. omnes populi. Argumentũ huius rei quod scribit Paulus l. inter. ad municip. inter consentientes & de re maiori apud magistratus municipales agi posse. Et quod vltimo capite huius tituli, cùm extra territoriũ ius dicenti impunè nõ pareri dixisset, statim subiicit, nec si qua supra iurisdictionẽ suam ius dicere velit. Nam singulorũ municipiorum & ciuitatum propriè territoriũ est. l. pupillus. §. territoriũ. de verb. sig. Quare eadem quoq; sententia constitutionis lib. x. Cod.

sub

sub tit.de decur.l.duumuirum.vbi etiam territorij mentio est. Cófirmatur hoc ex eo quoq; quòd Iustinianus posteà magistratuum municipalium potestatem nouella constitutione sua,De defensoribus ciuitatum,his attribuens,qui defensores ciuitatum dicti erant,eorum quoque iurisdictionem anteà intra summã quinquaginta solidorum constrictam,per l.j.C.eo.tit.de defensorib.ciuit.latius aliquanto extendit,& tamen intra summam trecentorum aureorum contineri voluit. Nam alios fuisse defensores ciuitatum, alios Magistratus municipales, qui Duumuiri appellantur,doctorũ hominũ lucubrationibus hodie satis cõstat. Alcia.lib.III.dispunct.c.v.Aug.ad Modestinũ.Corrassij lib.III. Missell.c.VI.vt Romæ alij erant Tribuni plebis tenuiorum defendendorum causa initio parati,alij Consules & Prætores.Nam exemplo vrbis principis,magistratus in municipiis creabantur.Sanè de pedaneis iudicibus nullo modo nisi impropriè intelligi posse hoc responsum arbitror. Nam eos dici iudices datos supra ostẽdi,qui nec iurisdictionem quidem habere dici possunt,sed notionem tantùm.Neque non nisi ad controuersias iam natas nominatim inter illos & illos de illa re,aut de illo negotio dari solent.quare vix constringere potest,vt dubitetur,an quantitas de qua agatur,sit supra notionem iudicis dati. Nam Iuliani constitutio l. fi.C.de ped.quæ præsidibus potestatem dat cõstituendi pedaneos iudices,qui humiliora negotia disceptent,quia quedam,inquit,negotia sunt,in quibus superfluum est moderatorem expectare prouinciæ, aut ita accipienda est,vt de singulis controuersiis vilioribus possit præses arbitratu suo pedaneum constituere,aut si generaliter de omnibus etiam futuris controuersiis constituere posse vult,iam plusquàm pedaneus hic erit,qui quasi mandatam in illis causis atque inter tales personas iurisdictionẽ habere videri poterit.Præterea in causis appellationum obseruabatur,ne nisi supra certam quantitatem, princeps cognosceret.l.si qui separatim. §.j.de appel.l.in offerendis.C.eo.tit.hodie nec præfecti quidem aut alij supremi magistratus,qui in comitatu principis sunt,nisi supra certam magnam summam ex appellationibus cognoscunt,nec nisi posteà quàm per præsides cognitũ est,quod nouellæ constitutiones definierunt.auth. de appel.per totum.Sed harum cognitionum exempla non nisi conuerso casu ad hoc responsum applicari possunt,vt quamuis pluribus actionibus in prima instantia actum sit, quarum singularum quantitas modum non constituat, omnes autem simul constituant,nihilotamen magis apud tantos magistratus agi possit.Exemplũ sanè de pedaneis iudicibus ex nouella Imperat. LXXXII. §.præbebunt directò induci poterit,dum pedaneos in vrbe Constantinopolitana constitutos causis vsque ad trecentos solidos ascendentibus, expeditiorẽ quandam audientiam præbere mandat,cuius tamen sententia adhuc non satis est vt ego arbitror intellecta.qua de re abundè suprà dixi.

§. QVOD *si mutuæ sint actiones,&c.* Haloander, *Sed & si mutuæ.*Vt quasi similis decisio superiori casui fieri videatur,& in fine magis probat legendum esse, *Poßit*, quàm,*poßim.* Sed ego à vetere scriptura discedendum non arbitror,vt diuersum quiddam inferat,hoc modo, *Quòd si mutuæ sint actiones, & alter minorem quantitatem,alter maiorem petat:apud eundem iudicem agendum est ei,qui quantitatem minorem petit,ne in potestate calumniosa aduersarij mei*

ſit,an apud eundem iudicem litigare poßim. Iuriſconſulti ſenſus apertus eſt,oportere minoris ſummæ petitionem,ad iudicem hunc qui de maiore ſumma cognoſcere poteſt,deferri.ne alioquin eueniat,vt aduerſarius meus, minorē illam ſummam ſibi deberi petens,efficere poſſit,vt non apud vnum & eundem,ſed apud diuerſos iudices ego litigare cogar:dum quod ille mihi debet,neceſſe habeo apud maiorem iudicem apud quem iudicium cœptum eſt,petere, quod ſibi me debere ipſe affirmat,de induſtria apud alterum quendam minorem iudicem petit,quò magis me diſtractum & ſuſpenſum teneat.Quamobrem quia qui de maiore ſumma ius dicere poteſt,poteſt vtique & de minore, cùm maiori ſummæ,minorem ineſſe dicamus,ideò æquum viſum,vt petitionem ſuam ille ad maiorem iudicem dirigat.Nam mutuas petitiones apud eundem iudicem cognoſci oportere,& de mutuis præſtationibus,ſeu petitionibus eundem iudicem dari,pridem receptum fuerat,tit.de quibus reb.ad eundem iudicem eatur,per totum.l.Lucius.infrà mandati.ſed difficultas ea hîc impediebat,quòd minor magiſtratus de tanta cauſa cognoſcere non poſſet.Duabus autem rationibus impeditur magiſtratus,quominus cognoſcere poſſit,aut ratione perſonę, quæ fortè priuilegio fori vtitur,ac tunc propriè dicitur iudex non competens, & hæc hodie ſublata eſt per nouam Iuſtiniani conſtitutionem,ſi de mutua petione agatur.l.pen.& auth.ibi poſita.C.de ſent.aut ratione rei,vel ſummæ,quæ ſupra iuriſdictionem ſuam eſt,& hanc ſublatam nō arbitror.Hic eſt verus tam Caij quàm Imperatoris ſenſus,quē quominus amplectar,non mouet me Alex. conſtit.l.quoties. C.de iudic.qua,ſi cauſa ſtatus bonorum diſceptationi cōcurrat,apud eundem quoque,qui alioquin de cauſa ſtatus cognoſcere nō poterat, terminari eam permittit.nam eò id accidit,ne eiuſdem cauſæ continentiam diuidi contingat,quod fieri prohibitum eſt.l.nulli.C.de iudic.l.j.C.de offic.præf. præt.At hîc plures cauſæ ſunt ſuper diuerſis rebus inſtitutæ.Nec tamen turbare nos debet,quòd è contrario futurum videatur in poteſtate mea,ne tu apud iudicem quem initio elegeris,agere poſſis,ac per hoc fruſtreris.Nam hoc intelligendum puto,ab initio. Quòd ſi lite conteſtata coram minore iudice, tunc demum ego maiorem quantitatem apud maiorem iudicem à te petere incipiam,non transferri petitionem tuam,nec olim debuiſſe puto,nec hodie debere conſtat.d.auth. Et conſequenter. Hæc de veriore huius capitis ſententia dicta ſint.

Magistratibus *municipalibus ſupplicium à ſeruo ſumere non licet, &c.* Municipia propriè dictas vrbes,quæ ſaluis ſuis legibus, in ſocietatem verius, quàm in poteſtatem & ditionem populi Romani venerant,notum eſt ex Aul. Gell. libro XVI. Noct. act. cap. XIII. Eorum magiſtratus antiquitus omnia agere potuiſſe, neceſſe eſt dicere, ſed abolito pridem veteri iure Municipiorum,Romanis legibus omnia fieri cœperunt.Tunc lata lex eſt municipalis,de qua modò dixi.l.proxima.in princip.Ea lege,omnia quæ magis imperij,quàm iuriſdictionis ſunt, magiſtratibus his municipalibus adempta.l.ea quæ, infrà ad municipa. Iuriſdictio tantùm relicta eſt,ea verò intra certam quantitatem conſtricta. Igitur quòd ait, *modicam caſtigationem eis permitti*, intelligendum eſt,vt citra imperij figuram id faciant.non ſolùm autem pecuniarij negotij

gotij

gotij explicandi, sed exempli quoque edendi causa hoc eis permitti puto, si quid deliquerint.nam de seruis perinde ferè ac de quibus vis iuris nostri animalibus iudicatur.Et cùm iure ciuili pro nihilo habeantur, satis est grauiore eorum supplicio supersederi,non autẽ videri potest exerceri imperium, si modica de his castigatio sumatur. Nec enim tam scrupulosè ac superstitiosè hæc tractanda sunt,quæ ad seruos attinent.

L. XII. VLPIANVS. XVIII. AD EDICTVM.

MAGISTRATIBVS *municipalibus supplicium à seruo sumere non licet:modica autem castigatio in eis non est deneganda.* Magistratibus municipalibus,hoc est,duumuiris.Angustissima enim horum potestas,vt pote,qui non nisi intra certam quantitatem ius dicere possunt(vt modò dixi.)Nec contumaces quidem multare possunt.l.j.si quis iusdi.nõ obtem.Extat apud Plin.Cecilium epistola lib.IIII.ad Semproniũ Rufum,qua negatũ refert,ex authoritate publica fecisse duumuirũ,qui Gymnicũ agona Viennesium ex testamento cuiusdã celebrari solitũ sustulerat.taliũ enim rerũ cura,ad Præsides pertinebat,arg.l.si in aliquã.suprà de off.proconsu.& leg.

SVPPLICIVM SVMERE. Mortem inferre,arg.l.vltimum.infrà de pœnis.

CASTIGATIO. scilicet corporalis. Accur.putat etiam in liberos homines duumuiris corporalem castigationem concedi,quia duumuiri iurisdictionem habent.l.ea quæ.ad Muni.Iurisdictio autem sine modica coërctione nulla est, l.j.& l.fi.suprà de off.eius.Sed nos id non admittimus,nisi cùm iurisdictio aliter explicari non potest,vt tunc incidenter castigare possint,secundũ ea quæ prædiximus,in l.Imperium.& in l.iubere cauere.quare corpus liberi hominis ob delictum principaliter attingere nullo modò poterunt.prohibitum hoc fuisse generali lege municipali credimus,cùm antea hi magistratus plenissimam in ciues suos iurisdictionem atque Imperium habere soliti essent:vt & alibi dixi,in l. omnes pop.suprà de iust.& iure.

NON *est deneganda.* Prudentum interpretatione. Non enim tam malignè accipere debemus legem illam municipalem,vt etiam seruorum castigationẽ his magistratibus interdictam esse dicamus,quibus anteà etiam in liberos homines animaduertere licebat.

L. XIII. VLPIANVS. LIB. LI. AD SABINIVM.

CVM QVI *iudicare iubet, magistratum esse oportet,&c. Iudicare iubet.* Duobus modis accipi potest,aut qui iudices dat,aut qui datos sententiam dicere cogit.Qui iudices dare possint,planè definitum alibi ex Paulò est.l.cùm prætor.infrà de iud.alterum hoc loco definitur,vt ego sentio. Certum tamen est, magistratum esse oportere tam qui iudices dat,quàm qui datos sententiam dicere cogit.Sed dubium erat in casu quem statim subiicit,vt dixi,in l.fi.suprà de off.præf.vrb.

MAGISTRATVS *autem is est.* In aliis codicibus legitur.Magistratus autem, vel is qui in potestate est,&c.quæ scriptura magis placet.sic edictum quoque illud, *Quod quisque iuris,* conceptum erat hoc modo,qui magistratum potestatẽmve habebit,&c.l.j.infrà tit.j.Est enim magistratus in vrbe:potestas in prouincia.Magistratus est Cõsul,aut Prętor.Potestas est proconsuli,aut prętori.quam-

uis & Prætores prouincias sortiretur: vt Siciliam, Sardiniam, Hispaniam, Narbonensem Prouinciā. l. ij. §. capta. suprà de iust. & iur. quare nō impropriè subiicit, puta proconsul, vel prætor, si prætorem hoc modo accipimus prouincialem.

NON *possunt iudicare iubere.* Hoc est, præcipere vt sententiam dicant iudices dati postquā ipsi magistratu, vel prouincia excesserint, nec pœnā proponere, vel ex nunc multam dicere, si non iudicauerint: inefficax enim omne huiusmodi iussum, quia magistratus vltra tempus administrationis suæ non potest pro potestate agere, aut imperium extendere. l. fi. infrà de pœnis. vbi plenè notatur. Si tamen iudices dederit, durare eos etiam in tempus successoris, & ab eo cogi pronuntiare constat. l. venditor. § iudices. de iud. hac interpretatione tollitur omnis repugnantia quæ hactenus subesse videbatur. Plin. lib. IIII. Epistola ad Romanum. Eiā tu cùm proximè res agētur, quoquomodo ad iudicandum veni, nihil est quod in dextram aurem fiducia mei dormias, non impunè cessatur, ecce Licinius Nepos Prætor acer & fortis vir multam dixit etiam Senatori, &c. Hinc quoque apparet, officium esse præsentis Prætoris, non præteriti, iudices ad conuentus cogere, & de quibus rebus cognouerint, sententiam pronuntiare iubere, arg. etiam. l. de qua re. infrà de iud.

L. XVI. IDEM LIB. III. DE OMNIBVS TRIBVNALIBVS.

SOLET PRAETOR *suam iurisdictionem mandare & aut omnem mandat, aut speciem vnam. Nam & is cui mandata iurisdictio est, fungitur vice eius qui mandauit, non sua.*

SOLET PRAETOR. Idem ergo & de proconsule, aut præside exaudiendum erit. l. de his. suprà de off. præs. sicut è conuerso, quod de præside constituitur, ad Prætorem quoque extendi vides. l. j. § an ergo. infrà de susp. tut. Sed an Præfectus vrbi mandare possit iurisdictionem? (de Augustali enim dubium non est, cùm ad exemplū proconsulis omnia faciat. l. j. suprà de off. præf. Aug.) Puto & præfectum vrbis mandare posse, nec alium fuisse Vicarium, quem habere eum consueuisse suprà diximus, in Rub. de off. præf. vrb. quàm velut legatum præfecti, quem & ipsum tamen probasset Princeps.

SPECIEM VNAM. Sequenti capite cùm hoc ipsum repetisset, subdit statim exemplum illud, maximè cùm iustam causam susceptæ ante magistratum aduocationis alterius partis habuerit: ex quo apparet intelligendū esse, de vna aliqua certa causa, nō de vna aliqua vniuersitate causarū, vt Accur. priore loco interpretatur. Nā species in iure frequēter appellatur casus ipse, de quo agitur quā facti contigentiā vocant. Dubiū tamen non videtur, quin & formā vnā iurisdictionis mandare possit, veluti omnes causas intra aureos decē, quēadmodū & inter certas personas, veluti inter Lanios & Armētarios, hoc est enim quod eodem sequēti capite dicitur: inter personas certas: idq; Acc. rectè interpretatur, veluti pauperes, aut pupillos, nā hoc sensu propriè persona dicitur. Sanè si cui ad vnā speciē, hoc est, ad vnā causam tantùm iurisdictio mandetur, inter hunc & iudicem datum, nihil interesse putat Alciatus lib. 11. Parad. c. 1. in fi. Ego tamen multùm interesse existimo, vt hîc quidem iurisdictionē habeat, iudex autem datus non habeat: qua de re plenius suprà dixi, in l. legatus. de off. proconsul. & in l. ij. hoc tit. nā iudici dato antiquitus semper præscribebatur formula, huic autē

latiorem

latiorem poteſtatem in cognoſcendo relictum arbitror, ſi qua res qualis eſſet, prætor fortè interim animaduertere non poſſet, vel quoad ſemel ſtatutū eſſet, amplius ſe interpellari nollet. Quare etiam illud puto, hunc cui mandata eſt iuriſdictio, in illa cauſa iudicem dare poſſe, ſi ſibi ſederit. Nam legati prætorij, vel proconſularis partes in hac cauſa ſine dubio ſuſtinet. l. cùm prætor. §. is quoq;. infrà de iud. Quare eadem poſſe debet, quæ & legatus poteſt.

L. XX. PAVLVS LIB. I. AD EDICTVN.

XTRA TERRITORIVM IVS DICENTI IMPVNE NON PAretur. *Idem etſi ſupra iuriſdictionem ſuam velit ius dicere.*

DE Duumuiris, hoc eſt, de Magiſtratibus municipalibus, hoc ſcripſerat Paulus. Eadem etiam cuiuſdam principalis conſtitutionis ſententia fuerat, ſub titu. de decur. lib. x. Cod. Duumuirum, ait conſtitutio, impunè non liceat extollere poteſtatem faſcium, extra metas territorij propriæ ciuitatis. Territorium enim propriè dicitur ſingularū ciuitatū & municipiorum ager. l. pupillus. §. territorium. de verb. ſign. Sed Imperator etiā de prouinciarū rectoribus accipi hoc voluiſſe videtur: quia ſcilicet eadē ſubeſt ratio. Qua de re ſuperius quædam diximus, in l. fi. de offi. præf. vrbi.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVIT, VTI IPSE EODEM IVRE VTATVR. TIT. II.

TRANSLATITIVM ab antiqua origine ac vetuſtiſſimum eſſe hoc edictum vſitatamque illius obſeruationem oſtendit Cicero, in epiſtola ad Q. Fratrem, quia illum Prouinciam Aſiam Proconſule obtinentem ad munus ſuum quàm rectiſſimè obeundū & perpetuam ſibi ex eo gloriam comparandā egregiè inſtruit. Eius verba quà eum admonet, qualem ſe in iure dicendo, rebuſque ſtatuendis & decernendis præbere oporteat, hæc ſunt. Conſtantia eſt adhibenda & grauitas, quæ reſiſtat non ſolū gratiæ, verūetiam ſuſpicioni: adiungenda eſt facilitas in audiendo, lenitas in decernendo, in ſatisfaciendo ac diſputando diligentia. His rebus nuper Gn. Octauius iucundiſſimus fuit, apud quē primus lictor quieuit, tacuit accenſus, quoties quiſq; voluit dixit, & quàm voluit diu. quibus ille rebus fortaſsè nimis lenis videretur, niſi hæc lenitas illam ſeueritatem tueretur. Cogebantur Syllani homines, quæ per vim & metum abſtulerant, reddere: quæ in magiſtratibus iniurioſè decreuerunt, eodem ipſis priuatis erat iure parendum. Hactenus Cicero, locus tamen nonnihil deprauatus eſt: nam vulgò legitur, primus lictor qui fuit. quæ ſcriptura nullum ſenſum efficit, nos coniectura emendandum exiſtimauimus: quieuit, hic lictor, non primus, ſed proximus in Verrinis appellatur. Qui ſcilicet quaſi magiſter lictorum eſſet, & duriores litigatores, cùm opus eſſet, coërcerent. Ex hoc quoque Ciceronis loco apparet, de iuriſdictione deque his quæ à iudicibus pro poteſtate ſtatuuntur ac decernuntur in cauſis controuerſiiſque ciuilibus & iudiciariis edictūm initio propoſitū fuiſſe, quo ſenſu ferè & omnia ſub hoc tit. diſpoſita loqui apparet. ſed neſcio quo errore nō interpretes noſtri modò, verūetiam Romani Pontifices, in c. cùm omnes de conſti. de legibus. & de legiſlatoribus, quæ

ſtatuta & ſtatuentes vocari iam diu inualuit,edictum hoc exaudiuerunt. Itaq; intempeſtiuè & acriter hoc loco,qui nam hi ſint,qui leges & ſtatuta condere poſſint quæſiuerunt.Inter hos minus vituperandus Raphael Fulgoſius.Nam is ſibi quidē antequàm doctorū commentationes vidiſſet,in mentē veniſſe ait,accipienda hæc eſſe de his quę à iudicantibus decernuntur,nam propriè ſtatuta ea dici animaduerterit.l.poſt ſententiam.C.de ſenten.ſed tamen doctores, inquit,ſic intellexerunt,de legibus videlicet ſtatutarijs,quaſi dicat.Et nos ne brachia contra torrentem.Cæterū erroris cauſa doctoribus noſtris, quòd nouum ius ſtatuere poſſe neminem excepto principe exiſtimarunt:propterea quòd ad ipſum ſolū,condendarū legū curam pertinere,hodie traditū eſt.l.fi.C.de conſti. cautum etiā inſti.de off.iud.in prin.vt non aliter iudices iudicent quā quomodo legibus & moribus proditū eſt:quare neminē tam inſigniter impudentem, neque iudicem,neque magiſtratum fore exiſtimarunt,qui ex profeſſo ſe & nouas leges ponere,& ſecūdum illas iudicare velle diceret,quemadmodū Solonē olim interrogatum,quare non & aduerſus parricidas legem poſuiſſet,reſpondiſſe ferunt,quòd neminem ex ſuis ciuibus parricidium admiſſurum eſſe credidiſſet.Cenſuerunt tamen iidem doctores noſtri,& ad iudices edictum pertinere,ſi quid iudicando,aut decernendo perperā,aut nouiter ſtatuiſſent,verùm id per interpretationem magis quàm directo,cùm potius contrà definire debuerint,directo teneri ius dicentes hoc edicto,cęteros autem vtiliter & per interpretationem.Hæc idcirco tam inconſultè,quia memores nō fuerunt ac fortaſsè ne nouerunt quidē,latiſſimam antiquitus fuiſſe prætorum in iure dicendo poteſtatem,vtpote qui arbitratu ſuo ex quaque cauſa actiones redderent vel negarent.Quaſdā ex legibus proditas, ſi quid deeſſe videretur,ſupplerent. l.quia actionum.de præſcri.verb.vtiles porrò actiones ad exemplū aliarum ſæpenumero darent:deniq; iudiciū in hæc aut illa verba,purè,vel cum exceptionibus,prout æquum eſſe videretur,redderent,formulas cōciperēt,iudicibus datis æquitatē & iudicij formā in omnibus ita præſcriberent,cauſamq; ad certum ſtatū cōcluderent,vt dati iudices nō niſi cognitores rei geſtæ eſſent,apud quos ſcilicet de facto,non de iure diſceptaretur. Prætor ipſe iuris cuſtos ac velut oraculum quoddā haberetur.Igitur cū de his quæ certo iure cōprehēſa nō eſſent, ſæpenumero ſtatuendū eſſet,eueniebat vt nouo more quędā interdū decernere cogerentur:id etiā ex qualitate perſonarū nōnunquā faciebant,vt cū Verres de quodā homine dixit,ſi quis eum pulſaſſet,ſe iniuriarū actionē non daturum. Nam edictū prętor quiſq;,vt prouinciā acceperat,proponebat.nec idē quidem edictū obſeruabat toto tēpore magiſtratus ſui,ſed crebro illius partes quaſdam (vt res poſcerē videretur)mutabant,donec tandē ex edictis ſuis perpetuis, hoc eſt,quæ cū ſemel propoſuiſſent,amplius ipſi non mutarent,prætores ius dicere cœperunt.Eſt autē ius dicendi verbū,vt ſtatuendi,in magiſtratibus generale, eoq; tota omnino iuriſdictio ſignificatur,quæ nō tam iudicando,quā ſummatim de quibuſq; cognoſcendo,decidendo,iudices & bonorū poſſeſſiones dando,de appellationibus cognoſcendo,res iudicatas exequendo,& cæteris huiuſmodi continetur.Deinde perpetuum & translatitium edictum factum eſt, vt vnum eſſet omnino omniū Prætorū. Hæc omnia doctiſſimorum hominum

Alciati Augustini Duareni commentationibus hodie nota sunt. Non tamen idcirco officiũ prætoris cessauit penitus, quanquàm sublatis formulis & impetrationibus actionum, ac plerisq; digesto iure iam præscriptis, magna ex parte cõquieuerit, Sed verum illud est. Naturam expellas furca licet, vsque recurrit. Emergunt enim quotidie in negotijs cõtrouersiisq; ciuilibus quædã, quæ veluti rediuiuũ prætorem postulent, quod vel satis certa forma ac iure definita, aut comprehensa non sint: vel si sunt litigatores, tamen molesti locorũ rectores, de rebus causisq; suis frequenter interpellant: dum vel ordinario iure, vel apud ordinarios iudices agere, aut conueniri nolunt, vel subueniri sibi quibusdam in rebus atque articulis causarum, ac nonnunquàm etiam in iuris publici declaratione postulant. Hoc totum officium Romæ hodie Cardinalis amplissimus signaturæ præfectus, approbante & singulis subscribente reuerentissimo Vicecancellario exercet. Solus olim vicecancellarius exercebat. Præsides ac legati in prouincijs & rectores ciuitatum per sese, aut quas vocant signaturas suas, de consilijs sententia plerunque prospiciunt. vt & Car. Romæ de consilio Referendariorum. In his occasio noui iuris statuendi persæpe nascitur: sunt enim hæc omnia in æquitatis interpretatione posita.

L. I. Vlpia. Lib. III. Ad Edictvm.

Vi magistratvm potestatemve habebit. Magistratum accipe, in vrbe. Potestatem etiam extra vrbem: vt suprà diximus, l. cum qui. titu. j. eodem modo ex pone quod mox subiungitur, si quis apud eum qui magistratum potestatémve, &c. Sic & tertio capite, de arbitris, accipiendum est, in aliquo magistratu positus, vel potestate &c. Nam Accursij interpretatio, Magistratum Duumuirũ potestatem eũ cui merum imperium cõcessum est, accipientis, non placet, non quia nõ omnes etiam magistratus municipales edicto cõtineantur, sed quia magistratus appellatio ꝓpriè ad Vrbanos pertinet, nõ ad municipales.

In aliqvem. Quid si generaliter & in vniuersum nemine nominatim designato? vt C. Verres edicta multa nouo more nouisque cõceptionibus, aut adiectionibus proposuisse à Cicerone arguitur. Respondeo, non sufficit edictum propositum esse, nisi & secundum illud ius dictum sit. Verbum enim, statuerit, hoc significat. § seq. Nam vt statuatur nouum ius in aliquem, requiritur quòd contingere non nisi in personam certam potest. Illud annotandum, idcirco hoc edictum propositum fuisse: vt aut veteribus & translatitijs edictis prætores vterentur, aut si quid noui statuendum putarent, id quod æquum & bonum esset, vsquequaque amplecterentur, non ex libidine sua quiduis fingerent: cui rei prospici oportuit, cùm ob legum inopiam, quotidie multa de nouo statui necesse esset.

L. II. Pavlvs Lib. III. Ad Edictvm.

Oc edicto dolvs debet ivs dicentis pvniri. *Nam si assessoris imprudentia ius aliter dictum sit, quàm oportuit: non debet hoc magistratui officere, sed ipsi assessori.*

Dolvs. Quamuis in edicto prætoris, doli mentio nulla sit. l. j.

ſuprà eod. quia tamen ex Paulo hîc refertur, debere hoc edicto dolum ius dicenti puniri, propterea videntur ad vnum omnes exiſtimaſſe, requiei dolo malo factum, vt priori huius edicti capiti locus ſit, aduerſus magiſtratum ſcilicet, qui nouè ius dixit. glo. & Alber. hîc. glo. & Fulgoſius in l. fin. infrà eodem. Non dubitauit tamen Paulus Caſtren. etiam ſi lata duntaxat magiſtratus culpa arguatur, affirmare nihilominus edicto locum fore, argumento vſus, quòd aſſeſſoris imperitiam hoc loco taxari viderat: nam imperitia, inquit, aſſeſſoris, nihil amplius eſt quàm lata culpa, quæ ſi in aſſeſſore retaliatur, multò magis etiam in ipſo magiſtratu puniri debet. Sed hoc intereſſe omnes cenſent, quòd iuris imperitia in magiſtratu, niſi & iuriſconſultum ſe profiteatur, & eo intuitu iuriſdictioni præpoſitus ſit, latæ culpæ non comparatur, in aſſeſſore autem comparatur. Mihi nimis exile argumentum hoc viſum eſt, quia Paulus hoc loco do li mentionem fecit: idcirco nos exiſtimare, non niſi eos qui dolo feciſſe deprehendantur, hoc edicto teneri. Non enim id agit Paulus, vt interpretatione ſubleuet hunc, qui nouè ius dixit, ſed vt inter eum qui ſua, & eum qui aliena ſententia, velut circunſcriptus ius dixit, diſtinguat. Proinde extra hunc caſum quicunque ſiue magiſtratus nouum ius ſtatuerit, ſeu priuatus impetrauerit, dummodò ex ſententia eius id factum ſit, ad edictum hoc eum pertinere arbitror, nec excuſationem ullam accipiendam, ſi fortè reſpectu aliquo, vel ſpeciali ratio ne, aut cauſa ſtatuiſſe, aut impetraſſe cauſari velit, dummodò ex ſententia eius id factum ſit, & termini pates ſint, vt vulgò dicimus, hoc eſt, cauſa cauſæ, vel earum articuli & circunſtantiæ inter ſe conueniant. Nam edictum prætoris nullam neque doli, neque imperitiæ, aut culpæ mentionem facit. Sed factum duntaxat requirit, vt quod cuique in alio æquum eſſe vſum eſt, id in ſeipſum obſeruari non dedignetur. Quare illa exceptio elegans eſſe dicitur, in l. fi. infrà eo. *Præterquàm ſi quis eorum contra eum fecerit, &c.* quæ exceptio non inelegans modò, ſed prorſus inepta eſſet: ſi doli verbum in edicto, vel adiectum, vel ſubintellectum eſſet: hoc & Accur. principio animaduertat. glo. in d. l. fi. Quod verò Paulus hîc dolum puniri ait, accipiendum eſt, pro verſutia & calliditate Magiſtratus, quæ affuiſſe præſumi debet ob id ipſum quòd iniquè decreuit, nec pro batio in contrarium admittatur, vt ego ſentio. Nam etſi nulla fuerit calliditas, non ideò minus edicto locus erit, cùm etſi ſumma cum ratione ac ſolertia actum eſſe proponatur, nihilominus tamē ipſi eodem iure parendum ſit, quod in alio æquum putauit, vt in ipſo interpretationis limine Vlpianus ſtatim ſcripſit. l. j. ſuprà eo. Secundum hoc illud quoque rectè efficitur, vt ſi tutor nouum ius de re pupilli impetrauerit, ipſe eo iure vti debeat, non pupillus, quod in pro curatore ſecus eſt, quoniam ſcilicet ex ſententia noſtra procurator impetrat, tutor non ex pupilli ſed ex ſuo tantùm ſenſu facit. l. ſeq. §. ſi procurator.

L. III. VLPIANVS LIB. III. AD EDICTVM.

I QVIS INIQVVM IVS ADVERSVS ALIQVEM IMPETRAuit. Incipit exponere alterū edicti caput, de litigatore, qui nouum ius ſtatuendum curauit. Sed in edicto ſcriptum erat, obtinuerit: non, impetrauerit: vt capite primo vidiſti. Quare apparet promi-

ſcuè

ſcuè his verbis vſum eſſe Vlpianum. Obtinere tamen magis conſummatam actionem ſignificat, quàm impetrare, quo magis mirum videtur, quod paulò poſt ſubijcit. Sed & ſiue impetrauit, & vſus eſt iure aliquo, ſiue impetrauit, vt vteretur (licet vſus non ſit) hoc edicto punitur. Nam ſi in magiſtratu, an quod ſtatuendum putauit, effectum habuerit, vel habere potuerit, inſpicitur. l. j. §. fin. ſuprà eo. cur non & in litigatore idem quæri conueniat? Accur. planè hoc admittit. Itaque diſtinguendum putat, an vti potuerit ſi voluiſſet, an non: vt ſi à iuriſdictionis, aut ſolennium defectu laboraret. Amplius putat Zaſius in intellectibus, etſi cùm vti potuit, integris tamen omnibus conſilium mutauit, non puniri edicto, arg. d. §. fi. & l. quamuis. de in ius voc. Quare ita accipiendum hoc cenſet, vt vſus non fuerit, quia non potuerit: per eum tamen nō ſteterit, quominus vteretur. Sed alia huius verbi ſignificatio eſt, vti enim propriè is dicitur, qui decreto vel ſemel nititur, quod Vlpianus minimè requiri tradit. Quare pœnitentiam quidem manifeſtam re integra excuſare exiſtimo, ſi vltro approbetur argumentum, dict. l. quamuis. Sed ſi hæc non appareat, nō ideò minus edicto locum fore, quamuis non vltra Imperator conatus fuerit.

FINIS.

Lugduni,

Excudebat Matthias Bonhomme.